

**SOCIETATEA DE ȘTIINȚE ISTORICE
DIN ROMÂNIA**

**STUDII ȘI ARTICOLE
DE ISTORIE**

LXIX

**BUCUREȘTI - 2004
EDITURA PUBLISTAR**

**SOCIETATEA DE ȘTIINȚE ISTORICE
DIN ROMÂNIA**

**STUDII ȘI ARTICOLE
DE ISTORIE
LXIX**

Volum îngrijit de:

- Profesor univ. dr. **Bogdan Murgescu**
- Conferențiar univ. dr. **Mihail M. Andreescu**
- Lector univ. dr. **Nicu Pohoăț**

**EDITURA PUBLISTAR
BUCUREȘTI**

COLEGIUL DE REDACȚIE:

- IOAN SCURTU	- președintele Colegiului de redacție
- BOGDAN TEODORESCU	- secretar general de redacție
- NICHITA ADĂNILOAIE	- membru
- MIHAIL ANDREESCU	- membru
- ALEXANDRU BARNEA	- membru
- BOGDAN MURGESCU	- membru
- ȘTEFAN PĂUN	- membru
- GHEORGHE SMARANDACHE	- membru

Notă

Atenționăm pe toți colaboratorii noștri viitori să redacteze materialele și studiile în conformitate cu normele științifice în vigoare. Nu publicăm materiale fără note sau cu citări eronate! De asemenea, rugăm colaboratorii ca la studii să atașeze și un rezumat într-o limbă străină.

Vă mulțumim!

Redacția

Tipografia PUBLISTAR

CUPRINS

I. 500 DE ANI DE LA MOARTEA LUI ȘTEFAN CEL MARE ȘI SFÂNT

Bogdan Murgescu - <i>Dimensiunea europeană a domniei lui Ștefan cel Mare</i>	5
Mihail M. Andreescu - <i>Încercările lui Ștefan cel Mare de a modifica statutul politico-juridic al stăpânirii sale</i>	21
N. Adăniloiaie - <i>Comemorarea lui Ștefan cel Mare în 1904</i>	31
Prof. Alexandru Gâscă - <i>Din viața voievozilor noștri - Familia lui Ștefan cel Mare</i>	47

II. DIDACTICĂ

Constantin Vitanos - <i>Didactica istoriei - Metode și tehnici interactive</i> ..	53
Prof. Valentin Băluțoiu - <i>Predarea interdisciplinară a istoriei folosind calculatorul</i>	63
Micu Elena - <i>Programa cursului opțional - "Istoria Statelor Unite ale Americii"</i>	81
Rodica Tudorică, Dr. Aurelian Tudorică - <i>Programa cursului opțional - Istoria culturii europene în Antichitate și în Evul Mediu</i>	90
Ecaterina Stănescu - <i>Filmul ca sursă istorică</i>	100
Drd. Adriana Spătan - <i>Cunoașterea empatică în cadrul orelor de istorie (un exemplu)</i>	105

III. ISTORIA ÎNVĂȚĂMÂNTULUI

Doru Neagu - <i>Institutul Macedo-român din București (1865-1871)</i> ...	111
Violeta Drăgușanu - <i>Epoca de început a învățămîntului în cartierul Herăstrău (115 ani de la înființarea Școlii nr. 12)</i>	125

IV. MISCELANEEA

Prof. Vasile Manea - <i>Călători și oaspeți de seamă în Codlea medievală</i>	138
Mihail M. Andreescu - <i>Mitropolitul Varlaam - Ierarh, cărturar, ctitor și om politic muntean (1672-1679)</i>	144
Constantin Șerban - <i>Aprecieri internaționale privind participarea armatei române la Războiul de Independență din 1877-1878</i> ...	148

Prof. dr. Constantin I. Stan - <i>Inaugurarea statuii lui Alexandru Ioan Cuza în Iași (27 mai/9 iunie 1912)</i>	154
Prof. Cristian Vornicu - <i>Acțiuni diplomatice românești în context balcanic, din anul 1919 până astăzi</i>	167
Prof. univ. dr. Traian-Valentin Poncea - <i>Serviciile de informații sovietice</i>	183
Prof. dr. Nicolae Ionescu - <i>Consecințele aplicării Convenției de armistițiu din Moldova în anii 1944-1945</i>	199
Prof. dr. Marian Curculescu - <i>Coroana și mentalitatea colectivă din România la începutul perioadei interbelice (1918-1922)</i>	212

V. ISTORICUL SOCIETĂȚII

N. Adăniloaie - <i>Societăți și asociații științifice de istorie anterioare anului 1949</i>	223
Conf. univ. dr. Doru Bratu - <i>Siguranța urmării Societatea Istorică Română</i>	232

VI. BIBLIOGRAFIE

Bibliografie	235
--------------------	-----

VII. DIN VIAȚA SOCIETĂȚII

Dare de seamă privind activitatea desfășurată de Consiliul Național și Biroul Executiv al Societății de Științe Istorice din România în perioada 20 noiembrie 1999 - 1 octombrie 2003	241
Proces verbal	248
Statutul Societății de Științe Istorice din România	256
Cuvântul de salut al Societății de Științe Istorice din România către Asociația Profesorilor de istorie, la înființarea acesteia din urmă, București, 5 decembrie 2003	263

I. 500 DE ANI DE LA MOARTEA LUI ȘTEFAN CEL MARE ȘI SFÂNT

DIMENSIUNEA EUROPEANĂ A DOMNIEI LUI ȘTEFAN CEL MARE

BOGDAN MURGESCU*

Când se discută dimensiunea europeană a domniei lui Ștefan cel Mare, se poate observa un evident consens între istorici și publicul iubitor de istorie: prin domnia sa îndelungată, prin victoriile sale, ca și prin abilitatea sa politică, Ștefan a reușit mai mult decât oricare alt domn să facă din Moldova un factor important al politicii europene a epocii sale, să-i confere prestigiu și respectabilitate. Citatele din aprecierile lui Dlugosz, ale papei Sixt al IV-lea și ale altor contemporani - pentru a nu mai invoca pe cele ale istoricilor de mai târziu - servesc pentru a susține aceste concluzii¹. Atunci când se trece de la aprecierile generale într-un plan concret, istoricii insistă asupra a două elemente: capacitatea lui Ștefan de a apăra interesele Moldovei printr-un joc politic complex între cele trei mari puteri ale vremii din Europa central-răsăriteană - Imperiul Otoman, Ungaria și Polonia (mult timp aflată în uniune personală cu Lituania) - și asumarea rolului de luptător împotriva expansiunii otomane.

Relațiile cu Imperiul Otoman

După cum am arătat mai sus, se consideră că aceste relații au avut un rol central în politica externă a lui Ștefan cel Mare, și totodată că au fost esențial-

---

* Profesor la Facultatea de Istorie, Universitatea din București.

1. Pentru ansamblul domniei lui Ștefan, de referință rămâne, în ciuda dimensiunilor reduse, sinteza lui Șerban Papacostea, *Ștefan cel Mare, domn al Moldovei (1457-1504)*, București, 1990 (reeditată de Editura Corint în 2003). Tot un text redactat de Șerban Papacostea (*Relațiile internaționale ale Moldovei în vremea lui Ștefan cel Mare*, "Revista de istorie", 35, 1982, nr.5-6, p.607-638, republicat în Șerban Papacostea, *Evul mediu românesc. Realități politice și curente spirituale*, București, 2001, p.139-178) stă la baza capitolului referitor la Ștefan cel Mare din tratatul Academiei, *Istoria românilor*, vol.IV, București, 2001, p.364-400, deși acest capitol a apărut sub semnătura lui Ion Toderășcu. Paternitatea textului a fost demonstrată în Șerban Papacostea, *O nouă sinteză de istorie a românilor; metodă și probitate*, "22", XIII, nr.10, 5-11 martie 2002, p.7; alte aspecte ale plagiatului și ponderea sa de ansamblu în cadrul redactării tratatului rămân încă insuficient clarificate. Dintre lucrările mai vechi, întotdeauna de consultat cu folos sunt N. Iorga, *Istoria lui Ștefan cel Mare*, București, 1904, și *Cultura moldovenească în vremea lui Ștefan cel Mare. Culegere de studii*, București, 1964 (volum îngrijit de Mihai Berza). Absolut remarcabil și Petre P. Panaitescu, *Ștefan cel Mare. O încercare de caracterizare*, "Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie A. D. Xenopol", XXIX, 1992, p.1-18.

mente antagonice. Având în vedere cele de mai sus, nu strică o scurtă trecere în revistă a evoluției lor².

Când Ștefan cel Mare a cucerit tronul Moldovei, țara plătea deja un tribut anual de 2000 de galbeni Imperiului Otoman. Deși Ștefan a venit la putere pe o platformă ostilă politicii unchiului său Petru Aron, această ostilitate nu a vizat în mod imediat domeniul relațiilor cu Imperiul Otoman. Faptul nici nu ar fi fost cu putință, deoarece în 1457 Vlad Țepeș, sprijinitorul principal al ascensiunii sale pe tronul Moldovei, se aliniase el însuși politicii otomane și plătea tribut sultanului Mehmed al II-lea. Pe de altă parte, în primii ani de domnie poziția lui Ștefan a fost slăbită de persistența pericolului reprezentat de Petru Aron, iar noul domn al Moldovei nu avea nici un interes să sporească inutil rândurile adversarilor săi. În consecință, din 1457 și până în 1473 Ștefan cel Mare a evitat să repună în discuție aranjamentul otomano-moldovean din 1455-1456 și a plătit tribut Imperiului Otoman.

Grija de a evita o ruptură cu otomanii nu a însemnat neglijarea urmării intereselor proprii. Faptul se vede cel mai bine în politica lui Ștefan cel Mare față de problema Chilieii. Astfel, în iunie 1462 Ștefan a atacat Chilia, participând astfel în mod obiectiv la campania otomană îndreptată împotriva lui Vlad Țepeș, aliat cu regatul Ungariei. Vom discuta mai jos problema "ingraturii" lui Ștefan cel Mare față de Vlad Țepeș. Acum ne vom mulțumi să reiterăm faptul, asupra căruia toți istoricii sunt de acord, că Ștefan nu acționa cu țelul de a servi pe otomani, ci urmarea cucerirea Chilieii pentru sine, în virtutea faptului că această cetate aparținuse Moldovei înainte de 1448. De altfel, Ștefan a reluat atacul asupra Chilieii în ianuarie 1465, când otomanii nu mai erau activi în zonă, și când el a și reușit să cucerească cetatea și a integrat-o stăpânirilor sale. Pe de altă parte, deși Mehmed al II-lea avea propriile lui țeluri cu privire la Chilia, și el și Ștefan au știut să evite tensionarea inutilă a raporturilor dintre ei pe această temă, iar problema a fost rezolvată prin compromisul sporirii tributului Moldovei de la 2000 la 3000 de galbeni. Ștefan a evitat ruperea fățișă a relațiilor cu Imperiul Otoman chiar și în primii ani ai conflictului său cu Radu cel Frumos, continuând să trimită tributul convenit sultanului până în anul 1473, inclusiv.

Războiul dintre Ștefan și Mehmed al II-lea a început în toamna anului 1473, iar istoricii au deseori dificultăți în înțelegerea și mai ales în prezentarea felului de desfășurare a evenimentului. O parte dintre dificultăți își au originea într-un blocaj mental. Istoricii români sunt obișnuiți să prezinte pe otomani ca agresori și pe români ca victime atacate neprovocat, or, din punct de vedere faptic, în 1473 cel care a început războiul a fost Ștefan cel Mare, care în noiembrie 1473 a atacat decisiv pe Radu cel Frumos, înlocuindu-l din domnie. În acest moment, și dincolo de planurile sale pe termen lung în regiunea Mării Negre și a Dunării de Jos,

---

2. Ștefan S. Gorovei, *Moldova în "Casa Păcii". Pe marginea izvoarelor privind primul secol de relații moldootomane*, "Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie A. D. Xenopol", XVU, 1980, p.639-652; Tahsin Gemil, *Români și otomanii în secolele XIV-XVI*, București, 1991, p.138-157.

Mehmed al II-lea, prins de războiul cu Veneția, nu avea nici un interes să mai deschidă un nou conflict. Mai mult, într-o primă fază Mehmed al II-lea a încercat să rezolve problema cu un angajament minim de trupe, și abia la sfârșitul verii anului 1474, după eșecul unei oferte de pace adresate lui Ștefan, a luat decizia de a trimite în Țara Românească și în Moldova pe beylerbey-ul Rumeliei cu armata care operase în Albania. Cei mai mulți dintre istoricii români, evitând mental să tragă concluziile din faptul că războiul din 1473 a fost început din inițiativa lui Ștefan, nu au putut discuta cu adevărat nici motivațiile acțiunii domnului Moldovei, și de ce acesta a ales tocmai toamna anului 1473 pentru declanșarea ostilităților. Observând că Ștefan a declanșat războiul "tocmai în anul când Europa putea să aibă cele mai puține speranțe pentru o nouă cruciată", Ștefan Gorovei a legat această opțiune politică de asumarea titlului imperial în tetraevangheliarul dăruit tot în 1473 mănăstirii Humor și de căsătoria din 1472 cu Maria de Mangop³; în ceea ce mă privește, am lansat ipoteza că decizia lui Ștefan, care era probabil convins de necesitatea inevitabilă a conflictului cu Imperiul Otoman, a fost grăbită de zvonurile despre o victorie a lui Uzun Hasan asupra sultanului, zvonuri care au circulat mult în Europa la sfârșitul verii și în toamna anului 1473, în ciuda faptului că bătălia decisivă de la 10 august 1473 a fost câștigată de Mehmed al II-lea⁴.

Dincolo însă de exactele raționamente pe care le va fi făcut Ștefan în momentul declanșării atacului decisiv asupra lui Radu cel Frumos, războiul cu Imperiul Otoman l-a plasat în cadrul unei largi coaliții antiotomane, care mai cuprindea în acel moment Veneția, statul turcoman al Oilor Albe (Ak-koyunlu) și Ungaria. Trebuie totuși remarcat faptul că Ștefan nu a avut decât rareori inițiativa în coordonarea acțiunilor cu aceste forțe antiotomane. Precaritatea izvoarelor care ne stau la dispoziție nu îngăduie certitudini absolute, dar trebuie totuși observat că ele nici nu îngăduie postularea unui efort prea mare de coordonare din partea lui Ștefan. Astfel, atât scrisoarea circulară adresată principilor creștini după victoria de la Vaslui, cât și solia lui Ioan Țamblac la Veneția și la Roma, se evidențiază mai mult prin generalități decât prin expunerea unor planuri concrete⁵. Tot aici mai trebuie să evidențiem un aspect. În aceste documente, care expun ideile lui Ștefan despre rosturile luptei antiotomane mai bine decât cronicile și documentele interne, nu apare nici o referință la "Europa" - care de altfel nici nu apare în vocabularul politic românesc decât la sfârșitul secolului al XVII-lea⁶ - ci doar apelul la solidaritatea de care ar trebui să dea dovadă "creștinătatea". Chiar și aceste apeluri la solidaritate creștină par mai degrabă pledoarii conjuncturale, menite să determine pe receptorii lor să întreprindă acțiuni convergente intere-

3. Ștefan S. Gorovei, 1473 - *un an-cheie al domniei lui Ștefan cel Mare*, "Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie A. D. Xenopol", XVI, 1979, p.145-149. Mai nou, problema a fost reluată de Leon Șimanschi, Dumitru Agache, *Moldova între anii 1469 și 1473: program de guvernare și conjuncturi politice*, "Anuarul Institutului de Istorie "A. D. Xenopol", XXXV, 1998, p.1-18.

4. Bogdan Murgescu, *Istorie românească - istorie universală (600-1800)*, București, 1994, p.92 (ed. a II-a, 1999, p.134).

selor domnului Moldovei; de altfel, Ștefan însuși care nu ezitase să colaboreze cu otomanii contra lui Vlad Țepeș, avea să colaboreze cu ei și contra polonilor în 1497-1498, iar în 1502, pe baza unei bogate și amare experiențe, avea să mărturisească doctorului Matteo Muriano că "eu sunt inconjurat de dușmani din toate părțile"⁷, fără a mai face vreo distincție religioasă. De aceea, credem că trebuie să manifestăm prudență în a considera că Ștefan a luptat împotriva turcilor pentru a apăra Europa sau Creștinătatea⁸; chiar dacă el și-a dat seama că prin acțiunile sale antiotomane servea în mod obiectiv interesele mai largi ale Creștinătății și chiar a accentuat acest aspect în corespondența sa diplomatică, atunci când a considerat că interesele sale proprii (și implicit ale Moldovei) nu mai erau servite de continuarea luptei antiotomane, el nu a ezitat să abandoneze presupusele interese generale ale Creștinătății și să ducă o politică autocentrată, "egoistă".

Nu vom intra aici în detaliile luptelor dintre Ștefan cel Mare și otomani, pentru care de altfel există foarte multe studii speciale. Vom rezuma doar câteva aspecte foarte generale.

1. Războiul început în 1473 nu a durat până în 1487-1489, cum apare în majoritatea lucrărilor de referință⁹, ci doar până în 1486, pacea fermă și durabilă încheindu-se în intervalul aprilie-iulie ale acestui an¹⁰. Pe de altă parte, acest război a fost întrerupt de două tratate de pace, unul în primăvara anului 1480¹¹, și altul în toamna anului 1481¹². În consecință, ostilitățile propriu-zise au avut loc doar în anii 1473-1480, 1481 și 1484-1486.

2. În prima sa fază (1473-1480), războiul antiotoman al lui Ștefan se înscrie în cadrul mai larg al războiului otomano-venețian din 1463-1479. Atacată în po-

5. Textele relevante au fost publicate în Ioan Bogdan, *Documentele lui Ștefan cel Mare*, vol.II, București, 1913, p.319-321, 348-350, și republicate de Ecaterina Lung în Bogdan Murgescu (coord.), *Istoria României în texte*, București, 2001, p.130-132.

6. Primul domn care invocă apartenența la "Europa" a fost Constantin Brâncoveanu în 1707 (cf. Andrei Pippidi, *Despre statui și morminte. Pentru o teorie a istoriei simbolice*, Iași, 2000, p.140-141). A se vedea și Alexandru Duțu, *Ideea de Europa și evoluția conștiinței europene*, București, 1999.

7. *Călători străini despre țările române*, vol.I, București, 1968, p.148-149.

8. Un exemplu de adoptare necritică a retoricii diverselor izvoare de epocă, precum și a opiniilor unor istorici romantici, la Constantin Rezachevici, *Rolul românilor în apărarea Europei de expansiunea otomană. Secolele XIV-XVI- Evoluția unui concept în contextul vremii*, București, 2001, îndeosebi p.62-63 și 211-225.

9. Șerban Papacostea., *Ștefan cel Mare...*, p.57; idem, *Evul mediu românesc...*, p.168-169; *Istoria românilor*, vol.IV, p.389-390.

10. Ultimul cuvânt în această problemă a aparținut lui Nagy Pienaru, *Tratatul de pace moldo-otoman (1486)*, în *Național și universal în istoria românilor. Studii oferite prof dr. Șerban Papacostea cu ocazia împlinirii a 70 de ani*, București, 1998, p.264-301.

11. Textul tratatului, șocant prin tonul umilitor pentru domnul Moldovei, a fost publicat mai întâi în 1945 de Aurel Decei, și republicat ulterior în mai multe rânduri, ultima dată în Bogdan Murgescu (coord.), *Istoria României în texte*, p.137-138. Deși contestat de unii istorici, acest tratat nu mai este pus la îndoială de istorici.

12. Bogdan Murgescu, *O nouă reglementare de pace moldo-otomană în 1481? "Studii și articole de istorie"*, LI-LII, 1985, p.268-274.

sesiunile sale coloniale din Levant, Veneția s-a străduit să atragă aliați împotriva Imperiului Otoman, și, sprijinită diplomatic de papalitate, a reușit să atragă în luptă statul Oilor Albe, condus de Uzun Hasan, și regatul Ungariei. În ceea ce privește intrarea în luptă a lui Ștefan nu avem informații despre vreo implicare venețiană, stabilirea relațiilor diplomatice dintre cele două părți fiind ulterioară anului 1473¹³. Pe de altă parte, știm că prin Moldova a trecut încă din 1472 o solie a lui Uzun Hasan, astfel încât mai degrabă am putea vorbi de o influență indirectă a Veneției în antrenarea Moldovei în lupta antiotomană. Cooperarea cu aliații nu a ajutat prea mult pe Ștefan. Nu a existat nici o sincronizare cu Uzun Hasan - intrarea în luptă a lui Ștefan a avut loc după înfrângerea acestuia la Otluk Beli - și nici cu Veneția. Singura putere care a acordat un anume ajutor lui Ștefan a fost regatul Ungariei, atât prin cooperarea la luptele din Țara Românească în 1474 și 1476, cât și prin contingentul secuiesc care a participat la victoria de la Vaslui și mai ales prin amenințarea apropierei trupelor regatului Ungariei, care a contribuit la decizia lui Mehmed al II-lea de a se retrage din Moldova în august 1476. Pe de altă parte, din punctul de vedere al Veneției acțiunea lui Ștefan a atras principalul efort militar otoman timp de 2 ani și ceva (de la sfârșitul verii anului 1474 până în 1476 inclusiv), dar nu a putut realiza o ușurare durabilă a presiunii asupra posesiunilor venețiene, și a rămas astfel doar o diversivă utilă, dar nedecisivă. De altfel, după ce un timp a acordat principala sa atenție Moldovei (și regiunii Mării Negre), Mehmed al II-lea a apreciat și el că după 1476 Ștefan nu mai reprezenta un pericol imediat semnificativ, și a preferat să acționeze pe alte direcții. Dincolo de temerile lui Ștefan cu privire la o nouă expediție otomană, dincolo de solicitările sale pentru continuarea acțiunilor coaliției antiotomane, după moartea lui Uzun Hasan și după ce devenise evident că prioritățile lui Matia Corvin erau în Europa centrală, factorii de decizie din Veneția au considerat continuarea războiului ca lipsită de perspective și au preferat să încheie pace cu otomanii la începutul anului 1479; acest exemplu a fost urmat și de Ștefan un an mai târziu, chiar și cu prețul dublării tributului de la 3000 la 6000 de galbeni.

3. Războiul scurt din vara-toamna anului 1481 a avut loc în contextul luptelor pentru tronul otoman între Bayezid și Cem, încheiate cu victoria celui dintâi. Deși în acel moment la luptele antiotomane mai participau regatul Napoli (otomanii ocupaseră în 1480 Otranto, care a fost recucerit de creștini doar în 1481) și Ungaria, Ștefan nu a colaborat efectiv decât cu unele forțe ungare venite din Transilvania în timpul expediției sale din Țara Românească, și a preferat să încheie repede pace decât să se bazeze pe alianțe nesigure. În acest război, atât decizia lui Ștefan de a redeschide ostilitățile cu turcii, cât și cea de a încheia pace separată nu au fost concertate probabil cu alte state europene.

13. Mai nou pe această temă: Eugen Denize, *Țările Române și Veneția. Relații politice 1441-1541*, București, 1995, p.77-149; Adrian Niculescu, *La diplomazia veneziana e il principe Ștefan cel Mare di Moldavia durante la guerra contra i Turchi del 1463-1479*, în *Italia e Romania. Due popoli e due storie a confronto (secc XIV-XVIII)*, Firenze, 1998.

4. Doar în 1484 războiul a fost început de otomani. Bayezid al II-lea a profitat de consolidarea poziției sale interne și de încheierea păcii cu Ungaria pentru a întreprinde o expediție cu obiective limitate la ocuparea Chilieii și Cetății Albe. Această campanie, deși nu a cuprins nici o bătălie "clasică" în câmp deschis, a fost un succes deplin pentru otomani. Ștefan a încercat să reacționeze cu sprijinul Poloniei, chiar și acceptând omagii umilitor de la Colomeea din 1485, dar, confruntat cu atacuri otomane repetate în 1485 și 1486 și cu riscul pierderii unei părți din sprijinul intern în favoarea unor eventuali pretendenți, și constatând modestia sprijinului polon, a acceptat din nou să încheie pace separată în primăvara-vara anului 1486. După această dată, deși Ștefan ar fi dorit neîndoielnic să recupereze Chilia și Cetatea albă, el a preferat să păstreze pacea cu otomanii până la moartea sa în 1504¹⁴, și chiar a colaborat cu aceștia împotriva Poloniei în 1497-1498.

5. În concluzie, confruntarea militară cu Imperiul Otoman a ocupat doar un segment din domnia lui Ștefan cel Mare. Cronologic, perioadele în care Ștefan a plătit tribut Imperiului Otoman (1457-1473, 1480-1481, 1482-1484, 1486-1504) au depășit cu mult perioadele de confruntare directă. Totuși, distrugerile materiale și pierderile umane suferite în cadrul acestui război au fost relativ mari, subminând capacitatea de apărare a Moldovei și determinându-l pe Ștefan cel Mare să accepte încheierea relativ rapidă a înțelegerilor de pace în 1481 și 1486.

6. În lipsa unor izvoare explicite pe această problemă, procesul de pierdere a iluziilor pe care Ștefan le va fi nutrit inițial cu privire la perspectivele de succes ale luptei anti-otomane este imposibil de reconstituit în detaliu. Putem postula că momente importante în acest proces au fost experiența militară a anului 1476 (deși campania lui Mehmed al II-lea a eșuat finalmente, ea a dezvăluit vulnerabilitatea Moldovei și limitele angajamentului societății moldovenești la lupta anti-otomană¹⁵), pacea separată încheiată în 1479 de Veneția cu Imperiul Otoman,

---

14. Ideea că Moldova s-ar fi implicat oarecum în lupta antiotomană în timpul războiului otomano-venețian din 1499-1502, susținută recent de Eugen Denize (*Țările Române și Veneția...*, p. 150-174), se bazează practic numai pe surse venețiene, care probabil reflectă mai mult bursa zvornurilor decât realitatea de pe teren. A se confrunta cu raportul din Moldova al lui Matteo Muriano (*Călători străini...*, vol. I, p. 144-154).

15. Un element important în desfășurarea campaniei din 1476 a fost refuzul unei mari părți a "oștinii celei man" de a rămâne sub arme. Astfel, în momentul când armata otomană se apropia de Dunăre, o mare parte dintre oștenii lui Ștefan au solicitat să fie lăsați la vetre sub pretextul de a vedea ce s-a întâmplat cu familiile lor cu prilejul atacului tălăresc din acele zile. Iată evenimentele povestite într-o scrisoare contemporană: "Printre ai săi nu lipsiră cărțile, căci îl urmau în luptă de două luni, în vreme ce tătarii le robeau femeile și copiii; iar când prinse de veste că unii plecau pe ascuns, având temere că de-or pleca așa din luptă, n-ar mai putea pe urmă a-i avea cu sine, ținând sfat cu boierii săi, le dădu slobozire ca la vreo cincisprezece zile, dară așa că erau ținuți a se întoarce la Dunăre după acel răgaz, cu merinde"; de observat faptul că războinicii lăsați la vatră nu s-au mai întors la oaste așa cum se angajaseră (*Războieni. Cinci sute de ani de la campania din 1476. Monografie și culegere de texte*, București, 1977, p. 194-195, și comentariile lui Manole Neagoe la p. 71-72).

angajamentul clar al Ungariei lui Matia Corvin spre Europa centrală (care însemna implicit abandonarea oricăror proiecte antiotomane de anvergură), defecțiunile succesive ale lui Basarab Laiotă, Basarab Țepeluș și Vlad Călugărul, și ineficacitatea alianței cu Polonia din 1485-1486. În aceste condiții, mitul "testamentului politic" al lui Ștefan cel Mare - care a fost indubitabil o invenție cronicărească¹⁶ - nu este totuși complet în contra realității istorice: deși Ștefan nu a îndemnat pe fiul său Bogdan să se închine turcilor, deoarece el însuși plătitese tribut încă de la începutul domniei sale, și plătitese tribut în cea mai mare parte a domniei sale, totuși nu este mai puțin adevărat că în ultima fază a vieții sale Ștefan era lipsit de iluzii cu privire la capacitatea de luptă antiotomană a puterilor creștine și deloc dispus să riște angajarea în proiecte îndreptate împotriva Imperiului Otoman.

Relațiile cu Țara Românească

În general, relațiile lui Ștefan cel Mare cu Țara Românească au fost legate de raporturile sale cu Imperiul Otoman, având însă și momente când ele s-au conturat independent de factorul otoman. Contrar mitologiei istorice de inspirație naționalistă, relațiile dintre Moldova și Țara Românească au cunoscut - în timpul lui Ștefan ca și pe ansamblul secolelor XIV-XV - doar puține momente de colaborare, fiind mult mai frecvent conflictuale¹⁷. La originea acestor conflicte au stat atât concurența dintre drumurile comerciale "muntenesc" și "moldovenesc", cât și disputele teritoriale pentru regiunile de graniță și divergențele izvorâte din momentele când cele două state românești se aliniau politic la mari puteri aflate în rivalitate reciprocă.

În ceea ce-l privește pe Ștefan, el a cucerit tronul Moldovei cu ajutorul domnului Țării Românești, Vlad Țepeș. Letopisețul nr.1 de la Putna menționează: "În anul 6965 [1457], luna aprilie 12 în joie mare [eronat; corect ar fi fost marțea mare], Ștefan voievod, fiul lui Bogdan voievod, a venit de la munteni și a dobândit întâia biruință asupra lui Aron voievod, pe Siret în tină, la Doljești"¹⁸.

16. "Testamentul politic" nu apare în cronicile slavone, ci doar în letopisețul lui Grigore Ureche, scris în al doilea sfert al secolului al XVII-lea, deci la peste un secol de la evenimente; textul încă succint al lui Ureche a fost amplificat treptat de Neculce și mai ales de Dimitrie Cantemir, căpătând forma literară clasică în drama *Apus de soare* de Barbu Ștefănescu-Delavrancea. "Dosarul" mitului a fost publicat de noi în Bogdan Murgescu (coord.), *Istoria României în texte*, București, 2001, p.135-137.

17. Ovidiu Cristea, *Frontul românesc antiotoman în secolele XIV-XV: Realitate istorică sau mit istoriografic?* în Lucian Boia (ed.), *Miturile comunismului românesc*, ed. a n.a., București, 1998, p.150-151.

18. *Cronicile slavo-române din sec.XV-XVI publicate de Ion Bogdan* (ed. P. P. Panaitescu), București, 1959, p.49; informația apare și în cronică moldo-gennană (*ibidem*, p.28), dar lipsește din letopisețul anonim al Moldovei (*ibidem*, p.15), din letopisețul DT.II de la Putna (*ibidem*, p.61), din traducerea românească a letopisețului de la Putna (*ibidem*, p.70), precum și din mult mai succintele cronici moldo-rusă, moldo-polonă și sârbo-moldovenească. Un studiu comparativ al informațiilor și atitudinilor cronicilor moldovenești despre Țara Românească ar putea aduce multe lucruri interesante în atenția istoricilor.

Izvoarele nu ne oferă alte informații concrete cu privire la momentul și condițiile în care s-a stabilit legătura dintre Vlad Țepeș și Ștefan cel Mare. Pe de altă parte, după 1457 politica celor doi domni a evoluat pe coordonate diferite, atât în ceea ce privește relațiile cu marile puteri din regiune - regatul Ungariei, Imperiul Otoman - cât și în ceea ce privește raporturile bilaterale. Aceste evoluții divergente au condus la o situație conflictuală, Ștefan atacând în 1462 Chilia și - se pare, dar informațiile de epocă sunt neclare - regiunile de graniță ale Țării Românești. Această situație a fost deseori discutată în termeni morali, istoricii români încercând fie să justifice "ingratitudea" lui Ștefan prin interesele obiective ale Moldovei ("Realpolitik"), fie negând existența conflictului sau încercând să-l treacă sub tăcere¹⁹. În ceea ce ne privește, credem că judecarea acțiunii voievodului Moldovei pe criterii morale este tributară unei concepții romantice, potrivit căreia între Ștefan cel Mare și Vlad Țepeș ar fi existat relații de prietenie, și chiar o anumită solidaritate de vârstă, de status și de simțire românească; în izvoarele de epocă nu avem însă nici un fel de indicii despre o asemenea relație sufletească, care rămâne mai degrabă o mostră de "imaginar" istoric.

Relațiile lui Ștefan cu Țara Românească au continuat să fie reci și după înlocuirea lui Țepeș cu Radu cel Frumos, ceea ce arată că diferendul nu avea motivații personale, ci politice. Pe de altă parte, după ce a cucerit Chilia în 1465, s-a asigurat în privința Ungariei (prin victoria de la Baia din 1467 și mai ales prin angajarea lui Matia Corvin spre Europa centrală prin campania împotriva regelui George Podebrad al Cehiei începută în 1468) și a eliminat pe Petru Aron, Ștefan s-a decis să treacă la acțiuni deschise împotriva Țării Românești²⁰. Specificul atacului lui Ștefan (februarie 1470) - arderea Brăilei, a Orașului de Floci și a părții răsăritene a Țării Românești²¹ - pare să indice voința domnului Moldovei de a elimina atât concurența "drumului muntenesc", cât și orice posibile baze muntene de atac în direcția Chilie. În anii următori conflictul a escaladat, culminând cu înlocuirea din domnie a lui Radu cel Frumos și cu capturarea familiei sale în noiembrie 1473. Pe de altă parte, dacă în anii 1470-1472 conflictul moldo-muntean fusese localizat - Mehmed al II-lea evitând să se implice fățiș în disputa dintre cei doi tributari, iar Ștefan evitând să bruscheze pe otomani - din toamna anului 1473 raporturile moldo-muntene au fost subsumate conflictului mai larg dintre Moldova și Imperiul Otoman. După cum bine se știe, încercările lui Ștefan de a instala pe tronul Țării Românești domni cooperanți în lupta antiotomană au

19. Recent, problema a fost rediscutată de Radu Cârțumaru, *Vlad Țepeș și Ștefan cel Mare: prieteni sau dușmani?*, "Magazin Istoric" (serie nouă), XXXVII (2003), nr. 12, p.23-26 și XXXVIII (2004), nr. 1, p.43-48.

20. Șerban Papacostea susține că inițiativa conflictului ar fi aparținut lui Radu cel Frumos, care în 1469 ar fi atacat Chilia (*Ștefan cel Mare...*, p.40-41). Pe de altă parte, tot Șerban Papacostea recunoaște că "desfășurarea loviturii lui Radu cel Frumos în 1469 nu ne este dezvoltată de izvoare..." (*Evl mediu românesc...*, p.147).

21. Mihai Costăchescu, *Arderea Târgului Floci și a Ialomiței în 1470. Un fapt necunoscut din luptele lui Ștefan cel Mare cu muntenii*, Iași, 1935.

eșuat. Atât Laiotă Basarab, cât și Basarab Țepeluș și Vlad Călugărul au preferat să coopereze cu otomanii, iar Vlad Țepeș nu s-a putut menține, fiind ucis la puțin timp după începutul celei de-a treia domnii. În toate aceste episoade, cruzimile nu au lipsit de o parte și de alta, Ștefan executând pe pârcălabii munteni care au apărat cetatea de la Teleajen (octombrie 1474)²², iar muntenii măcelărind micul detașament moldovean lăsat pe lângă Vlad Țepeș (decembrie 1476). Resentimentele au fost durabile de ambele părți. Letopisețele moldovenești scriu despre "muntenii hicleni"²³, în timp ce boierii munteni răspund în termeni injurioși îndemnurilor de raliere ale lui Ștefan: "De la toți boierii brăileni și de la toți cnezii și de la toți românii, scriem ție, domnului moldovenesc, Ștefane voievod. Ai tu oare omenie, ai tu minte, ai tu creieri de-ți prăpădești cerneala și hârtia pentru un copil de curvă, fiul Călțunei, și zici că-ți este fiu? Dacă ți-e fiu și vrei să-i faci bine, atunci lasă-l să fie după moartea ta domn în locul tău, iar pe mumă-sa ia-o și ține-o să-ți fie doamnă; cum au ținut-o în țara noastră toți pescarii din Brăila, ține-o și tu să-ți fie doamnă. Și învață-ți țara ta cum să te slujească, iar de noi să te ferești; căci de cauți dușman, ai să-l găsești. Și așa să știi: domn avem, mare și bun, și avem pace din toate părțile; și să știi că toți pe capete vom veni asupra ta și vom sta pe lângă domnul nostru Basarab voievod, măcar de-ar fi să ne pierdem capetele"²⁴. În mod evident, ostilitatea dintre Moldova și Țara Românească a sporit în timpul domniei lui Ștefan cel Mare, iar perioada de pace de după 1486 nu credem că a putut stinge animozitățile acumulate, care de altfel aveau să răbufnească și în secolul al XVI-lea.

Relațiile cu Ungaria și Polonia²⁵

1. Regatele vecine ale Ungariei și Poloniei²⁶ au fost puteri de care domnul Moldovei a trebuit să țină cont de-a lungul întregii sale domnii. Ambele regate aveau vechi pretenții de suzeranitate asupra Moldovei, iar Ștefan, deși a acceptat uneori să se recunoască vasal al unuia sau al celuilalt dintre de, a căutat per-

22. *Cronicile slavo-române...*, p. 17.

23. *Ibidem*, p.18.

24. Scrisoarea brăilenilor, împreună cu una identică a buzoienilor și râmnicenilor, a fost publicată de Ioan Bogdan, *Documente privitoare la relațiile Țării Românești cu Brașovul și cu Țara Ungurească în sec. XV și XVI*, București, 1905, p.282-283; ea a fost republicată și comentată de noi în Bogdan Murgescu (coord.), *Istoria României în texte*, București, 2001, p.132-133.

25. Prezentări de ansamblu: Vasile Pârvan, *Studii de istorie medie și modernă*, București, 1990, p. 129-206 (studiu din 1905 cu privire la raporturile lui Ștefan cu Ungaria); Veniamin Ciobanu, *Țările Române și Polonia. Secolele XIV-XVI*, București, 1985, p.64-100.

26. Pentru comoditate, în cele ce urmează ne vom referi numai la Polonia, deși o lungă perioadă de timp (1385-1492 și după 1501) aceasta s-a aflat în uniune personală cu marele ducat al Lituaniei. Totuși, într-o perioadă cheie a raporturilor lui Ștefan cu Polonia, Lituania a avut un suveran propriu, pe Alexandru, care a moștenit coroana Poloniei abia după moartea fratelui său Ioan Albert (1492-1501).

manent să evite transformarea vasalității într-o dependență efectivă. Pentru aceasta, Ștefan s-a folosit de vechea rivalitate ungaro-polonă, ca și de faptul că lungi perioade de timp cele două regate au avut alte direcții prioritare de acțiune politică. De aceea, pentru el deosebit de importantă a fost evitarea unei posibile înțelegeri polono-ungare. Cât timp în Ungaria a domnit Matia Corvin (1458-1490), riscurile în acest sens au fost reduse. În schimb, în 1490 a existat riscul ca moștenitorul prezmtiv al coroanei polone, Ioan Albert, să ajungă și rege al Ungariei, ceea ce a generat o acțiune febrilă din partea lui Ștefan, atât prin contacte succesive cu ceilalți doi candidați (Maximilian I de Habsburg și regele Cehiei Vladislav Jagiello) și cu marii nobili ai regatului Ungariei, cât și prin acțiunea militară directă împotriva Poloniei.

2. Obiectivele politice ale lui Ștefan în raport cu Ungaria și cu Polonia au fost complexe. Într-o primă fază, pentru el a fost prioritară contracararea acțiunilor subversive ale lui Petru Aron, refugiat mai întâi în Polonia, iar după ce prin tratatul de la Overchelăuți Ștefan a obținut îndepărtarea sa din acest regat, în Ungaria. Pe de altă parte, Moldova avea litigii teritoriale cu ambele regate, iar Ștefan a înțeles să profite de conjuncturile favorabile pentru a încerca să tranșeze în favoarea sa aceste diferende, ocupând Chilia în 1465 și parțial Pocuția în 1490, ceea ce însemna și asumarea riscului unor conflicte de anvergură cu cele două regate. În fine, Ștefan a încercat să obțină sprijinul celor două regate, atât unul împotriva celuilalt, cât și de la fiecare dintre ele împotriva Imperiului Otoman. Succesele sale în această din urmă privință au fost mai degrabă parțiale. Asistența polonă împotriva Ungariei în 1467-1468 a fost utilă diplomatic, dar nesemnificativă militar. Sprijinul militar polon împotriva otomanilor a fost obținut abia în 1485 cu prețul depunerii personale a omagiului de vasalitate la Colomeea, și s-a dovedit cu totul insuficient pentru obiectivul lui Ștefan, recuperarea Chiliei și Cetății Albe. Cooperarea cu Ungaria a fost mai eficientă, atât în luptele anti-otomane din 1474-1480 și 1481²⁷, cât și în timpul campaniei polone din 1497, când sosirea unei armate ungare sub comanda lui Bartolomeu Dragffy a contribuit la decizia lui Ioan Albert de a se retrage din fața Sucevei.

3. Deși raporturile lui Ștefan cu Ungaria și cu Polonia au fost deseori încordate, fazele de conflict acut cu cele două regate nu au fost totuși prea îndelungate: 1465-1468 cu Ungaria, și 1497-1499 cu Polonia. În ambele situații Ștefan a reușit să iasă biruitor în confruntările militare decisive - Baia (1467) și respectiv Codrîi Cosminului (1497) - a întreprins campanii de represalii menite să arate oponentilor săi că războiul este nerentabil, dar a știut totodată să evite prelungirea conflictelor. Chiar dacă în cazul conflictului cu Matia Corvin reglementarea formală a relațiilor s-a realizat abia în 1475, la 7 ani după încetarea practică a ostilităților militare, iar în cazul războiului cu Polonia tratatul de pace din 1499

27. Nu însă și după 1481. Pentru această problemă, a se vedea și contribuția recentă a lui Nagy Pienaru, *Confruntare și diplomație la Dunăre. Tratatetele de pace otomano-ungare încheiate de Bayezid II și Matia Corvin*, "Revista istorică", XIV, 2003, nr.3-4, p.175-194.

(semnat de Ioan Albert la Cracovia și ratificat de Ștefan la Hârlău) nu a pus capăt disputelor "pe scară redusă" pentru controlul asupra Pocuției, per total putem aprecia că în relațiile lui Ștefan cel Mare cu regatele Ungariei și Poloniei perioadele de încordare politică au fost mult mai îndelungate decât cele de conflict fățiș. De altfel, momentele de încordare nu au lipsit nici în perioadele când Ștefan recunoștea suzeranitatea regelui Cazimir al IV-lea al Poloniei, dar evita cu grijă ca această dependență formală să antreneze concesii practice din partea sa. Or, tocmai în fazele de conflict mocnit, sau chiar ascuns, a ieșit în evidență măiestria politică a lui Ștefan. El a știut pe de o parte să întrețină ambiguitățile în raporturile cu regatele vecine, și pe de altă parte a căutat să profite de problemele pe care acestea le aveau în alte părți ale stăpânilor lor. Astfel, în timpul disputelor cu Matia Corvin domnul Moldovei a căutat să intre în legătură cu regele Cehiei George Podiebrad (1458-1471), iar în diferendele cu Polonia el a folosit relațiile sale cu Rusia lui Ivan al III-lea (1462-1505), cu tătarii din Crimeea și chiar cu Imperiul Otoman.

4. Per total, Ștefan a reușit să consolideze pozițiile Moldovei în raport cu ambele regate vecine. Astfel, la sfârșitul domniei sale el era formal vasal al regelui Vladislav al II-lea al Ungariei, dar fără ca această vasalitate să antreneze constrângeri politice reale. Totodată, el continua să stăpânească domeniile Ciceu și Cetatea de Baltă, primite încă de la Matia Corvin. În raport cu Polonia, Ștefan se eliberase complet de legătura de vasalitate, și în 1502 ocupase finalmente Pocuția, litigiul teritorial făcând însă în continuare obiectul unor complicate încercări de mediere ale delegaților regelui Ungariei.

Orizonturile mai îndepărtate ale politicii lui Ștefan cel Mare

Anvergura politică a lui Ștefan cel Mare reiese și din amplitudinea relațiilor politice externe pe care le-a înnodat. El nu s-a limitat la puterile vecine Moldovei, ci și-a extins aria de acțiune politico-diplomatică și în alte regiuni, mai mult sau mai puțin îndepărtate.

O poziție intermediară are din acest punct de vedere lumea tătărească. Hoarda de Aur dominase spațiul dintre Carpați și Nistru în a doua jumătate a secolului al XIII-lea și în prima jumătate a secolului al XIV-lea, dar apoi intrase în declin, iar după cucerirea de către lituanieni a celei mai mari părți a Ucrainei ea încetase să mai fie vecină nemijlocit cu nou-constituitul stat Moldova. Pe de altă parte, în secolul al XV-lea Hoarda de Aur se afla într-un proces de treptată dezagregare, cea mai importantă fiind pentru Moldova apariția unui hanat independent al Crimeii²⁸. În consecință, de la mijlocul secolului al XV-lea și până în 1502 rivalitatea dintre banii Hoardei de Aur (menționată în unele izvoare și sub denumirea Hoarda Mare) și banii din Crimeea a fost elementul principal care a struc-

28. Alan Fisher, *The Crimean Tatars*, Stanford, 1978, p.1-7.

turat raporturile politice din stepele nord-pontice. Totodată, conflictul inter-tărăesc s-a împletit cu conflictul dintre Lituania (sustinută de Polonia) și Moscova, variațiile de alianțe stabilizându-se finalmente într-un parteneriat crimeano-moscovit împotriva Hoardei de Aur și a Uniunii polono-lituaniene. Pe de altă parte, în această constelație de forțe au interferat și otomanii, care în 1475 au ocupat Caffa și au reușit apoi să-și instaureze suzeranitatea asupra hanatului Crimeii, transformându-l într-un prețios auxiliar militar și politic.

Complexitatea relațiilor lui Ștefan cel Mare cu tătarii se lasă doar treptat și incomplet reconstituiă²⁹. Astfel, în 1469 și 1471 Ștefan a reușit să zdrobească două raiduri tătărăști, primul venit din Hoarda Mare, al doilea din Crimeea. În 1472 căsătoria lui cu Maria de Mangop a fost însoțită de o anume apropiere de banul Mengli Ghirai al Crimeii (1468-1475, 1478-1515), care în acel moment se plasa pe poziții anti-otomane. După înlăturarea temporară de la putere a lui Mengli Ghirai și alinierea Crimeii la politica otomană, Ștefan cel Mare a beneficiat în 1476 de atacul Hoardei de Aur asupra Crimeii, care a și obligat pe tătarii conduși de Eminek Mirza să se înapoieze din expediția pe care o începuseră împotriva Moldovei la solicitarea lui Mehmed al II-lea. Cooperarea anti-otomană a Hoardei de Aur a fost însă doar episodică, iar situația din Crimeea s-a stabilizat prin înțelegerea dintre otomani și Mengli Ghirai, care a fost reinstaurat ca han în 1478. Ștefan a trebuit să tragă concluziile acestei situații, și mai ales după normalizarea raporturilor sale cu Imperiul Otoman relațiile cu Crimeea au fost foarte bune. Astfel, Ștefan s-a alăturat alianței dintre Ivan al III-lea și Mengli Ghirai, folosind-o în disputele sale cu Polonia, și promițând chiar sprijin în disputele dintre Crimeea și Hoarda de Aur. De altfel, în 1502 Mengli Ghirai a înfrânt în mod decisiv Hoarda de Aur.

Dimensiunea pontică a politicii lui Ștefan cel Mare³⁰ nu se reduce numai la relațiile cu tătarii. Ea cuprinde și raporturile cu genovezii de la Caffa. Acestea fuseseră tensionate încă din timpul domniei lui Petru Aron, când moldovenii, profitând de slăbirea de ansamblu a pozițiilor genoveze după ocuparea Constantinopolului de către otomani, au ocupat în 1454 castelul de la "Ilice" (Lerici), aflat în apropiere de vărsarea Niprului în Marea Neagră. Ștefan cel Mare a continuat în această privință politica lui Petru Aron, păstrând Lerice și afirmând fără menajamente interesele Moldovei în raport cu genovezii. Interesul pentru această regiune - totodată politic și economic - a sporit odată cu căsătoria domnului Mol-

29. O contribuție recentă aduce Nagy Plenaru, "Proiectul scitic". *Relațiile lui Ștefan cel Mare cu Hoarda Mare*, "Revista istorică", XIV, 2003, nr.5-6, p.121-135.

30. A se vedea îndeosebi Sergiu Iosipescu, *Ștefan cel Mare - coordonnte de strategie pontică*, "Revista de istorie", 35, 1982, nr.5-6, p.639-653; Șerban Papacostea, *Moldova lui Ștefan cel Mare și genovezii din Marea Neagră*, "Anuarul Institutului de Istorie "A. D. Xenopol", XXIX, 1992, p.67-73; Ștefan Andreescu, *Din istoria Mării Negre (Genovezi, români și tătari în spațiul pontic în secolele XIV-XVII)*, București, 2001, p.117-151. Sugestii importante sunt de găsit și în lucrarea mai veche a lui Gheorghe Brătianu, *Marea Neagră. De la origini până la cucerirea otomană*, vol. II, București, 1988, p.274-309.

dovei cu Maria de Mangop. Micul principat de la Mangop a fost pentru Ștefan o placă turnantă în extinderea raporturilor sale externe, atât spre lumea tătărească, cât și spre Persia stăpânită de Uzun Hasan. Pe de altă parte, în momentul când otomanii au atacat Crimeea, ocupând Caffa și vasalizând atât hanatul tătar cât și micul principat de Mangop, Ștefan nu a ezitat să organizeze o mică expediție navală care a adus temporar Mangop-ul în stăpânirea cumnatului său Alexandru. Totuși, Imperiul Otoman depășea Moldova în capacitatea de a-și proiecta puterea pe țărmurile nordice ale Mării Negre, fapt dovedit de căderea definitivă a Mangop-ului sub stăpânire otomană la sfârșitul anului 1475. De altfel, întărirea controlului otoman în regiunea pontică a lăsat tot mai puțin spațiu de manevră lui Ștefan, și a fost încununată de cucerirea Chilieii și Cetății Albe de către Bayezid al II-lea în 1484. După această dată, Moldova a încetat să mai fie propriu-zis o putere pontică, fără ca aceasta să însemne însă încetarea relațiilor diplomatice cu tătarii din Crimeea sau stingerea însemnătății economice a comerțului prin Marea Neagră.

Regiunea pontică a fost unul dintre punctele de întâlnire dintre interesele lui Ștefan cel Mare și Uzun Hasan (1453-1478), al cărui stat al Oilor Albe stăpânea Persia și încercase înainte de 1461 să protejeze Trapezuntul în fața expansiunii otomane. Trebuie totuși remarcat faptul că inițiativa stabilirii relațiilor reciproce a venit de la Uzun Hasan în contextul angajării acestuia în războiul antiotoman, și că până în prezent nu este cunoscută vreo solie a lui Ștefan cel Mare la Tabriz, contactele fiind realizate doar prin solii lui Uzun Hasan în Europa³¹.

Apropierea lui Ștefan cel Mare de Moscova lui Ivan al III-lea³² s-a produs relativ târziu, prin căsătoria lui Ivan, fiul marelui cneaz, cu Olena, fiica lui Ștefan cel Mare, în ianuarie 1483. Trebuie totuși remarcat faptul că legăturile dinastice erau mai vechi, prima soție a lui Ștefan, Evdochia - fiica lui Olelko, cneaz de Kiev și exponent politic al boierimii ortodoxe în cadrul marelui ducat al Lituaniei - fiind înrudită și cu familia marilor cnezi de Moscova. Dacă inițial folosul politic al încuscriii moscovite a fost mai degrabă limitat, după deteriorarea raporturilor lui Ștefan cu Polonia în 1490 relația a căpătat forma unei cooperări efective împotriva Poloniei și Lituaniei. Pe de altă parte, după separarea în 1492 a Lituaniei de Polonia, atât Ivan al III-lea cât și Ștefan cel Mare au căutat să încurajeze adoptarea de către marele ducat al Lituaniei a unei politici autonome față de Polonia, iar fiica lui Ivan al III-lea a fost chiar căsătorită cu Alexandru, marele duce al Lituaniei. Când raporturile lituaniano-moscovite s-au deteriorat, Ștefan cel Mare nu a ezitat să trimită soli încercând - fără succes o mediere între cele două părți. Pe de altă parte, atunci când Ivan al IV-lea a solicitat cooperarea lui Ștefan în războiul deschis cu Alexandru, care în 1501 devenise și rege al Poloniei, dom-

31. Aurel Decei, *Relații româno-orientale. Culegere de studii*, București, 1978, p.163-167.

32. K. V. Bazilevici, *Politica externă a statului centralizat rus în a doua jumătate a secolului al XV-lea*, București, 1955; Valeria Costăchel, *Relațiile dintre Moldova și Rusia în timpul lui Ștefan cel Mare*, în *Studii cu privire la Ștefan cel Mare*, București, 1956, p.169-202.

nul Moldovei a evitat angajarea în luptă; explicațiile acestui refuz trebuie căutate atât în deteriorarea relațiilor de familie - Olena, rămasă de timpuriu văduvă, și cu fiul ei Dimitrie au fost îndepărtați de la moștenirea tronului și aruncați în închisoare de către Ivan al IV-lea, care a privilegiat pe Vasile, fiul său din căsătoria cu Sofia Paleolog - cât și în intenția lui Ștefan de a profita de conflictul dintre Polonia-Lituania și Moscova pentru a obține recunoașterea din partea lui Alexandru a apartenenței Pocuției la Moldova.

Comparativ cu spațiul pontic și est-european, legăturile politice ale lui Ștefan cu lumea central- și vest-europeană par să fi fost mai puțin intensive. Contactele cu George Podebrad, rege al Cehiei și adversar al lui Matia Corvin, au fost stingherite de distanțe și uneori chiar de oprirea solilor lui Ștefan în Polonia. În ceea ce privește papalitatea și Veneția, interesul lor pentru Moldova lui Ștefan a crescut abia în 1473, când emisarii papali și venețieni se străduiau să lărgescă în spațiile pontice coaliția antiotomană³³. Participarea lui Ștefan la războiul anti-otoman a determinat intensificarea relațiilor diplomatice, atât prin două solii succesive trimise de Ștefan la Veneția și la Roma în 1476 și 1477, cât și prin trimiterea de venețieni a lui Emanuele Gerardo cu misiunea de a rezida pentru mai multă vreme pe lângă domnul Moldovei (1476). Totuși, colaborarea anti-otomană a fost finalmente un eșec, Veneția și apoi Moldova fiind silite să încheie pace cu otomanii în 1479 și respectiv în 1480. După aceasta, interesul Veneției pentru Moldova a cunoscut un recul de două decenii, fiind activat abia în contextul războiului cu Imperiul Otoman din 1499-1502. În acest context factorii decizionali de la Veneția au început să ia în calcul eventuala participare a Moldovei la o coaliție antiotomană, dar nu au lua inițiativa unei relații directe, preferând să trateze cu regele Ungariei. Totuși, după ce la începutul anului 1501 o solie exploratorie a lui Ștefan a ajuns la Veneția și apoi la Roma, venețienii au răspuns trimițând pe lângă domnul Moldovei pe doctorul Matteo Muriani, care pe lângă rosturile medicale avea și misiunea de a fi un fel de agent politic. Nu s-a ajuns însă la o colaborare efectivă împotriva Imperiului Otoman, deoarece Ștefan a evitat angajarea în luptă contra otomanilor, iar Veneția a preferat și ea să încheie pace cu sultanul (tratat acordat de Bayezid al II-lea în decembrie 1502 și ratificat de doge în mai 1503). În fine, dar nu în cele din urmă, Ștefan a avut contacte și cu Maximilian I de Habsburg, îndeosebi în contextul candidaturii acestuia la tronul Ungariei după moartea lui Matia Corvin (1490)³⁴. Legăturile cu lumea germană nu erau doar politice, ci și comerciale, iar în 1502 o solie a lui Ștefan sosea la Nür-

33. Ștefan S. Gorovei, 1473: *Ștefan, Moldova și lumea catolică*, "Anuarul Institutului de Istorie "A. D. Xenopol", XXIX, 1992, p.75-83. A se vedea și lucrările citate supra, la nota 13.

34. Ștefana Simionescu, *Legăturile dintre Ștefan cel Mare și Maximilian I de Habsburg în lumina unui nou izvor*, "Revista de istorie", XXVIII, 1975, m.1, p.91-98; eadem, *Știri noi despre relațiile diplomatice dintre Ștefan cel Mare și Maximilian I de Habsburg*, "Revista de istorie", XXXIII, 1980, m.10, p.1981-1986.

berg pentru a solicita trimiterea unui medic, prilej cu care aducea și o cronică în limba germană a Moldovei³⁵.

Această enumerare sugerează totodată și **limitele geografice ale acțiunilor politice** ale lui Ștefan cel Mare. Astfel, din informațiile existente, el nu pare să fi avut relații cu nici unul dintre statele din Europa apuseană și nordică, și nici cu Egiptul mameluc, deși acesta ar fi putut fi un partener interesant, purtând un război cu otomanii în 1485-1491, război care de altfel a stimulat disponibilitatea lui Bayezid al II-lea de a încheia pace cu Ștefan în 1486.

Pe de altă parte, practica diplomatică și experiența acumulată de-a lungul timpului au condus la **extinderea treptată a orizontului politic al lui Ștefan**. Două repere sunt sugestive în acest sens. Astfel, scrisoarea circulară trimisă principilor creștini la 25 ianuarie 1475, după victoria de la Vaslui, era adresată generic "către coroana Ungariei și către toate țările, în care va veni această prezentă scrisoare"³⁶, ceea ce trădează o anumită precaritate a cunoștințelor de geografie politică ale domnului Moldovei. Treptat, informațiile s-au acumulat, și mintea iscoditoare a lui Ștefan l-a îndemnat să ceară mereu știri din diverse zone pe care le considera de interes și să chestioneze cu o vie curiozitate pe negustorii și pe solii care ajungeau la curtea sa. Lărgirea intereselor este evidentă, astfel încât în 1502, când o solie a sa mergea la Nürnberg, după ce alta ajunsese la Veneția și la Roma, Ștefan era deja informat destul de precis nu numai despre prăbușirea Hoardei de Aur, ci și despre ascensiunea Safavizilor în Persia³⁷. De altfel, studiul sistematic al corespondenței sale diplomatice relevă siguranța de sine pe care a dobândit-o treptat Ștefan cel Mare, precum și inteligența și amprenta personală inconfundabilă a scrisorilor sale³⁸, într-un cuvânt personalitatea sa cu totul excepțională în contextul epocii.

Concluzii

Prin multitudinea informațiilor acumulate și a relațiilor politice stabilite, Ștefan cel Mare a depășit pe toți domnii români anteriori, și a condus o politică externă de o anvergură rară precedent pentru Moldova. Experiența acumulată, chiar dacă nu a eliminat cu totul componenta colerică a temperamentului său³⁹, i-a îngăduit lui Ștefan să manevreze cu abilitate și pragmatism în raporturile inter-

35. Olgierd Garka, *Cronica epocii lui Ștefan cel Mare*, "Revista istorică română", IV, 1934, p.215-274 și m.V-VI, 1936, p.1-85; *Cronicile slavo-române...*, p.24-37.

36. Bogdan Murgescu (coord.), *Istoria României în texte*, București, 2001, p.130.

37. *Călători străini...*, vol. I, p.151-152.

38. A se vedea studiul exemplar al Mariei Magdalena Szekely, "*Dixit Waywoda*", "Anuarul Institutului de Istorie "A. D. Xenopol", XXIX, 1992, p.43-52.

39. Să amintim aici, chiar dacă se referă la o politica internă a lui Ștefan, criticată de pe poziții boierești, aprecierea clasică a lui Grigore Ureche: "mânios și degrabă vărsătoriu de sânge nevinovat..." (*Letopisețul Țării Moldovei*, ed. P. P. Panaitescu, București, 1955, p.III).

naționale și să salvgardeze interesele esențiale ale Moldovei în conjuncturi dificile. Deși el nu a putut împiedica deteriorarea poziției Moldovei în raport cu Imperiul Otoman, a reușit să consolideze această poziție în raport cu Ungaria și Polonia, și a lăsat la moarte o Moldovă mai întinsă și mai prosperă decât fusese în momentul înscăunării sale. Comparativ cu cei mai mulți dintre contemporani, ca și cu predecesorii și cu urmașii săi pe tronul Moldovei, bilanțul său politic este net superior. Respectul contemporanilor dovedește recunoașterea largă a personalității sale⁴⁰. Cum însă, pe lângă bilanțul factual, sentimentele supușilor sunt criteriul esențial după care se cuvine să fie judecate meritele unui monarh, relatarea din 1502 a doctorului Matteo Muriano - "Cât despre sus-numitul domn, el este un om foarte înțelept, vrednic de multă laudă, iubit mult de supușii săi, pentru că este îndurător și drept, veșnic treaz și darnic..."⁴¹ - ne arată că Ștefan a binemeritat calificativul "cel Mare".

---

40. O frumoasă evocare la Dumitru Ciurea, *Ștefan cel Mare - marele european*, "Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie" A. D. Xenopol", XIX, 1982, p.177-181; titlul este totuși înșelător, deoarece - după cum am arătat mai sus - Ștefan nu putea fi animat de "sentimente europene" și de altfel nici nu a folosit niciodată termenul sau conceptul de "Europa". De altfel, el nu a fost nici "sfânt". Aceste observații nu îi scad însă cu nimic meritele, și nici nu pot anula faptul că domnia sa a reprezentat indubitabil momentul de apogeu în istoria medievală a Moldovei.

41. *Călători străini...*, vol. I, p. 149.

ÎNCERCĂRILE LUI ȘTEFAN CEL MARE DE A MODIFICA STATUTUL POLITICO-JURIDIC AL STĂPÂNIRII SALE

MIHAIL M. ANDREESCU*

"Cel mai de seamă descendent al descălecătorilor maramureșeni ai Țării Moldovei"¹ – Ștefan cel Mare – a dominat din punct de vedere politic, militar și cultural a doua jumătate a secolului XV din istoria românilor², politica sa de independență sau de autonomie față de Ungaria, Polonia și Poartă fiind continuată de urmașii săi direcți până la mijlocul secolului al XVI-lea cu relative succese.

Dincolo de activitatea militară Ștefan cel Mare, a cărui personalitate se impusese definitiv în ochii contemporanilor europeni³, a urmărit prin politica internă și externă dar mai ales prin intermediul alianțelor matrimoniale⁴ modificarea statutului juridic al stăpânirii sale care ar fi influențat și statutul politico-juridic al Moldovei în contextul european de atunci. Trebuia oare modificat acest statut de vreme ce antecesorii lui Ștefan se mulțumiseră cu el? Vom răspunde la întrebare în materialul de față.

*
*   *
*

În Europa creștină medievală statutul politico-juridic al unui stat ca și locul ierarhic ocupat de acesta în rândul statelor creștine catolice sau ortodoxe era fixat, încă din secolul X, de către Suveranul Ponfit în Occident și de împăratul bizantin în Orientul ortodox⁵. În Occident împăratul romano-german – o vreme rivalul episcopului roman la conducerea Europei și un "egal" al suveranului bizantin, cel puțin teoretic⁶ –, va sfârși prin a se pleca în fața Scau-

---

* Conferențiar univ. dr. la Facultatea de istorie a Universității "Spiru Haret" din București.

1. ION TODERAȘCU în *Istoria românilor*, IV, Editura enciclopedică română, București, 2001, p. 364.

2. FLORIN CONSTANTINIU, *O istorie sinceră a poporului român*, Editura Univers enciclopedic, București, 1997, p. 110-111.

3. *Istoria românilor*, IV, p. 397.

4. Asupra căsătoriilor lui Ștefan cel Mare și a importanței lor pentru statutul politico-juridic al Moldovei vezi amănunte la: NICOLAE IORGA, *Istoria lui Ștefan cel Mare pentru poporul român*, Editura pentru literatură, București, 1966, p. 88-89, 116-117, 164-165; DUMITRU NĂSTASE, *Ștefan cel Mare împărat*, în "Studii și materiale de istorie medie", XVI, București, 1998, p. 65-102.

5. HARALD ZIMMERMANN, *Veacul întunecat*, Editura științifică și enciclopedică, București, 1983, p. 33-57.

6. *Ibidem*, p. 104-137.

7. JACQUES LE GOFF, *Civilizația occidentului medieval*, Editura științifică, București, 1970, p. 351-361.

nului apostolic⁷, măcar de formă, confirmând doar hotărârile episcopului roman⁸. În Orient împăratul de la Constantinopol se impusese în fruntea bisericii încă din secolul IV și-și consolidase poziția ca șef suprem al acesteia în secolul VI⁹. În temeiul acestei reușite îmbinări a puterii spirituale cu cea laică se va impune la Bizanț doctrina *cezaro-papismului*¹⁰. În secolele XII-XIII Papalitatea, folosindu-se de slăbiciunea Bizanțului, va încerca să utilizeze doctrina în folos propriu și, sub pretextul "unirii" bisericilor, să-și extindă autoritatea și în Răsărit¹¹. Dar proiectele ajunse aproape de finalizare au eșuat din motive multiple, orgoliile ocupând un loc de frunte¹².

Frământările politico-religioase din secolele X-XIII – pe de o parte lupta pentru întâietate dintre papă și patriarh care a condus la Marea Schismă din 1054, pe de altă parte luptele pentru supremație dintre puterea sacerdotală și cea laică – au dat naștere la două sisteme de stabilire a ierarhiei politice a statelor în Europa creștină și de acordare și recunoaștere a titlurilor conducătorilor de state.

În Occident ierarhia și titlul conducătorilor erau stabilite de Suveranul Pontif și recunoscute ulterior de împărat și de ceilalți conducători laici¹³. În Orientul ortodox bazileul de la Constantinopol – în calitate de șef și ocrotitor al Bisericii, nu numai de șef de stat – acorda titlul, recunoscut și confirmat de patriarh și de ceilalți șefi de state¹⁴.

Aceste lămuriri sunt absolut necesare, credem noi, în contextul în care principatele românești, situate la confluența dintre ortodoxie și catolicism, s-au întemeiat primind influențe din ambele direcții iar opțiunea deschisă a primilor lor conducători pentru o confesiune ori alta și, implicit, pentru un sistem politico-instituțional aferent spațiului confesional, va marca pentru multă vreme raporturile politice interne și externe ale lor.

*
*   *

În temeiul știrilor existente putem afirma că primii conducători ai Țării Românești și Moldovei au fost de confesiune catolică¹⁵ chiar dacă majoritatea populației pare să fi fost ortodoxă, mai ales la sud de Carpați și partea de sud

8. Vezi discuția problemei la ȘERBAN TURCUȘ, *Sfântul Scaun și românii în secolul al XIII-lea*, Editura Meridiane, București, 2001, p. 11-58.

9. NIELS HANNESSTAD, *Monumentele publice ale artei române, Program iconografic și mesaj*, II, Editura Meridiane, București, 1989, p. 304-324, 349-352.

10. JACQUES LE GOFF, *Civilizația occidentului medieval*, p. 354.

11. ȘERBAN TURCUȘ, *Sfântul Scaun și românii în secolul al XIII-lea*, p. 59-67.

12. *Ibidem*, p. 68-82.

13. *Ibidem*, p. 83-95.

14. MIHAIL M. ANDREESCU, *Puterea domniei în Țara Românească și Moldova în secolele XIV-XVI*, Editura "Nicolae Bălcescu", București, 1999, p. 12-28.

15. *Documenta Romaniae Historica. D. Relații între țările române*, I, Editura Academiei, București, 1977, *passim*.

a Moldovei¹⁶, fapt acceptat în istoriografia românească recentă¹⁷. În asemenea context ar fi fost posibil ca titlul conducătorilor ambelor state să fie stabilit de papalitate în acord cu interesele regatului Ungariei, pe atunci suzeranul celor două principate românești. Evenimentele ulterioare întemeierii principatelor au generat însă o cu totul altă evoluție.

În Țara Românească atacul neprovocat al lui Carol Robert asupra lui Basarab I, motivat de rege prin stăpânirea de către voievod a Banatului Severinului¹⁸, a dus la reorientarea politică și religioasă a voievozilor din sud, după 1330, către statele slave ortodoxe și către Bizanț, întărindu-se legăturile cu ortodoxia. În acest cadru la 1359, cu prilejul organizării Mitropoliei Țării Românești, Alexandru Basarab a primit titlul de "mare voievod și domn", el devenind un posibil substitut al bazileilor în caz de absolută nevoie¹⁹.

Moldova, care era mai departe de Bizanț și de Dunăre, a urmărit și ea ieșirea de sub suzeranitatea Ungariei, dar cu ajutorul Poloniei care era tot un regat catolic. În timpul când Ludovic I de Anjou a ajuns și rege al Poloniei (1370-1382), existând pericolul revenirii sub suzeranitate maghiară, voievozii moldoveni au optat pentru catolicism și plasarea statului lor sub protecția papei care a fixat titlul de "duce" pentru conducători și a pus biserica moldavă în obediența episcopilor poloni. Astfel principatul de la est de Carpați a suferit influențe politico-instituționale apusene venite prin Ungaria și Polonia²⁰.

Mai mult, în cazul Moldovei, elementele întemeietoare venite din Maramureș și Transilvania erau vasale regelui maghiar și chiar dacă au recunoscut suzeranitatea voievozilor Drăgoșești ori Mușatini, aceștia înșiși erau vasali ai regatului Ungariei, ulterior ai regatului Poloniei²¹. O atare situație limita autoritatea voievodului moldovean nevoit să împartă puterea cu boierii săi și cu Biserica, indiferent că era ortodoxă sau catolică. Orice încercare de autoritate a voievodului asupra boierilor și a Bisericii atrăgea reacția suzeranului. De aici și faptul că după 1387, când Petru I a recunoscut explicit suzeranitatea polonă, toate actele externe ale voievozilor moldoveni au fost dublate de acte identice ale boierilor din sfat care garantau pentru angajamentele voievodului²².

16. *Documente privind istoria României. C. Transilvania*, veac XIV/1-4, Editura Academiei, București, 1951-1953, *passim*.

17. *Istoria românilor*, III, Editura enciclopedică română, București, 2001, p. 573-589, unde se prezintă procesul întemeierii.

18. *Ibidem*, p. 573-576.

19. MIHAIL M. ANDREESCU, *Puterea domniei*, p. 79-80.

20. *Ibidem*, p. 81-82.

21. *Ibidem*, p. 52-55.

22. ION IONAȘCU, PETRE BĂRBULESCU, GHEORGHE GHEORGHE, *Tratatul internațional ale României. 1354-1920*, Editura științifică și enciclopedică, București, 1975, p. 10, 14-15, 17-18, 26, 28-29, 30-32, 38-39. Actele din 1387, 1395, 1404, 1407, 1433, 1434, 1435, 1436, 1448 sunt dublate de acte ale boierilor care jură credință regelui polon și garantează că voievodul lor va respecta înțelegerea.

De asemenea, Biserica, atât ortodoxă cât și catolică, împărțea puterea cu domnul și cu boierii, având aceleași poziții în sfat ca și în Occident²³. Atare situație nu se regăsea în Țara Românească unde din vremea lui Mircea cel Bătrân ierarhii nu mai făceau parte din sfat²⁴ iar boierii erau subordonați domniei și numai prin intermediul factiunilor și a sprijinului extern puteau influența, nu și controla politica domnilor²⁵.

Titlul de **domn**, de la *dominus*=stăpân absolut, purtat de voievozii munteni și care fusese acordat de Bizanț Basarabilor, independenți la 1359 față de Ungaria, a întărit puterea și autoritatea instituției cât și ideea dinastică²⁶. Am afirmat mai demult că în acest context «în Țara Românească personalitatea domnului nu conta decât în măsura în care el a putut uza cât mai mult și în chip absolut de puterile conferite de *domnie*. În rest, indiferent cât de slab și lipsit de personalitate ar fi fost, el era pentru toți "domnul și stăpânul țării"»²⁷.

În Moldova, dimpotrivă, sistemul vasalității multiple și statutul de vasalitate statală față de Ungaria sau Polonia au slăbit nu numai autoritatea voievozilor dar și ideea dinastică. Luptele pentru tron au implicat și pretendenți din afara dinastiei mușatine, fapt remarcat de la începutul secolului trecut²⁸. O atare situație nu era benefică nici pentru instituția centrală nici pentru stabilitatea politică a țării. Cel mult ea sporea puterea boierilor și a Bisericii față de voievod în interior și slăbea puterea statului accentuând gradul de dependență față de suzeranii vecini: Ungaria sau Polonia, ulterior și Imperiul otoman.

Tânărul Ștefan, fugar o vreme în Transilvania și apoi la curtea lui Vlad Țepeș unde avea rude²⁹, a înțeles neajunsurile sistemului politic din Moldova și odată ajuns pe tron și-a manifestat dorința de a-l schimba prin modificarea statutului

23. GRIGORE URECHE, *Letopiseșul Țării Moldovei*, ed. a 2-a, ediție critică de P. P. Panaitescu, Editura de stat pentru literatură și artă, București, 1958, p. 76-77. Compilatorul Misail Călugărul prezentând organizarea internă a țării și vorbind despre cler spune: "Și dacă au aședzat vlădicii, le-au făcut cinste mare, că le-au pus scaunele de șed denadreața domnului, înaintea tuturor svetnicilor, aproape de scaunul domnesc". MIRON COSTIN în *Poema Polonă*, vezi idem, *Opere*, ediție critică de P. P. Panaitescu, Editura de stat pentru literatură și artă, București, 1958, p. 386, spune despre episcopul catolic de Bacău: "Acest episcop (precum am aflat din tradiția orală a moldovenilor), în vremea domnilor celor vechi și care erau și înțelepți, era mai presus decât acești trei vlădici (ortodocși) și ședea în fața mitropolitului".

24. MIHAIL M. ANDREESCU, *Puterea domniei*, p. 142-144, 147.

25. *Ibidem*, p. 154-155.

26. *Ibidem*, p. 93.

27. *Ibidem*, p. 96.

28. NICOLAE IORGA, *Viața lui Ștefan cel Mare*, p. 33-56. După Iorga problematica a fost reluată și aprofundată în numeroase lucrări și studii referitoare la istoria Moldovei înainte și după Ștefan cel Mare.

29. *Ibidem*, p. 57-58, 64.

stăpânirii sale și a raporturilor cu Polonia și Ungaria. După ce și-a consolidat tronul față de Polonia prin tratatul de la Overchelăuți (1458)³⁰ Ștefan a acceptat un status-quo cu boierii pentru a-și putea consolida stăpânirea încă nesigură³¹.

Sporirea autorității lui Ștefan prin întărirea puterii centrale nu putea fi pe placul boierilor care se vedeau astfel înlăturați de la conducerea statului, ei nefiind dispuși să renunțe la starea de vasalitate față de Polonia³². În asemenea condiții conflictul dintre voievod și boieri nu a întârziat. Așa cum s-a arătat deja după biruința lui Ștefan la Baia asupra lui Matia Corvin, voievodul a făcut un ade-vărat măcel în rândurile boierilor omorând circa 60 dintre ei³³. Pe tot parcursul domniei raporturile lui Ștefan cu boierii au fost într-o stare de acalmie, conflictele putând reîncepe oricând³⁴, ceea ce a și atras judecata aspră a cronicarului, el însuși mare boier, atunci când afirma despre voievod: "*Fost-au acest Ștefan vodă om nu mare de statu, mâniaș și de grabu vărsătoriu de sânge nevinovat, de multe ori la ospete omorâea fără județu*"³⁵ (Subl. ns., M.A.).

După modelul Țării Românești unde domnul era un autocrat Ștefan, prin impunerea autorității sale asupra boierilor și a sfatului domnesc, **a sporit, în plan intern, prestigiul instituției pe care o reprezenta**³⁶. Pentru a schimba însă statutul stăpânirii sale, în sensul transformării *voievodatului* într-o *domnie autocrată*, Ștefan trebuia să acționeze în mai multe direcții pe plan extern. El avea nevoie de sporirea prestigiului său în afară prin desprinderea de sub tutela reală sau imaginară a Poloniei și Ungariei, de impunerea autorității sale asupra vecinului din sud, de o înrudire cu marile familii domnitoare din lumea ortodoxă și, nu în ultimul rând, de participarea la lupta antiotomană în calitate de apărător al creștinătății în general și al ortodoxiei în special. Ultimele două direcții de acțiune vizau obținerea din partea Patriarhiei de la Constantinopol și a Romei a statutului său de *domn autocrat* la fel ca și vecinul său muntean.

După tratatul neutru încheiat cu Polonia în 1458³⁷, considerat de Iorga doar "o înțelegere vremelnică"³⁸, la 2 martie 1462 Ștefan va trebui să recunoască explicit suzeranitatea Poloniei prin tratatul de la Suceava, dublat de actul boierilor, după o practică mai veche³⁹. Rămânea în suspensie data prestării omagiu-lui voievodului față de rege. Nu excludem faptul ca Ștefan să fi acceptat în-

30. ION IONAȘCU, PETRU BĂRBULESCU, GHEORGHE GHEORGHE, *Tratatele*, p. 48-49. Abia în finalul actului se face referire la starea de vasalitate a lui Ștefan față de rege prin asumarea obligației de apărare a Moldovei de către Polonia. Vezi discuția tratatului la NICOLAE IORGA, *Viața lui Ștefan cel Mare*, p. 65-66.

31. MIHAI M. ANDREESCU, *Puterea domniei*, p. 195.

32. *Ibidem*.

33. FLORIN CONSTANTINIU, *O istorie sinceră*, p. 103.

34. *Ibidem*, p. 104.

35. GRIGORE URECHE, *Letopiseșul*, p. 120.

36. MIHAIL M. ANDREESCU, *Puterea domniei*, p. 196-197.

37. ION IONAȘCU, PETRE BĂRBULESCU, GHEORGHE GHEORGHE, *Tratatele*, p. 48-49.

38. NICOLAE IORGA, *Istoria lui Ștefan cel Mare*, p. 66.

39. ION IONAȘCU, PETRE BĂRBULESCU, GHEORGHE GHEORGHE, *Tratatele*, p. 50-51.

cheierea acestui tratat din cel puțin două motive, altele decât tradiția vasalității față de Polonia: neutralizarea boierilor fugari în Polonia în frunte cu logofătul Mihu; perfectarea căsătoriei cu Evdochia de Kiev sora cneazului Simeon⁴⁰, pe atunci Kievul fiind sub obediență polonă. Voievodul ar fi putut întâmpina greutăți în demersul său dacă nu ar fi recunoscut formal suzeranitatea polonă. Nu trebuie uitat că Ștefan se gândea acum la preluarea Chilie de la Țara Românească, situație în care ar fi intrat în conflict cu Ungaria, motiv în plus de a recunoaște suzeranitatea Poloniei.

Căsătoria cu Evdochia a fost de scurtă durată (1463-1467)⁴¹. Abia rămas văduv Ștefan s-a văzut nevoit să facă față amenințării lui Matia Corvin pe care-l va înfrânge la Baia în decembrie 1467⁴². Aproape imediat se va deschide conflictul dintre Ștefan și Radu cel Frumos (1469-1470) ale cărui cauze erau mai vechi, din 1465 când Ștefan preluase Chilia⁴³. Conflictul va atrage judecata dură a cronicarului care scria: "Vă leato 6978 (1469), într-aceia vreme întră zavistiia între Ștefan vodă și între Radul vodă domnul muntenesc, pre obiceiul firei ome-nești de ce are, de aceia poștește mai mult, *de nu-i ajunse lui Ștefan vodă ale sale să le ție și să le sprijinească, ci de lăcomie, ce nu era al lui, încă vrea să coprinză*"⁴⁴ (Subl. ns., M.A.). Impunerea autorității asupra Țării Românești ar fi adus lui Ștefan prestigiul de care avea nevoie. El ar fi demonstrat astfel că dom-niile munteni nu erau demne de titlul acordat lor ci el, voievodul moldovean ar fi meritat acest titlu.

Anterior conflictului cu Radu, când încă nu se împăcase cu Matia Corvin, Ștefan a reînnoit la 28 iulie 1468 tratatul cu Polonia⁴⁵ dar s-a eschivat de a pres-ta omagiu lui Cazimir al IV-lea motivând că trebuia să se apere de atacurile lui Radu cel Frumos⁴⁶. Luptele cu Radu cel Frumos aliatul Porții aveau să-l împingă inevitabil pe Ștefan la un conflict cu otomanii. De aceea voievodul va căuta noi alianțe și mai ales să contracteze o nouă căsătorie politică menită să-i sporească prestigiul extern și să-i asigure sprijinul politic și militar de care avea nevoie⁴⁷. El se va orienta de această dată spre ramura Paleologilor de la Mangop. Înrudirea cu dinaștii din Mangop-Theodoro, coborâtori din împărații de la Constantinopol⁴⁸, ar fi trebuit să facă din Ștefan un *autocrat* în adevăratul sens al cuvântului. În

40. NICOLAE IORGA, *Istoria lui Ștefan cel Mare*, p. 88-89.

41. *Ibidem*, p. 89; DUMITRU NĂSTASE, *Ștefan cel Mare împărat*, p. 80.

42. FLORIN CONSTANTINIU, *O istorie sinceră*, p. 105. Alte amănunte și considerații la NICOLAE IORGA, *Istoria lui Ștefan cel Mare*, p. 90-99.

43. *Ibidem*, p. 107-108.

44. GRIGORE URECHE, *Letopisețul*, p. 96.

45. ION IONAȘCU, PETRE BĂRBULESCU, GHEORGHE GHEORGHE, *Tratatele*, p. 52.

46. *Ibidem*, p. 53. Scrisoarea din 13 iulie 1471. Alte amănunte asupra împrejurărilor din 1468-1471 vezi la NICOLAE IORGA, *Istoria lui Ștefan cel Mare*, p. 98-99, 108.

47. DUMITRU NĂSTASE, *Ștefan cel Mare împărat*, p. 81.

48. NICOLAE IORGA, *Istoria lui Ștefan cel Mare*, p. 116-117.

atare caz Biserica ar fi trebuit să-l consacre ca șef al ortodoxiei acordându-i titlul imperial pe care el îl dorea. Acest lucru nu s-a întâmplat nici măcar în plan intern. De aceea după moartea mitropolitului Teoctist (1477) Ștefan a adoptat o politică asemănătoare cu a domnilor munteni în sensul că ierarhii sunt tot mai rar prezenți în sfat fără ca drepturile Bisericii să fie restrânse⁴⁹. Era și acesta un act de autoritate fără urmări în plan politic. Ștefan a continuat să rămână un voievod, nu un domn, vasal al regelui polon și care, este adevărat, încerca să modifice acest statut. Înrudirea cu familia imperială a Mangopului pare totuși să fi sporit prestigiul intern al lui Ștefan. În Cronica scrisă la porunca lui ca și în Tetraevangheliarul din 1473 el apare cu titlul de "țar" (împărat)⁵⁰. Din plan intern prestigiul său pare să fi trecut și în plan extern, cronicarii turci acordându-i titlul de *tekür-tekür*=împărat⁵¹. Este foarte probabil ca acest titlu să-i fi fost acordat de cronicari în semn de cinstire și de respect pentru faptele sale și nu ca o recunoaștere a unui statut care nu exista și care nu apare în actele oficiale externe, dar nici în cele interne. Titlul de "țar" utilizat în câteva rânduri⁵² a exprimat mai degrabă o dorință a voievodului care nu s-a realizat. Chiar dacă în conștiința populară din Moldova și Transilvania Ștefan a fost imaginat ca un "împărat" al Moldovei și al românilor, el fiind biruitorul celor răi inclusiv al lui Matia Corvin ceea ce echivala cu independența Moldovei față de Ungaria, dar mai ales al otomanilor care amenințau întreaga creștinătate⁵³, asta nu înseamnă că imaginea a fost una reală recunoscută oficial.

Moartea prematură a Mariei de Mangop (19 decembrie 1477)⁵⁴, în plin conflict cu turcii dar și cu Țara Românească unde încerca zadarnic să impună un "credincios" al său⁵⁵, l-au determinat pe Ștefan să ceară ajutorul Apusului. Acesta l-a respins însă și Veneția a încheiat pace cu Poarta (1479)⁵⁶. Pretențiile lui Ștefan de a deveni șeful creștinătății ortodoxe care ținea tronul Constantinopolului⁵⁷ s-au năruit încă odată. De aceea a treia căsătorie "imperială" a lui Ștefan cu Maria "Voichița", fiica lui Radu cel Frumos, devenea firească și necesară politicii voievodului care nu renunțase la scopurile fixate la urcarea pe tron. Iorga a lăudat această ultimă alianță matrimonială care unea cele două dinastii

49. MIHAIL M. ANDREESCU, *Puterea domniei*, p. 149, 196.

50. DUMITRU NĂSTASE, *Ștefan cel Mare împărat*, p. 66-69.

51. *Ibidem*, p. 78-79.

52. *Ibidem*, p. 84-85 și notele.

53. *Ibidem*, p. 90-93.

54. NICOLAE IORGA, *Istoria lui Ștefan cel Mare*, p. 117.

55. FLORIN CONSTANTINIU, *O istorie sinceră*, p. 105-106.

56. *Ibidem*, p. 108-109.

57. DUMITRU NĂSTASE, *Ștefan cel Mare împărat*, p. 83-84 și mai ales notele unde aduce la zi bibliografia problemei.

românești⁵⁸, în vreme ce alți istorici mai noi au subliniat înrudirile imperiale ale miresei lui Ștefan⁵⁹.

Pericolul otoman, la fel de real și de mare după 1476, l-a determinat pe voievodul rămas fără ajutoare să încheie o scurtă pace cu Poarta (1479-1480)⁶⁰. A fost un răgaz necesar în vederea refacerii alianțelor antiotomane fără de care Ștefan nu s-ar fi putut descurca singur. Dar Ștefan nu a renunțat la planul său de a ajunge un "domn" recunoscut de vecini și respectat de întreaga Europă. Era absolut necesar ca Ștefan să rezolve definitiv problema munteană și apoi să primească de la Biserică recunoașterea "de jure" a noului său statut.

Pentru atingerea celor două țeluri căsătoria cu Maria-Voichița era binevenită. Ea pare să-i fi conferit lui Ștefan unele drepturi la tronul muntean⁶¹, dar și o înrudire cu despoții bizantini și slavi din Balcani⁶². Noua înrudire redeschidea problema moștenirii bizantine în plan religios și accentua "drepturile" urmașilor la tronul Țării Românești⁶³. Conflictul cu Țara Românească s-a redeschis în 1480 și după victoria asupra lui Țepeluș la Râmnic (8 iulie 1481) și instalarea ca domn a lui Vlad Călugărul se părea că situația se rezolvase în favoarea sa, dar luptele au continuat și în anul următor când Ștefan a ocupat cetatea Crăciuna⁶⁴. Cu ocazia luptelor din 1481-1482 brăilenii, care nu uitaseră arderea orașului lor în 1470⁶⁵ de către Ștefan, i-au trimis o scrisoare ofensatoare care, dincolo de patriotismul local, exprimă reacția munteană la proiectele de mărire și de hegemonie ale voievodului moldovean⁶⁶.

Conflictul cu Țara Românească l-a redeschis și pe cel cu Poarta. Acum sunt pierdute Chilia și Cetatea Albă⁶⁷, poate și în urma unei trădări⁶⁸, fapt ce l-a deter-

58. NICOLAE IORGA, *Istoria lui Ștefan cel Mare*, p. 164-165.

59. DUMITRU NĂSTASE, *Ștefan cel Mare împărat*, p. 83, nota 93.

60. ȘERBAN PAPACOSTEA, *Evul mediu românesc. Realități politice și curente spirituale*, Editura Corint, București, 2001, p. 162-163.

61. DUMITRU NĂSTASE, *Ștefan cel Mare împărat*, p. 83.

62. ANDREI PIPPIDI, *Tradiția politică bizantină în Țările Române în secolele XVI-XVIII*, ediție revăzută și adăugită, Editura Corint, București, 2001, p. 213 și notele 35, 36.

63. *Ibidem*, p. 215, nota 41.

64. *Istoria românilor*, IV, p. 387.

65. GRIGORE URECHE, *Letopisețul*, p. 96.

66. Textul scrisorii care nu se regăsește în colecțiile de documente DIR și DRH a fost publicat de IOAN BOGDAN, *Documente privitoare la relațiile Țării Românești cu Brașovul și cu Țara Ungurească*, București, 1905, p. 282. El a fost reprodus de CONSTANTIN C. GIURESCU, *Istoricul orașului Brăila din celel mai vechi timpuri până astăzi*, Editura științifică, București, 1968, p. 66; FLORIN CONSTANTINIU, *O istorie sinceră*, p. 106. Reproducem și noi textul scrisorii pentru pitorescul exprimării care nu este cu mult diferit față de unele polemici și replici din zilele noastre. "De la toți boieni brăileni și de la toți cnezii și de la toți românii îți scriem ție, Ștefane Voievod, Domn moldoveanesc. Este în tine omenie, ai tu minte, ai tu creieri, de-ți strici cermeala și hârtia pentru un copil de curvă, fiul Călțunei, și zici că-ți este fiu? De-ți este fiu și vrei să-i faci bine, ci tu orânduiește să fie după moartea ta domn în locul tău și pe mă-sa ia-o și o ține, să-ți fie ție doamnă, cum au ținut-o în țara noastră, toți pescarii brăileni; ci tu ține-ți-o să-ți fie doamnă. Și învață-ți tu țara cum să te slujească, iar pe noi să ne lași în pace, că de-ți cauți dușman, îl găsești! Și așa să știi: avem domn mare și bun și avem pace din toate laturile; să știi că toți pe capete vom veni asupra ta și vom sta pe lângă domnul nostru, Basarab Voievod, până ce vom pierde capetele (Subl. ns., M.A.).

67. NICOLAE IORGA, *Istoria lui Ștefan cel Mare*, p. 107-108.

68. *Istoria românilor*, IV, p. 388. Este surprinzătoare concluzia autorilor tratatului că cele două cetăți au căzut "prin lipsa de perspectivă a situației lor", în sensul că nu ar fi putut fi apărate de Ștefan.

minat pe Ștefan să accepte reînnoirea tratatului de vasalitate față de Polonia⁶⁹ și prestarea omagiului personal față de regele Cazimir IV la Colomeea⁷⁰. Umi-lința suferită la Colomeea a lovit în prestigiul domnului răbindu-i adânc mândria. Dar ea a fost resimțită și în țară. Ureche va trece repede peste acest moment minimalizându-l la maximum⁷¹, dar va prezenta pe larg răzbunarea voievodului în urma luptelor cu Ioan Albert⁷². În schimb Nicolae Costin a descris pe larg acest moment din viața lui Ștefan⁷³ care arată limitele stăpânirii voievodului, deoarece cu toate eforturile depuse până atunci nu putuse înlătura suzeranitatea polonă. O va face doisprezece ani mai târziu când îl va înfrânge pe Ioan Albert la Codrul Cosminului⁷⁴. Dacă în 1467 la Baia Ștefan înlăturase suzeranitatea maghiară asupra Moldovei, în 1497 el reușea să se emancipeze și de sub suzeranitatea polonă, fapt confirmat prin tratatul de la Hârlău (12 iulie 1499)⁷⁵.

Independența Moldovei față de Ungaria și Polonia a fost obținută cu greu și a constituit doar o etapă în atingerea țelurilor politice urmărite de voievod. Ea a urmat impunerii autorității lui Ștefan asupra boierimii, nu și a Bisericii de care depindea recunoașterea noului său statut. Deși Ștefan a ocrotit Biserica și s-a nu-

Dar așa cum se mai întâmplase, cu ajutoare externe, chiar obținute cu prețul recunoașterii vasalității – ceea ce s-a și întâmplat – cetățile ar fi fost apărate eficient și menținute.

69. ION IONAȘCU, PETRE BĂRBULESCU, GHEORGHE GHEORGHE, *Tratatele*, p. 58-59. Actul din 15 septembrie 1485, Colomeea. Se preciza în finalul tratatului că Ștefan "nu va porni război și nu va încheia pace fără știrea regelui", ceea ce scădea mult din prestigiul voievodului.

70. Asupra acestui moment vezi amănunte la: ȘERBAN PAPACOSTEA, *Evl mediu românesc*, p. 233-238.

71. GRIGORE URECHE, *Letopisețul*, p. 107.

72. *Ibidem*, p. 109-118.

73. NICOLAE COSTIN, *Scrieri*, I, ediție de Svetlana Korolevschi, Editura Hyperion, Chișinău, 1990, p. 154. "Și așa, la începutul toamnei, în anul Domnului nostru Iisus Hristos 1485, s-au pogorât Cazimiru, craiul leșăscu, la marginea Țării Leșăști, la Colomâia, cu toată șliahta rusască și a Podoliei gata de oaste, pentru ca să audză la turci pogorârea sa la margine, despre Țara Moldovii; că și turcii pre atunci ar avea grijă de leși.

Nu după multe dzile, acolo la craiul, în câmpii Colomâei, venit-au Ștefan vodă cu boerii săi și cu curte împodobită, și bine grijiți slujitorii; și Ștefan vodă viind pre un cal foarte arătos și mare. Sta polcovnicii și alte căpetenii crăești împrejurul cortului, și descălecând aproape Ștefan vodă, îndată i-au eșit domnii crăești înainte, de l-au dus la craiul suptu cortu. Și anume făcusă într-acei cort pat naltu, pre care ședea craiul la adunare cu Ștefan vodă, în podoabe crăești, împregiur stând svetnicii crăești, șiind în mână Ștefan vodă stiațul țării, cu pecetea ei, închinându-să craiului după obiceiul moldovelesc, plecând stiațul țării la picioarele craiului. Atunce-și slobodziră și ațele cortului, dându-să în laturi ciia ce sta împregiurul cortului, de departe prăvind.

Atunce au giurat Ștefan vodă craiului leșăscu și ce au fost de triabă au vorovit: cum că toată țara va fi cu priință craiului și-l va avea stăpân, să dea ajutoriu craiului împotriva a toți neprietinilor săi și cu nime nu va îmbla nice cu o tocmală împotriva craiului și nu să va arăta niceodată neprieten sau priitoriu neprietenilor crăești, iproci. Află-să în aședzământurile crăești uncul lui Ștefan vodă, de dânsul pecetluit și de 14 boeri. Și așa rădicându-l craiul și, sărutând mâna craiului, l-au ospătat, ședzând Ștefan vodă la masă cu boerii săi, și i-au cinstit și i-au dăruit bine craiul. Și purcedzând Ștefan vodă de la craiul, datu-i-au 3000 de leși călăreți, tot într-ales dintre toate polcurile. Iară craiul s-au dus la Cracău" (Subl. ns., M.A.).

74. ȘERBAN PAPACOSTEA, *Evl mediu românesc*, p. 243-257, cu privire la semnificația victoriei lui Ștefan din 1497 la Codrul Cosminului. Despre campanie vezi amănunte, bazate pe izvoare polone, la: NICOLAE COSTIN, *Scrieri*, I, p. 156-169, inclusiv prevederile tratatelor din 1501 de la Piotrkov-Tribunalski.

mărat printre protectorii români ai Muntelui Athos⁷⁶ Patriarhia nu a vrut să-i recunoască statutul de *domn autocrat* și ocrotitor al Ortodoxiei așa cum procedase anterior cu domnii Țării Românești. Statutul de *domn autocrat* și "*împărat*" ocrotitor al Ortodoxiei și apărător al creștinătății a rămas pentru marele voievod un deziderat care nu s-a împlinit. Totuși personalitatea lui puternică, conducerea autoritară, emanciparea de sub suzeranitatea celor doi vecini catolici și participarea la lupta antiotomană l-au impus pe Ștefan cel Mare în conștiința poporului său și a contemporanilor europeni și i-au sporit faima în timp.

Cronicarul care îl certase pentru războiul cu Radu cel Frumos și pentru uciderea boierilor va scrie altfel despre pomenirea lui: "*Ce după moartea lui, până astăzi îi zicu sveti Ștefan vodă, nu pentru sufletu, ce iaste în mâna lui Dumnezeu, că el încă au fostu om cu păcate, ci pentru lucrurile lui cele vitejești, carile niminea din domni, nici mai nainte, nici după aceia l-au ajunsu*"⁷⁷ (Subl. ns., M.A.). "Lucrurile vitejești" erau luptele duse pentru apărarea creștinătății și pentru independența țării. Abia în zilele noastre Biserica, plecând de la tradiția de "sfânt" pe care poporul a impus-o cu privire la voievod, a consfințit această calitate numindu-l "Ștefan cel Mare și sfânt". Este o recunoaștere târzie dar necesară a eforturilor și meritelor de atunci ale voievodului, inclusiv a dorinței sale de ocrotitor al Ortodoxiei.

Amintirea despre Ștefan s-a păstrat în timp, el fiind perceput ca învingătorul turcilor, tătarilor, polonilor și ungarilor. Paul de Alep va scrie despre Ștefan cel Mare la mijlocul secolului al XVII-lea: "*A fost un erou renumit în războaie și temut de toți. A făcut 44 de expediții sau lupte împotriva turcilor, tătarilor, polonilor și ungarilor. l-a bătut de foarte multe ori, pe toți, astfel că numele lui a ajuns vestit și era temut de toți și aceasta datorită iscusinței și minții sale agere*"⁷⁸ (Subl. ns., M.A.).

Întreaga domnie Ștefan cel Mare a luptat să-și modifice statutul de voievod într-unul de *domn autocrat* care i-ar fi sporit prestigiul și ar fi strâns în jurul său forțele creștine, ortodoxe și catolice, în cruciada antiotomană. Fire mândră Ștefan a căutat ca prin înrudiri înalte să ajungă șeful Ortodoxiei și să viseze poate la tronul imperial. De aici și cele câteva cazuri în care se folosește titlul de "țar". Dar ele au fost doar manifestări interne fără ecouri în plan extern ori în actele oficiale. Interesele vecinilor nu ar fi permis schimbarea statutului instituției centrale din Moldova. De aceea Ștefan cel Mare – o personalitate foarte puternică – a reușit doar să-și impună autoritatea asupra boierilor și să înlăture, fie și temporar, suzeranitatea Ungariei și Poloniei asupra Moldovei. Aceste fapte și mai ales eforturile sale în lupta antiotomană i-au sporit faima și i-au adus nemurirea, mai puternică decât a unui împărat real dar nevrednic, de care lumea a uitat demult.

76. NICOLAE IORGA, *Bizanț după Bizanț*, Editura enciclopedică română, București, 1972, p. 66; DUMITRU NĂSTASE, *Ștefan cel Mare împărat*, p. 85. nota. 105.

77. GRIGORE URECHE, *Letopisețul*, p. 120-121.

78. *Călători străini despre țările române*, VI, Editura științifică și enciclopedică, București, 1976, p. 28-29.

COMEMORAREA LUI ȘTEFAN CEL MARE ÎN 1904

N. ADĂNILOAIE*

Ștefan cel Mare, precum se știe, a cârmuit cu înțelepciune și vrednicie destinele Moldovei timp de aproape jumătate de veac (1457-1504). Referindu-se la faptele ilustrului voievod și la trecerea lui în eternitate (2 iulie 1504), cronicarul Grigore Ureche, plin de evlavie, scria: "Îngropat-au pre Ștefan Vodă în mănăstirea Putna cu multă jale și plângerea tuturor locuitorilor țării, cât plângeau toți ca după un părinte al lor, că cunoșteau toți că li se duce mult bine și apărare. Că după moarte a lui îi ziceau Sfântul Ștefan Vodă, nu pentru suflet, că este în mâna lui Dumnezeu, că el încă au fost om cu păcate pentru lucrurile sale vitejești, carele nimene din Domni, nici înainte, nici după aceia nu l-au ajuns"¹.

Este adevărat că Ștefan cel Mare a ridicat Moldova - această "poartă a creștinătății" - la un prestigiu pe care nu l-a mai avut niciodată, iar strălucitele victorii prin care a stăvilit înaintarea forțelor otomane, având un răsunset deosebit în Europa, au făcut ca regii Ungariei și Poloniei, senioria Veneției, papa de la Roma și mulți cronicari străini să-l elogieze pe viteazul voievod român considerându-l apărătorul și eroul creștinătății. Papa de la Roma, Sixt al IV-lea, numindu-l pe Ștefan drept "Atletul lui Hristos", preciza că numele lui se afla "pe buzele tuturor". Iar cronicarul polonez Jan Dlugosz - contemporan cu Ștefan -, scriind că domnul Moldovei este "cel dintâi dintre principii lumii care a reputat o victorie atât de strălucită împotriva turcilor", îl considera "cel mai vrednic" a fi numit în fruntea unei coaliții europene de luptă împotriva oștilor otomane².

Istoria faptelor mărețe săvârșite de Ștefan în lunga și glorioasa sa domnie nu stă scrisă numai în cronici, ci și pe zidurile celor 44 de biserici și mănăstiri, ridicate din porunca lui în întreaga Moldovă, spre a aduce slavă lui Dumnezeu pentru că a mântuit țara de dușmani. Aceste fapte au trecut din gură în gură, din generație în generație, intrând în legende, povestiri, cântece și poezii populare.

În 1904, când s-au împlinit 400 de ani de la moartea lui Ștefan cel Mare, Spiru Haret - cel mai strălucit ministru al Instrucțiunii Publice și al Cultelor pe care l-a avut România - a inițiat comemorarea personalității viteazului domnitor prin organizarea de serbări în toate școlile din țară. Aceste serbări comemorative, pe plan național, erau menite să înflăcăreze pe toți românii, să aducă fiori de patriotism în toate inimile, să pomenească și să venereze, cu adâncă evlavie, amin-

---

* Profesor univ. dr. pensionar.

1. Grigore Ureche, *Domnii Țării Moldovei*, București, 1896, p. 64.

2. Vezi N. Adăniloai, *Independența națională a României*. Editura Academiei, București, 1986, p. 18-19.

tirea marelui erou și a căpitanilor săi, care s-au jertfit pentru apărarea gliei strămoșești. Astfel, la 25 februarie 1904, Haret dă o decizie prin care anunță că în ziua de 2 iulie "memoria marelui Domn va fi sărbătorită de toate școlile din țară, cu toată pompa cuvenită. În fiecare oraș, la ora 9 dimineața, se va oficia o panahidă (parastas), în care se va face pomenirea lui Ștefan Vodă, a căpitanilor și ostașilor lui, căzuți în luptele pentru apărarea și întregirea pământului strămoșesc. Toate școlile din oraș, cu profesorii și școlarii lor și cu drapelele lor, vor asista la această panahidă", care se va oficia "de preferință pe una din pietele sau în una din grădinile orașului, care să prezinte destul spațiu pentru ca să încapă toate școlile. După terminarea panahidei, se vor ține cuvântări de către profesori, școlari și alte persoane, iar corurile școlilor vor executa bucăți patriotice". Amănuntele ceremoniei, cuvântările și tot programul serbării comemorative se vor fixa de către comitetele ce se vor forma în fiecare oraș "din directorii tuturor școlilor primare și secundare" din localitate; iar "în București și Iași rectorii universităților" vor presida aceste comitete. "Pentru anul acesta, prin excepțiune - scrie ministrul - împărțirea premiilor în orașe se va face în ziua de 2 iulie în orele postmeridiane". Școlile rurale din apropierea orașului vor participa la această serbare în ziua de 2 iulie. Celelalte școli rurale vor asista "duminică 4 iulie, la serviciul religios ce se va face la biserica satului" pentru "pomenirea marelui Ștefan". După terminarea parastasului, elevii, încolonați, vor merge la școală unde va avea loc serbarea propiu-zisă cu cuvântări ale învățătorilor, recitări și cântece închinat viteazului voievod. "Participarea profesorilor, institutorii lor, învățătorilor și școlarilor la ceremonia acestei zile - accentuează Haret - este obligatorie"³.

Tot în februarie, Spuru Haret îl anunța pe ministrul de război despre serbările comemorative ce vor avea loc la 2 iulie, pe linie de învățământ, întrebându-l dacă nu crede de cuviință "ca și armata să serbeze această zi și ca cele două serbări să se pună în legătură una cu alta"⁴. După răspunsul afirmativ, cele două ministere vor colabora pe plan central și local, la deplina reușită a serbărilor.

La 28 februarie Haret a cerut lui I. Bogdan, decanul Facultății de Litere din București, să facă, cu prilejul celor 400 de ani, o ediție completă a tuturor actelor, hrisoavelor și documentelor de orice fel care provin de la Ștefan cel Mare, în limba slavonă, care se vor tipări și în traducere cu notele necesare, iar cele latine fără traducere⁵.

Om operativ, ministrul a stăruit ca decizia din 25 februarie să se publice în Monitorul Oficial a dispus să se trimită, în copie, această decizie rectorilor universităților din București și Iași și Direcției învățământului primar din minister. De asemenea, a trimis la 15 martie o circulară către direcțiunile școlilor secundare și profesionale cerându-le să citească decizia apărută în Monitorul Oficial din 3

3. Arhivele Naționale București, fond Min. Cultelor și Instrucțiunii Publice (în continuare M.C.I.P) dosar 499/1904. f. 3-4.

4. *Ibidem*, f. 5.

5. *Ibidem*, f. 1-1.

martie și să se întrunească, în fiecare oraș, în localul școlii celei mai vechi, împreună cu revizorul școlar al județului, cu maeștri de muzică și gimnastică "pentru a fixa programa serbării"; la București se vor întruni în localul Liceului "Sf Sava"⁶. După ce în aprilie directorii școlilor secundare și primare de băieți și de fete din Capitală au fost invitați să participe la o primă ședință, prezidată de rector la Liceului "Sf Sava", spre a "fixa programa serbării" din 2 iulie, în luna următoare secretarul general al ministerului i-a convocat din nou să participe, la 11 mai, în localul Universității la o întrunire ce va fi prezidată de Haret - și unde va fi invitat și un delegat al Primăriei - "pentru a definitiva programa"⁷.

Pe de altă parte, ministrul a făcut apel și la prefecți și la primari pentru a asigura reușita serbărilor. La 22 aprilie, într-o circulară adresată acestora, arătând că împlinirea a 400 de ani de la moartea lui Ștefan va fi sărbătorită de toate școlile, Haret preciza: "Pentru ca această sărbătorire să se poată face cu toată solemnitatea cuvenită memoriei marelui Domn, vă rog să binevoiți a vă asocia și Dvoastră la ea și a da tot concursul moral și material necesar școalelor pentru reușita acestei sărbări"⁸.

Comitetele de organizare a serbărilor comemorative din fiecare oraș, completate pe parcurs - cu reprezentanți ai autorităților tocate civile și militate -, au ținut, în primăvara anului 1904, mai multe întruniri în care au dezbătut și definitivat programul ceremoniilor pentru pomenirea și cinstirea ilustrului voievod. După inspirația membrilor acestor comitete (sau comisii de organizare) și după posibilitățile financiare ale comunelor urbane și județelor - la care va contribui uneori și Ministerul Instrucțiunii publice - serbările din 2 iulie vor avea o mai mare sau mai redusă amploare.

În lunile aprilie și mai majoritatea comitetelor orășenești au trimis ministerului programe sau schițe de program - ce urma a fi definitivat - asupra modului de organizare și desfășurare a serbărilor. Dăm doar două exemple. Astfel, la începutul lui aprilie directorul Gimnaziului "Gr. Ghica" din Dorohoi a raportat ministrului că în urma întrunirii din 18 martie - și în unire cu maeștri de muzică și gimnastică și cu revizorul școlar - s-a întocmit o programă "ce se va executa după terminarea parastasului de 400 ani" de la moartea "marelui nostru domn Ștefan". Corul va intona *Imnul Regal* și *Marșul lui Ștefan cel Mare*; vor urma cuvântările profesorilor despre istoria glorioasă a viteazului voievod și mai multe recitaluri ale elevilor pe aceeași temă. Corul va cânta *Mama lui Ștefan cel Mare* și alte cântece patriotice cu care se va încheia prima parte a serbării. Directorul arată apoi că această programă ar răspunde la o simplă serbare școlară. Însă evenimentul "fiind de cea mai mare însemnătate", în dorința ca serbarea închinată "Marelui erou să fie demnă de urmașii săi" și având în vedere că "o asemenea serbare nu se va mai face decât peste o sută de ani, am stăruit - precizează directorul - pe lângă autoritatea locală, ca să vină în sprijinul școalelor, pentru ca serbarea să

6. *Ibidem*, f. 6-8.

7. *Ibidem*, f. 48 și 57.

8. *Ibidem*, f. 51.

fie mai măreață și dacă s-ar putea ca toată lumea, fără deosebire, să serbeze ziua de 2 iulie ca o zi de sfântă amintire". Consiliul comunal a promis tot sprijinul și se speră că și județul "se va asocia cu noi, ca unii ce suntem vecini nemijlociți cu pământul în care zac osemintele gloriosului viteaz", iar în acest județ sunt monumentele înălțate de el "ca să ne dovedească nouă că pe înfricoșății dușmanii" i-a sfărâmat "păstrându-se întreaga moșie, datorită cărui suntem astăzi și Regat". Nouă "celor din Dorohoi ne incubă cea mai mare datorie de a glorifica memoria marelui Domn". Haret pune rezoluția pe raport: "Se aprobă programa prezentată"⁹. La începutul lui iunie s-au mai făcut completări la această programă, menționându-se că panahida se va oficia în curtea bisericii Sf Nicolae - zidită de Ștefan - și vor asista în afară de școlari, militari, delegați ai satelor și călăreți în costume naționale și înarmați cu "sulițe și ghioage nestrujite". Toți vor defila pe străzile principale - școlarii "cântând în mers cântece patriotice", acompaniați de muzica Regimentului Dragoș - până la grădina publică unde va avea loc serbarea, iar la ora 3 p.m. se va face distribuția premiilor. La ora 9 seara, la teatrul de vară, elevii gimnaziului și ai liceului din Pomârla vor da o reprezentație cu cântece, recitări și trei tablouri alegorice înfățișând episoade din domnia lui Ștefan cel Mare¹⁰.

La 16 aprilie, directorul gimnaziului din Tecuci a trimis ministrului, în copie, procesul verbal al întâlnirii cadrelor didactice, împreună cu programa serbării din 2 iulie. El arată că s-a stabilit un comitet pentru organizarea acestei serbări comemorative, compus din prefect, primar, comandantul de garnizoană, protoreul județului, directorul gimnaziului, maeștrii de muzică și gimnastică, revizorul școlar și directorii și directoarele școlilor primare. Programa prevedea ca la ora 8 toate școlile cu drapelele lor se vor afla în grădina publică, însoțite de cadrele didactice. Panahida se va oficia la ora 9. Directorul gimnaziului și revizorul școlar vor rosti cuvântări asupra epocii glorioase a lui Ștefan cel Mare. Corul va intona *Cântecul lui Ștefan cel Mare*. Va urma defilarea școlarilor primită de comitet în fața grădinei publice. În timpul defilării se vor intercala două care alegorice, la distanțe potrivite, reprezentând *Cetatea Neamului* și *Dumbrava Roșie*. Purtătorii drapelului vor fi costumați național. La ora 3 p.m. va avea loc împărțirea premiilor elevilor ce s-au distins la învățătură. După retragerea cu torțe, seara, la ora 8, va avea loc, tot în grădina publică - ce va fi "iluminată cu lampioane", - un "Festival național". În cadrul acestuia se vor intona cântecele: *Imnul Regal*, *Mama lui Ștefan cel Mare*, *Movila lui Burcel* și *Trăiască România*; se vor recita de către elevi: *Daniil Sihastrul*, *Umbra lui Ștefan cel Mare* și *Ștefan și codrul*: dansurile naționale *Banul Mărăcine* și *Brăul cu băței* vor fi executate de elevii școlilor primare. *Bătălia din Codrul Cosminului*, pantomimă națională, va fi executată de elevii gimnaziului: *Coroana lui Ștefan*, piesă într-un act va fi interpretată atât de

9. *Ibidem*, f. 18 și 34

10. *Ibidem*, f. 117.

gimnaziști cât și de elevi ai școlilor primare. În final se va juca *Cetatea Neamțului*, piesă de V. Alecsandri. actul IV, ieșirea plăieșilor din cetate¹¹.

La 20 aprilie 1904 Spiru Haret a trimis o adresă primarului Capitalei și alta similară prefectului de Ilfov în care, amintind că la 2 iulie "este să se serbeze în toată țara" 400 de ani de la moartea lui Ștefan cel Mare, subliniază că avem datarea ca, "mai ales în capitala țării și în Iași, una din fostele lui reședințe, această serbare să se facă cu toată strălucirea cuvenită marelui Domn". Pentru aceasta - continuă ministrul - "avem nevoie și de sprijinul autorităților locale. În București, în special, am dori să organizăm, cu această ocaziune și un cortegiu istoric. Dar un asemenea cortegiu, ori cât de modest ar fi, reclamă cheltuieli pe care nu le putem suporta singuri. De aceea vă rugăm să binevoiți a face ca Primăria (și județul) să ne veniți în ajutor cu o sumă care să fie în raport cu însemnătatea lucrului"¹². În luna următoare, Primăria a anunțat pe ministru că s-a aprobat de către consiliu suma de 2500 lei, iar Prefectura că s-a obținut încuviințarea consiliului județean Ilfov pentru 3000 lei în contul menționatei serbări¹³.

Două săptămâni mai târziu, Haret a informat pe colegul său de la Ministerul de război că pentru serbarea de la 2 iulie "ne propunem să organizăm și un cortegiu istoric". În acest sens, "avem trebuință de un număr de țărani din Moldova, în costumele lor țărănești, care să defileze călări". Ministrul de Război e rugat să dispună ca la cortegiu să participe câte 18 călărași din fiecare județ al Moldovei "îmbrăcați fiecare în costumul județului său", adică "la fel". Aceștia vor "participa la cortegiu călări pe cai de trupă, însă cu șeile țărănești, pe care fiecare călăraș va trebui să le aducă cu dâșii". Se poate apela și la sprijinul prefectilor la realizarea cortegiului istoric. Cheltuielile "ce ar rezulta din participarea acestor 234 călărași la serbare vor privi pe Ministerul Instrucțiunii Publice". Ministrul de Război e rugat să-și dea numai acordul asupra cortegiului¹⁴.

Tot pentru cortegiul istoric ministrul Instrucțiunii a dispus ca Școala superioară de arte și meserii din București să execute mai multe arme vechi, specifice vremii lui Ștefan cel Mare: printre acestea se numărau: 300 scuturi, 100 lănci, 100 halebarde, 100 buzdugane, 100 "gheoage nestrujite", 100 arcuri, 500 săgeți, 50 arbalete, 10 săbii și 10 topoare¹⁵. Cortegii istorice s-au făcut nu numai la București ci și la Iași, Dorohoi, Botoșani și alte orașe în care personagiile componente au purtat haine și arme asemănătoare timpului lui Ștefan. Președintele comitetului din Dorohoi pentru organizarea serbării comemorative de la 2 iulie a rugat pe Haret, încă de la începutul lunii iunie, să dispună ca Școala de arte și meserii din București să trimită câte un exemplar din armele vremii (arc, scut, gheoagă, sulită ș.a.) spre a se putea confecționa acestea și pe plan local, după

11. *Ibidem*, f. 43-46.

12. *Ibidem*, f. 49.

13. *Ibidem*, f. 102 și 114.

14. *Ibidem*, f. 54.

15. Vezi ziarul "Deșteptarea" din Cernăuți care, la 6 iunie 1904, preia această informație din "Voința națională".

modelele primite¹⁶. Și ministrul a luat măsuri, în consecință, pentru executarea și trimiterea la Dorohoi a armelor solicitate,

Pentru reușita serbării din 2 iulie ministrul Instrucțiunii Publice a luat în lunile mai și iunie și alte măsuri. Așa, de pildă, la 12 mai, a cerut directorilor școlilor secundare din București ca elevii, care au cântat la 10 mai la teatru, "să pregătească, cât se poate mai bine, bucățile ce au a executa în ziua de 2 iulie". Pentru aceasta "cu începere de astăzi, orele de la 3 p.m. la 5 p.m., în zilele de joi pentru băieți și miercuri pentru fete, se vor întrebuița exclusiv pentru prepararea acelor bucăți cu maeștri de muzică respectivi". Se recomandă, în special, pregătirea *Imnului Regal* și a *Imnului lui Ștefan cel Mare* compus de I. Costescu, maestru de muzică la liceele "Sf. Sava" și "Lazăr"¹⁷.

Tot la 12 mai 1904, Haret a dat o circulară către toți directorii școlilor secundare și primare de băieți și de fete din Capitală în care îi anunța că serbarea comemorativă de la 2 iulie "se va face în București pe piața circulară de la bariera Căii Victoriei și va începe la 8 ore dimineața. La dânsa vor trebui să asiste toți profesorii și elevii...în sumă de cel puțin 300 școlari" de la Liceul "Sf. Sava", la fel câte 300 de la liceele "Matei Basarab" și "Mihai Viteazur", 200 de la Liceul "Lazăr", 150 de la Gimnaziul "Cantemir", 120 de la Gimnaziul "Șincai", câte 100 de la cele 2 seminarii, câte 70 de la școlile comerciale și de la Școala normală a Societății pentru învățatura poporului român, 200 de la Școala superioară de arte și meserii și între 70 și 40 de eleve vor trebui să asiste de la fiecare școală secundară și profesională de fete. Din cele 30 școli primare de băieți vor trebui să asiste 750 de elevi, adică 25 de fiecare școală. "Școlile primare de fete nu vor aduce eleve, însă institutoarele vor trebui să asiste", precizează Haret. Totodată, ministrul dispune să se facă adrese rectorului și decani lor de la Universitatea București, rectorului școlii Veterinare, directorului Conservatorului și școlii de Bele arte, rugându-i să asiste la ceremonie "ei, profesorii și studenții lor"¹⁸.

La 18 iunie ministrul a scris prefectului poliției Capitalei, că pentru serbarea din 2 iulie, din piața Victoriei (începutul șoselei Kiselef) s-au construit "cinci tribune pentru autorități și cetățeni. Locurile din aceste tribune vor fi ocupate de persoanele care se vor prezenta cu niște bilete-invitațiuni ce s-au distribuit de minister". În acest sens, Haret roagă pe prefect "a lua cuvenitele măsuri spre a se ține bună ordine în acea zi și a nu se lăsa să se strecoare în tribune persoane care nu vor avea bilete de intrare, spre a se evita aglomerația"¹⁹. În aceeași zi, Haret a făcut cunoscut rectorului Universității din București că pentru serbarea de la Putna, unde se va comemora ilustrul voievod român, îi pune la dispoziție 40 de bilete de tren, pe distanța București-Burdujeni și înapoi, ca să le distribuie

16. Arhivele Naționale București, fond M.C.I.P., dosar 499/1904, f. 34.

17. *Ibidem*, f. 65.

18. *Ibidem*, f. 88.

19. *Ibidem*. f. 126.

studentilor ce "ar voi să meargă la această serbare și pe care îi veți alege Dumneavoastră"²⁰.

În preajma serbării, Haret a donat 500 de exemplare din *Istoria lui Ștefan cel Mare*, de N. Iorga, Societății Academice "Junimea" din Cernăuți. Cartea fusese tipărită în primăvara lui 1904, pe cheltuiala ministerului²¹. De asemenea, tot pe cheltuiala ministerului au fost bătute în străinătate - prin intermediul Societății numismatice române - 2700 medalii cu chipul lui Ștefan cel Mare. 900 dintre acestea erau *aurite*, 900 *argintate* și 900 *bronzate*. Haret a dispus ca Lascăr C. din minister să ia în primire mediile de la Societatea numismatică "pentru a se distribui ca premii" la școlii²².

Cele mai multe medalii s-au dat la școlile secundare: câte 546 din fiecare categorie, apoi la școlile norma le câte 42 din fiecare categorie. Nu este o evidență și a școlilor primare care au primit medalii. Din ordinul lui Haret, s-au mai distribuit medalii *aurite* secretarului general din minister, administratorului Casei Școalelor, membrilor Curții de Casație, generalilor din garnizoana București, foștilor miniștri ai Instrucțiunii Publice, rectorilor, decanilor și membrilor consiliului permanent. Medalii *argintate* s-au dat șefilor de servicii și directorilor din minister, iar din cele *bronzate* s-au dat șefilor de birou din minister, inclusiv lui G. Coșbuc și Al. Vlahuță²³.

Când mai erau câteva zile până la serbarea din 2 iulie atmosfera din București - ca, de altfel - și din orașele din țară era înflăcărată, cetățenii doreau să participe la acest eveniment ce se anunța a fi mareț. Societatea generală a funcționarilor comerciali din România și-a exprimat și ea "dorința de a lua parte la marile serbări", regretând că, neavând repaus, comercianții sunt lipsiți de această posibilitate. De aceea, roagă pe Haret să intervină la ministerul de interne "să dispună ca toate magazinele să fie închise, iar noi, funcționarii comerciali, să putem lua parte la această serbare la care vom avea fericirea a recunoaște... gloria Marelui Ștefan, apărătorul Creștinătății". Este de menționat că în câteva orașe s-a convenit ca magazinele să fie închise în timpul serbării din 2 iulie²⁴.

Conform programei (tipărită pe foi volante), la București serbarea de la 2 iulie a început la ora 8 în piața Victoriei, unde se ridicase o estradă specială. Au asistat: toți ofițerii din garnizoana București, câte un detașament din cele trei arme cu drapel și muzică: toți profesorii și institutorii din Capitală, studenții universitari și elevii școlilor secundare și primare. *Imnul Regal* a fost intonat de muzicile militare. Serviciul religios s-a făcut "pentru pomenirea lui Ștefan Voievod, a părinților, a soțiilor, fraților și copiilor săi, a căpitanilor oștilor sale, a boierilor, sfetnici lor și oștenilor săi". A urmat *Imnul lui Ștefan cel Mare* de I. Costescu,

20. *Ibidem*, f. 123.

21. *Ibidem*. f. 100.

22. *Ibidem*, f. 161.

23. *Ibidem*, f. 75, 188-189, și 193-196.

24. *Ibidem*, f. 99 și 185; dos. 140/1904, f. 113-114.

maestru de muzică, executat de corul școlilor secundare. S-au ținut apoi trei cuvântări despre domnia glorioasă a lui Ștefan, ultima fiind a ministrului Instrucțiunii Publice. După recitarea unor versuri patriotice, corul "Cannen", dirijat de G. Chiriac, a cântat *Deșteaptă-te române*: apoi corul școlilor secundare a executat *Imnul Regal*. A urmat defilarea armatei: apoi a elevilor, condusă de maeștrii de gimnastică respectivi, în ordinea anterior stabilită: studenții universitari, liceul "Sf. Sava", liceul "Lazăr", liceul "Matei Basarab", liceul "Mihai Viteazul", gimnaziul "Cantemir", gimnaziul "Șincai", apoi seminarii școli comerciale etc. La ună a defilat cortegiul istoric, reprezentând intrarea în Suceava a lui Ștefan cel Mare, împreună cu Vlad Țepeș, urmat de boieri, căpitani și oștenii donmitorului. Colegiul a parcurs Calea Victoriei, bulevardul Elisabeta, splaiul Dâmboviței și șoseaua Cotroceni, aplaudat frenetic de bucureșteni²⁵.

La Iași - după cum raporta C. Climescu, rectorul Universității - s-a dat o și mai mare importanță cortegiului istoric, pentru care s-au făcut cheltuieli suportate atât de Primărie, cât mai ales de Ministerul Instrucțiunii Publice. Armele - arcuri, sulite, gheoage, tolbe, tobe ș.a. - s-au lucrat la Școala de arte și meserii din Iași, "plătindu-se numai costul materialului". Costumele cele mai luxoase de vel logofăt, portar de Suceava, boieri veliți, au fost împrumutate din garderoba Teatrului Național. Celelalte costume pentru curteni, copii de casă ș.a., au fost confecționate la școlile de fete, cu maestrele de lucru. "Arcașii, buciumașii și doboșarii au venit din județ îmbrăcați gata cu costumele lor naționale". Gorniștii și copii de casă au fost recrutați dintre elevii Liceului Național; trâmbițașii de la Școala normală "V. Lupu", iar plăieșii de la Seminarul Veniamin. Boierii veliți și curtenii erau soldați de la Regimentul de călărași, care împrumutase cortegiului istoric și caii necesari. Cortegiul era format din: 6 buciumașii, 4 arcașii, 12 trâmbițași, 6 surlari, 10 doboșari, 40 oșteni, 20 copii de casă, 10 aprozi călări, 6 pâr-călabi călări, 6 boieri veliți, 20 curteni călări, 50 plăieși, 100 glotași, încă 20 arcași etc., toți cu arme și cu "hainele de pe vremurile acelea". În ziua de 2 iulie balcoanele, ferestrele și ușile caselor erau frumos împodobite. Conform programului, cortegiul istoric, elevii și studenții, cu dascălii lor, au pornit la ora 8 de la Copou spre statuia lui Ștefan și tot drumul corurile au cântat inmuri și marșuri acompaniate de muzica Regimentului 13, închinată voievozului sărbătorit. În dreptul Mitropoliei, unde se oficiase pomenirea domnitorului, înaltul cler s-a alăturat cortegiului. Ajungând "la statuia eroului comemorat", mitropolitul și întreaga asistență îngenuchează cântând "veșnica pomenire". Prefectul județului Iași, N. Gane, a rostit o scurtă cuvântare și a depus o coroană din partea regelui Carol I. Au urmat la cuvânt prof. univ. P. Rășcanu și Gh. Nădejde, directorul gimnaziului "Ștefan cel Mare", care au ținut discursuri pline de căldură²⁶. Îndată a început defilarea cortegiului și a școlilor prin fața statuiei, fiecare școală depunând câte

25. *Ibidem*. dosar 499/1904. f. 90.

26. Vezi discursurile prof. P. Rășcanu și Gh. Nădejde în ziarul ieșan "Liberalul" din 3 iulie 1904. Pentru alte amănunte referitoare la sărbătorirea zilei de 2 iulie la Iași, vezi Anghel Popa, *Comemorarea lui Ștefan cel Mare din anul 1904*, în "Noi Tracii", anul XVI, nr. 150, Roma, 1987.

o coroană. Rectorul C. Climescu scria că pe străzile ieșene era, în acea zi, o "mare mulțime de oameni" care priveau cu satisfacție defilarea. "A fost o admirație unanimă - preciza el - pentru cortegiul istoric, lucru care pentru întâia dată s-a văzut în Iași. Costumele și armele erau bine lucrate și întocmai ca după acele vremuri". Pe raportul rectorului, ministrul a pus următoarea rezoluție: "Se va comunica d-lui N. Iorga, care este însărcinat cu alcătuirea monografiei serbării, Haret"²⁷.

La Craiova - scrie revizorul școlar - aproape 3000 de elevi, împreună cu cadrele didactice, armata din garnizoană, autoritățile orașului, prefectul, senatorii și deputații doljeni și "un foarte numeros public" au asistat, în parcul Bibescu, la serviciul religios oficiat de protoereu însoțit de mulți preoți. "O adâncă emoție cuprinse publicul precizează revizorul - când preoții, în genuchi, rostiră sfintele rugăciuni pentru pomenirea marelui erou care a fost fala și mândria neamului românesc"; ochii tuturor se umplură de lacrimi când corul bisericii Madona Dudu intonă "veșnica pomenire". Au urmat cântece și recitări privitoare la Ștefan cel Mare. După defilarea trupelor, generalul Giurgutu a ținut o cuvântare emoționantă spunând între altele: "Astăzi se împlinesc 400 de ani de când cel mai mare erou al neamului românesc a intrat în mormânt, de unde... cu nedormire a veghiat asupra destinului acestei țări". Prefectul de Dolj, Iulian Vrăbiescu, sublinia, de asemenea, că "suntem datorii să glorificăm pe eroii națiunii și să aducem prinosul nostru de recunoștință și admirație memoriei acelora ce au știut să se sacrifice pe altarul patriei". Serbarea s-a terminat prin împărțirea premiilor și a medaliilor la toate școlile²⁸.

O reușită deplină a înregistrat și serbarea comemorativă de la Câmpulung Muscel, atât prin programul desfășurat, în grădina publică, în fața elevilor și a miilor de alți participanți, cât și prin cuvântările patriotice rostite de revizorul școlar Gr. Teodosiu și profesorul Al. Mușetescu care au înflăcărat mulțimea. Aici, după oficierea parastasului pentru pomenirea viteazului voievod și a oștenilor săi, corul elevilor a intonat *Cântecul lui Ștefan cel Mare, Dulce Bucovină, Mama lui Ștefan cel Mare, Deșteaptă-te române*, intercalate de cuvântări (inclusiv a primarului), apoi elevii au recitat fragmente din poemul *Dumbrava Roșie* de V. Alecsandri. A urmat defilarea la monumentul lui Radu Negru, iar între orele 3 și 6 p.m. a avut loc solemnitatea distribuirii premiilor, precedată de *Imnul Regal*, cuvântarea prefectului județului Muscel și a profesorului Al. Mușetescu tot despre istoria glorioasă a lui Ștefan cel Mare. La ora 9 seara serbarea din 2 iulie s-a încheiat prin retragerea cu torțe²⁹.

După cum am menționat, la această serbare unii vorbitorii au atras atenția asupra necesității unității național-statale românești. Astfel revizorul Gr. Teodosiu ținea să sublinieze următoarele: "Poporul crede că Bucovina se va întrupa iarăși cu țara noastră când Ștefan va scoate afară din mormânt vârful săbiei sale...și

27. Arhivele Naționale București, fond M.C.I.P., dosar 499/1904, f.208-216.

28. *Ibidem*, f. 101, dosar 140/1904, f 64-66.

29. *Ibidem*, dosar 140/1904. f. 69-70.

atunci n-are să mai fie hotar nemțesc între Bucovina și România... Odată cu admirațiunea noastră pentru acest erou se naște în noi mândria națională... Se naște în sunetele noastre speranța "că vitejia lui" a trecut în noi. Câte doruri nu zac ascunse în sânul nostru și cum mai suspinăm noi pentru trunchierile ce a suferit pe vremuri scumpa noastră patrie". Însuflețiți "de cel mai cald patriotism să pornim cu toții în șiruri strânse spre realizarea idealului urmărit de străbuni și lăsat cu limbă de moarte urmașilor: unirea tuturor românilor și ridicarea cât mai sus a României". Și profesorul Al. Mușetescu în cuvântul său a atras atenția că se impune practicarea cultului strămoșilor glorioși și "proslăvirea vitejilor neamului" cu mai multă sfințenie "la noi românii care suntem un popor mic și avem încă revendicări de făcut spre a putea să ajungem odată la întregirea neamului românesc, la unirea tuturor românilor"³⁰.

Vom reda, pe scurt, aspecte mai deosebite din desfășurarea serbărilor comemorative în alte județe. De pildă, la Botoșani, încă de la ora 5 dimineața, populația a fost deșteptată prin buciume, trâmbițe și săcălușe și s-a îndreptat spre grădina Primăriei, unde așteptau și elevii tuturor școlilor. De aici, cortegiul istoric, format din oșteni "care, prin armele și hainele lor", reaminteau "tipuri din timpul lui Ștefan" a deschis procesiunea. A urmat armata, elevii, cadrele didactice și autoritățile, însoțite de public, toți plecând "în procesiune, la biserica din Popăuți unde s-a oticiat panahida, după care au urmat cuvântări, cântece și recitări și întoarcerea la grădina publică pentru împărțirea premiilor elevilor. Ar mai fi de adăugat că la Botoșani - ca, de altfel și la Dorohoi prefectul a invitat delegații de locuitori din comunele rurale să participe la serbare, și să poată apoi împărtăși consătenilor "impresiunile căpătate"³¹.

La Huși, semnalul plecării în procesiune, a elevilor, militarilor și autorităților și a mulțimii adunate, încă de la ora 7, în fața gimnaziului, spre locul serbării de pe platoul de lângă cazarma Regimentului 25 Răhova, a fost dat tot de buciume și trâmbițe de pe înălțimea numită *Cerdacul lui Ștefan*. Legenda spune că de pe acel cerdac marele voievod ar fi însemnat "cu arcul locul în care se găsește clădită episcopia". La 11 iulie 1904 prefectul de Fălciu a trimis o telegramă lui Haret comunicându-i că serbarea pentru pomenirea "marelui erou al neamului nostru, Ștefan, a fost măreată"³².

Organizatorii serbării din Râmnicu Sărat au vrut să fie și mai originali. Aici, în ziua de 2 iulie la ora 4 dimineața, un pluton de soldați din Regimentul 9, având muzică, cu toboșarii și gorniști în frunte, au cutrierat străzile "cântând deșteptarea". Procesiunea de militari, elevi și public - a pornit spre locul serbării abia la ora 8, având la mijloc un pat purtat de patru oameni pe care era o colivă cu chipul lui Ștefan. Un institutor din Brăila a subliniat în cuvântarea sa la serbare, că "eroi

30. *Ibidem*, f. 78-79 și 88.

31. *Ibidem*, dosar 499/1904. f. 148-149.

32. *Ibidem*, f. 39 și 184.

de la Plevna și Grivița" sunt "vrednici urmași ai eroului care și-a dat obștescul stârșit la 1504"³³.

Directorul liceului din Pitești a raportat la 9 iulie că serbarea din 2 iulie a avut loc în parcul Trivale și "a fost splendidă". Cuvântarea ocazională a fost rostită de profesorul N. Bănescu. Au urmat cântece și recitări. S-a remarcat elevul Călinescu Armand care a recitat poezia *Ștefan cel Mare*. La împărțirea premiilor au luat cuvântul atât revizorul școlar cât și prefectul și primarul, iar seara, la retragerea cu torțe, au participat toate școlile și muzicile militare³⁴.

După cum am menționat, la școlile rurale sărbătorile comemorative au avut loc duminică 4 iulie și la acestea au participat un număr mare de săteni, fapt remarcat și de N. Iorga, care a consultat unele rapoarte ale revizorilor școlari. În majoritatea județelor, școlile rurale au fost grupate pe centre câte 2-4 la un loc spre a face împreună serbarea respectivă "Sunt centre ca cel din Trestia - scrie N. Iorga, după raportul revizorului Buzău - unde au luat parte peste o mie de săteni: bărbați, femei, flăcăi și fete"³⁵. Revizorul de Gorj, Al. Ștefulescu, raporta că deși se luase măsuri să se grupeze școlile rurale cel puțin câte două pentru această sărbătorire, "totuși sătenii au dorit ca serbarea să aibă loc în fiecare comună, pentru a putea lua parte cu toții din toate cătunele: și așa s-a făcut"³⁶. La Vâlcea - scrie revizorul - "sătenii pretutindeni au luat parte în așa mare număr, încât putem zice că n-a fost român care să nu fi asistat la această patriotică serbare"³⁷. Din comuna Optași, județul Olt, un învățător raporta că autoritățile, militarii, rezerviști "și mai toți sătenii și sătencile, îmbrăcați în haine de sărbătoare" au pomit în coloană de marș spre biserica în care s-a oficiat parastasul pentru odihna sufletului lui Ștefan cel Mare. Iar în comuna Ulmu, județul Brăila, - scrie revizorul - au participat la serbare "aproape toți locuitorii și o parte din comunele vecine"³⁸.

Și serbările de la sate, prin grija învățătorilor - îndrumați de revizorii școlari - au fost, de cele mai multe ori, însuflețitoare pentru locuitori. Cuvântările învățătorilor, poeziile, povestirile, dialogurile, piesele de teatru care evocau viața și faptele lui Ștefan entuziasmau pe săteni. La unele din aceste serbări s-au făcut și proiecții luminoase cu vizionarea unor planșe din viața și faptele voievodului sărbătorit³⁹. La Drăgușeni (jud. Covurlui) cu prilejul serbării "s-a simulat lupta de la Podul Înalt și Cetatea Neamțului", iar la Tg. Berești unii participanți au purtat arme "din vremea lui Ștefan cel Mare"⁴⁰. Unii învățători din județul Tecuci "au deghizat câte un elev cu haine anume făcute pentru a reprezenta pe Ștefan

33. *Ibidem*, dosar 140/1904, f. 9-10, 62-63 și 113-114.

34. *Ibidem*, dosar 499/1904, f. 37-38, și 182-183.

35. N. Iorga, *Pomenirea lui Ștefan cel Mare*, București, 1905, p. 78.

36. Arhivele Naționale București, fond M.C.I.P., dosar 140/1904, f. 91.

37. *Ibidem*, f. 11 și 13-16.

38. *Ibidem*, f. 31 și 63.

39. *Ibidem*, f. 17.

40. *Ibidem*, f. 6-7.

Vodă⁴¹. Învățătorul din Ivănești (jud. Vaslui) raporta că serbarea din 4 iulie s-a făcut de 3 comune - Ivănești, Cosești și Poienești - lângă satul Hârșoveni "pe șesul Rachovei chiar pe locul unde, cu siguranță, a avut loc bătălia lui Ștefan cel Mare"⁴². De altfel, este cazul să menționăm că ceva asemănător s-a petrecut și la serbarea din 2 iulie, când comitetul de organizare din județul Suceava a convenit ca solemnitatea să se facă la Baia, pe locul bătăliei din 1467 și nu la Fălticeni⁴³.

La 4 iulie 1904 în comuna Bârsești, județul Putna, "s-a inaugurat monumentul ridicat, prin subscripție publică, de către vrânceni" în amintirea marelui voievod. "La această frumoasă serbare au luat parte 6000 persoane între care 23 școli" și 50 de preoți au oficiat parastasul de pomenire și glorificare a voievodului. "Entuziasmul a fost de nedescris" - scria revizorul școlar - constatându-se că a început să se dezvolte la săteni "sentimentul național"⁴⁴.

Tot la dezvoltarea sentimentului național se referă și revizorul de Constanta, Paul Pașa, în raponul către ministru din 24 septembrie 1904. El arată că în dimineața de 4 iulie învățătorii, elevii și sătenii s-au adunat în centrele stabilite; unii pe jos, "alții cu căruțele având drapelul în frunte. Sătenii purtau cu mândrie tablouri cu diferite scene" din viața lui Ștefan. Sărbătoarea de la 4 iulie - preciza revizorul - "a lăsat urme adânci de patriotism în conștiința poporului"⁴⁵. Și revizorul de Dâmbovița relatează că serbările din 4 iulie, în comunele rurale. "au fost mult mai impunătoare decât se aștepta". Serbările de acest fel, "necunoscute până acum la noi, contribuiesc nu numai a deștepta sentimentul național", dar fac cunoscut și poporului "numele și faptele mărețe ale vitejilor noștri domni în măsură mult mai mare decât s-ar putea face pe altă cale"⁴⁶.

La serbările ce au avut loc - la 2 și 4 iulie 1904 - în orașe și sate, cele mai multe cântece, poezii, povestiri, dialoguri, piese de teatru ș.a. au fost consacrate memoriei eroului sărbătorit. Astfel au figurat la loc de frunte: *Cetatea Neamțului*, *Altarul mănăstirii Putna*, *Ștefan cel Mare și codrul*, *Ștefan vodă și șoimul*, *Cântecul lui Ștefan cel Mare*, *Codrul Cosminului*, *Dumbrava Roșie*, *Mama lui Ștefan cel Mare*, *Visul lui Ștefan cel Mare*, *Marșul lui Ștefan cel Mare*, *Prea măritu-le-Ștefane* (de P. Dulfu), *Dulce Bucovină*, *Aprodul Purice*, *Stejarul de la Borzești*, *Movila lui Burcel*, *Daniil Sihastrul*, *Umbra lui Ștefan cel Mare*, *Cupa lui Ștefan*, *Odă la statuia lui Ștefan*, *Moartea lui Ștefan*, *Ștefan Vodă* (de G. Coșbuc), *Ștefan cel Mare* (de Duțescu Duțu). Unele dintre aceste producțiuni literare au fost scrise chiar în 1904, altele au fost atunci puse pe muzică.

Serbări comemorative au avut loc și în Bucovina la Suceava și mai ales la Putna unde este mormântul lui Ștefan. Ziarul "Deșteptarea" din Cernăuți scria la

41. *Ibidem*, f. 47.

42. *Ibidem*, f. 53 și 106.

43. *Ibidem*, dosar 499/1904, f. 42.

44. *Ibidem*, dosar 121/1904, fm 18-21 și 64: Vezi și N. Iorga, *op.cit.*, p. 84.

45. *Ibidem*, dosar 140/1904, f. 97.

46. *Ibidem*, f. 93: vezi și N. Iorga, *op.cit.*, p. 86.

4/17 aprilie 1904, într-un articol intitulat *Ștefan cel Mare și Sfânt, că la 2 iulie* este o zi de mare sărbătoare pentru românii de pretutindeni". Acum 400 de ani, Ștefan "a părăsit tronul pământesc, spre a trăi etern în amintirea sfântă a supușilor săi". Din om pământean ce-a fost, Ștefan "a devenit un personaj divin" al poporului român. A fost domnul Moldovei, dar "prin faptele sale vitejește" a atras atenția Europei și a făcut ca "toată Românimea" să-l considere al său. Bucovina însă "este țara fericită care pe pământul său păstrează cele mai scumpe amintiri despre eroul de acum 400 de ani", iar Putna va fi în anul acesta "un loc de pelerinaj. Mii și mii de români din toate locurile se vor aduna spre a vărsa împreună lacrimi de venerare pe mormântul marelui domn, sărbătorindu-l ca pe un adevărat erou al românismului". Articolul se încheia cu o chemare: "Români din patru unghiuri! Vă invităm cu inimă caldă de frate să veniți ca să ne vedem la serbarea națională de la mormântul lui Ștefan din Putna: căci sub orice cer trăiește românul, român rămâne și ca român simțește".

La 8/21 aprilie ziarul arată că s-a emis un apel al Comitetului central executiv studentesc "către studențimea română din toate părțile" în care, printre altele se arăta că Ștefan a făcut din Moldova "o fortăreață neînvinsă". Din Suceava Ștefan a cârmuit numai Moldova, din Putna însă "geniul său conduce întreaga Românime" și cât va fi suflet de român "va rămâne sfântă amintirea acestui erou între eroi". Apelul e semnat de președintele Comitetului, G. Tofan.

Un mare număr de români bucovineni s-au adunat în ziua de 26 aprilie 1904 la Palatul Național din Cernăuți și au ales un "comitet aranjator" care să se ocupe cu preparativele necesare pentru serbarea comemorativă de la Putna. Președinte al comitetului a fost ales baronul Eudoxe Hurmuzaki, vicepreședinți profesorul universitar Eusebiu Popovici și Iancu Flondor și secretar prof. dr. Șt. Saghin. În fața adunării, baronul Hurmuzaki a vorbit despre datoria ce o au românii de a serba în mod demn ziua trecerii în eternitate a viteazului voievod, despre care și împăratul Franz Iosef spunea în 1862 că Moldova "a ajuns sub eroul Ștefan cel Mare la un înalt renume prin biruințele repurtate de acesta asupra dușmanilor creștinătății și civilizațiunii"⁴⁷.

Încă de la începutul lui iunie, "Comitetul aranjator" a hotărât ca serbarea comemorativă să aibă loc "sâmbătă 3 iulie" iar discursul festiv să fie rostit de bucovineanul D. Onciul, profesor la Universitatea din București. Totodată, comitetul a lansat liste de subscripție pentru aflarea sumelor necesare serbării și a publicat, în mai multe rânduri, apeluri în ziarul "Deșteptarea" invitând "pre toți românii din Bucovina, fără deosebire de stare și chemare" și pre "toate naționalitățile conlocuitoare" să participe la ceremonia de la Putna. De asemenea, a făcut apel la preoții și învățătorii din comunele învecinate să sprijine comitetul pentru primirea și găzduirea oaspeților care vor veni, în număr mare la Putna.

La 27 iunie (10 iulie) 1904, ziarul "Deșteptarea" anunța că și la Suceava, "reședința marelui voievod al Moldovei", s-a constituit un comitet - în frunte cu

47. "Deșteptarea" din 29 aprilie (12 mai) 1904.

preotul Gh. G. Balmoș - "pentru aranjarea unei serbări comemorative în ziua de vineri 2 iulie 1904". Comitetul, într-un apel, menționând că Ștefan "și-a dat nobilul său sunet pe pământul Sucevii, în urmă cu 400 de ani", sublinia că "datoare este toată suflarea românească să aducă în această zi de mare sărbătoare prinosul de închinare și nețărmuită venerațiune amintirii marelui Domnitor, aprigului apărător al creștinătății, întemeietorului, de așezăminte atât de mărețe". Tot la 27 iunie s-a dat publicității și programul de la Suceava pentru ziua de 2 iulie, făcut, se pare, în colaborare cu comitetul din Cernăuți care a publicat în aceeași zi programul serbării de la Putna din 3 iulie. Oricum, serbarea de la Suceava a reprezentat un preludiv al celei de la Putna (De altfel, prof. Eusebiu Popovici, (era vicepreședinte și în comitetul de la Cernăuți și în cel de la Suceava și, probabil, el a făcut coordonarea).

Serbarea de la Suceava a început în zorii zilei de 2 iulie când 6 buciumași, urcați pe zidurile cetății, în sunete duioase, vestesc că acolo a trecut viteazul voievod în eternitate. Iar clopotele a 7 biserici cheamă mulțimea la slujba de pomenire din biserica Mirăuților. La această biserică, la ora 9, părintele Balmoș oficiază liturghia asistat de 22 de preoți din districtul Sucevii, după care ține o scurtă predică arătând meritele lui Ștefan cel Mare în propășirea credinței creștine. La ora 10 se formează o procesiune impunătoare, având în frunte "junimea studioasă", apoi un pluton de veterani, o companie de pompieri, "două șiruri de preoți îmbrăcați în odăjdii de sărbătoare", reprezentanții autorităților și numeroși locuitori sosiți din tot districtul. Procesiunea parcurge străzile principale și după o oră ajunge la ruinele cetății. Între zidurile cetății, preoții oficiază panahida "pentru odihna sufletului marelui erou", după care se aud din nou sunetele duioase de jale ale buciurilor, urmate de melodia armonioasă a Odei compuse de V Bumbac, pusă pe muzică de E. Mandicevschi. Discursul comemorativ a fost rostit de profesorul Eusebiu Popovici, care a evidențiat "glorioasele fapte războinice ale marelui erou care sunt adânc săpate în inimile neamului său". În final corul Reuniunii "C. Porumbescu" a intonat *Cântecul lui Ștefan Vodă* de V. Alecsandri, pe muzică de G. Muzicescu. Ziarul apreciază că la "această serbare măreață au participat peste 3000 de persoane din țară și de peste hotare"⁴⁸.

În preziua serbării, ziarul "Deșteptarea" scria că "Putna se gătește de sărbătoare". Lângă gară e ridicat un arc de triumf din stâlpi de molid necoijiți, învăluiti în cununi de cetină, având în frontispiciu numele și coroana lui Ștefan. La intrarea în curtea mănăstirii e ridicat al doilea arc pavoazat cu cununi de brad, cu steagurile imperiului, ale Bucovinei și tricolore, iar în jurul bisericii alte cununi de cătină. În ziua de 2 iulie au sosit la Putna mitropolitul Vladimir Repta și preziidentul Bucovinei principele Hohenlohe, fiind conduși fiecare, până la poarta mănăstirii, "de 40 flăcăi călare cu steaguri tricolore". întâmpinați de arhimandriți, preoți și primarul Putnei care le-a oferit "tradiționala pâine și sare". La prânz a

48. *Ibidem*, din 8/21 iulie, pag. 7: vezi și Anghel Popa, *Bucovina cinstește memoria lui Ștefan vodă*, în "Magazin istoric", anul XXV, nr. 7, iulie 1991.

sosit la Putna și C. Kogălniceanu, consulul României, "aducând cu sine o uriașă cunună" din partea regelui Carol I spre a fi depusă pe mormântul lui Ștefan. Tot în ziua de 2 iulie au sosit la serbarea de la Putna mii de români de pretutindeni. Ziarul apreciază la 20000 numărul participanților. Din Regat au venit cărturari și oameni politici, foști miniștri, ori parlamentari: P. Poni; Șt Șendrea, vicepreședintele Senatului; V. Morțun și Poenaru Bordea, vicepreședinții Camerei; Stroe Bebescu senator; Ion I. Ghica, prefect de Vlașca; C. Sărățeanu, secretar general al Ministerului de Justiție; apoi N. Filipescu. Vintilă Brătianu, Gr. Filipescu deputați: Dr. C. I. Istrati, N. Iorga, D. Onciul, Gr. Tocilescu, Al. Țigara-Samurcaș, N. Densușianu și alți profesori. Deasemenea, au venit delegații ale facultăților din București și Iași și delegații studențești din Paris, Viena și București. Tot vineri după amiază s-a oficial o slujbă de către preotul din Mihalcea și Zaharia Voronca a ținut o frumoasă predică, iar seara a început privegherea la mormântul lui Ștefan⁴⁹.

Sâmbătă 3 iulie serviciul liturgic și parastasul de pomenire a marelui voievod a fost oficiat de mitropolitul Vladimir Repta în prezența oficialităților bucovinene și a oaspeților sosiți din România. Apoi profesorul T. Tarnovschi de la Facultatea Teologică din Cemăuți a ținut o predică preamărind pe Ștefan care - accentua el - "în toată viața lui a fost Mare și Mare a rămas și după moarte". Ștefan a sprijinit credința creștină și a împodobit Moldova "cu peste 40 de biserici înzestrându-le cu moșii și odoare scumpe". La ora 12 profesorul D. Onciul de la Universitate a din București "apare pe tribuna ridicată lângă zidul mănăstirii" și rostește discursul festiv, întrerupt adesea cu aplauze prelungite. Oratorul a subliniat, de la început, că "istoria se închină eroului care, însuflețit de geniul nemuririi,.. a dat viață și lumină unui timp întreg și unui întreg popor. Istoria se închină eroului acum 400 de ani trecut la nemurire, a cărui amintire o sărbătorim astăzi, eroului slăvit al vechii Moldove, al neamului român, al creștinătății: Ștefan cel Mare". După ce evocă istoria glorioasă a strălucitului voievod și faptul că la moarte a fost plâns de țara întregă, D. Onciul conchide: "Astăzi nu jalea și plângerea ne-a adunat la mormântul lui, ci recunoștința și admirarea pentru el, dor de înălțare și întărire sufletească pentru noi"⁵⁰.

Au urmat depunerea de coroane din partea: regelui Carol I; a Ministerului Cultelor și Instrucțiunii Publice din România; a Comitetului țării ducatului Bucovinei; a orașului Suceava; a Româncelor bucovinene; a studențimii universitare din București; a Societății istorice din București; a Românimii din Brașov; a Românilor din Blaj; a Ligii pentru unitatea culturală a tuturor românilor; a județului Râmnicu Sărat; a ziarului "Universul" etc.⁵¹.

Masa oficiosă s-a servit la ora 14 într-un pavilion special aranjat lângă mănăstire pentru toate persoanele invitate de comitet (circa 500 de oameni). Au ridicat toasturi mitropolitul, principele de Hohenlohe (gubernatorul Bucovinei), Ștefan Șendrea (vicepreședintele Senatului României), și N. Filipescu. Principele

49. "Deșteptarea" din 8/21 iulie 1904, pag. 2.

50. *Ibidem*, pag. 3-4.

51. *Ibidem*, pag. 5.

de Hohenlohe a spus, printre altele, că "milioane de români sărbătoresc pretutindena în momentul acesta o aniversare glorioasă. Un popor întreg este astăzi aici pentru a sărbători cu noi virtuțile lui Ștefan cel Mare", Tot la ora 14. pe dealul de lângă mănăstire - așa numitul "Dealul Popii"- în cele șase pavilioane special aranjate, s-a servit masa pentru 3000 de persoane. După masă o parte din cei prezenți și în primul rând studențimea, a pornit în cortegiu spre pavilionul de la mănăstire cântând *Deșteaptă-te române* și *Trei culori*. Au urmat discursurile studențești prezidate de G. Tofan, cu luările de cuvânt ale reprezentanților: Societății "România Jună" din Viena, Societății academice "Junimea", a studenți mii din București, a reprezentantului studenților macedo-români ș.a. Spre final a vorbit și profesorul Gr. Tocilescu, secretarul general al Societății istorice române, care a făcut o paralelă între Ștefan cel Mare și Mihai Viteazul și totodată a laudat studențimea română care a venit în număr așa de mare la această admirabilă serbare comemorativă. Mulțimea sătenilor, rămasă pe "Dealul Popii" a ascultat cu religiozitate discursul patetic rostit de institutorul Dori Popovici despre glorioasa domnie a lui Ștefan cel Mare, aplaudat cu înflăcărare de participanți. Acest discurs, tipărit într-o broșură, a fost împărțit miilor de participanți veniți la serbarea de la Putna⁵².

Importanța și semnificația serbării de la Putna, ca, de altfel, și a serbărilor ce au avut loc în Vechiul Regat, consacrate comemorării și glorificării marelui voievod român, au fost consemnate în ziarele vremii. Astfel, "L'Independance Roumaine" scria: "Dintr-un capăt până la altul al țării, în orașele și satele cele mai îndepărtate, toți românii, inspirați de aceleași sentimente patriotice, uniți prin același gând de recunoștință, au adus tributul lor de omagii memoriei lui Ștefan cel Mare. Mii de români din regatele României și Ungariei s-au întâlnit cu consăngenii lor din Bucovina în jurul unui mormânt scump pentru toți. Tricolorul românesc fâlfăia până și pe editiciile publice simbolizând în același timp ideia creștinismului, căci marele voievod a fost eroul creștinismului, Atletul lui Ilristos, după cum a zis papa Sixt al IV-lea"⁵³. "Tribuna din Arad" a subliniat că "Serbările de la Putna au făcut să se umple de mândrie și entuziasm toate inimile românești"⁵⁴. Iar "Voința Națională" preciza: "Însemnătatea istorică a sărbătoririi lui Ștefan cel Mare s-a arătat nu numai în toată țara, unde entuziasmul a izbucnit dând pe față patriotismul nostru... dar și la Putna unde e mormântul viteazului și înțeleptului nostru strămoș. Guvernul austriac, prin reprezentantul său, prințul de Hohenlohe. a ținut să arate tot respectul pentru sentimentul de iubire al românilor către neuitatul lor voievod"⁵⁵.

Oricum, comemorarea a 400 de ani de la trecerea în eternitate a lui Ștefan cel Mare și serbările ce au avut loc în iulie 1904 s-au circumscris în șirul acțiunilor inițiale de Spiru Haret și alți cărturari și oameni politici ai vremii pentru a întări în inima poporului iubirea de țară și conștiința unității și solidarității naționale menită să ducă la împlinirea idealului național, la unirea politică a tuturor românilor.

52. *Ibidem*, pag. 6: vezi și "Deșteptarea" din 11 (24) iulie 1904.

53. "L'Independance Roumaine" din 6/19 iulie 1904.

54. "Tribuna din Arad" din 7/20 iulie 1904.

55. "Voința Națională" din 6/19 iulie 1904.

DIN VIAȚA VOIEVOZILOR NOȘTRI

- Familia lui Ștefan Cel Mare -

PROFESOR ALEXANDRU GÂSCĂ

Știm atât de puțin despre viața particulară a domnitorilor noștri; am putea crede că aceste personaje și-au petrecut întreaga viață doar pe câmpul de instrucție, sau în luptele cu păgânii. Nimic mai fals: acești oameni au avut și viața lor intimă, ferită de ochii mulțimii, dar și de urechea iscoditoare a cronicarului.

Totuși, de multe ori, textele rigide ale cronicii scot la iveală bucurii și tragedii, ură și dragoste, milă și cruzime.

Un exemplu clasic este și viața privată a domnului Moldovei - Ștefan cel Mare.

Temut de dușman, slăvit de creștinătatea europeană, iubit de supuși... Aproape pudic, cronicile vremii abia amintesc și de o altă viață a sa - viața de familie. Însemnările parcimonioase ale documentelor, scenele de pe broderiile religioase, dar mai ales tăcerea lespezilor de marmură cu inscripția săpată, ne mai transmit câte ceva...

Ștefan a fost căsătorit de trei ori. Prima dată în 1463, cu Evdochia, sora cneazului de Kiev - Simion Olelcovici. Abia acum câțiva ani, în cunoscuta revistă "Magazin istoric" , i se face o interesantă prezentare¹.

Aflăm că istoriografia rusă, ucrainiană și polonă, aproape că nu o cunoaște.

Evdochia nu era nicidecum de origine rusă; era de fapt din neamul lituanian Gedimino-Jagiello în polonă. Această dinastie lituaniană a fost deosebit de prolifică: s-a înrudit aproape cu toate dinastiile europene și cu domniile Moldovei.

Evdochia a murit la 25 nov.1467 - așa cum spune și cronică lui Grigore Ureche².

Multă vreme, locul mormântului ei, a fost incert: abia în 1996, enigma a fost pe deplin rezolvată, stabilindu-se că trupul defunctei se afla depus sub lespedeza bisericii Sf. Gheorghe - zisă și "Mirăuți" din Suceava, pe locul vechii fundații.

Nu știm cauza morții ei. Să fie vorba de un deces provocat de o naștere dificilă? În multe cazuri, în evul mediu, acest travaliu însemna moartea mamei.

Pentru Ștefan, tragedia trebuie să fi fost deosebită: nici nu a putut fi prezent la capătul soției sale. În țară, Matei Corvin intrase cu o oaste puternică, cu numai 6 zile înainte de moartea Evdochiei. Tânărul domn trebuia să fie prezent la locul de concentrare a forțelor sale și regele Ungariei va ține minte multă vreme înfrângerea suferită la Baia.

---

1. Constantin Rezachevici - *Evdochia de Kiev*, în, "Magazin istoric", nr. 5 / 1998

2. *Letopiteșul Țării Moldovei*, ed.P.P.Panaitescu,1958, pg. 94

Faptul acesta se pare că l-a marcat; peste mulți ani, în 1488, acum căsătorit pentru a treia oară, o pomenește cu duioșie când face o danie pentru sufletul ei³.

Din prima căsătorie de numai patru ani, Ștefan are în mod sigur trei copii: Alexandru, Olena sau Olenca și Petru. Acesta din urmă este pomenit doar de câteva ori: cronica consemnează lapidar că moare în 1480^{3bis}.

Și despre Alexăndrel, izvoarele istorice sunt extrem de zgârcite. Foarte probabil că a fost permanent în atenția domnului.

Era și normal: conform normelor vremii, el reprezenta continuitatea dinastică, obiectiv foarte important. De asemenea, regulile cavaleriești îl obligau să participe de la o vârstă fragedă la exercițiile legate de arta războiului: mănuierea armelor albe și vânătoarea.

Nu a fost cruțat însă de zbuciumul vremurilor, extrem de dur cu istoria românilor.

Astfel, deși copil, este alături de tatăl său în sângeroasa bătălie de la Războieni - în vara lui 1476.

Aproape de locul dramaticei înclăștări cu dușmanul, domnul Moldovei va ridica Biserica Sf. Mihail. Pisania ei - adevărata pagină de cronică săpată în piatră - povestește: "În zilele binecinstitorului și de Hristos iubitorul domn, Io Ștefan Voevod, din mila lui Dumnezeu domn al țării Moldovei, fiul lui Bogdan Voevod, în 6984(1476), iar în al domniei sale anul 20 curgător, s-a ridicat puternicul Mahmet, împăratul turcesc, cu toate puterile sale răsăritene; și încă și Basarab Voevod poreclit Laiotă, a venit cu el, cu toată țara sa basarabească

Și au venit să prade și să ia țara Moldovei; și așa au ajuns până aici, la locul numit Pârâul Alb. Și noi, Ștefan Voevod și cu fiul nostru Alexandru, am ieșit înaintea lor aici și am făcut mare război cu ei, în luna iulie, 26; și cu voia lui Dumnezeu au fost înfrânți creștinii de păgâni. Și au căzut acolo mulțime mare de ostași ai Moldovei. Și atunci și tătarii au lovit țara Moldovei din acea parte....⁴".

Peste alți cinci ani, Alexandru participă la o nouă confruntare militară. Martoră tăcută a acestui moment este pisania slavonă a bisericii din Bădăuți, ridicată drept mulțumire pentru biruința asupra lui Țepeluș, de la Râmnic: "În anul 6989 (1481) luna iulie 8, în ziua sfântului marelui mucenic procopie, Ion Ștefan Voevod, cu mila lui Dumnezeu domn al Moldovei, fiu al lui Bogdan Voevod, împreună cu prea iubitul său fiu Alexandru, făcut-a războiu la Râmnic cu Basaraba cel tânăr, Domnul Țării Românești, numit Țăpăluș. Și a ajutat Dumnezeu lui Ștefan Voevod și a biruit pe Basaraba Voevod .....⁵".

Alexandru a fost căsătorit cu fiica voievodului ardelean Bartolomeu Dragfi, un urmaș al legendarului Dragoș. Foarte probabil că a fost o căsătorie fericită. Știm că acest cuscru ardelean vine în ajutorul lui Ștefan, în 1497, când are loc

3. Constantin Rezachevici, *op. cit.*

3 bis. Gr. Ureche, *op. cit.* pg.10

4. Sergiu Adam, *Ctitorii musatine*, Buc.,1976, pg.79

5. Constantin C. Giurescu, *Istoria Românilor*, vol. II, p.a I-a, Fundația „Regele Carol al II-lea”, 1937, pg. 96

invazia polonă condusă de regele Ioan Albert. Alexandru moare însă tânăr: va fi îngropat la M-rea Bistrița, alături de străbunicul său - Alexandru cel Bun ^{5bis}.

Cum va fi arătat adolescentul Alexandru? Foarte recent, călugării de la Putna au editat două volume având în principal caracter iconografic: astfel pe o broderie anterioară anului 1480, apare Alexandru și tatăl său. Pe broderie se observa chipul unui copil cu bucle: privește ușor spre stânga, având coroana princiară pe cap; ține în mâna stângă crucea cu două brațe⁶.

În legătură cu urmașii lui Alexandru Voevod, putem apela doar la câteva ipoteze. În acest sens, osemintele aflate sub pardoseala biserici Precista - din Bacău, au fost atribuite ca fiind ale unui copil al său.

De asemenea, personajul ce a fost motivul disputei sângeroase - legate de succesiunea Marelui Ștefan -, aproape de data morții sale, s-a zvonit că ar fi fost tot un urmaș al lui Alexandru.

Parcă mai multe date, încărcate însă de tragism, avem și despre Olena, sora lui Alexandru. S-a căsătorit în 1483, cu țareviciul Ivan, fiul lui Ivan al III-lea, Marele cneaz al Moscovei. Se părea că această căsătorie - desigur și o alianță dinastică, urma un curs normal; tânărul cuplu au împreună și doi copii: Dimitrie și Evdochia.

În 1490 însă, țareviciul moare pe neașteptate. Pentru tânăra văduvă începe un adevărat calvar. Ultima soție a țarului Ivan al III-lea, Sofia - din familia Paleologilor bizantini, dorea tronul pentru fiul ei - Vasile. La un moment dat, se părea că Dimitrie, fiul Olenei, are succes; în mod solemn, Ivan al III-lea îl desemnează drept moștenitor al său, în catedrala Uspenia din Moscova.

Intrigile Sofiei nu se opresc și în 1502, succesori este proclamat Vasile, fiul ei: Dimitrie și mama sa sunt închiși într-o fortăreață.

Departate, mult prea departate de zidurile Kremlinului, bătrânul domn încearcă disperat să afle câte ceva despre soarta celor doi. Trimite chiar în două rânduri scrisori către hanul Crimeii - teribil inamic -, încercând să afle adevărul: "Răspunde-mi, fi-vor în viață fiica-mea și nepotu-meu?..... Răspunde-mi: Va fi despoiat marele cneaz pe nepotu-meu de marea cnezie a Moscovei și va fi dat-o fiului său, marele cneaz Vasile? ".

Dar probabil că răspunsul nici măcar nu a sosit din această lume atât de îndepărtată

Știm sigur că Olena moare în temniță, în ianuarie 1505; Dimitrie, eliberat dar și întemnițat din nou, va mai trăi până în 1509⁷.

O apariție editorială recentă, cartea cunoscutului profesor Donald M. Nicol, prezintă o știre până acum necunoscută publicului: pretextul întemnițării și asasi-

5 bis. Gr. Ureche, *op.cit.*: moare la 25 Iulie; în numeroase documente emise de cancelaria domnească, alături de Ștefan apare și formula „și credința iubitului nostru fiu, Alexandru...” apud Mihai Costachescu, Documente moldovenești de la Ștefan cel Mare, Iași, 1933, doc. Nr. 12,20,22

6. Vezi o prezentare sumară în rev. "Magazin istoric" 2/2004, pg.18

7. Constantin C.Giurescu, *op.cit.*, pg.101

nării Olenei și a fiului ei Dimitrie, ar avea o conotație religioasă; cei doi făceau parte din secta "iudaizanților".

Într-un spațiu aproape oriental ca cel al Rusiei secolului XV și ancorată la o viață religioasă profund mistică, afilierea la această sectă însemna în mod sigur moartea⁸. O lucrare apărută la Chișinău în 1985, ne prezintă un aspect inedit legat de viața tragică a acestei domnițe. Este vorba de un vâl liturgic - "Duminica Floriilor", lucrat de fiica, marelui domn.

Piesa este anterioară anului 1502, data întemnițării ei.

Autorul studiului amintește că această piesă este unică în iconografia medievală, pentru că și-a propus să evoce o întâmplare reală: "purtarea crucii" de la 4 aprilie 1498. În mulțimea de chipuri sunt înfățișați Ivan al III-lea, Sofia Paleolog, Dimitrie și ea însuși; Elena se înfățișează în ceea ce poate fi considerat primul autoportret brodat din istoria artei medievale⁹.

La cinci ani după decesul primei soții, Ștefan se recăsătorește în 1472 cu Maria de Mangop. Dinastia greco-tătară de la Mangop, ce stăpânea Crimeea, era înrudită cu împărații de la Constantinopol și Trebizonda. Căsătoria însemna poate și o recunoaștere a prestigiului Moldovei; oricum, iconografia moldavă cunoaște acum pajura bizantină cu două capete, iar lui Ștefan, poate nu din întâmplare i se spunea uneori și "țar"¹⁰.

Nu cunoaștem prea multe nici despre această căsnicie. Sigur este faptul că cei doi soți au avut pe Bogdan și pe Iliăș, poate frați gemeni: Iliăș moare la o vârstă fragedă, iar Bogdan în anul 1479.

Nici această căsătorie nu a durat mult și la 19 dec.1477, Maria de Mangop moare¹¹.

De la acest discret personaj feminin ne-au rămas două capodopere ale artei românești medievale: lespeda de piatră de pe mormântul de la Putna și vâlul ce-l acoperă.

Sarcofagul, săpat cu flori și păsări, dăltuite cu multă măiestrie, descrie parcă o scenă din mitologie: pasărea Phoenix, cea care renaște mereu din propria-i cenușe, ciugulește o floare de mac din care soarbe somnul dulce al uitării și alinării¹².

Pentru vâlul de momânt, apelăm la un fragment din descrierea făcută de George M. Cantacuzino, un rafinat cunoscător de artă: "Pe un fond de mătase

8. Donald M.Nicol, *Împăratul fără moarte*, "Polirom", 2003, nota la pg.131

9. „Poliptic moldav. *Arta moldovenească din veacurile XIV-XIX*”, Chișinău, 1985-Recenzia în „Analele Inst.de Istorie A.D.Xenopol”-Iasi, t.II/1989

10. Vezi o prezentare excelentă la Petre Șt.Năsturel, *Din legăturile dintre Moldova și Crimeea în sec. al XV-lea*, în "Omagiul prof. P. Constantinescu-Iași", Edit. Acad.1965, pp.264-265; nu întâmplător, după căderea dramatică a Constantinopolului în 1453, titlul de „țar” = împărat este arogat de Ivan al III-lea căsătorit cu o Paleoloagă

11. Grigore Ureche, *op.cit.*,pg.105

12. Vezi fotografia reușită a sarcofagului la Const.C.Giurescu, *op.cit.*, pg.91, fig.23

purpurie, cusută pe o pânză de in, se desprinde chipul domniței întinsă pe un pat mortuar.....

Chipul ei e mic și cu părul lins.... Ploapele lăsate au pus pe frăgezimea tinereții sensul negativ al morții în două liniuțe abia ondulate.

Sprâncenele desemnează două arcade fixe... ”.

Domnița poartă pe cap o mândră și înaltă coroană împărătească, în picioare pantofii roșii, și pe trup peste rochia nevăzută, îmbracă magnifica subă din postav scump de culoare cenușie .....¹³.

Să fie adevărată afirmația lui Constantin Gane? În admirabila sa carte “Trecute vieți de doamne și domnițe”, scrisă acum peste 50 de ani, autorul presupune că expediția domnului moldav din 1473 în Muntenia, ar fi înegurat zilele acestei căsnicii. Se știe că în noiembrie 1473, Ștefan atacă prin surprindere cetatea Bucureștilor: Radu cel Frumos abia scăpă cu fuga, în schimb doamna și fiica sa urmează pe învingător în cetatea de scaun.

Copila, Maria-Voichița, desigur că era o prezență plăcută: era fiica unui dușman, dar acesta era cunoscut sub cognomenul de “Cel Frumos”. Doamna de Mangop va fi suferit desigur în tăcere: își dădea seama că între cei doi era ceva mai mult decât o simplă simpatie.

În 1478, vădov fiind, Ștefan se căsătorește pentru a treia oară, cu această adolescentă încântătoare¹⁴. Din această a treia căsătorie s-a născut Bogdan-Vlad, urmașul la tron al lui Ștefan. El apare alături de tatăl său în numeroase acte de cancelarie, în formula ce confirma dreptul de proprietate: “... și credința preaiubitului fiu al Domniei mele, Bogdan-Vlad .....”¹⁵.

Interesant numele de botez al acestui fiu: Bogdan, amintea desigur numele bunicului - acel Bogdan al II -lea ucis mișelește la Reuseni - în 1451; Vlad - nemaîntâlnit în onomastica mușatină face aluzie la celebrul unchi al Voichiței - Vlad Țepeș, și de ce nu? un eventual demers la tronul muntean. Bogdan -Vlad își face și el ucenicia în arta războiului, participând alături de tatăl său în memoria bătăliei din Codrii Cosminului.

Se pare că acum, sau în alte lupte cu polonii își va pierde un ochi.

Cronicarul Ureche ne transmite și el un portret al tânărului prinț: “..... că au fostu Bogdan Vodă grozav la față și orbu de un ochiu .....”¹⁶.

Despre el, se păstrează și însemnările călătorilor străini. Așa avem raportul italianului Matteo Muriano, din 1502: “..... domnul Bogdan Voievod, urmează pilda domnului, tatăl său, e sfios ca o fată și bărbat viteaz, prieten al virtuților și al oamenilor virtuoși, este tânăr cam de vreo 25 de ani ...”¹⁷.

Ștefan și Maria Voichița au mai avut două fete.

13. Apud Al. Alexianu, *Mode și veșminte din trecut*, vol.I, edit. Meridiane,1978, pg.110-111; desigur și Corina Nicolescu, *Date cu privire la istoria costumului în Moldova*, în S.C.I.A. nr1-2,1957.

14. Grigore Ureche, *op.cit.*, pg.103

15. Mihai Costăchescu, *Doc.moldovenești*, doc.nr. 63

16. Grigore Ureche, *op.cit.*, pg.136

17. *Călătorii străini despre Țările Române*, vol.I, Edit. științifică, Buc., 1968, pg.149

În biserica de la Voroneț în fresca votivă, apar cele două copile, Maria și Ana: subțiri și delicate, micile prințese poartă pe cap coronițe de aur.¹⁸

Ana moare înainte de 1499: va fi depusă la mănăstirea Bistrița, alături de fratele ei Alexandru.

Maria are o viață mai lungă: va trece în neființă în 1518.¹⁹

Credem că aceasta ultimă căsnicie a fost mult mai fericită pentru Ștefan. Trecuse acum demult de prima tinerețe, iar amintirea iubirilor de odinioară era atât de departe....

Voichița a fost alături de domn veghindu-i ultimile clipe, când bătrânețea și podagra iau grăbit sfârșitul... Moare în 1511 și este îngropată la mănăstirea Putna.²⁰

Sarcofagul ei, săpat cu măiestrie în marmură albă, veghează în liniște alături de gropnița mărețului domn. O coincidență curioasă a făcut ca lespeda funerară să nu aibă săpată data morții, la fel cum s-a întâmplat și cu mormântul soțului ei.²¹

În mod sigur Ștefan a avut și doi copii naturali: Petru Rareș numit și Majarul (făcuse un prosper negoț cu pește – „Maja” era o unitate de măsură), cu o viață fascinantă - putem spune fără a exagera prea mult; celalalt fiu, ajuns domn ca și Rareș, va fi Ștefan Lăcustă – cognomenul i se trage de la o invazie de lăcuste ce va ataca Moldova în scurta sa domnie.

Interesant de discutat este și cazul lui Mircea, pretendent la tronul muntean, în 1480. Ștefan se implică direct pentru sprijinirea acestuia, trimițând în acest sens și o scrisoare orașului Brăila, în care îl numește fiul său.

Brăilenii îi răspund însă într-un mod ofensator: era poate și o reacție la arderea orașului de către Ștefan, în 1470.²²

Putem oare acum la scurgerea a 500 de ani de la moartea Marelui Domn să exprimăm opinii despre viața sa privată? Este un act temerar și sorți de izbândă putem avea cu o singura condiție; să înțelegem mentalitatea vremurilor sale.

Viața domnului Moldovei a avut și lumini și umbre: bucuria anilor de tinerețe și triumful victoriilor, dar și dezamăgirea trădării; elogiul întregii Creștinătăți, dar și deznădejdea pierderii celor dragi. Primejdia permanentă a morții-angoasa omului medieval -, a trezit reacția spontană a lui Ștefan, manifestată în două direcții: viața religioasă și viața de familie.

Acesteia din urma i-am închinat, în semn de omagiu, rândurile de mai sus.

18. G.Balș, *op.cit.*, pg.35

19. Vezi C. C. Giurescu, *op.cit.*, pg.101

20. Grigore Ureche, *op.cit.*, pg.141

21. G.Balș, *op.cit.*, fig.454 și 455, pg.276

22. Vezi discuția pe larg apud C. C. Giurescu, *Istoricul Orașului Brăila*, Edit. științifică, 1968, pp. 65-66.

II. DIDACTICĂ

DIDACTICA ISTORIEI – METODEDE ȘI TEHNICI INTERACTIVE

CONSTANTIN VITANOS*

În numărul trecut al revistei noastre, pe baza unei bogate bibliografii, prezentăm caracteristicile noii didactici și evidențiam că mesajul esențial al orientărilor postmoderniste în educație este acela că profesorul lucrează cu elevii și pentru aceștia¹. Elevul se află într-un permanent proces de devenire, de construire a statutului și rolurilor sale, de asimilare a competențelor necesare „meseriei de elev”².

De asemenea, menționăm direcțiile de bază ale modernizării și perfecționării metodologiei didactice, în care, de altfel, s-au făcut pași importanți: accentuarea caracterului euristic, de activism și de creativitate al metodelor de instruire și de educare; amplificarea caracterului formativ al metodelor didactice; accentuarea caracterului practic – aplicativ al metodelor didactice ș.a.³

Specialiștii apreciază că liniile de forță ale școlii secolului XXI se pot concretiza în două tendințe:

- * „centrarea pe „client”, pe nevoile celui care este beneficiarul și, în același timp, partenerul nostru în propria formare;
- * folosirea unor tehnici moderne și a unei palete de metode foarte variate, care să acopere cât mai bine întreaga sferă de interes a persoanei educate, persoană care va reprezenta resursa și creatorul de resurse pentru anii viitori”⁴.

În context, reiterăm că didactica modernă se pronunță în favoarea abordării pluraliste, a coexistenței mai multor modele de instruire, deoarece „nu există

---

* Profesor la Colegiul Național Pedagogic „Constantin Brătescu”, Constanța.

1. Constantin VITANOS – *Didactica Istoriei. Orientări metodologice contemporane*, în „*Studii și articole de istorie*”, LXVIII/2003, p. 79 - 86.

2. Vezi, pe larg: „Emil PĂUN – *O „lectură” a educației prin grila postmodernității*, în Emil PĂUN, Dan POTOLEA (coordonatori) - *Pedagogie. Fundamentări teoretice și demersuri aplicative*, Iași, Polirom, 2002, p. 13 -24.

3. Cf. Miron IONESCU, Ioan RADU (coordonatori) - *Didactica modernă*, Ediția a II-a, revizuită, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 2001, p. 129 -131. La Ioan CERGHIT – *Metode de învățământ*, Ediția a III-a, revăzută și adăugată, București, Editura Didactică și Pedagogică, p. 78 - 81, identificăm 18 caracteristici și principale direcții de înnoire a metodologiilor pe care le încearcă învățământul contemporan.

4. Ion – Ovidiu PĂNIȘOARĂ – *Metode moderne de interacțiune educațională*, în Ioan CERGHIT, Ioan NEACȘU, Ion NEGREȚ – DOBRIDOR, Ion – Ovidiu PĂNIȘOARĂ – *Prelegeri pedagogice*, Iași Polirom, 2001, p.144.

un singur mod în care elevii învață și cu atât mai puțin nu există un singur mod în care aceștia să fie învățați”⁵. Dar, se menționează că – atenție! – nu creșterea cantitativă a metodelor influențează esențial calitatea metodologică, ci oportunitatea, dozajul, combinarea metodelor.

În partea finală a unui riguros studiu referitor la predarea – învățarea istoriei în școala românească – „Concluzii, propuneri, recomandări” -, se subliniază: „Elevii trebuie neîntârziat scutiți de efortul inutil de memorizare a datelor, faptelor, numelor, proceselor, fenomenelor, iar accentul să se deplaseze către dezvoltarea deprinderilor lor de observație și investigație, de a deosebi între esențial și neesențial. Elevii tind tot mai mult să își depășească statutul inițial, acela de consumatori de programe educaționale și devin, mai ales, creatori de exigențe programatice („Elevii ar vrea ...”; „s-ar aștepta ca la orele de istorie să ...”).

Dezvoltarea unui nou discurs didactic în învățământul de istorie ar face ca această disciplină să devină ceva atractiv pentru elevi. De aceea, se impune abordarea cu mai mult curaj a învățării active, a problematizării, a jocurilor de rol”⁶.

Concluziile se integrează noii concepții care se promovează în Europa, în domeniul predării – învățării istoriei⁷.

În Europa nouă, de după anul 1989, predarea – învățarea istoriei urmărește, printre altele: formarea unei viziuni noi în care să se îmbine componentele istoriei locale, naționale, europene, universale; dezvoltarea unei dimensiuni europene asupra predării istoriei; trecerea de la învățământul informativ la cel formativ și la o abordare inter și multidisciplinară; o nouă abordare a disciplinei istoria, din perspectiva multiculturalității și multiperspectivității; formarea/dezvoltarea gândirii critice și a abilităților elevilor de a analiza și interpreta sursele istorice; combaterea stereotipiilor și a prejudecăților, evitarea manipulărilor prin istorie; promovarea valorilor democrației, toleranței, înțelegerii între popoare, a drepturilor fundamentale ale oamenilor; formarea de cetățeni responsabili ai noii Europe, implicați activ în viața social – politică etc.

Literatura de specialitate evidențiază că „Un mediu propice pentru învățarea activă îl constituie învățarea prin cooperare, care reprezintă un set de strategii instructionale ce angajează mici echipe de elevi pentru a promova interacțiunea colegială și colaborarea în abordarea unor subiecte de studiu. Învățarea prin colaborare are loc atunci când elevii lucrează împreună, uneori în perechi, alte-

5. Ion CERGHIT – *Sisteme de instruire alternative și complementare. Structuri, stiluri și strategii*, București, Editura Aramis, 2002, p. 8.

6. Mihai MANEA - *Analiza programelor școlare și a manualelor alternative pe discipline. Istorie*, în Lazăr VLĂSCĂNEANU (coordonator) – *Școala la răscruce. Schimbare și continuitate în curriculumul învățământului obligatoriu. Studiu de impact*, volumul I, Iași, Polirom, 2002, p. 396.

7. Vezi, pe larg: Ann LAW-BEER – *Consiliul Europei și istoria în școală, în Predarea istoriei secolului 20*, traducere și adaptare a textelor de Mihai MANEA, Tipogrup press Buzău, 2002, p. 25 - 86; Robert STRADLING – *Să înțelegem istoria secolului XX*, București, Editura Sigma, 2002 ș.a.

ori în grupuri mici, pentru a rezolva o problema, pentru a explora o temă nouă sau pentru a crea idei noi, deci pentru a atinge un obiectiv comun”⁸.

De asemenea, cercetările arată că elevii care realizează sarcini de învățare prin cooperare în grup au „performanțe școlare mai bune, un număr mai mare de competențe sociale pozitive, mai puține stereotipuri față de indivizi aparținând altor rase sau grupuri etnice și o mai bună înțelegere a conținuturilor și deprinderilor pe care și le formează.”⁹

Activizarea predării – învățării „necesită folosirea unor metode, tehnici și procedee care să-l implice pe elev în procesul de învățare, urmărindu-se dezvoltarea gândirii, stimularea creativității, dezvoltarea interesului pentru învățare, în sensul formării lui ca participant activ la procesul de educare. Astfel, elevul este ajutat să înțeleagă lumea în care trăiește și să aplice în diferite situații de viață ceea ce a învățat”¹⁰. Contextual, în activitatea curentă a profesorului de istorie - profesor cu demers didactic centrat pe activități de învățare -, se pot identifica rolurile de: creator de curriculum, consilier, moderator, partener, evaluator și model.¹¹

Metode și tehnici precum simularea și jocul de rol, problematizarea, studiul de caz, proiectul/tema de cercetare în grup, brainstorming - ul și ciorchinele, linia valorilor, rețeaua de discuții, turul galeriei mozaicul etc. intră din ce în ce mai mult în practica educațională, de multe ori în combinație cu metodele clasice, reevaluate, modernizate. Prezentăm, în coordonate esențiale, câteva metode și tehnici cu caracter activ - participativ - interactiv.

„**Simularea**” și „**jocul de rol**”¹². La istorie, simulările tind să fie niște modele simplificate ale realității, din realitate extragându-se elementele și factorii care sunt esențiali în vederea atingerii obiectivelor curriculum-ului disciplinar. Jocul de rol se bazează pe simularea unor funcții, relații, activități, fenomene,

8. Daniela CREȚU - *Psihopedagogie. Elemente de formare a profesorilor*, Sibiu, Editura Imago, 1999, p. 117.

9. Cătălina ULRICH - *Învățare prin cooperare*, în Otilia PĂCURARI, Anca TÂRCĂ, Ligia SARI-VAN (coordonatori) – *Strategii didactice inovative. Suport de curs*, București, 2003, p. 42. Vezi și: Idem – *Managementul clasei – învățare prin cooperare. Ghid pentru profesori*, București, Corint, 2000.

10. Lucia GLIGA, Jodi SPIRO (coordonatori) – *Învățarea activă. Ghid pentru formatori și cadre didactice*, București, 2001, p. 24. Vezi, pe larg, și: Ion Al. DUMITRU - *Dezvoltarea gândirii critice și învățarea eficientă*, Timișoara, Editura de Vest, 2000; Jeannie L. STEELE, Kurtis S. MEREDITH, Charles TEMPLE – *Proiectul „Lectura și scrierea pentru dezvoltarea gândirii critice”*, ghidurile I-III, 1998.

11. Vezi, pe larg: * *Ghid metodologic pentru aplicarea programelor de istorie, clasele a IV-a – a VIII-a*, București, 2001, p. 26. Identic și în: * *Ghid metodologic pentru aplicarea programelor școlare din aria curriculară Om și societate, învățământul liceal*, București, 2001, p. 31.

12. Vezi, pe larg: Miron IONESCU, Ioan RADU (coordonatori) – *Op. cit.*, p. 153 -157; Constantin CUCOȘ – *Pedagogie*, Ediția a II-a revăzută și adăugată, Iași, Polirom, 2002, p. 299 ; Lucia GLIGA, Jodi SPIRO (coordonatori) – *Op. cit.*, p. 26 -27; Daniela CREȚU – *Op. cit.*, p.114; Robert STRADLING – *Op. cit.*, p. 107 -116 etc.

sisteme etc; elevii devin actori ai vieții sociale pentru care se pregătesc . Se apreciază că se poate învăța nu numai din experiența directă, ci și din cea simulată.

Valorificarea eficientă a metodei presupune stăpânirea unor concepte, precum: rol, statut, contrapozitie, poziție focală, actori, parteneri de rol, obligații de rol ș.a.

Etape metodice și condiții:

1. Identificarea situației interumane care se pretează la simulare prin jocul de rol.
2. Modelarea situației și proiectarea scenariului. Jocul de rol se poate desfășura în mai multe moduri: ca o povestire – naratorul povestește desfășurarea acțiunii și diferite personaje o interpretează; ca o scenetă - personajele interacționează, inventând dialogul odată cu derularea acțiunii; ca un proces – se respectă, în mare măsură, procedura oficială.
3. Alegerea partenerilor și instruirea lor.
4. Învățarea individuală a rolului și amenajarea spațiului.
5. Interpretarea rolurilor – atenție la timpul acordat.
6. Dezbaterea - analiza și evaluarea - jocului de rol, la care participă și observatorii (spectatorii).

La disciplina noastră, istoria, se pot utiliza mai multe tipuri de jocuri de rol, cum ar fi:

- a. Jocul de reprezentare a structurilor - joc cu caracter general -, care ajută elevii să înțeleagă modul de funcționare a unor structuri organizatorice integrate într-un sistem socio – economic, socio-politic, socio-cultural etc;
- b. Jocul de decizie, care constă în simularea unor contexte situaționale, în care „actorii” trebuie să ia o decizie importantă;
- c. Jocul de competiție, constă în simularea obținerii unor performanțe de învingere a unui adversar;
- d. Jocul de-a ghidul și vizitatorii – joc cu caracter specific –, proiecție a vizitei unui obiectiv social-cultural, a unei firme reprezentative dintr-un domeniu economic etc* .

Dintre valențele instructiv-educative (avantajele) simulării și jocului de rol, menționăm:

- * elevii, relaționând între ei, sunt activați din punct de vedere cognitiv, afectiv și motric - acțional;
- * prin dramatizare, se generează situații problematice, se sprijină înțelegerea complexă a situației și dezvoltarea gândirii critice și se determină o participare activă a elevilor;
- * se dezvoltă și se utilizează mai mult abilitățile de comunicare și capacitatea empatică;

---

* * Evidențiem valoarea exemplelor și a opiniilor lui Robert STRADLING, cuprinse într-un întreg capitol -9 - din partea a II-a a volumului său, numită „Metode și modalități de abordare a istoriei ” – *Op.cit.*, p. 107 -116.

- * se exersează toleranța față de unele idei și puncte de vedere diferite de cele proprii;
- * cadru propice pentru folosirea cunoștințelor pe care le-au dobândit din alte izvoare istorice primare și secundare, pentru a reconstrui un eveniment sau o situație etc.

Dintre dezavantajele/dificultățile legate de utilizarea metodei, se menționează:

- * solicită, pe lângă aptitudini pedagogice speciale, aptitudini regizorale și actoricești;
- * solicită efort deosebit și mult timp – se recomandă, pentru majoritatea situațiilor, cuplarea orelor de curs; limitele de timp pentru fiecare pas/etapă metodică trebuie riguros calculate;
- * pot apărea, la unii elevi, blocaje emoționale în interpretarea rolurilor;
- * riscul de a moderniza trecutul;
- * riscul ca elevii să interpreteze și să reacționeze de pe poziții etnocentrice;
- * riscul devalorizării, dacă elevii ajung să îl considere o activitate facilă/puerilă etc.

„Metoda învățării în grupuri mici” (STAD = Student Teams Achievement Divisions) se poate aplica elevilor de la vârsta de 7-8 ani până la adulți, aproape la toate disciplinele școlare.¹³ Ea nu reprezintă o noutate pentru profesori - ca și simularea și jocul de rol -, dar nu este, încă, o alternativă de instruire care să fie utilizată în mod regulat la clasă.

Metoda presupune respectarea următoarelor etape metodice și condiții:

1. Prezentarea: profesorul predă o temă; de exemplu: „Europa romanică și Europa gotică. Spații sacre în Europa medievală” – clasa a IX-a.
2. Munca în grup: elevii, organizați în grupuri de 3-4 membri, grupuri eterogene din punct de vedere al performanței și al abilităților de învățare (unii autori recomandă grupe omogene: „de nivel înalt”, „mediu” și „slab”), studiază materialele care le sunt puse la dispoziție, discută și se ascultă reciproc, compară răspunsurile, până când toți își însușesc problematica temei, informațiile puse la dispoziția lor .
3. Evaluarea: elevii sunt evaluați individual, prin examinări orale sau teste; scorul grupului se obține prin aprecierea progresului fiecărui membru, în raport cu performanțele anterioare. Întregul ciclu al demersului didactic se poate desfășura pe parcursul a 3 -5 lecții.

Metoda învățării în grupuri mici – STAD – se aplică bine atunci când elevii sunt implicați în discuții/activități cu întreaga clasă și profesorul urmărește să consolideze și să aprofundeze anumite concepte sau deprinderi prin activități cu

---

13. Vezi, pe larg: Ion Al. DUMITRU - *Op. cit.*, p. 107 -108; Cătălina ULRICH - *Op.cit*, p. 117. Mircea IONESCU, Ioan RADU (coordonatori) – *Op.cit.*, p. 148 – 149 (Munca în grup).

grupuri mici. Responsabilitățile profesorului variază de la cea de participant la cea de consultant și facilitator.

Utilizarea muncii în grup, prin care se obține o productivitate mai mare, impune profesorului să cunoască metodologia muncii în echipă – modul în care pot fi alcătuite grupurile, date despre mărimea și stabilitatea lor, despre conducerea și evaluarea lor etc. De asemenea, o atenție specială trebuie acordată aprecierii rezultatelor muncii fiecărui elev și a grupurilor, precum și îmbinării forme competitive cu cea de colaborare, de cooperare.

„Turul galeriei” este o metodă de învățare prin colaborare, prin care elevii sunt îndemnați și susținuți să-și exprime opiniile referitoare la soluțiile date unei probleme – sarcini didactice de către colegii lor.¹⁴

Etape metodice și condiții:

1. Elevii, în grup de 3-4, rezolvă o problemă, o sarcină de învățare, care se poate materializa într-un produs - diagramă, schemă, inventar de idei etc. - , pe cât posibil pretându-se la abordări variate, mai multe perspective de abordare. De exemplu, studiul temei „Franța în epoca revoluției”, clasa a X-a, poate începe cu sarcina reprezentării ideatice și grafice, pe poster, a problemei „Criza Vechiului Regim” (îndeosebi caracteristicile societății celor trei ordine – Stările Generale).
2. Produsele – posterele – sunt expuse pe pereții clasei/cabinetului de istorie, transformați într-o adevărată galerie de expunere.
3. Grupurile, la semnalul profesorului, trec, pe rând, pe la fiecare poster pentru a examina și a discuta fiecare produs. „Vizitatorii” pot înscrie unele comentarii, observații pe posterul supus analizei concomitent cu cele consemnate în propriile caiete.
4. După „turul galeriei”, fiecare grupă își reexaminează produsul propriu, prin comparație cu celelalte, și citesc comentariile notate de colegi pe propriul lor poster.

După cum se observă cu ușurință, sala de clasă/cabinetul de istorie devine un mediu favorabil gândirii și învățării, iar învățarea prin cooperare „maximizează” capacitățile intelectuale ale elevilor - gândirea, înțelegerea, comunicarea eficientă, creativitatea etc. Este și o schimbare de accent - de pe conținutul învățării pe forma/modalitatea în care elevii învață pentru a rezolva probleme.

„Linia valorilor” – tehnică de învățare prin colaborare, la care participă toată clasa de elevi.¹⁵

Etape metodice și condiții:

1. Profesorul lansează o problemă sau o întrebare care admite mai multe perspective de abordare, mai multe soluții posibile.

14. Vezi, pe larg: Otilia PĂCURARI, Anca TĂRCĂ, Ligia SARIVAN - *Op.cit.*, p. 47; Ion Al. DUMITRU - *Op. cit.*, p. 102 -103 etc.

15. Vezi: Daniela CREȚU – *Op.cit.*, p. 118; Ion Al. DUMITRU – *Op. cit.*, p. 103 -104 etc.

2. Elevii, independent, își conturează un anumit răspuns, o poziție la întrebarea binară/problema controversată lansată.
3. La solicitarea profesorului, elevii se așează pe o axă imaginară, în funcție de răspunsul conturat, de poziția adoptată. La un capăt al „liniei” se situează cei care au opinii favorabile, iar la celălalt capăt, elevii care au opinii nefavorabile.
4. Elevii, în această dispunere – pro, contra, indeciși (la mijloc) -, discută cu vecinii lor răspunsurile la întrebarea pusă. Indecișii - chiar opozanții! - pot fi convinși de o „tabără” sau alta, cu argumente, să li se alăture (Evident, pot fi și alte poziționări spațiale a „liniei valorice”).
5. În final, se dezbate părerile divergente.

Pentru aplicații putem lansa întrebări/probleme de genul: „Era necesară, pentru victoria în războiul mondial, lansarea de către americani a bombelor nucleare la Hiroșima și Nagasaki, în 6 și, respectiv, 9 august 1945?”, la clasele a VII-a și a XI-a; „A fost spre binele Țării faptul că, în anul 1883, România a încheiat un tratat secret de alianță cu Austro-Ungaria și Germania, în condițiile în care milioane de români se aflau sub dominația Ungariei – în Transilvania – și a Austriei - în Bucovina?”, la clasele a VII-a, a VIII-a, a XI-a, a XII-a.

În practica didactică, la istorie, se utilizează mai multe metode și tehnici bazate pe activitatea în grup, activitate ghidată de una sau mai multe întrebări formulate de profesor și care admit răspunsuri diferite, răspunsuri – opțiuni, bazate pe argumente, cum ar fi „**Rețeaua de discuții**”¹⁶ (– variantă „Rețeaua de discuții cu dezbateri”).

Rețeaua de discuții presupune următoarele etape metodice și condiții:

1. Stabilirea temei puse în discuție - profesorul adresează o întrebare binară prin care se solicită un răspuns pozitiv/negativ, răspuns susținut cu argumente; de exemplu, „Dreptul de veto al membrilor permanenți ai Consiliului de Securitate asigură buna funcționare, democratică, a Organizației Națiunilor Unite?”.
2. Elevii, în perechi, în cadrul grupei de 4, răspund, la întrebarea binară; se trec în două coloane – „Da”/”Nu” – câteva argumente care susțin opțiunea.
3. Perechile se despart temporar și formează perechi noi cu colegii care susțin același punct de vedere, experimentându-și argumentele de pe lista făcută în perechea inițială; listele sunt completate cu mai multe argumente pro/contra.
4. Elevii se întorc la partenerii inițiali și își formulează poziția pe baza listei îmbogățită de argumente; fiecare pereche ascultă și ia notițe.
5. Elaborarea unei concluzii comune - a celor două perechi - privind argumentele pro și contra, care sunt ierarhizate. Tot timpul, se pot aduce în susținere texte istorice (citate), hărți, ilustrații etc.

16. Vezi, pe larg: Otilia PĂCURARI, Anca TÂRCĂ, Ligia SARIVAN - *Op. cit.*, p. 64 – 66; Ion Al. DUMITRU – *Op. cit.*, p.95-97; Lucia GLIGA, Jodi SPIRO – *Op.cit.*, p.30 -31; Daniela CREȚU – *Op. cit.*, p.118; Jeannie L. STEELE, Kurtis S. MEREDITH, Charles TEMPLE – *Op.cit.*, ghidul II, p. 15.

6. Dezbateră - la început, prin reprezentanți, apoi, participă toți, cu argumente - între susținătorii celor două poziții, la nivelul întregii clase; grupurile „Da”, „Nu” și „Nedecizii” ocupă spații diferite în sala de clasă/cabinetul de istorie. După ascultarea argumentelor, unii elevi pot să-și schimbe opiniile și să treacă de partea altui grup.

În procesul dezbaterii, trebuie respectate câteva reguli, cum ar fi: fiecare luare de poziție i se acordă un timp, prestabilit; fiecare elev participă la dezbateri; fiecare elev trebuie lăsat să termine ce are de spus, în timpul acordat, înainte de a i se răspunde; toți trebuie să vorbească politicos etc.

7. Reprezentantul fiecărui grup formulează concluzia grupului, cu argumente cât mai convingătoare, care este comunicată clasei de elevi oral/scris - poster.

8. Opțional, profesorul poate relua argumentele oferite de ambele părți, pentru a atrage atenția asupra ideilor principale, cu argumentele lor.

Rețeaua de discuții, ca și metodele/tehnicile apropiate - „Linia valorilor” etc. -, contribuie la dezvoltarea gândirii critice, la dobândirea de către elevi a unor abilități și deprinderi referitoare la:

a. receptivitatea la argumentele oferite în sprijinul propriilor convingeri și credințe;

b. posibilitatea de a face aprecieri în legătură cu convingerile și credințele altora;

c. capacitatea fiecăruia de a-și exprima deschis și liber dezacordul într-o problemă, când nu este argumentată etc.

Metoda poate fi folosită în ori ce moment al lecției, independent sau în combinație cu alte metode și tehnici utilizate pentru dezvoltarea gândirii critice.

„**Metoda mozaicului**” – metoda grupurilor interdependente, care promovează învățarea prin colaborare și cooperare între elevi.¹⁷

Etape metodice și condiții:

1. Constituirea grupurilor - eterogene - inițiale („grupuri mamă”) de câte 3/4/5 elevi.

2. Prezentarea temei și împărțirea acesteia, a materialului în 3/4/5 sub-teme/probleme. De exemplu, tema „Democrația ateniă”, clasa a IX-a, împărțită în: „1” – Primii pași ai democrației ateniene; „2” – Desăvârșirea democrației; „3” – Pericle despre democrația ateniă; „4” – Xenofon despre statele spartan și ateniene.; „5” – Democrația, în perspectivă istorică.

3. Formarea grupurilor de „experți”, prezentarea instrucțiunilor și clarificarea sarcinilor. Elevii cu numărul „1” formează un grup, cei cu numărul „2” al doilea grup, cei cu numărul „3” al treilea grup ș.a.m.d.

17. Vezi, pe larg: Cătălina ULRICH – *Op.cit.*, p. 68 -70; Ion Al. DUMITRU – *Op.cit.*, p. 77-79; Lucia GLICA, Jodi SPIRO – *Op. cit.*, p. 33-34; Otilia PĂCURARI, Anca TÂRCĂ, Ligia SARIVAN - *Op.cit.*, p. 46 - 47; Daniela CREȚU – *Op.cit.*, p. 118 ș.a.

4. Studiarea materialelor – izvoare istorice, texte din manual etc. - în grupurile de experți și pregătirea răspunsurilor pentru colegii din „grupul mamă”, grupul inițial. Experții trebuie să fie capabili să „predea” conținutul de idei din textul care le revine, idei principale și informații rezultate în urma dezbaterii împreună și, totodată, hotărâsc cum vor proceda pentru a le preda colegilor cât mai bine și eficient.
5. Revenirea „experților” în grupurile inițiale (grupurile „mamă”) și predarea/prezentarea răspunsurilor lor pentru întregul grup. La rândul lor, asimilează cunoștințele pe care le transmit colegii lor, „experți” în alte subteme/probleme. În esență, este o predare reciprocă prin care se realizează o foarte bună învățare a unui conținut ideatic – informațional. „Predarea” pe care o oferă experții și eventualele corectări ale informațiilor prezentate de fiecare stimulează interdependența.
6. Testarea individuală, fiecare membru al grupului este examinat, în varii forme, din întregul material. Tema va fi trecută „în revistă” în unitatea ei logică.
7. Evaluarea și aprecierea rezultatelor grupurilor.

Se precizează că există și o variantă „Mozaic II”, care este o metodă foarte răspândită de învățare prin cooperare, a carei particularitate constă în faptul că este mai îndeaproape dirijată.

Avantaje ale folosirii metodei mozaic – metodă interactivă:

- a. are caracter formativ;
- b. stimulează încrederea în sine a participanților;
- c. dezvoltă abilități de comunicare argumentativă și de relaționare în cadrul grupului;
- d. dezvoltă gândirea logică, critică și independentă;
- e. dezvoltă răspunderea individuală și de grup etc.

Limite/dezavantaje/dificultăți legate de utilizarea metodei:

- a. necesită mult, foarte mult timp (în general, spre două ore de curs);
- b. elevii lucrează puțin în condiții de cooperare în clasă, fapt pentru care trebuie îmbinate metodele care promovează învățarea individuală cu cele care solicită munca în echipă;
- c. motivația elevilor pentru învățare este scăzută, dacă nu se combină relațiile de cooperare cu cele competitive;
- d. necesită mobilier modular mobil etc.

În ultimele decenii, a crescut mult interesul pentru metodele activ – participative.¹⁸ În esență, ele se disting prin caracterul lor solicitant; pun în acțiune, sub multiple aspecte, forțele intelectuale ale elevului, ceea ce face din procesul de învățământ un amplu și veritabil exercițiu al capacităților intelectuale și fizice. Activ – participative sunt și metodele de interacțiune colectivă, de interacțiune

18. Vezi, pe larg: I.CERGHIT, I.T. RADU, E. POPESCU, L. VLĂSCEANU – *Didactica*, București, Editura Didactică și Pedagogică, R.A., 1998, p. 80.

între cei care învață și care pun accentul pe procesele de cunoaștere (învățare) și nu pe produsele cunoașterii – „Participarea poate fi leagănul creativității, al afirmării, al realizării de sine”.

Aproape fiecare temă de la disciplina istoria poate fi abordată prin intermediul metodelor activ – participative, interactive și se pretează la învățarea prin cooperare - mai greu de aplicat, dar mai eficient sub aspect formativ.

Schimbarea la nivelul strategiilor didactice – dublată de schimbarea la nivelul programelor și al manualelor - este complexă, cere timp și implicarea personală. Învățământul modern și eficient solicită profesorului de istorie ample competențe academice și didactice.

Operaționalizarea strategiilor didactice este realizabilă în diferite contexte organizatorice: frontale, individuale și de grup, îmbinate printr-o alternanță judicioasă și echilibrată. Reiterăm că învățământul modern acreditează ideea că eforturile în grup conduc la o realizare mai bună a sarcinilor și contribuie substanțial la formarea personalității elevilor, sub aspectul însușirii aptitudinilor sociale. În același timp, se evidențiază că activitatea comună nu este posibilă decât dacă fiecare participant este capabil să înțeleagă și să accepte punctele de vedere ale celorlalți.

Aplicarea metodelor activ-participative de către profesor „presupune experimentarea lor continuă pentru a descoperi el singur variantele celei mai bune combinații, aplicând cunoștințele de psihologie și reflectând asupra rezultatelor obținute”.¹⁹ Iată de ce ne-am ferit să prezentăm un model/modele sau să facem precizări limitative de timp, pentru fiecare etapă/pas metodic și altele care ar „incorseta”.

De asemenea, se reliefează că „Drama pedagogiei, ca, de altfel, și a medicinei și a multor altor științe, care țin, în același timp, de artă și de știință, constă, într-adevăr, în faptul că metodele cele mai bune sunt și cele mai dificile”.²⁰ În plus, profesorul de istorie nu poate să se rezume la o singură metodă sau la un grup restrâns de metode, tehnici, procedee de predare

Suntem total de acord cu autorii Raportului către UNESCO al Comisiei Internaționale pentru Educație în secolul XXI, care precizează: „Educația ca proces continuu se sprijină pe patru piloni : a învăța să știi, a învăța să faci, a învăța să trăiești împreună cu ceilalți și a învăța să fii (...). O asemenea viziune ar trebui să inspire și să guverneze viitoarele reforme și politici educaționale, atât în ceea ce privește conținutul, cât și metodele”.²¹

19. Ioan NICOLA - *Tratat de pedagogie școlară*, Ediția a doua, revizuită, București, Aramis, 2000, p. 409.

20. Jean PIAGET –*Psihologie și Pedagogie*, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1972, p.63.

21. Jacques DELORS (coordonator) – *Comoara Lăuntrică*, Iași, Polirom, 2000, p.78.

PREDAREA INTERDISCIPLINARĂ A ISTORIEI FOLOSIND CALCULATORUL

PROF. VALENTIN BĂLUȚOIU*

Istoria, disciplină complexă. Se știe că istoria este o știință care are multiple legături cu celelalte domenii ale cunoașterii. Probabil, nici o altă disciplină nu are într-o asemenea măsură conexiuni cu diverse alte activități intelectuale ale omului. Acesta este doar unul din motivele pentru care istoria trebuie să ocupe locul cuvenit în planurile de învățământ. Este o adevărată tragedie pentru generațiile de tineri faptul că, de la an la an, numărul de ore de istorie scade continuu. Fără a minimaliza importanța celorlalte discipline de studiu, probabil nu există domeniu cu mai multe valențe de formare a personalității precum istoria. Profesorul de istorie care este pasionat de meseria lui este un intelectual rafinat care cunoaște multe..., multe lucruri pe care le poate transmite elevilor săi. Este de neconceput ca, acum în prag de integrare în Uniunea Europeană, un obiect care oferă atâtea informații despre cultura, civilizația, trecutul propriului popor, dar și al altor popoare (mai ales din Europa), să fie permanent neglijat.

Caracterul acesta complex, "holistic" pe care nu-l mai întâlnim într-o asemenea măsură la alt domeniu (spre exemplu există istoria matematicii, dar n-am auzit de matematica istoriei) al obiectului istorie poate fi cu ușurință pus în evidență în momentul în care profesorul utilizează calculatorul în procesul de instruire a elevilor, dar și a sa personal.

De ce calculatorul? Pentru că este un instrument fără egal care are posibilitatea să lucreze cu toate elementele ce pun în evidență conexiunile istoriei cu celelalte domenii: filme, fotografii, grafice, piese muzicale etc.

Istorie și filosofie. Legăturile dintre cele două discipline sunt evidente. Există cazuri în care filosofii încearcă să explice mersul istoriei, în timp ce istoricii explică apariția sau dezvoltarea unui curent filosofic în anumite circumstanțe ale trecutului. Totul devine mai spectaculos și mai... actual dacă utilizăm anumite imagini de film documentar. În documentarul despre una dintre lucrările filosofice și literare fundamentale ale umanității, "Republica" lui Platon, se spune:

"E o carte care te atrage, care îți pune mintea la contribuție și pe care o lași din mână fără a-ți face o părere.

– "Republica" lui Platon te intrigă și te înfurie, așa cum puține cărți o fac. Poți polemiza pe orice temă: de la acceptarea vânzării anumitor genuri de muzică până la cenzurarea artei.

– Ce e dreptatea?

---

* Colegiul Național "Carol I", Craiova.

- Cum ar trebui să fie societatea?
- Ce-i autentic și ce-i fals?
- Cum poți cunoaște adevărul?
- Ce să-i învățăm pe tineri?
- Orice întrebare ți-ai pune, o regăsești în Platon¹.

Iată, filosofii din Antichitate (și oamenii de acum 2500 de ani) erau frământați de aceleași întrebări care îi frământă pe filosofii și pe oamenii din ziua de azi!

Istorie și economie. Fenomenele economice sunt extrem de importante în istorie. Multe dintre evenimentele mai mult sau mai puțin spectaculoase, mai mult sau mai puțin profunde își găsesc cauzele în viața economică. Spre exemplu, este bine știut faptul că Marea Criză din 1929-1933 a reprezentat un moment important în istorie datorită schimbărilor majore pe care le-a adus. Un fragment de 3 minute și 8 secunde dintr-un documentar cuprinde tot dramatismul situației; se începe cu anii prosperității Americii de după război (cu o ilustrație muzicală conținând jazzul vesel al anilor Prohibiției) și se încheie cu spectacolul dezolant al mizeriei, șomajului și cozilor la pâine. În cele trei minute este descris fenomenul Marii Crize, cu toate aspectele sale, ce puteau arunca în aer ordinea socială din întreaga lume.

„În anii '20 americanii se bucurau de roadele prosperității. Cea mai industrializată națiune luase un avans uriaș după război. Pentru cei care aveau bani, acesta era prilejul de a face noi averi peste noapte. Crezând că n-au decât de câștigat, un milion de americani au investit la Bursă. În doar patru ani valorile acțiunilor au crescut cu 400%.

– Se specula fără măsură. Toți voiau mai mult. Toți mă sunau să cumpere acțiuni fără să întrebe care e prețul, cumpărau și gata.

Dar pe 24 octombrie 1929, neprevăzutul s-a produs.

– Brusca, am primit indicații să vindem. Valorile au scăzut continuu.

[Fragment din comentariul unui film din epocă inserat în documentar]: Mulțimile de oameni s-au adunat în fața Bursei din cauza celui mai grav crah suferit până acum de Bursa newyorkeză.

Cei care investiseră în acțiuni s-au pomenit cu datorii uriașe. Curieri ca Bill Bailey au dus veștile proaste din ușă în ușă.

– Oamenii deschideau telegramele și aveau un șoc. Veștile erau aceleași: Situația e gravă avem nevoie de mai mulți bani, altfel sunteți terminat. O oră mai târziu li se cerea să se grăbească, situația se agrava. Unii primeau mai multe telegrame și după un timp nici nu mai deschideau, căci știau care sunt veștile. Puțin după aceea au început sinuciderile. Unii se aruncau pe geam. Mulți o luaseră razna. Analizaseră situația și nu găsiseră cale de ieșire.

Crahul nu i-a afectat doar pe cei de pe Wall Street. Principalele victime nu erau bogătașii, ci oamenii de rând din toată lumea. Capitalismul promisese pro-

---

1. Documentarul *Republica lui Platon*, difuzat de postul "Discovery Civilisations" în ciclul *Mari opere literare*.

gres și bunăstare pentru toți, însă a adus șomajul și cozile la pâine. Din ruine s-a înălțat îndemnul la acțiune: în anii '30 popoarele și-au cerut slujbele înapoi"².

Un astfel de film scurt poate crea o atitudine: textul unei lecții din manual este, pentru elevi, de multe ori abstract. În spatele unor cuvinte precum criză, crah, depresiune, Bursă, șomaj etc. se ascund situații însă dramatice. Elevii conștientizează acest fapt mai bine cu ajutorul unor imagini sugestive însoțite de o ilustrație sonoră adecvată.

Istorie și literatură. Și în cazul literaturii, anumite lucrări pot fi considerate izvoare istorice, în special, opere cu vechime mare, care suplinesc lipsa unor alte surse. Un astfel de izvor istoric-literar poate fi înscris pe un diapozitiv într-un program de prezentare și discutat cu elevii.

Utilizarea imaginilor (statice sau în mișcare) bine selecționate dă posibilitate profesorului să creeze în mintea elevilor atitudini față de anumite evenimente sau fenomene istorice. Spre exemplu, la lecția despre Primul Război Mondial se prezintă un diapozitiv în care elevul extrage următoarea informație: "Utilizarea gazelor de luptă". Pentru elev este o informație care nu are asupra sa un șoc deosebit și care nu provoacă apariția unei atitudini. Dacă însă în diapozitiv se introduce o imagine extrasă dintr-un film documentar însoțită de lectura dintr-o poezie clasică ("Dulce et Decorum Est" de Wilfred Owen) scrisă în timpul războiului, lucrurile se pot schimba. Imaginile sunt atât de impresionante, iar poezia în limba engleză are un efect atât de mare, încât șansele ca elevul să-și formeze o atitudine de condamnare a războiului ca mijloc de reglementare a diferendelor între oameni sunt foarte mari. Iată textul poeziei:

"Gaz! Repede, băieți!!/ Cu stângăcie, încercam/ Să ne punem măștile pe chip,/ Dar cineva încă mai țipa/ Și se clătina/ Ca un om cuprins de flăcări./ L-am văzut neclar,/ Prin fum și prin lumina verzuie,/ Ca și cum ar fi fost sub apă,/ L-am văzut înecându-se./ În toate visele mele,/ Spre neputința mea,/ Se aruncă spre mine/ Zbătându-se și sufocându-se./ Dacă într-un coșmar ați merge și voi/ În urma căruței în care l-am pus/ Și i-ați privi ochii larg deschiși,/ Pe chipul lui sfârșit,/ Ca un păcat de moarte,/ Dacă ați auzi,/ La fiecare zguduitură,/ Sângele gâlgâindu-i/ În plămâni plini de spumă,/ Obscen ca și cancerul,/ Amar ca fierea,/ Răni incurabile pe limbi inocente,/ Nu le-ați mai spune cu înflăcărare/ Copiilor dornici de glorie/ Vechea minciună: Dulce et decorum est pro patria mori!"³.

În 1920, la doar doi ani de la terminarea primului război mondial, un alt poet al generației care a luptat în tranșee, Siegfried Sasson, a scris poezia "Aftermath" ("Consecință"). Modul în care realizatorii de la Discovery Channel pun în scenă această operă literară este impresionant⁴. Poezia reprezintă și un document istoric scris de un martor ocular care pune în evidență suferințele inima-

2. Documentarul 1929 – *Coadă la pâine* din ciclul *Oamenii secolului XX* difuzat pe "PRO TV" și "Discovery Channel".

3. Documentarul *The Great War*, episodul *Total War*, prezentat pe "Discovery Channel". Poezia a fost prezentată și în documentarul *The Life in Trenches* de pe "Discovery Civilisation".

4. Documentarul *The Great War*, episodul *Pacea pierdută*, prezentat pe "Discovery Channel".

ginabile îndurate de oameni în tranșeele primului război mondial. Poezia este foarte actuală, în contextul situației internaționale cauzată de conflictul din Orientul Apropiat, de situația din Irak și Afganistan, de apariția unor focare conflictuale (Iran, Coreea de Nord) etc.

În programa de istorie există lecții care se referă la momente importante în dezvoltarea civilizației universale. La clasa a VI-a și a X-a se studiază "Renașterea". Poate că uneori profesorul se poate abate de la modalitatea "clasică" de realizare a lecției. Dacă elevii beneficiază de manuale sau dacă profesorul le pune la dispoziție un alt material după care să învețe, el își poate permite să pună accent pe un eveniment care să creeze în mintea elevului o atitudine față de un fenomen de cultură și de civilizație cu așa de mare importanță care a fost Renașterea.

Impresionantă este povestea pictării plafonului Capelei Sixtine de către Michelangelo. Poate fi utilizată vestita biografie "Viața lui Michelangelo" de Romain Rolland și o poezie⁵ scrisă de artist în care acesta descrie toate chinurile pe care le-a îndurat ca să realizeze o operă extraordinară.

În paralel cu prezentarea poeziei se prezintă fotografiile cu scene de pe plafonul Capelei Sixtine, capodoperă inegalabilă a artei universale. Pe măsură ce profesorul recită poezia, versurile sunt explicate. De exemplu, profesorul descrie modul în care artistul stătea suspendat pe schelă ("Prind gușă, ghemuit pe schelărie/ asemenea pisicilor acele de prin Lombardia cu ape rele..."⁶), efortul și suferințele îndurate în timpul lucrului ("Cu barba-n cer, cu pieptul de harpie,/ susțin pe gheb povara cefeii grele,/ mi-e fața ca pestrițele podele,/ când pensula se scurge în prostie..."⁷) etc. Se poate pune accentul pe prezentarea personalității artistului (model pentru ceilalți artiști ai Renașterii italiene), având ca trăsătură dominantă demnitatea în relațiile cu puternicii vremii (papa Iuliu al II-lea) etc.

Istorie și arta plastică. În programa de istorie există lecții care se referă la istoria culturii și civilizației. Un exemplu a fost dat mai sus la secțiunea "Istorie și literatură". Este foarte comod să prezinți elevilor imagini reprezentând reproduceri de artă cu ajutorul calculatorului.

În același timp se pot utiliza opere de artă (pictură, sculptură, arhitectură) ca izvoare istorice: mozaicurile de la Ravenna, de la biserica San Vitale (cu portretele lui Justinian și al Teodorei), faimosul tablou al lui Goya (1746-1828) "Tres de Majo" (reprezentând reprimarea unei răscoale antifranceze din timpul războiului poporului spaniol împotriva lui Napoleon), tabloul lui Delacroix (1798-1863) "Libertatea conducând pe baricade poporul" etc.

În ceea ce privește istoria națională, la capitolul *De la geneza etnică la geneza statală* la clasa a XII-a (ca și la capitolul corespunzător de la clasa a VIII-a)

5. Michelangelo – *Poezii (Opera omnia)*, traducere de C.D. Zeletin, Editura Minerva, București, 1986, pag. 5-6.

6. *Ibidem*.

7. *Ibidem*.

se poate prezenta macheta forului lui Traian de la Roma construit de împăratul cuceritor al Daciei din prada luată de la daci. Reconstituirea aspectului inițial al forului are drept rost ca elevii să-și facă o imagine despre importanța economică și bogăția Daciei antice. Imaginile pot fi însoțite de comentarii privind alte realizări edilitare ale lui Traian realizate cu ajutorul prăzii dace.

Între capodoperele artei din toate timpurile se numără și vestitele fresce exterioare dela cinci mănăstiri din Bucovina (Vroneț, Gura Humorului, Moldovița, Sucevița, Arbore). În ceea ce privește ideologia secolului al XVI-lea ele reprezintă un izvor de prim ordin. Astfel, istoricii și specialiștii în istoria artei medievale românești consideră că frescele reprezintă un mesaj pentru locuitorii greu încercați ai Moldovei de invaziile otomane și de pericolul transformării țării în pașalâc. Tipică este faimoasa frescă "Asediul Constantinopolului" de la Moldovița. Studiile cercetătorilor români au arătat că nu este vorba de nefericitul asediu din 1453, ci de cel din anul 626 când capitala împărăției bizantine a fost atacată de perși. Tradiția spune că orașul ar fi fost salvat de intervenția miraculoasă a Fecioarei. Așadar, așa cum Fecioara a salvat odinioară Bizanțul, la fel va salva și Moldova în fața cuceritorilor otomani; "...bisericele din cetate sunt de stil moldovenesc și nu bizantin, ceea ce dovedește că zugravul deși ne arăta, chipurile, Constantinopolul, ne invita să vedem Suceava. Prin urmare, punând semnul egalității între Constantinopol și Suceava – prin extindere – Moldova, autorul frescelor milita evident pentru apărarea țării sale, mobilizându-i în luptă și inspirându-le încredere în izbândă tuturor concetățenilor care priveau fresca manifest"⁸.

O altă faimoasă realizare a zugravilor moldoveni din secolul al XVI-lea este "Judecata de Apoi". "Aici sunt figurate, în centru sus, porțile raiului cu Cel vechi de zile încadrat de semnele zodiacului. Urmează un nou registru avându-l în centru pe Isus ca judecător suprem, înconjurat de garda îngerească și având de-a dreapta și de-a stânga pe Maria și Ioan Botezătorul ca intercesori pentru a obține iertarea oamenilor... În registrul următor, centrul este ocupat de tronul *Etimasiei* la picioarele căruia au îngenuncheat Adam și Eva. Deși formal tot simetric și acest registru, prin conținut el este deja divizat în două părți opuse. Astfel că în timp ce în stânga sunt grupurile dreptilor, în dreapta sunt cele ale necredincioșilor: evrei, turci, tătari și armeni... Nouă era, în *Judecata de apoi* tratată de artiștii moldoveni, introducerea grupurilor de turci și tătari și încă în proporții ce fac din ei centrul de atracție al compoziției. De aici și concluzia – trasă tot de Sorin Ulea – că zugravii moldoveni au prelucrat în așa fel tema tradițională respectivă încât "au transformat-o într-un instrument de activizare a maselor în scopurile politice ale domniei", fiind continuarea firească a celorlalte teme ale programului iconografic"⁹.

Istorie și cinematografie. Cinematograful este arta care datorează cel mai mult progresului tehnic. Imaginile cinematografice pot fi utilizate în două moduri:

8. Vasile Florea – *Istoria artei românești*, Hyperion, Chișinău, 1991, p. 271.

9. *Ibidem*, p. 279 și 281.

- ca document istoric;
- ca modalitate de a crea în ființa elevilor o atitudine față de un eveniment sau un proces istoric.

Filmul documentar este un izvor istoric de bază; cu totul altele ar fi fost cunoștințele noastre despre istorie dacă tehnica cinematografică ar fi fost inventată mai devreme. Cu ajutorul documentelor cinematografice de arhivă pot fi reconstituite diverse evenimente ale istoriei (spre exemplu, sosirea la București a președintelui american Nixon în istorica vizită din 1969).

Filmul artistic nu constituie, de obicei, un izvor istoric. Totuși, imaginile de film artistic pot constitui o modalitate prin care să fie realizată de către elevi o atitudine față de un eveniment sau un proces istoric. Spre exemplu, se poate insera imaginea memorabilă a intrării lui Mihai Viteazul în Alba Iulia așa cum este prezentată în excepționalul film al lui Sergiu Nicolaescu dedicat personalității marelui domnitor. Scena este de un deosebit efect și datorită muzicii compusă de Tiberiu Olah. Datorită artei, te simți mândru că ești român. Evident, scena intrării lui Mihai Viteazul în Alba Iulia din filmul lui Sergiu Nicolaescu nu reprezintă un izvor istoric, dar este o reconstituire destul de fidelă a acestui excepțional eveniment din istoria națională; în mare măsură modul în care cineastul prezintă acest moment de glorie al istoriei naționale concordă cu relatările din izvoarele istorice. Spre exemplu, iată modul în care Bălcescu, bazându-se pe aceste izvoare prezintă intrarea lui Mihai Viteazul în Alba Iulia (1 noiembrie 1599): "...luni, 1 noiembrie, Mihai-Vodă intră cu mare pompă în capitala Ardealului. Dorința ce adesea avea d-a face întipărirea popoarelor printr-o strălucită priveliște, adăogându-se la vesela îmbătare a unei izbânzi de atâta vreme dorită, făcu pe Mihai de puse în această intrare triumfală o podoabă nemaivăzută în părțile noastre. Intrarea s-a făcut prin poarta Sf. Gheorghe. De la această poartă până în palatul domnesc, sta înșirați ostașii de ambe părțile uliței în mai multe rânduri, în dosul cărora se grămădise mii de mii de popor. Înainte venea episcopul și clerul său, isnafurile (corporațiile) orașului, apoi o bandă de muzică ce se compunea de opt trâmbițe, care cu multă armonie modula sonurile lor, de atâtea tobe de oțel pre obiceiul turcesc, de un bun număr de flaute și flașinete. În urma acestei orchestre, venea Mihai, călare pe un măreț cal alb. Opt paji investiți cu mare eleganță încungiura calul domnului. Înaintea lui opt seizi duceau de frâu opt cai acoperiți cu șele prețioase, lucrate cu aur și argint, și împodobiiți cu pene mari.

Mihai purta pe cap un calpac unguresc împodobit cu o egretă neagră de pene de erdoi legate cu o copcă de aur; o manta lungă albă de mătase țesută cu fir, având pe de laturi țesuți vulturi de fir; tunică albă de aceeași materie; lungi ciorapi de mătase albi, garnisiți cu petre scumpe și botine de saftian galben; de brâu atârna o pală de Taban împodobită cu aur și rubine.

O ceată de zece lăutari țigani urma îndată după domn, cântând imnuri naționale. Apoi venea o mulțime de boieri și ofițeri străluciți, toți călări, și o numeroasă trupă de soldați. Lângă domn se ducea steagurile lui Andrei Bathori luate

în bătălie. Ele erau desfăcute și plecate spre pământ, spre semn că Ardealul e supus.

Astfel, în mijlocul concertului trâmbițelor, tobelor și altor instrumente, la sunetul clopotelor și vuietului tunurilor, la care se unea strigările de bucurie ale poporului, intră Mihai în capitala Ardealului și trase la palatul domnesc"¹⁰.

Trebuie ca profesorul să manifeste atenție în utilizarea secvențelor de film; cinematograful este artă; uneori regizorul nu ține cont de adevărul istoric. De aceea, secvențele în care întâlnim abateri de la acest adevăr trebuie să nu fie prezentate ori trebuie ca elevilor să li se atragă foarte serios atenția asupra erorilor. Chiar în secvența din filmul lui Sergiu Nicolaescu privind intrarea lui Mihai în Alba Iulia s-a strecurat o greșeală; în timp ce voievodul apare victorios în capitala Transilvaniei, dialogul între unele personaje din film ne conduce la concluzia că Preda Buzescu a murit în timpul luptei, ceea ce contravine adevărului istoric. Autorul acestor rânduri pur și simplu a tăiat acel dialog atunci când a montat secvența de film pentru a fi prezentată elevilor.

Se impune o întrebare: se pot arăta elevilor imagini violente, precum cele din celebrul film "Salvați soldatul Ryan"? Întrebarea este justificată de faptul că imaginile violente din pelicula citată mai sus înfățișează adevărul despre grozăviile războiului; în război oamenii sunt arși de vii, alții își pierd mâinile, picioarele, ochii etc. Pe de altă parte se cunosc efectele nocive asupra psihicului tinerilor ale scenelor violente din producțiile cinematografice. Probabil că trebuie ținut seama de particularitățile de vârstă; elevii de 17-18 ani sunt mai puțin expuși decât cei de la gimnaziu.

Uneori, arta cinematografică ne ajută prin mijloacele ei specifice într-o manieră extrem de spectaculoasă. Astfel, unul dintre cele mai faimoase filme ale istoriei cinematografului este "2001 – O odisee spațială", o ecranizare realizată de Stanley Kubrick după o scriere a celebrului autor SF, Arthur C. Clark. În film există o imagine de-a dreptul antologică: o maimuță (văzută în film ca strămoș al omului) aruncă în văzduh un os, care în secvența următoare se transformă într-o... navă spațială. Ideea progresului umanității comprimată în secvențe care se desfășoară în câteva secunde, iată ceva ce numai arta poate reprezenta. "Scena mea favorită e aceea când osul zboară prin aer și filmul trece brusc la scena cu stația orbitală care are aceeași formă și se mișcă la fel. Tranziția este fantastică deoarece cuprinde întreaga istorie a omenirii, surprinzând felul în care am evoluat de la mânăuirea unui os la călătoria în spațiu". (Rodney Brooks, director la Massachusetts Institut of Technology)¹¹.

Istorie și muzică. Și muzica poate fi utilizată de către profesor la ora de istorie pentru ușurarea activității de învățare de către elevi. Astfel, există lucrări mu-

10. Nicolae Bălcescu – *Românii supt Mihai-Voievod Viteazul*, Editura Militară, București, 1984, p. 177-178.

11. Documentarul *2001 – O odisee spațială* difuzat în ciclul *Mari opere literare* de postul "Discovery Civilisation".

zicale care au o anumită rezonanță în legătură cu anumite evenimente istorice: "Marseieza" și Revoluția franceză, "We shall overcome" și mișcarea pentru drepturi a cetățenilor americani de culoare, "It's a Long Way to Tipperary" și primul război mondial, "Treceți batalioane române Carpații" și războiul pentru întregirea patriei etc.

Dar iată și o piesă muzicală modernă, aparținând legendarul grup "Phoenix", "Pavel Chinezul, leat 1479" de pe albumul "Mugur de fluiet", editat pentru prima oară în anul 1973. Lucrarea a fost compusă de liderul formației, Nicu Covaci, pe versurile lui Șerban Foarță și Andrei Ujică. Iată textul acestei piese muzicale:

"Sus, la munte, sus,/ La izvorul Cernii în inima iernii,/ Unde doarme dus,/ Pavel voievod, păzit de-un zăvod./ Un zăvod supus,/ Care aude câinii, din Câmpia Pâinii/ Urlet în apus,/ Dând că turcii vin, cu amar și chin.

Refren 1: Pavele, voievoade./ Scoală-te și ia zaua/ Roibului pune-i șaua,/ Pavele, cneazule./ Pavele, voievoade./ Nălță-se pe cer steaua/ Steaua ta logo-steaua/ Pavele, cneazule./ Cneazul,/ Cneazul,/ Cnejilor./

Nu te mai descurci,/ De șalvari și fesuri furnicând pe șesuri./ Unde urlă turci,/ Ca la Turnul Babel, acolo și Pavel./ Urcă-i sus în furci,/ Și nu mi-i lăsa, pe Măria sa!/ Cu caftan de nurci,/ Până-n adâncime, spintecă-n turcime.

Refren 2: Pavele, voievoade, Pavele!/ Scoate zaua roibului,/ Scoate-i șaua,/ Pavele, cneazule./ Pavele, voievoade./ Sus pe cer luce steaua/ Steaua ta logo-steaua/ Pavele, cnezule, Pavele.../ Cneazule,/ Cneazul,/ Cnejilor./ Hei, hei.../

După crunt măcel,/ Care mai de care, la un praznic mare,/ Cu vin brumărel și hălci de berbec/ Plânge Ali Bec./ Uită-l și pe el,/ Pavel pe la toacă dântuie și joacă/ Cum mai joacă el/ Ca ieșit din minți cu un turc în dinți".

Refren 1.

Piesa se referă la un vestit cneaz din Banat, Pavel, erou al luptei otomane din secolul al XV-lea și la bătălia de la Câmpia Pâinii. "... în octombrie 1479 o puternică armată otomană, comandată de frații Ali și Skender begi, care număra circa 40.000 de oameni, trecând prin Țara Românească au intrat în Transilvania. Acestei oști i s-a alăturat și Basarab Țepeluș care comanda 5.000 de oameni. Ali și Skender au intrat în Ardeal pe la Turnu Roșu și urmând cursul Maramureșului s-a apropiat de Alba Iulia. În apropierea Orăștiei au fost întâmpinați de oastea Transilvaniei, condusă de Ștefan Bathory și de românul bănățean Pavel Chinezul. Ștefan Bathory a fost rănit de șase ori. Minuni de vitejie a făcut și Pavel Chinezul, care ataca cu câte o sabie în fiecare mână. Astfel, pe locul numit Câmpia Pâinii, în ziua de 13 octombrie 1479, turcii au suferit o înfrângere foarte grea. Aproape întreaga oaste a lui Basarab Țepeluș a rămas pe câmpul de luptă, iar el, urmând Valea Oltului, s-a retras în fugă trecând în Țara Românească. Captura făcută de transilvăneni a fost imensă. Se aprecia că au reușit să ia 30.000 de cai, iar 30.000 de turci au murit în luptă. Oastea Transilvaniei a reușit să elibereze toți copiii și femeile robite. Turcii au pierdut armamentul greu cu care voiau să distrugă zidurile cetăților. S-a afirmat că după luptă, de bucurie, Pavel

Chinezul a dansat ținând în dinți cadavrul unui turc"¹². Informațiile despre acest personaj istoric se pot insera la lecțiile despre "Politica externă a voievozilor: Mircea cel Bătrân, Alexandru cel Bun, Iancu de Hunedoara, Vlad Țepeș, Ștefan cel Mare, Mihai Viteazul". Cântecul nu este decât un pretext pentru realizarea unei atmosfere deosebite la oră, pentru atragerea atenției elevilor. Se pot, de asemenea, pune întrebări pe marginea textului cântecului.

Evident, este comod să se insereze cântecele respective prin utilizarea calculatorului.

Istorie și știință. De multe ori științele exacte reprezintă instrumente deosebit de utile în descifrarea anumitor aspecte ale studiului istoriei. Se știe, de exemplu, importanța pe care a avut-o în stabilirea cronologiei utilizarea izotopului de C 12.

La rândul său biologia, în speță ramura ei numită genetică, are o importanță deosebită în ceea ce privește cercetările referitoare la originea speciei umane, concluziile sale fiind de mare folos pentru specialiștii în preistorie.

Postul de televiziune "Discovery Channel" a difuzat mai multe filme documentare (făcute cu un deosebit profesionalism) care se ocupă de problema atât de discutată a originii omului, în lumina ultimelor descoperiri făcute în domeniu. Într-unul dintre aceste filme este demonstrată ipoteza, susținută de analiza ADN-ului mitocondrial (care se transmite numai de la mamă la fiică) a originii africane a omului modern (*Homo sapiens sapiens*) și se prezintă itinerariul fantasticei călătorii care a permis cucerirea întregului pământ de către *Homo sapiens*: din Africa peste Marea Roșie a fost colonizată Asia, apoi de aici omul a ocupat Australia. Abia după aceea a fost cucerită Europa și, în sfârșit, din Asia s-a ajuns în America. Având în vedere că acest traseu a fost stabilit cu ajutorul celor mai moderne descoperiri în domeniul geneticii (care nu lasă loc diverselor interpretări), putem concluziona că biologia a lămurit un mare mister.

Iată textul unui fragment de film care se poate utiliza la oră cu ajutorul acestui instrument fabulos care este calculatorul:

"Această femeie este străbuna omenirii, "Eva mitocondrială", din care descindem toți. A trăit acum 150.000 de ani în Estul Africii și toți oamenii sunt înrudiți cu ea. Fiicele și nepoatele ei au plecat din Africa și au populat restul lumii. A fost cea mai importantă călătorie făcută vreodată de om. Testele genetice ne-au permis să trasăm harta acestei călătorii. Cu ajutorul ei, putem urmări traseul fiicelor Evei printr-o lume pustie, depășind obstacole și descoperind noi teritorii. Pentru prima oară, am aflat cine suntem și de unde venim, întrebări care ne-au preocupat de când am ridicat capul și am privit spre stele. Datorită geneticii, fiecare își poate identifica rolul în această poveste incredibilă. Am luat mostre de la acești oameni din Chicago. Testele genetice vor dovedi că strămoșii lor au străbătut lumea ca să ajungă aici"¹³. Cercetările genetice au ajuns la concluzii tulburătoare,

12. Nicolae Grigoraș – *Moldova lui Ștefan cel Mare*, editura Junimea, Iași, 1982, pag. 193-194.

13. Documentarul *Adevărata Evă*, difuzat pe "Discovery Channel".

extrem de însemnate pentru educația tineretului în spiritul înțelegerii între oameni, la care disciplina istorie are o contribuție atât de însemnată:

"Oricine poate cere să i se analizeze ADN-ul mitocondrial pentru a afla ruta urmată de strămoșii săi din Africa spre alte colțuri ale Terrei. În Chicago cinci persoane își caută originile. După analiza ADN, cercetătorii au descoperit o înrudire între o grecoaică și un amerindian. Angela Trackas e dintr-o familie de imigranți greci veniți în SUA. Leonard Malatara e indian Cree. Amândoi își au originea pe aceeași ramură a arborelui genealogic și au avut un strămoș comun acum 30.000 de ani, în sudul Siberiei. Pe când Homo sapiens porniți din Africa populau lumea, unii au ajuns în centrul Rusiei de azi. Acolo s-a născut o femeie... Urmașii ei s-au despărțit: unii au pornit spre Europa, alții spre Siberia și apoi spre America. Strămoșii lui Trackas și Malatara au ajuns în America din direcții opuse și se reîntâlnesc pentru prima oară acum, în Chicago, după 30.000 de ani de evoluție.

Malatara: Nu-mi vine să cred...

Trackas: Mi se pare interesant că toți avem aceeași strămoși. Poate că așa oamenii nu vor mai pune atâta accent pe diferențe, poate că își vor găsi mai multe în comun, poate vor deveni mai toleranți și mai înțelegători"¹⁴.

Istoria și sportul. Pare că nu există legătură între sport și istorie în activitatea de predare la clasă. În realitate, utilizând un domeniu de activitate umană atât de popular, mai ales printre tineri, cum este sportul, se pot descoperi destule modalități, care să facă ora mai atractivă. De altfel, într-un articol precedent, s-a demonstrat o astfel de legătură între un domeniu al sportului (șahul) și istorie¹⁵.

De exemplu, cu ajutorul calculatorului se prezintă o veche fotografie, datând din anul 1938, anul desfășurării campionatului mondial de fotbal, în Franța. Anul 1938 este, după cum se știe, un an dramatic în istoria Europei: în acel an Germania a anexat Austria; este de asemenea anul funestului acord de la München. În curând avea să izbucnească cel de-al doilea război mondial...

Fotografia înfățișează momentul de final al meciului Elveția-Germania; în dreapta, cu tricouri închise, jucătorii elvețieni, victorioși, se îmbrățișează; în stânga, germanii, deși învinși, salută publicul cu salut nazist, ceea ce provoacă reacția publicului francez. Aceste aspecte ale fotografiei se discută cu elevii.

Regretatul scriitor și ziarist Ioan Chirilă descrie astfel atmosfera în care s-a desfășurat meciul: "... se joacă în avanpremieră meciul Germania-Elveția. Golitath și David de "Parc des Princes". Germanii, conduși de un antrenor nou, Sepp Herberger..., n-au cedat tentației de a-i avea în echipă și pe fotbaliștii Austriei anexate. Herr Sepp aliniază șapte germani și patru austrieci... Publicul e ostil. Tribuna fotbalului nu poate uita Münchenul. E huiduit Marele Reich, nu Kupfer sau Kitzinger [jucători germani].

14. *Ibidem*.

15. Valentin Băluțoiu – *Utilizarea calculatorului la lecția de istorie*, SAI, nr. LVIII, București, 2003, pag. 87-106.

Mica Elveție, simbolul libertății în Europa, e primită cu urale. Și ceea ce părea să fie un miracol, se întâmplă. Germania, cu echipa ei puternică, pe care celebrul portar Zamora o instalează printre favorite... are desigur prima șansă în meciul cu Elveția, dar spectatorii francezi, veniți în număr mare asistă la o surpriză de proporții. Germanul Gauchel deschide scorul, dar... Trello Abegglen III egalează și elvețienii rezistă eroic timp de 120 de minute, în aplauzele stadionului principilor... Meciul se va rejuca... Elveția, epuizată, desigur, de acest efort, va pierde, își spun toți, dar ea "și-a făcut datoria față de Europa care mai crede în pace"... pe "Parc des Princes" se va produce o mare surpriză. O surpriză care a făcut bucuria a milioane de oameni din întreaga Europă, pentru că în această zi de 12 iunie 1938 fotbalul și-a asumat răspunderea gravă de a se opune – primul! – Marelui Reich..."¹⁶.

Ioan Chirilă îl citează mai departe pe ziaristul francez Francois Thebaud, participant la un mare număr de turnee finale ale campionatului mondial: "Marea surpriză ne este oferită de rejucarea meciului Germania-Elveția... în fața a peste 21.000 de spectatori... Cinci mari jucători austrieci, Raftl, Skoumal, Stroh, Hanehman și Neumer figurează în această echipă a Reichului, dar departe de a reprezenta o întărire, acest rapel simbolic al recente anexări a Austriei de către Germania hitleristă oferă echipei Elveției un aliat atotputernic în persoana publicului parizian. Rănirea spectaculoasă a extremului elvețian Aeby... lovit cu brutalitate la figură, face să crească importanța factorului pasional. Purtați pe sus de mulțime, elvețienii care fuseseră conduși la pauză cu 2-1, remontează – "în zece" acest handicap enorm și câștigă cu 4-2... La umbra înserării care se lasă asupra arenei din Auteuil, ultimile minute ale acestei formidabile reveniri au atins un grad de intensitate dramatică pe care nu am trăit-o niciodată până atunci. Fără îndoială că evenimentele grave ale trecutului recent și amenințările viitorului au contribuit la crearea acestei impresii mai mult decât meciul în sine, în pofida spectacolului fotbalistic oferit"¹⁷.

Această modalitate de abordare a orei se poate utiliza la lecția "Societatea Națiunilor și politica securității colective" de la capitolul "Noua ordine internațională" la clasa a XI-a, sau la capitolul corespunzător de la clasa a VII-a.

O fotografie cu startul cursei de 100 m plat de la Olimpiada de la Berlin din 1936 (așadar legată de sport) pune în evidență un eșec de natură ideologică a lui Hitler: deși jocurile au fost organizate din dorința de a demonstra superioritatea regimului nazist și a atleților aparținând rasei "de stăpâni", adevăratul erou al întrecerii a fost sportivul american de culoare Jesse Owens, care a câștigat 4 medalii de aur (la 100 și 200 m, săritura în lungime și ștafeta de 4x100 m), performanță care n-a fost egalată decât în 1984 la Los Angeles de către un alt atlet de culoare, Carl Lewis. "Puține personalități, puține genii au privilegiul de a le fi așezat în jurul numelui aura de legendă încă în timpul vieții. Este nevoie de cele

16. Ioan Chirilă – *Și noi am fost pe Conte Verde*, Editura Sport-Turism, București, 1983, p. 66-67.

17. *Ibidem*, p. 71-72.

mai multe ori de timp, acest judecător suprem, pentru a discerne valorile cele mai importante. Din august 1936 ≡când s-a desfășurat Olimpiada de la Berlin] și până în martie 1980 ≡când marele atlet a încetat din viață] Jesse Owens a fost o legendă vie. Despărțirea nu-i mai poate hiperboliza meritele sportive. Moartea îl trece însă pe eroul Jocurilor Olimpice de la Berlin nu numai dincolo de hotarul acestei lumi efemere, ci și dincolo de perimetrul patrimoniului sportiv al lumii. Jesse Owens va fi întotdeauna – câți sportivi vor mai trece, oare, acest prag? – una din marile valori ale civilizației pământene, ca Homer sau Shakespeare, ca Beethoven sau Ceaikovski, ca Michelangelo sau Galilei¹⁸. Ori de câte ori Owens câștiga o medalie de aur Hitler păreșea tribuna pentru a nu fi silit să asiste la premiera atletului negru și, implicit, la căderea mitului superiorității rasiale a "arienilor". Este o informație de efect care ajută, în același timp, la captarea interesului elevilor.

În legătură cu istoria României, se poate utiliza, de exemplu, o veche imagine reprezentând echipa de fotbal "Universitatea" Cluj: jucătorii prezenți în acea fotografie au refuzat, după dictatul de la Viena din august 1940, să participe în campionatul Ungariei, deși fotbalul maghiar era extrem de puternic pe atunci în Europa (echipa Ungariei era vicecampionă mondială). Echipa din Cluj a preferat să se mute la Sibiu pentru a participa în continuare la întrecerile campionatului României. Este un eveniment, aparent fără importanță deosebită, dar care demonstrează că Unirea de la 1918 a avut o bază solidă, iar România Mare n-a fost o creație artificială a sistemului de la Versailles. Discuția pornită de la o veche fotografie a unei echipe de fotbal arată că istoria este viață.

Istorie și viață cotidiană. Cercetările istoricilor din ultimele decenii s-au axat, în ceea ce privește în special istoria mai veche, mai puțin pe evenimentele politice, cât mai ales pe aspecte ale vieții cotidiene. Programele noastre școlare conțin într-o măsură mult mai importantă aceste elemente. Prezentarea cu ajutorul calculatorului a câtorva secvențe din filme documentare realizate cu o artă deosebită de acești extraordinari profesioniști care lucrează pentru postul "Discovery Channel" este sugestivă. Astfel, dialogul dintre realizatorul Terry Jones și egiptologul Joan Fletcher ne prezintă într-o formă foarte atractivă un aspect al vieții cotidiene în Egiptul antic (alimentația).

"Senedjem [un pictor din vechiul Egipt, al cărui mormânt a fost descoperit la Luxor] a avut o dimineață grea. A pictat în mormântul faraonului la o temperatură de 38 grade C. Dar e vremea prânzului. Ce mănca?"

Joan Fletcher: Asta era hrana de bază a vechilor egipteni. La prânz, se bea bere și se mânca pâine. Toată cultura vechilor egipteni se baza pe ceea ce vedem pe masă. Are multe calorii.

Terry Jones: Porata asta are multă grăsime.

Joan Fletcher: Da, are foarte multe calorii, care dau multă energie. E bună, nu?

18. Vladimir Moraru – *Legendele Olimpului athletic*, Editura Sport-Turism, București, 1983, p. 29.

Terry Jones: Nu e ca porata, e mai pufoasă. Nu mai trebuie să mănânci altceva. E delicioasă!

Joan Fletcher: Cu ajutorul acestei pâini s-au construit piramidele. Săpăturile recente făcute la Giseh și în satul constructorilor au dat la iveală brutării imense unde se făcea pâinea lucrătorilor. Pâinile coapte în vase de teracotă conțineau multe calorii, erau hrănitoare și furnizau energia necesară construirii unei piramide.

Terry Jones: Când oamenii de azi află că egiptenii trăiau doar cu pâine și cu bere, îi compătimeșc, dar ei nu se gândesc la pâinea feliată de la supermarket, care e cu totul altfel. Asta are alt gust și egiptenii au multe sortimente de pâine.

Joan Fletcher: Azi, în unele zone rurale din Egipt, fiecare femeie are un cuptor în curtea casei și face pâinea într-o anumită formă, uneori cu trei proeminențe. Unele femei fac și mici elemente decorative și se întrec să facă cea mai bună pâine.

Terry Jones: Sunt sigur că am văzut forma asta printre hieroglife.

Joan Fletcher: Ai văzut-o pe pereții mormintelor și templelor. Mii de ani pâinea a fost adusă ca o ofrandă.

Terry Jones: Cred că tăiau ceapă și făceau salată din ea.

Joan Fletcher: Probabil că-și făceau și sandvișuri cu ceapă. Împrăștiau ceapa, sau altceva, pe pâine, împachetau sandvișul și-l puneau în buzunarul de la spate, pentru a-l lua la muncă.

Terry Jones: Ce urma după salată?

Joan Fletcher: Dacă erai bogat sau dacă avuseși noroc la vânatoare pe râu, mâncai rațe sau găște sălbatice. E grozav!

Terry Jones: Mâncau rață?

Joan Fletcher: Da, și le plăcea să facă friptură de rață glazurată cu miere. În scenele din morminte se vede și pielea raței, vedem cum era jumulită. Artiștii din vechime s-au străduit să arate cum era pregătită carnea. În afară de friptura de rață, egiptenii mai preparau și alte feluri de carne, prin sărare și uscare. Măcelăria e goală, dar vezi cârligele care atârnă în tavan? În multe scene din morminte și temple, sunt înfățișate măcelării, locurile unde erau sacrificate animalele, felul în care carnea era pusă la uscat. Adesea, puneau la uscat și pește. Peștele uscat era foarte căutat.

Terry Jones: Le plăcea?

Joan Fletcher: Sigur¹⁹.

Dialogul dintre cele două personaje este însoțit de imagini care ne prezintă felurile de mâncare: puse pe masă ori reprezentările mâncărilor așa cum ne apar în frescele din morminte ori în basoreliefuri. Istoria este astfel o știință vie, întrucât surprinde viața unor oameni care au trăit cu mult timp în urmă, dar care aveau preocupări atât de apropiate de cele ale omului contemporan!

19. Documentarul *Istoria ascunsă a Egiptului* difuzat pe postul "Discovery Channel".

Aplicație practică. Închipuiți-vă o oră de istorie în care elevii să aștepte cu nerăbdare sfârșitul lecției. Acolo, în spate, un tânăr se mișcă: ah, nu se mai termină odată? Gândurile altuia zboară la întâmplările din vacanța abia sfârșită. De ce nu se aude clopoțelul sunând?

La catedră, însuși profesorul spune cu un ton egal, plictisit, ceea ce a spus și acum cinci ani și o să spună și peste alți cinci: colonizarea greacă a avut loc în zona Mării Mediterane și a Mării Negre, urmările colonizării au fost următoarele...

De multe ori se întâlnesc situații precum aceea descrisă mai sus. Unii consideră că istoria este o disciplină moartă, fără finalitate în devenirea unei personalități.

Închipuiți-vă și o altă secvență. La o discuție a profesorilor de diferite specialități într-un oraș la circa 55-60 de km de Craiova a fost prezentat un produs realizat cu ajutorul calculatorului în cadrul unui proiect Socrates (în parteneriat cu școli din Franța, Italia și Spania) în care a fost angrenat și Colegiul Național "Carol I". Este vorba de proiectul "Marea – mamă a orașelor" lucrat în cadrul atelierului "Civilizații marine" coordonat de autorul acestui articol. De la primele imagini apărute pe ecranul videoprojectorului s-a simțit o agitație în rândul profesorilor din sală; să vezi un grec din antichitate jucând fotbal... Asta parcă n-am mai învățat-o la școală! Să vezi apoi pe Hagi, pe Maradona și pe Crujff! Și, dintr-o dată, să constați că, pe nesimțite, se învață lucruri mai serioase: că Massalia a fost întemeiată de coloniști veniți din Focea, și că Tomisul a fost înființat de milesieni prin secolul VII î.Hr. sau că numele de Barcelona vine de la numele vestitei familii Barcas din care făcea parte și marele general Hanibal. Acesta este un alt fel de istorie...

Numai istorie? Din moment ce în prezentare apar și imagini cu obiective culturale cum ar fi monumentele concepute de Gaudi de la Barcelona, ori versuri ale marelui poet Ovidius, ori o reproducere al unui tablou realizat de un vestit pictor napoletan, este clar că avem de-a face cu o realizare interdisciplinară. Cât de complexă este istoria!

O descriere a diapozitivelor.

Diapozitivul 1:

Creatorii prezentării vor să se facă cunoscuți:

Marea – mamă a orașelor (titlul prezentării).

Atelierul "Civilizații marine"

Diapozitivul 2:

La început suntem serioși: civilizația greacă a fost o civilizație a mării. Prezentăm imagini ale vechilor nave ale grecilor. Îi mulțumim profesorului Patias de la Universitatea "Aristoteles" din Salonic, care a cules de pe Internet niște imagini splendide!

Diapozitivul 3:

O imagine șocantă: se juca fotbal în antichitate! Hm, asta e prea de tot! Se prezintă un basorelief datând de vreo... 2500 de ani!

Diapozitivele 4-5:

Dacă e vorba de fotbal, să-l chemăm în ajutor pe unul dintre cei mai mari fotbaliști români (eu nu-l consider pe Hagi cel mai mare pe care l-au avut românii, dar, în fine..., e cel mai la modă) și punem o întrebare: unde și-a început strălucita carieră: evident, în România toți știu că la Constanța! Așadar,

Diapozitivul 6 prezintă imagini din Constanța, cel mai mare port românesc, un adevărat plămân al economiei din țara noastră.

Dar poate că Hagi nu este prea cunoscut în țările partenere (mă cam îndoiesc de asta, a jucat și la Real Madrid și la F.C. Barcelona, și în Italia, a luat și o cupă UEFA și vreo două supercupe ale Europei, așa că...) așa că îl rugăm pe cel mai mare jucător de la Pele încoace să intervină în sprijinul nostru:

Diapozitivele 7-8: *În ce oraș din Italia a jucat superstarul fotbalului argentinian, campion mondial în 1986?*

Toți iubitorii de fotbal vor spune într-un glas: Maradona a jucat la Napoli! Deci,

Diapozitivul 9 prezintă o imagine din Napoli.

Diapozitivul 10 îl prezintă pe un alt star, de astă dată din fotbalul francez. Deh, trebuie să dăm Cezarului ce-i al Cezarului, Franța a fost campioană mondială în 1998 (din politete, să nu amintim despre ce s-a întâmplat în Japonia și Coreea) și europeană în 2000 (partenerii noștri din Italia n-ar vrea să-și aducă aminte de ultima finală europeană). Evident punem întrebarea:

În ce oraș din sudul Franței a jucat, câștigând Cupa Campionilor Europeni în 1993, antrenorul actual al echipei de club A.S. Monaco?

Iubitorii de fotbal cunosc că Didier Deschamps a jucat în orașul strălucitor și fierbinte al Mediteranei, Marseille (**diapozitivul 11**).

Să nu-i uităm pe partenerii din Spania:

Diapozitivul 12 îl prezintă pe un alt mare jucător (este preferatul meu). Punem, așadar, întrebarea: *În ce oraș din Spania, în Catalonia, a jucat și a antrenat cel mai mare jucător olandez, fost membru al echipei Ajax Amsterdam?*

Evident, răspunsul este Barcelona (imaginea din **diapozitivul 13**).

În **diapozitivul 14** se pune întrebarea: *Ce legătură există între Constanța, Napoli, Marsilia și Barcelona?*

Diapozitivul 15 înfățișează o hartă cu orașele Constanța, Marsilia, Napoli, Barcelona și metropolele antice care le-au întemeiat.

Diapozitivul 16 oferă concluzia: *Constanța, Napoli, Marsilia și Barcelona au fost colonii grecești (cu excepția Barcelonei care a fost întemeiată de fenicieni, alți mari navigatori ai antichității). Aceste orașe sunt fiicele mării, cale de legătură și înțelegere între oameni.*

Diapozitivul 17 înfățișează o imagine celebră în istoria României (statuia înfățișând pe zeița Fortuna și pe zeul Pontos). Concluzia: *Constanța (vechiul Tomis) a fost întemeiată de coloniști greci veniți din Milet în secolul VII î. Hr. (iată că am trecut la lucruri serioase).*

Diapozitivul 18 prezintă un alt vestigiu minunat al vechiului Tomis: *Tomis, zeul-șarpe Glycon, sec. III d. Hr.*

În **diapozitivul 19** întâlnim o glorie de talie universală a Tomisului: poetul Ovidius (o fotografie realizată de autorul rândurilor de față îl înfățișează pe marele scriitor latin). O hartă prezintă drumul de la Roma la Tomis în exil a poetului roman. Textul din diapozitiv: *La Tomis a murit marele poet latin Ovidius (17 d. Hr.) considerat primul poet român, deoarece a scris versuri (din nefericire pierdute) în limba dacilor.*

Diapozitivul 20 ne învață puțină latină: sunt citate versuri în original din vestitul poem "Tristia" scris de Ovidius la Tomis, în timpul amarului său exil.

Diapozitivul 21 arată imagini din Constanța modernă (portul, centrul orașului) etc. De la istorie s-a trecut la epoca noastră.

Diapozitivul 22 ne prezintă o imagine din Napoli și o scurtă explicație referitoare la istoria acestui vestit oraș: *Napoli este colonia cetății Cumae (ea însăși colonizată de grecii din Eubeea). Sub numele de Partenope, Napoli a fost întemeiată spre 675 î. Hr.*

Așadar, ne întoarcem la istorie.

Diapozitivul 23 demonstrează că Napoli a fost și un mare centru de cultură. Cu ajutorul unei reproduceri a unuia dintre tablourile unui mare artist al orașului. *"Perseus luptând cu Phineas și tovarășii săi". Luca Giordano (1634-1705) a fost un pictor din Napoli dotat cu un talent excepțional.*

Trecem la Marsilia (**diapozitivul 24**). Sunt prezentate ruinele anticei Massalii, cu explicația: *Marsilia a fost întemeiată de coloniștii veniți din cetatea greacă Focea în secolul VII î. Hr.*

Diapozitivul 25 prezintă un monument al orașului francez de la Marea Mediterană (Notre Dame de la Garde).

Diapozitivele 26-27 înfățișează vestigii ale vechii Barcelone și cu un text care oferă explicația numelui orașului: *Barcelona (anticul Barcino, după numele familiei Barcas, al cărui reprezentant de seamă a fost strălucitul general Hanibal) a fost întemeiată de cartaginezi în secolul III î. Hr.*

Diapozitivele 28-29 prezintă câteva edificii moderne ale Barcelonei ce poartă amprenta geniului extraordinar al lui Gaudi. Se spune că: *Gaudi a transplantat în Barcelona universul său magic. Curbele fantastice a construcțiilor sale își găsesc sursa de inspirație în legănarea valurilor mării și strălucirea soarelui mediteranean.*

În fine, **diapozitivul 30** îi arată pe cei care au colaborat la realizarea prezentării.

Se poate folosi o astfel de prezentare la o oră de istorie, drept material didactic? Părerea noastră este că da. De exemplu, în programa școlară de la clasa a IX-a (ce se adresează tinerilor de 15 ani) o problemă care trebuie discutată este "colonizarea greacă". Prezentarea realizată în cadrul programului Socrates²⁰ poate constitui un pretext de la care profesorul poate porni în cadrul

20. Proiectul "La Mer", realizat în perioada 2000-2003 de Colegiul Național "Carol I", în colaborare cu școli din Franța, Italia și Spania, și din care face parte realizarea prezentată mai sus, a primit "European Label" (diplomă și plachetă) din partea UE și a MECT.

demersului său didactic. Istoria este "actualizată" prin referirea la aspecte referitoare la cultura și civilizația popoarelor latine de la Mediterana și Marea Neagră.

Frumusețea istoriei. Exemplele de mai sus țin să sublinieze complexitatea, valențele educative și frumusețea disciplinei căreia profesorii de istorie i-au închinat viața. Un personaj dintr-un roman al scriitorului SF Arthur C. Clark spunea: "... tuturor tinerilor din lume le pot oferi un singur sfat. În toată viața mea, am descoperit că două lucruri sunt de neprețuit: învățătura și dragostea. Nimic altceva, nici gloria, nici puterea, nici realizările de dragul realizărilor nu au aceeași valoare de durată. Întrucât, dacă la sfârșitul vieții ești capabil să afirmi "am învățat" și "am iubit", atunci înseamnă că poți declara "am fost fericit"²¹. Cine studiază istoria *învață* cât de frumoasă este lumea în care trăim. În același timp își *iubește* semenii precum și cele mai de seamă realizări ale lor, devenind cu adevărat un Om fericit!

A science of great complexity and of multiple connections with other fields of activity, history offers unequalled educational valences. Thus, it is only natural that it should be granted its rightful place within the Ministry's syllabus. However, it is but tragic that the younger generations witness a gradual yearly decrease in the number of history lessons included in their timetables. Given the subject's nature of offering information on the culture, the civilization, the tradition and the past of not only one's own people, but of other peoples' as well (especially European peoples) and considering our country's impending integration in the European Union, one should not have to face the grim prospects of its being permanently discarded.

To begin with, the unrivaled complex, "holistic" nature of history is best conveyed the moment the teacher uses the computer to instruct not only his students, but himself, as well.

Then, the existing link between history and other fields of activity is variously exemplified by reference to electronic presentations of fragments of documentaries and films, of art reproductions, of photographs, of literary texts and musical pieces.

First, the connection between history and philosophy is illustrated by a documentary on Plato's "The Republic", a most brilliant philosophical and literary work. Second, a fragment of a documentary on the Crash in 1929-1933 presents one with the relationship between history and economy. Then, as far as the using of literature during the history lesson is concerned, literary texts belonging to various historical periods become subject of analysis (Michelangelo, Wilfred Owen, Siegfried Sassoon). Most eloquent examples are the given to illustrate the presentation of the masterpieces of universal art during the history lesson. In this respect, the art of the cinema grows into a spectacular tool in the hands of the teacher willing to offer such examples to his students. Within this context, one

---

21. Arthur C. Clarke, Gentry Lee: *Rama II*, Editura Lucman, București, pag. 309.

can dwell on the bond existing between history and another, apparent parallel subject, such as sports. Moreover, science (and we here refer to biology) can be used during history lessons in order to contribute to the developing of positive attitudes among students. Finally, the daily life of past epochs conveys the fact that history is a living science, putting forth the lives of people who lived much in the same way as we do nowadays, and perhaps dealt with much of the same problems.

The interdisciplinary approach of the teacher is meant to improve the minds of younger generations with attitudes such as compassion and aesthetic values and to teach them to appreciate what men have built over the centuries.

We present you with a practical electronic application completed by students of "Carol the First" National College in Craiova, within the "Socrates" programme. By working together with schools in France, Italy and Spain, they have spotlighted the links existent between history and literature, sports, plastic arts and so on.

In the end, we conclude by adding that whoever studies history learns to appreciate the beauty of the world one live in. At the same time, one learns to love his fellow creatures and their greatest accomplishments, as part of the endless endeavor of achieving the state of bliss.

Translated by **Anda Stoiculescu**

PROGRAMA CURSULUI OPȚIONAL “ISTORIA STATELOR UNITE ALE AMERICII”

MICU ELENA*

Argument

De ce un curs opțional de *“Istorie a Statelor Unite ale Americii”* la clasa a X-a, cu o oră săptămânal?

În sprijinul acestei opțiuni, un prim argument îl constituie faptul că în cadrul lecțiilor de istorie universală, au fost parcurse aspecte din trecutul unor țări, îndeosebi europene; istoria popoarelor din alte continente a fost abordată sporadic, fără să se ofere elevilor o viziune de ansamblu, sintetică asupra evoluției civilizațiilor mari extra-europene pe plan politic, economic, social-cultural.

În consecință, în funcție și de dorința elevilor, am propus să consacram acestei discipline opționale studierea istoriei S.U.A., potrivit unei tematici cuprinzătoare, inspirată din surse bibliografice prestigioase, recente.

Considerăm că însușirea de către elevi a experienței istorice a celui mai puternic stat al lumii contemporane le va oferi acestora posibilitatea de a cunoaște îndeaproape luptele poporului american pentru libertate națională, independența statală și democrație, pentru propășirea economică susținută a țării sale pe plan material și social-culturale.

În cadrul lecțiilor, va fi relevat rolul națiunii multietnice americane în edificarea celui mai democratic sistem social-politic din lume, aportul primordial al savanților americani la progresul științei și tehnicii mondiale. De asemenea vor fi subliniate acțiunile și locul S.U.A. în întreaga viață internațională în politica mondială, rolul acestei mari puteri în cadrul O.N.U., al N.A.T.O., al altor organisme internaționale, vizând asigurarea păcii și securității omenirii, pentru înlăturarea pericolelor destabilizatoare, prin situarea sa în primele rânduri în lupta împotriva terorismului mondial.

Totodată, în cadrul cursului, va fi evocat trecutul relațiilor dintre România și S.U.A., începând cu primele valuri ale exodului românesc spre spațiul nord-american și cu stabilirea în 1880 a relațiilor politico-diplomatice dintre cele două state, ca și evoluția ulterioară a acestora, pe multiple planuri, cu accent deosebit pe dezvoltarea acestora după înlăturarea, în decembrie 1989 a dictaturii comuniste, va fi subliniată conlucrarea dintre România și S.U.A. pe tărâm politico-diplomatic și militar.

---

* Profesor la Liceul “Marin Preda”.

Prin toate acestea, consider că elevii își vor însuși temeinic ideile și principiile fundamentale ale democrației americane, vor cunoaște spiritul pragmatic al acestei națiuni, precum și valorile perene ale prieteniei româno-americane.

COMPETENȚE GENERALE

1. Utilizarea informației provenite din surse istorice primare și secundare.
2. Dezvoltarea vocabularului istoric, în cadrul comunicării orale și scrise.
3. Rezolvarea de probleme prin aplicarea metodelor specifice istoriei.

COMPETENȚE SPECIFICE

1. UTILIZAREA CORECTĂ A TERMENILOR ISTORICI ȘI A CONCEPTELOR ISTORICE

Activități de învățare

- folosirea dicționarelor și a altor instrumente de lucru;
- elaborarea unor texte folosind termeni și concepte istorice;
- alcătuirea unui mic dicționar de termeni;

2. CUNOAȘTEREA PROCESULUI ISTORIC DE FORMARE ȘI DEZVOLTARE A NAȚIUNII AMERICANE

Activități de învățare

- definirea unor noțiuni, concepte istorice;
- preluarea informației din documentele istorice;
- punctarea momentelor cronologice cheie ale istoriei nord-americane.

3. ÎNȚELEGEREA CAUZELOR CARE AU IMPULSIONAT EVOLUȚIA SOCIETĂȚII AMERICANE DE LA LUPTA COLONIILOR NORD-AMERICANE ÎMPOTRIVA DOMINAȚIEI BIRTANICE PÂNĂ LA STADIUL ACTUAL DE DEZVOLTARE ECONOMICO-SOCIALĂ, POLITICĂ ȘI CULTURALĂ A CELUI MAI PUTERNIC STAT AL LUMII CONTEMPORANE, STATELE UNITE ALE AMERICII

Activități de învățare

- explicarea premiselor care au determinat schimbările istorice;
- comentarea și interpretarea critică a unei opere literare cu conținut istoric;
- realizarea unor schimburi de opinii despre momente și personalități istorice.

4. ANALIZA PRINCIPALELOR ETAPE ISTORICE PARCURSE DE NAȚIUNEA AMERICANĂ ÎN DIRECȚIA DEZVOLTĂRII SISTEMULUI SĂU DEMOCRATIC EXEMPLAR

Activități de învățare

- analiza unui proces istoric dintr-o sursă adecvată;
- elaborarea unui eseu pe o temă dată;
- realizarea unor cronologii istorice;
- interpretarea unei situații istorice controversate într-o anumită epocă dată.

5. STIMULAREA INTERESULUI PENTRU STUDIUL ISTORIEI ȘI FORMAREA DEPRINDERILOR DE A EVIDENȚIA SIMILITUDINI ȘI APROPIERI ÎNTRE EXPERIENȚA SOCIETĂȚII AMERICANE ȘI CEA ROMÂNEASCĂ.

Activități de învățare

- testarea abilității elevilor de a descoperi și a deosebi faptul relevant de evenimentul obișnuit;
- realizarea unor scenarii în vederea utilizării deprinderii elevilor de a analiza și interpreta diverse evenimente și procese istorice;
- dezvoltarea capacității elevilor de a formula întrebări și de a găsi răspunsuri corecte, pe baza unei surse documentare;

6. DEZVOLTAREA CAPACITĂȚII ELEVILOR DE APLICARE ÎN VIAȚĂ A PRINCIPIILOR DEMOCRATICE ȘI UMANISTE ALE TOLERANȚEI ȘI ALE RESPECTULUI FAȚĂ DE VALORILE CIVILIZAȚIEI ȘI CULTURII UNIVERSALE

Activități de învățare

- exerciții care să solicite elevilor exprimarea opiniilor;
- alcătuirea unor scurte referate;
- realizarea unui proiect pe tema conviețuirii inter-etnice și inter-confesionale, prin care să se promoveze spiritul toleranței, al conlucrării în cadrul societății multiculturale.

VALORI ȘI ATITUDINI

- Conștientizarea raportului de identitate și diferenței în relațiile individului cu mediul social.
- Înțelegerea rolului istoriei în viața prezentă și ca factor de predicție a schimbărilor.

- Stimularea interesului pentru lectura și pentru simulări istorice.
- Asumarea critică a rolurilor care decurg din apartenența la diferite identități (rasa, etnie, confesiune, națiune, corp social, sex, profesiune).

COMPETENȚE DE EVALUARE

1. Înțelegerea unor noțiuni/concepte istorice:
  - utilizarea în contexte noi a noțiunilor/conceptelor istorice menționate în curriculum.
  - corelarea unor noțiuni/concepte cu fapte istorice.
2. Utilizarea limbajului istoric adecvat în prezentarea și analizarea faptelor istorice.
3. Plasarea faptelor istorice în timp și spațiu:
  - recunoașterea apartenenței unui eveniment/proces la o epocă istorică și la un spațiu istoric.
  - transpunerea unor informații istorice pe un suport cartografic.
4. Operarea, la prima vedere, cu informații provenite din surse istorice scrise:
  - recunoașterea tipurilor de surse istorice.
  - recunoașterea, compararea și analizarea unor informații furnizate de diverse surse istorice
  - compararea unor opinii diferite despre același fapt istoric.
5. Analiza schimbărilor în societate:
  - stabilirea și prezentarea unor asemănări/deosebiri între fapte istorice.
  - recunoașterea și prezentarea unor schimbări provenite în societate și a diversității surselor schimbării.
  - analiza unui fapt istoric din perspectiva modificărilor pe care le generează asupra societății.
  - stabilirea și prezentarea relației dintre cauzalitate în cadrul și între faptele istorice.

BIBLIOGRAFIE

Alexandru Vianu, *Istoria S.U.A.*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1975.

Camil Mureșan (coordonator), *Culegere de texte pentru istoria universală – Epoca modernă*, vol. II, 1848-1918, Editura Didactică și Pedagogică, 1974, cap. XV – “S.U.A. între 1850-1914, pag. 208-234; Intrarea S.U.A. în Primul Război Mondial, pag. 320-322; Cele 14 puncte ale lui Woodrow Wilson, pag. 331-333.

Jacques Portes, *Istoria S.U.A. după 1945*, Editura Corint, 2003.

Henri Thomas, *Istoria Statelor Unite – O istorie biografică a statelor Unite*, Editura Pro Pace, București, 1946.

Philip Jenkins, *O istorie a Statelor Unite*, Editura Artemis, 2002.

Pierre Milza, Serge Bernstein și col., *Istoria Secolului XX*, vol. I-III, Editura All, 2002: vol. I, cap. 11, p. 127-136, cap. 20, p. 224-251; vol. 2, cap. 2, p. 19-33, cap. 16, p. 224-251; vol. 3, cap. 4, p. 68-84.

Rene Remond, *Istoria Statelor Unite ale Americii*, Editura Corint, 1999.

Historia Thematique, nr. 68/nov.-dec. 2000, număr consacrat integral istoriei S.U.A., având ca subtitlu "De Washington a Clinton – Ils ont fait l'Amerique", pag. 5-73.

Historama, nr. 335, sept. 1979, pag. 21-43, "Dossier du mois: Une persistante enigme: L'assassinat de J.F. Kennedy".

Histoire Magazine, nr. 21, oct. 1981, pag. 61-62, "Interview de Ronald Reagan: L'Amerique n'a pas oublie..." și pag. 63-66, Samuel F. Scott: "Washington et La Fayette ecrasent les Habits rouges".

Constantin Buse, M.S. Rădulescu, *Istorie*, Manual pentru clasa a XI-a, Editura All, 2000, p. 66-69, 104-105.

S. Mitu, L. Cimpoiu, O. Pecican și col., *Istorie*, Manuale pentru clasa a XI-a, Editura Sigma, 2000, p. 44-45, 76-77, 110-111.

Sorin Oane, Maria Ochescu, *Istorie*, Manual pentru clasa a XI-a, Editura Humanitas Educațional, 2000, p. 40-41.

CONȚINUTURI

INTRODUCERE – Argument

I. FORMAREA COLONIILOR ENGLEZE

Termeni istorici-cheie, concepte, probleme de atins:

- metropola, colonie, indieni.
- edictul de la Nantes, puritanism.
- Codul Albastru.

Conținuturi:

- primele așezări.
- stadiul dezvoltării economice.
- colonizarea britanică și organizarea coloniilor.
- dezvoltarea culturală.
- primele conflicte cu indienii.

II. INDEPENDENȚA, 1763-1783

Termeni istorici-cheie, concepte, probleme de atins:

- monopol, taxa directă, boicot
- Congres, Declarația de Independență
- Constituția americană

Conținuturi:

- Începuturile revoluției antibritanice
- Benjamin Franklin
- "Partida de ceai" de la Boston
- Declarația de Independență
- Războiul de Independență, alianța franceză
- nașterea partidelor politice.

Studiu de caz:

- Constituția S.U.A.
- George Washington
- Thomas Jefferson și desăvârșirea independenței Statelor Unite ale Americii

III. VESTUL ȘI DEMOCRAȚIA AMERICANĂ**Termeni istorici-cheie, concepte, probleme de atins:**

- expansiune, imigrare, revoluție industrială, naturalizare
- individualism, homes lead, evicțiune, "lovitura fericită"
- "doctrina Monroe", 1823.

Conținuturi:

- extinderile succesive
- evicțiunea indienilor
- popularea ținuturilor nelocuite
- o "nouă societate"
- noi state în Uniune
- epoca lui Jackson și avântul democratic

IV. SCLAVIA ȘI RĂZBOIUL DE SECESIUNE**Termeni istorici-cheie, concepte, probleme de atins:**

- aboliționism, secesiune, campania aboliționistă
- Confederația sudistă

Conținuturi:

- divergențe între Nord și Sud
- punerea în discuție a sclaviei
- aboliționismul și susținătorii săi
- alegerea ca președinte a lui A. Lincoln, apărătorul negrilor
- Nord contra Sud, înfrângerea Sudului și problema rasială
- reconstrucția statală

Studiu de caz:

- Abraham Lincoln

V. INDUSTRIALISM ȘI DEMOCRAȚIE

Termeni istorici-cheie, concepte, probleme de atins:

- rezervație, melting-pot, fermier
- americanism, xenofobie
- avântul demografic, exodul spre Vest
- industrialism și dezvoltare economică

Conținuturi:

- dispariția frontierelor interne
- situația fermierilor
- expansiunea economică
- mișcarea reformistă sub președințiile lui Th. Roosevelt și W. Wilson.

VI. IZOLAȚIONISM ȘI IMPERIALISM

Termeni istorici-cheie, concepte, probleme de atins:

- izolaționism, imperialism
- panamericanism, prohibiție

Conținuturi:

- nașterea imperialismului american
- intervenții în politica mondială
- S.U.A. și primul război mondial; rolul principiilor wilsoniene referitoare la reorganizarea europeană după prima conflagrație mondială
- americanism și "prosperity", 1920-1929

VII. NEW DEAL ȘI RESPONSABILITATEA MONDIALĂ

Termeni istorici-cheie, concepte, probleme de atins:

- brokers, crah, supraproducție, depresiune economică
- marea criză mondială
- "NEW DEAL" (noua afacere, înțelegere), și ieșirea din criză

Conținuturi:

- declanșarea mării crize economice
- victoria în alegeri a democrațiilor
- politica externă a lui Franklin D. Roosevelt
- părăsirea statutului de neutralitate de către S.U.A.
- intrarea S.U.A. în cel de-al doilea război mondial

VIII. S.U.A. ÎN NOUA CONFLAGAȚIE MONDIALĂ

Termeni istorici-cheie, concepte, probleme de atins:

- război total, nazism, holocaust, genocid
- rezistența antifascistă, coaliție antifascistă

Conținuturi:

- constituirea coaliției statelor antifasciste, de luptă împotriva puterilor Axei, pentru libertatea popoarelor
- semnarea Chartei Atlanticului
- momente cruciale ale prezenței S.U.A. în timpul conflagrației antifasciste: Pearl Harbor, decembrie 1941; bătăliile din Marea Coralilor și Capul Midway, mai-iunie 1942; debarcarea americană în Normandia, 6 iunie 1944; bombardarea Hiroshimei, 6 august 1945; S.U.A. la Conferința de Pace de la Paris.

IX. SUPERPUTEREA**Termeni istorici-cheie, concepte, probleme de atins:**

- război rece, bipolarism
- economie de piață, doctrine de îndiguire
- revoluția conservatoare
- mișcarea Hippy
- "războiul stelelor"

Conținuturi:

- cotelor din 1945
- războiul rece și "conducătorul de corabie"
- democrați și republicani la președinția S.U.A., în perioada postbelică
- triumful "modului de viață american"
- societatea americană postbelică și problemele ei în ultimele decenii ale secolului XX-lea: revoluția neagră pentru drepturi civile și eliminarea discriminării rasiale
- confruntări cu țările blocului comunist
- momentul 11 septembrie 2001 și învățămintele sale – S.U.A. în fruntea luptei statelor democratice împotriva pericolului terorismului mondial

X. CIVILIZAȚIA, CULTURA, ȘI ȘTIINȚA AMERICANĂ ÎN LUMEA CONTEMPORANĂ, ROLUL LOR ÎN PROGRESUL MONDIAL**Termeni istorici-cheie, concepte, probleme de atins:**

- mașinism, fordism, alte metode de organizare științifică a muncii care au impulsionat noua revoluție industrială în secolul al XX-lea
- cronologii asupra marilor realizări din domeniul culturii
- micromonografii ale unor mari inventatori americani

Conținuturi:

- realizări științifice ale marilor savanți americani: Benjamin Franklin, F.B. Morse, Th. Edison, frații Wright, A. Einstein, J.R. Oppenheimer, ale celor cu contribuții esențiale la dezvoltarea industriilor de vârf – nucleară, spațială, ale celor care au contribuit la cucerirea cosmo-

sului, care au revoluționat cercetările în domeniul biologiei moderne, informaticii etc.

XI. INTERFERENȚE ISTORICE ROMANO-AMERICANE

Termeni istorici-cheie, concepte, probleme de atins:

- emigrație, diaspora românească, comunități românești în spațiul nord-american; cronologii privind formarea și dezvoltarea lor; preocupări să asigure conservarea identității naționale românești, păstrarea limbii și tradițiilor strămoșești
- istoricul dezvoltării relațiilor interstatale dintre România și S.U.A. pe plan politic, economic și cultural-științific

Conținuturi:

- primele valuri de emigranți români spre continentul american, plecate în ultimele decenii ale secolului XIX-lea, noile emigrări în secolul XX, în perioada interbelică, după 1945, după 1989
- afirmarea emigrației române în diverse domenii ale vieții din S.U.A. și sprijinul susținut al acesteia față de patria de origine (contribuția Legiunii românilor americani la lupta poporului român pentru desăvârșirea statului național unitar român)
- evoluția relațiilor statale romano-americeane: stabilirea, în 1880, a relațiilor diplomatice și dezvoltarea lor ulterioară
- rolul principiilor wilsoniene în soluționarea cauzei românești la Conferința de Pace de la Paris (1919-1921)
- relațiile româno-americeane în perioada postdecembristă; întărirea colaborării multilaterale, inițierea parteneriatului strategic bilateral în interesul apărării păcii și securității în lume, colaborarea româno-americană în acțiunile de combatere a terorismului internațional (prezența militarilor români, alături de cei americani, în zone "fierbinți" din lume: în Afganistan și Irak).

Studiu de caz:

- George Pomut, general și diplomat american de origine română

Lección de síntesis...

PROGRAMA CURSULUI OPȚIONAL* ISTORIA CULTURII EUROPENE ÎN ANTICHITATE ȘI ÎN EVUL MEDIU

RODICA TUDORICĂ, DR. AURELIAN TUDORICĂ**

NOTĂ DE PREZENTARE

Istoria culturii europene în Antichitate și în Evul Mediu este un curs opțional destinat clasei a IX-a, cu o oră săptămânal, pentru orice filieră și profil.

Scopul disciplinei propuse este:

- corelarea istoriei societății europene cu istoria culturii acesteia în Antichitate și în Evul Mediu;
- aprofundarea cunoștințelor, capacităților și atitudinilor dobândite de elevi în cadrul lecțiilor de cultură prevăzute în programa de Istorie, clasa a IX-a;
- stimularea interesului elevilor pentru valorile culturale.

Structura programei este:

- Obiective cadru
- Obiective de referință
- Exemple de activități de învățare
- Conținuturi

Obiectivele cadru sunt centrate pe capacități de comprehensiune, analiză și evaluare a actului de cultură, ca și pe atitudini responsabile de păstrare și de îmbogățire a tezaurului spiritual de valori.

Obiectivele de referință exprimă expectația învățării pe parcursul primului an de istorie a culturii.

Exemplele de activități de învățare propun modalități de atingere a obiectivelor, în funcție de strategia didactică pentru care s-a optat și de experiența elevilor.

Conținuturile învățării urmează succesiunea culturilor create de popoarele Europei din Preistorie până în Renaștere. Sunt abordate domenii și creații reprezentative, ca argumente ale identității popoarelor și ale contribuției lor la făurirea civilizației europene.

---

* Problematika actuală a curriculum-ului la decizia școlii la Constantin Vitanos – *Didactica Istoriei. Competențe manageriale ale profesorului*, în "Studii și articole de istorie" LXVII/2002, p. 129-136.

** Profesori la Liceul "I. Neculce".

OBIECTIVE CADRU

- Înțelegerea limbajului de specialitate și utilizarea lui adecvată
- Înțelegerea și reprezentarea timpului și a spațiului în istoria culturii
- Cunoașterea și investigarea creațiilor culturale și manifestărilor spirituale
- Cultivarea atitudinii pozitive față de sine și de ceilalți prin actul de cultură

**OBIECTIVE DE REFERINȚĂ
ȘI EXEMPLE DE ACTIVITĂȚI DE ÎNVĂȚARE****1. Înțelegerea limbajului de specialitate și utilizarea lui adecvată**

Obiective de referință	Exemple de activități de învățare
La sfârșitul clasei a IX-a, elevul va fi capabil:	În cursul clasei a IX-a, se recomandă:
1. să utilizeze noțiunile specifice în situații noi de învățare	♦ caracterizarea unei creații culturale și manifestări spirituale folosind limbajul de specialitate ♦ redactarea unui referat
2. să definească concepte, manifestări culturale, tehnici de exprimare artistică	♦ alcătuirea unui glosar tematic
3. să identifice evoluția semnificației unor termeni	♦ compararea semnificațiilor inițiale și moderne ale unor termeni

2. Înțelegerea și reprezentarea timpului și a spațiului în istoria culturii

Obiective de referință	Exemple de activități de învățare
La sfârșitul clasei a IX-a elevul va fi capabil:	În cursul clasei a IX-a, se recomandă:
1. să integreze valori/manifestări spirituale în succesiunea epocilor istorice	♦ realizarea unor frize cronologice/tabele sinoptice ale valorilor/manifestărilor spirituale
2. să identifice ariile de cultură în Europa	♦ amplasarea valorilor/manifestărilor spirituale în spațiul în care s-au creat/propagat

3. Cunoașterea și investigarea creațiilor culturale și manifestărilor spirituale

Obiective de referință	Exemple de activități de învățare
La sfârșitul clasei a IX-a, elevul va fi capabil:	În cursul clasei a IX-a se recomandă:
1. să analizeze creațiile culturale/manifestările spirituale specifice unui moment istoric	♦ dezbateri asupra unei creații culturale/manifestări spirituale

	<ul style="list-style-type: none"> ♦ recunoașterea modelului și a valorilor morale, civice și estetice promovate de societate prin actul de cultură
2. să compare creații culturale/manifestări spirituale din aceeași epocă sau din epoci succesive	<ul style="list-style-type: none"> ♦ recunoașterea elementelor specifice și general umane ale unei creații culturale ♦ stabilirea punctelor comune și particulare ale mai multor creații culturale/manifestări spirituale
3. să descrie caracteristicile culturale ale unei epoci istorice pornind de la o creație/valoare spirituală reprezentativă a acesteia	<ul style="list-style-type: none"> ♦ prezentarea unei epoci istorice din perspectiva creațiilor/valorilor spirituale reprezentative ale acesteia
4. să integreze o creație în fenomenul cultural în care a apărut	<ul style="list-style-type: none"> ♦ formularea argumentelor pentru care o creație aparține unui anumit fenomen cultural
5. să utilizeze tehnici de investigare a creațiilor culturale	<ul style="list-style-type: none"> ♦ redactarea unui studiu monografic/a biografiilor unor personalități/a unei bibliografii, realizarea de postere/albume/fotografii ale monumentelor vizitate

4. Cultivarea atitudinii pozitive față de sine și față de ceilalți prin actul de cultură

Obiective de referință	Exemple de activități de învățare
La sfârșitul clasei a IX-a, elevul va fi capabil:	În cursul clasei a IX-a, se recomandă:
1. să-i cultive încrederea în capacitatea de investigare a unui act de cultură	♦ alcătuirea unor proiecte de grup care să promoveze valorile spirituale
2. să evalueze "mesajul" autorului	♦ exerciții de evaluare a "mesajului" autorului
3. să manifeste interes pentru conservarea bunurilor de patrimoniu	♦ realizarea unor activități de grup pentru punerea în valoare a creației spirituale locale, naționale și combaterea kitsch-ului

CONȚINUTURILE ÎNVĂȚĂRII

I. Introducere

I.1. Termeni istorici-cheie, concepte, probleme de atins:

- societate, cultură, religie, artă, știință, literatură, alfabet

I.2. Conținut:

- Introducere

II. Originile culturii europene

II.1. Termeni istorici-cheie, concepte, probleme de atins:

- animism, totem, divinitate chthoniană și uraniană, civilizație megalitică

II.2. Conținut:

- Credințe și practici religioase. Artă preistorică și protoistorică

III. Cultura lumii egeene a bronzului

III.1. Termeni istorici-cheie, concepte, probleme de atins:

- *Magna Mater*, practici inițiatice, labirint, tholos
- palat, frescă, zid ciclopic

III.2. Conținut:

- Contribuția culturilor cretană și miceniană la tezaurul european

IV. Cultura lumii grecești în Antichitate

IV.1. Termeni istorici-cheie, concepte, probleme de atins:

- alfabet grec, gimnaziu, liceu, academie
- mantică, orfism
- rațiune, etică, originea Universului, atom, sofști, stoici
- poem, poezie, teatru
- ordin arhitectonic, *Acropolis*, idealul uman

IV.2. Conținuturi:

- Scrierea, educația și religia
- Filosofia și știința
- Literatura
- Artele plastice
- Contribuția culturii grecești la tezaurul european

V. Cultura lumii romane în Antichitate

V.1. Termeni istorici-cheie, concepte, probleme de atins:

- alfabet latin, spirit practic
- divinația, mistere mithraice
- oratorie, drept
- apeduct, hipocaust, mortar
- mecenat, *Eneida*, satiră, epigramă, "carpe diem"
- forum, cupolă, *Pantheon*, bazilică, arc de triumf, portret, statuie ecvestră

V.2. Conținuturi:

- Scrierea, educație și religia
- Știința și tehnica
- Literatura

- Artele plastice
- Contribuția culturii romane la tezaurul european

VI. Creștinismul – preliminariile unei noi matrice cultural-europene

VI.1. Termeni istorici-cheie, concepte, probleme de atins:

- *Biblie*, noua concepție despre om, virtute, păcat
- apostol, ecumenism, edictul de la Milano
- monahism, eremiți, comunități creștine, misionarism, Marea Schismă
- Liturghie, post, căsătorie religioasă, solidaritate creștină

VI.2. Conținuturi:

- Doctrină și valori morale
- De la origini la religia de stat
- Instituția Bisericii
- Modul de viață creștin

VII. Cultura în “lumea barbară”: daci, celți, germanici

VII.1. Termeni istorici-cheie, concepte, probleme de atins:

- Zamolxis, druzi, Odin, Wulfila
- arta argintului, cavalerul trac, cloissoné, miniatura, *Mausoleul lui Teodoric*

VII.2. Conținuturi:

- Contribuția culturii din “lumea barbară” la tezaurul european

VIII. Cultura bizantină

VIII.1. Termeni istorici-cheie, concepte, probleme de atins:

- elite, Universitatea din Constantinopol, neoplatonism
- *Codul lui Iustinian*, *Alexiada*
- focul grecesc
- *Lexiconul Suida*, hagiografii, “poezie ritmică”, *Dighenis Akritas*, *Varlaam și Ioasaf*
- artă mistică și simbolică, plan în cruce greacă, cupolă, pandantiv, Iisus Pantocrator, mozaic

VIII.2. Conținuturi:

- Medii intelectuale și “producții” filosofico-științifice
- Literatură
- Artele plastice
- Contribuția culturii bizantine la tezaurul european

IX. Cultura medievală occidentală

IX.1. Termeni istorici-cheie, concepte, probleme de atins:

- minuscula carolingiană, pedagogie și școală creștină, Școală Palatină, arte liberale, universități
- scolastică, disputa universalilor, raționament, *Summa theologiae*

- etimologii, enciclopedii, cosmologie, astrologie, alchimie, caracter sacramental al cercetării
- literatura goliarzilor, poem epic și alegoric, roman cavaleresc, farsă, truveri, teatru religios
- Capelă Palatină, castel, donjon, plan în cruce latină, portal, boltă romanică și gotică, vitraliu, tapiserie, miniatură

IX.2. Conținuturi:

- Scriere, educație și biblioteci
- Filosofia și știința
- Literatura
- Artele plastice
- Contribuția culturii medievale occidentale la tezaurul european

X. Cultura medievală în spațiul românesc

X.1. Termeni istorici-cheie, concepte, probleme de atins:

- letopiseț, limbi de cultură, tipar
- stiluri arhitectonice (moldovenesc, muntenesc, brâncovenesc), pictură murală

X.2. Conținuturi:

- Cultura medievală din spațiul românesc, parte integrantă a culturii europene

Lecții de sinteză

1. Reiniscențe preistorice și protoistorice în cultura epocilor istorice ulterioare
2. Destinul în Antichitate și Evul Mediu
3. Tânărul și preocupările lui în cultura antică și medievală
4. Teme și mituri antice și medievale "redescoperite" în timpurile moderne

PROGRAMA CURSULUI OPȚIONAL ISTORIA CULTURII EUROPENE DE LA RENEAȘTERE ÎN CONTEMPORANEITATE

NOTĂ DE PREZENTARE

Disciplina **Istoria culturii europene de la Renaștere în contemporaneitate** este un curs opțional destinat clasei a X-a, cu o oră săptămânal, pentru orice filieră și profil.

Ea se dorește a fi un discurs complementar disciplinei **Istorie, Curriculum școlar pentru clasa a X-a și a XI-a.**

Scopul disciplinei propuse este:

- să coreleze istoria societății europene cu istoria culturii acesteia din Renaștere până în contemporaneitate;

- să aprofundeze cunoștințe, capacități și atitudini dobândite de elevi în cadrul lecțiilor de cultură prevăzute în programa de Istorie, clasa a X-a;
- să extindă dimensiunea culturală a capitolului destinat spiritualității europene la disciplina istorie, clasa a XI-a;
- să integreze spațiul românesc în fenomenul cultural continental;
- să stimuleze interesul elevilor pentru cultura și emoția estetică.

Structura programei este:

- Competențe
- Valori și atitudini
- Conținuturi

Conținuturile învățării sunt organizate tematic. Ele analizează și exemplifică marile curente de gândire și creație științifică, tehnică și artistică din Europa de la Renaștere până în contemporaneitate, în succesiunea lor cronologică și logică.

Este prezent totodată și spațiul românesc ca receptor și coautor la ansamblul continental de valori.

COMPETENȚE

- Dezvoltarea vocabularului istoric, științific, tehnic, artistic
- Utilizarea informației istorice, științifice, tehnice, artistice provenite din surse primare și secundare
- Prezentarea caracteristicilor globale, respectiv, detaliu ale unei creații spirituale/ale unui curent artistic
- Descrierea și analizarea unei creații spirituale/a unui curent artistic

VALORI ȘI ATITUDINI

- Înțelegerea rolului actului de cultură în societate
- Stimularea interesului elevilor pentru creația spirituală
- Combaterea kitsch-ului
- Punerea în valoare și protejarea bunurilor de patrimoniu local, național, european

CONȚINUTURI

I. Introducere

I.1. Termeni istorici-cheie, concepte, probleme de atins:

- societate, cultură, modernitate

I.2. Conținut:

- Introducere

II. Renașterea și Reforma

II.1. Termeni istorici-cheie, concepte, probleme de atins:

- Renaștere, antropocentrism, umanism critic și erudit, uomo universale, tipar, academia platoniciană, utopie; Reforma
- *Gargantua și Pantagrauel*, colegiu latin de la Cotnari, învățământ în limba maternă
- Știință experimentală, *Coligatul* de la Sibiu
- *Romeo și Julieta*, *Letopisețul Țării Moldovei până la Aaron Vodă*, traducerea *Bibliei*
- perspectivă, statuia ecvestră, *Moise*, *Palatul Pitti*, gravura, armonia proporțiilor, austeritate

II.2. Conținuturi:

- Idealul uman la începutul epocii moderne
- Educația și știința
- Renașterea literară
- Renașterea artistică

III. Barocul și roccoco-ul

III.1. Termeni istorici-cheie, concepte, probleme de atins:

- baroc, spirit mistic și profan, *Indexul cărților interzise*, roccoco
- "lumea ca teatru", *Fântâna turmelor*
- polifonie, corală religioasă, concert profan
- Colonadă, Biserica Trei Ierarhi, revoluție caravaggiată

III.2. Conținuturi:

- Coordonate educaționale ale Conciliului de la Trento
- Literatură și muzică barocă
- Baroc și roccoco în arta plastică

IV. Clasicismul

IV.1. Termeni istorici-cheie, concepte, probleme de atins:

- clasicism, cult monarhic, Academii regale, artă oficială
- canon artistic, elocință, *Britannicus*, *Avarul*, comedia-balet
- *Versailles*

IV.2. Conținuturi:

- Idealul clasic al omului. Sistemul educațional
- Clasicismul în literatură și muzică
- Clasicismul în arta plastică

V. Revoluția științifică și progresul tehnic (secolele al XVII-lea – al XVIII-lea)

V.1. Termeni istorici-cheie, concepte, probleme de atins:

- empirism, cartezianism, heliocentrism

- calculul infinitezimal, mecanică, legea gravitației universale, sistem de clasificare al plantelor și animalelor
- lunetă, microscop, pendul, termometru
- mașinism, cocs, oțel, pavarea drumurilor, bicicletă
- societate științifică, Politehnică

V.2. Conținuturi:

- Revoluția în gândire
- Performanțe științifice
- Performanțe tehnice

VI. Iluminism, neoclasicism și preromantism

VI.1. Termeni istorici-cheie, concepte, probleme de atins:

- iluminism, deism, materialism, spiritualitate universală, neclasicism, sensibilitate preromantică
- medii savante, saloane de lectură, laicizarea tiparului, *Enciclopedia, Emile*
- *Suferințele tânărului Werther*, Școala Ardeleană
- *Oda bucuriei*, simfonie, serenadă
- artă personală, confort, temă eroică, stil Empire

VI.2. Conținuturi:

- Filosofia luminilor și educația iluministă
- Literatura secolului al XVIII-lea
- Arta neoclasică și preromantică. Stilul clasic în muzică

VII. Educația, știința și tehnica în secolul al XIX-lea și la începutul secolului al XX-lea

VII.1. Termeni istorici-cheie, concepte, probleme de atins:

- alfabetizare, laicizarea învățământului, legea instrucțiunii din Principatele Unite ale Moldovei și Valahiei, școli profesionale
- diversificarea presei
- geometrie neeuclidiană, structura materiei, teoria relativității, radioactivitate, selecție naturală, vaccin, bacteriologie, sociologie, document istoric, Academia Română
- pozitivism, critica inteligenței și a cunoașterii raționale, evoluționism, socialism
- revoluție în transporturi și comunicații, bec, coloranți, mase plastice, fotografie, cinematografie, podul de la Cernavodă

VII.2. Conținuturi:

- Educația
- Știința și filosofia
- Tehnica

VII. Artele în secolul al XIX-lea și la începutul secolului al XX-lea

VIII. 1. Termeni istorici-cheie, concepte, probleme de atins:

- romantism, "la Bataille d'Hemani", *Luceafărul*

- *Nabucco*, lied
- realism, *Comedia umană*, naturalism, junimism, simbolism
- verism, Boema, Școala de la Barbizon
- eclecticism, Modern Style, Ateneul Român, impresionism, postimpresionism, expresionism, cubism
- cultură de masă, naționalism cultural, "artă totală"

VIII.2. Conținuturi:

- Romantismul în literatură, muzică și arte plastice
- Realismul în literatură, muzică și arte plastice
- Curente moderniste

IX. Educația, știința și tehnica în secolul al XX-lea (după primul război mondial)

IX.1. Termeni istorici-cheie, concepte, probleme de atins:

- "omul nou", specializare, policalificare
- monopol ideologic, alienare umană, existențialism
- sonicitate, motor cu reacție, automobil, insulină
- tranzistor, computer, noi surse de energie, satelit, inginerie genetică
- mass-media

IX.2. Conținuturi:

- Educația în regimurile totalitare și democratice
- Știința europeană și contribuții românești
- Tehnica europeană și contribuții românești

X. Artele în secolul al XX-lea (după primul război mondial)

X.1. Termeni istorici-cheie, concepte, probleme de atins:

- "anii nebuni", avangardism, teatrul absurdului, artiști angajați
- proletcultism, cultul personalității "geniul rasei"
- abstracționism, *Pasărea măiastră*, artă fotografică
- beton armat, Micul Paris, Bauhaus, urbanizare forțată
- *Rapsodia Română*, jazz, rock, rap
- cinematografie angajată și de autor, micul ecran
- artă comercială, kitsch, artă informatizată, transnaționalism

X.2. Conținuturi:

- Literatura
- Artele plastice
- Muzica
- Cinematografia

Lecții de sinteză

1. Idealul uman din Renaștere până astăzi
2. Revoluția în știință și tehnică în secolele al XVII-lea – al XX-lea
3. Artele plastice în mișcare (secolele al XIX-lea – al XX-lea)

FILMUL CA SURSĂ ISTORICĂ

ECATERINA STĂNESCU*

Argument pentru folosirea "imaginii mișcătoare"

Statisticile anunță, uneori cu o undă de îngrijorare, un alt tip de dependență a tinerilor: dependența de televiziune – televiziune care totuși face parte din experiența de zi cu zi a noastră, a tuturor și, implicit, a celor mai mulți dintre elevii noștri.

Intervenția mea are ca scop transformarea acestei dependențe într-un câștig prin folosirea *imaginii mișcătoare* în procesul de învățare. Se poate ajunge la această transformare, de dimensiunile transformării plumbului în aur de către alchimiști, oferindu-le elevilor un cadru de întrebări și de concepte pentru analizarea a ceea ce văd sau, mai rău pot spune unii, oferindu-le chiar noi, dar în doze atent măsurate și analizate.

Aceasta pentru că, spun specialiștii, filmul a devenit *lingua franca* pentru secolul nostru, a devenit a zecea muză destul de bine situată în Parnas.

Avantaje

- filmul (documentar, animat sau artistic) prezintă istoria într-un mod stimulativ;
- filmul este arta care se pretează la relatări și la reconstrucții istorice;
- filmul ajută la crearea sentimentului de cunoaștere în legătură cu un eveniment care s-a petrecut în urmă cu ani și în locuri la care elevii nu pot avea acces sau despre care știu foarte puțin;
- prin film, elevul capătă un sens al timpului istoric;
- filmul oferă o cale mai directă pentru cercetarea experiențelor, gândurilor, sentimentelor oamenilor implicați într-un eveniment.

Limite

- de cele mai multe ori nu sunt citate sursele și nici nu se explică modul în care pot fi verificate;
- selecția surselor este determinată mai mult de valorile de producție decât de cele educative;
- contextul istoric nu este abordat în mod efectiv și îi este permis materialului să vorbească de la sine;

---

* Profesor la Colegiul Național "Mihai Eminescu".

- în cazul producțiilor de televiziune intră în joc dorința profesorului de istorie de a înregistra pe un suport video programe adecvate, de a le evalua pentru potențialul lor educativ, de a identifica acele fragmente care pot fi folosite și de a construi activități de învățare pe baza lor, pentru ca o colaborare de acest gen cu posturile TV încă nu există
- materiale: lipsa spațiului adecvat pentru instalarea aparatului tv, video, accesul dificil la casetele video cele mai potrivite.

Atenție profesori:

- ♦ evaluați atent resursele de care dispuneți (resurse materiale, umane, de timp);
- ♦ clarificați ideile despre cum vreți să folosiți un film și cum se leagă el de competențele urmărite prin lecții;
- ♦ planificați astfel încât să folosiți la maximum potențialul educativ al filmului/fragmentului ales;
- ♦ țineți seama de impactul asupra elevilor pentru a nu stimula dependența de film

Atenție elevi:

- ♦ trebuie să înțelegeți că filmul nu este neutru, obiectiv, ci că imaginile au fost selectate potrivit altor criterii decât strictul adevăr istoric (la rândul său relativ);
- ♦ atunci când folosiți programele TV sau filmele ca surse istorice trebuie să pătrundeți dincolo de imaginile de pe ecran și de comentariile care le însoțesc și să vă concentrați asupra unor aspecte precum:
  - ♦ contextul în care a fost realizat filmul;
  - ♦ compania care l-a realizat;
  - ♦ publicul pentru care a fost realizat;
  - ♦ scopul realizării;
  - ♦ modalitățile prin care au fost adunate dovezile, au fost verificate, editate;
  - ♦ impactul tehnologiilor moderne folosite;
  - ♦ concepțiile producătorilor despre ponderea fantezie/adevăr în cazul unui film artistic

Categorii:

Filmul documentar

Poate fi folosit ca sursă istorică pentru că:

- ♦ producătorii au avut acces la surse neconvenționale care nu se găsesc întotdeauna în arhivele scrise;
- ♦ producătorii au reușit să-i convingă pe participanții la evenimente deosebite să vorbească pentru prima oară despre acel eveniment sau decizie la care au participat.

Pașii de lucru: 1. Elevii urmăresc filmul sau fragmentul ales de profesor, notând momentele cheie și argumentele din comentariu, tipurile de dovezi folosite-mărturii orale, film de arhivă, documente oficiale, mărturii ale experților;

2. elevii discută noțiunile în grupuri mici și alcătuiesc o singură variantă cu care sunt de acord;
3. elevii compară concluziile pe baza filmului cu o altă sursă, care poate fi și manualul, și constată punctele de concordanță și de discordanță;
4. elevii discută de ce au apărut diferențe: interpretări diferite, puncte de vedere noi, documentare incompletă.

Studiu de caz: Cavalerii templieri, Roma și Vaticanul

Filmele artistice/de animație

Sunt importante surse istorice pentru că:

- regizorii și producătorii de filme au fost interesați mereu să reprezinte evenimentele istorice importante precum și viețile personalităților;
- filmele au jucat un rol important în glorificarea unei națiuni, atenție – minimalizând sau justificând acțiuni sau rescriind istoria din motive ideologice;
- filmele pot contribui la înțelegerea schimbărilor în atitudinile politice sau/și private;
- filmele au identificat și reflectat aproape toate transformările semnificative în plan social, economic, tehnic, politic ce au afectat oamenii: crize economice, războaie, rolul femeii, modificările din viața de familie, rolul religiei, schimbarea percepției omului despre ce este bine și ce este greșit.

Atenție! Au variat de la invenții complete până la relatări autentice – și motivele pot constitui subiecte de discuții.

Chestionar de lucru:

- cine a realizat filmul?
- de ce a fost realizat filmul?
- care a fost publicul țintă pentru film?
- ce gen de dovezi folosește filmul: primare și/sau secundare?
- ce urmărește filmul; să explice ce s-a întâmplat sau doar să informeze?
- reușește filmul în demersul său?
- coloana sonoră ce scop are, ce stare de spirit transmite?
- ce mesaj transmite imaginile?
- în ce măsură comentariul se potrivește cu imaginile?
- care este tonul comentariului: partinic, echilibrat, critic?
- pe baza lecturilor voastre puteți identifica doza de imaginație/adevăr din scenariu?

Studiu de caz: Numele trandafirului, Asterix – eroul galilor.

Bibliografie:

Dominique Chansel, *L'Europe a l'écran: le cinéma et l'enseignement de l'histoire*, ECE, 2000.

Teodor Mucica, Minodora Perovici, Iosu Cerglut, *Mijloace audio-vizuale în studiul istoriei*, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1979.

Robert Stradling, *Să înțelegem istoria secolului XX*, E. Sigma, 2002.

Studiu de caz: Filmul documentar**A. Prezentarea filmului**

Filmul se numește "Roma și Vaticanul" și conform celor scrise pe coperta casetei, realizează o călătorie de-a lungul a douăzeci și șase de secole printre monumentele și operele nemuritoare ale Cetății Eterne.

Autorul se numește Tullio Polidori (nu avem alte informații despre el) și a realizat filmul în 1993.

B. Analiza filmului

Este vorba despre un documentar turistic și de aceea criteriul de prezentare a realizărilor artistice nu este nici unul cronologic, nici unul valoric, ci unul foarte practic, strict "terestru": traseul este gândit astfel încât să fie comod, să fie în avantajul călătorului prin Roma.

C. Fișa de lucru

Am folosit numai 25 de minute de proiecție în cadrul lecției de evaluare a unității de învățare Umanismul și Renașterea.

Competențele pe care le-am urmărit prin această unitate de învățare au fost:

- identificarea valorilor lumii moderne;
- analiza valorilor intelectuale și artistice ale Renașterii italiene;
- analiza domeniilor vieții artistice în Italia în timpul Renașterii.

Prin testul de evaluare, adaug acestor competențe și pe cea a creeri unei atitudini critice față de film, câștig de care elevii vor beneficia toată viața.

Tema de lucru 1:

- a. observați și numiți 4 dintre realizările artistice prezentate de film (2 p.)
- b. grupați aceste realizări în categoriile: arhitectură, pictură, sculptură (0,5 p.)
- c. subliniați realizările artistice care aparțin Renașterii (0,5)
- d. alegeți o operă a Renașterii și prezentați 3 argumente ale apartenenței ei la această mișcare —argumente care apar în film (3 p)
- e. comparați comentariile făcute operelor lui Michelangelo cu informațiile știute de voi: se confirmă, sunt infirmate, sunt completări (2 p)
- f. care este tonul comentariului filmului: neutru, elogios, critic; de ce este folosit tonul respectiv (1 p)

Tema de lucru 2:

Fișa de autoevaluare:

- a. sunt sigur/ă că înțeleg ce am de făcut; dacă nu, mai întreb.
- b. mă țin de ceea ce am de făcut.
- c. sunt atent/ă la detalii.
- d. Contribui cu păreri la discuția finală.
- e. Ascult până la capăt, înainte de a răspunde.
- f. Las să se exprime mai multe păreri, înainte de a-mi face o părere personală.
- g. Sunt atent/ă la temă și pot face predicții.

Barem de evaluare:

- a. notați răspunsurile voastre în funcție de următoarele situații: totdeauna, uneori, niciodată.
- b. nota 10 – 6 totdeauna
nota 9 – 5 totdeauna
nota 8 – 4 totdeauna
nota 7 – 3 totdeauna
nota 6 – 2 totdeauna
nota 5 – 1 totdeauna

Tema de lucru 3 – pentru profesor

Fișa de observare sistematică a elevilor

Elevul.....

1. Înțelege ușor ce are de făcut; dacă nu, mai întreabă.
2. Se ține de ceea ce are de lucru.
3. Este atent/ă la detalii.
4. Contribuie cu păreri la discuția finală.
5. Lasă să se exprime mai multe păreri înainte de a-și face o părere personală
6. Ascultă până la capăt înainte de a răspunde.
7. Este atent/ă la temă și face predicții.

CUNOAȘTEREA EMPATICĂ ÎN CADRUL ORELOR DE ISTORIE UN EXEMPLU

DRD. ADRIANA SPĂȚAN*

I. Argumente

Politica școlară la începutul mileniului al III-lea are în vedere formarea și dezvoltarea unei personalități active, care să se poată integra unei realități dinamice.

Istoria își propune, alături de alte științe, să modeleze o astfel de personalitate, mai mult, unul din obiectivele specifice cunoașterii este acela al cunoașterii empaticе, în teme care tratează imaginea celuilalt.

Este cazul temei "Europa în expansiune", din manualul clasei a X-a, cu lecția "Contactul cu civilizațiile extraeuropene: imaginea celuilalt"¹.

II. Definirea conceptelor

Folosind surse care ușurează informarea definim *imagologia* ca: "ramură a psihosociologiei, care studiază imaginile pe care popoarele și le fac despre ele însele și despre alte popoare"².

Empatia este un concept al psihologiei grupurilor, al creației artistice, aplicat cunoașterii dar și cunoașterii din trecutul istoric, care presupune "apropierea cognitivă și afectivă față de un subiect concret (persoană, situație, obiect estetic) mergând până la identificare și substituie de rol"³.

Studiile asupra empatiei sunt inițiate de Theodor Lipps, la începutul sec. al XX-lea, termenul în sine este propus de Titchener, E., B., iar Allport și Guilford, în deceniile al patrulea și al șaselea din secolul trecut le continuă, în legătură cu personalitatea și teoriile cunoașterii ei, ale abordării valorice ale acesteia. La noi I. Neacșu, S. Marcus, M. Zlate, I. Mânzatu, E. Păun și Dan Potolea tratează aceeași problemă (A se vedea bibliografia).

---

* Profesor la Grupul Școlar "Gh. Asachi", București.

1. I. Scurtu, A. Pandea, Vl. Zodian, S. Iospiescu, *Istorie, Manual pentru clasa a X-a*, București, Ed. Teora, 2000, p. 33-34.

2. Fl. Marcu, C-tin Manea, *Dicționar de neologisme*, București, Ed. Academiei, 1978, p. 550.

3. L. Vlăsceanu, C. Zamfir, *Dicționar de Sociologie*, București, Ed. Decebal, 1993, p. 218.

III. Demers metodologic

Comprimând scenariul didactic, vom arăta că acest tip de cunoaștere – a celuilalt – mergând pe linia cunoașterii empatică, s-a realizat fie într-o oră, la sfârșitul temei, fie timp de 25 de minute în cadrul lecției, abordând drept strategie didactică “lucrul cu manualul”, frontal sau în grupe de câte doi elevi, s-a utilizat lectura manualului de la pag. 34, “Legendă din Africa de Vest”.

S-au formulat următoarele cerințe: să se stabilească unitățile logice ale textului, să se înțeleagă conținutul, să se stabilească ideile principale, cu ajutorul conversației euristice, respectând obiectivele operaționale: să se opereze cu conceptele imagologie, empatie, reprezentare socială, mit și în final să se poată identifica și chiar realiza imaginea celuilalt.

Textul	Unități logice	Conținutul
<p>“Pe marea cea mare, ei au văzut răsărind o barcă mare. Barca asta avea aripi albe-albe, ce luceau ca niște cuțite. Oamenii albi au ieșit din ape și au spus vorbe care nu se înțelegeau. Strămoșii noștri s-au înfricoșat și au spus că sunt VUMBI – duhuri. I-au întors în mare, cu cârdurile lor de săgeți. Dar Vumbi au scuipat foc cu zgomot de tunet”.</p> <p>Legendă din Africa de Vest</p>	<p>U1: “Pe marea cea mare, ei au văzut răsărind o barcă mare. Barca asta avea aripi albe-albe, ce luceau ca niște cuțite”.</p> <p>U2: “Oamenii albi au ieșit din ape și au spus vorbe care nu se înțelegeau”.</p> <p>U3: “Strămoșii noștri s-au înfricoșat și au spus că sunt VUMBI – duhuri. I-au întors în mare, cu cârdurile lor de săgeți. Dar VUMBI au scuipat foc cu zgomot de tunet”.</p>	<p>I.1a. Care sunt grupurile umane ce pot fi identificate?</p> <p>I.1b. Ce au văzut africanii?</p> <p>I.2a. Descrieți Europeanii, văzute de Africani!</p> <p>I.2b. Cum le aud vorbirea?</p> <p>I.3a. Ce sentimente au încercat Africanii?</p> <p>I.3b. Ce au devenit Europeanii pentru aceștia?</p> <p>I1. Cu ocazia descoperirilor geografice Europeanii și Africanii se cunosc: Africanii consideră ambarcațiunea ca o “barcă cu aripi albe-albe”.</p> <p>I2. Europeanii sunt Oameni cu fețe-albe și un limbaj necunoscut.</p> <p>I3. Africanii sunt cuprinși de spaimă. Îi consideră pe Europeni ca duhuri – VUMBI – care au puteri deosebite: scuipă foc, fac zgomot de tunet.</p>

În etapa a doua se formulează cerința: “Realizați, cu ajutorul fișelor individuale, un monolog sau dialog, pe baza fragmentului Legendă din Africa de Vest”.

IV. Concluzii

1. Cunoașterea civilizației europene, prin intermediul unui grup ce explorează coastele Africii, cu ajutorul unei ambarcațiuni ușoare cu pânze, lăsată la apă, se realizează prin:

- percepții și reprezentări redată plastic: "Oamenii ies din ape", barca poate fi asemănată cu o pasăre cu aripi: repetiția subliniază nu numai interesul ci și admirația, ba chiar surpriza;
- comunicarea verbală nu poate fi stabilită de Africani: "vorbele nu se înțelegeau";
- cunoașterea emoțională legată inițial de interesul stârnit de Europeni se realizează gradat, ajungând la spaimă și ripostă: "Strămoșii s-au înfricoșat..., i-au întors în mare";
- în final, reprezentarea colectivă se definește, apoi se transformă în mit. Nii veniți nu pot fi decât entități supranaturale – VUMBI – care recurg la foc și tunete, arme de foc; în acest caz, dinamica socială dată de reprezentarea colectivă este de respingere, apoi de asimilare, transfer.

2. Evaluarea unei civilizații prin intermediul unui grup uman aduce în plan valoric decalajul dintre civilizația africană și cea europeană:

- cunoștințele limitate ale Africanilor îi vor conduce spre o cunoaștere în care afectul devine dominant;
- gândirea plastică a acestora, transpusă în mit, nu poate fi însă negată.

3. Alegând din codul strategiilor didactice învățarea folosind cunoașterea empatică se ating mai multe obiective:

- cunoașterea și înțelegerea deplină, la nivel mental, afectiv și valoric a secvențelor de istorie. Se dezvoltă abilitatea de a lucra cu un izvor istoric, pregătind pe viitor specialiști.
- cerința de a realiza un dialog pe baza textului pornește de la ipoteza de lucru care își propune a demonstra că după asimilarea conceptelor, elevii le vor putea aplica. Itemului i se poate stabili validitatea "în funcție de patru niveluri ale domeniilor cognitiv și afectiv"⁴.

Nr. Elevi:	Nivelul obiective-	Compre-	Analiză	Sinteză	Recepti-	Valorizare
38 – XD	obiective-	hensiune			vitare	1p-redarea conform
17 – XE	lor opera-					textului,
	ționale ale					1p – redarea
	cunoașterii					creativă
						1p – corecti-
						tudinea fișei
						de lucru
55	Puncte: 10	1	2	2	2	3

4. P. Lisievici, "Teste de cunoștințe", Târgoviște, C.C.D., 1993, p. 36-37, în care sunt elaborate grafice conform taxonomiei lui Bloom pentru obiective operaționale.

În Anexe sunt prezentate 3 fișe în care cunoașterea și afectul antrenate în realizarea identității celuiilalt, diferă conform sexului: pacifismul îi este caracteristic unei eleve, spiritul belicos este relevant pentru un elev; în rest dintr-un număr total de 41 de fișe, aparținând a două clase a X-a, 39 pun în evidență o percepție și o reprezentare fidelă a textului, transpus în dialog. Două grafice ilustrează frecvența rezultatelor astfel:

- în clasa a X-a D, dintr-un număr de 38 elevi, 17 au obținut note de 9, 7 note de 8 și 14 note de 7. Cunoașterea transferată în procente se ridică la 44,73% pentru cei notați cu 9, 18,42% pentru cei notați cu 8 și 36,84% pentru cei cu nota 7.
- în clasa a X-a E, dintr-un număr de 17 elevi, doi au obținut note de 9, 2 note de 8 și 14 nota 7. Nivelul de însușire al cunoștințelor este de 11,76% pentru cei cu nota 9 și 8, 76,47% pentru cei cu nota 7.

Cuantificările sistematizează o situație aproape ideală probând ipoteza de lucru.

Creativitatea prin gândire și imaginație anticipativă vor fi, de asemenea, cultivate prin realizarea dialogurilor și a monologurilor. S-ar mai putea adăuga că această strategie este legată de simulare și învățarea pe roluri. În plus, folosirea fișelor, în etapa a doua a cunoașterii, asigură durabilitatea achiziției, prin învățarea participativă.

4. Ca o concluzie finală, nu mi se pare inutil să reiterăm ideile: istoria este știința care asigură, prin cunoașterea empatică, atingerea profunzimilor; este o știință a acțiunii, în pofida disputelor din sânul ei.

CAIN SORINA

Cls. a X-a D

Fișă de lucru: "Legendă din Africa de Vest"

"Pe marea cea mare, ei au văzut răsărind o barcă mare. Barca avea aripi albe-albe, ce luceau ca niște cuțite. Oamenii albi au ieșit din ape și au spus vorbe care nu se înțelegeau. Strămoșii noștri s-au înfricoșat și au spus că sunt Vumbi, duhuri. I-au întors în mare, cu cârdurile lor de săgeți. Dar Vumbi a scuipat foc cu un zgomot de tunet"⁵.

- Priviți! Pe marea cea mare a apărut o barcă mare.
- Da, și are aripi albe-albe, ce lucesc ca niște cuțite.
- Priviți! Din ape au ieșit Oameni Albi!
- Ascultați! Ce spun oare?
- Sunt vorbe fără de-nțeles!
- Să fugim! Sunt cu siguranță niște VUMBI!
- Nu, mai bine să-i alungăm cu săgețile noastre!

În urma băștinașilor, Vumbi a scuipat foc cu un zgomot de tunet.

---

5. I. Scurtu..., A. Pandeia, VI. Zodian, S. Iosipescu, *op. cit.*, p. 34.

CAPOTA RAMONA

Cls. a X-a E

**Imaginea celuilalt
"Cine sunt Vumbi"⁶**

- Uite, pe mare se vede o barcă mare, a spus unul dintre Africani.
- Vezi, barca asta are aripi albe-albe, ce lucesc ca niște cuțite, a observat alt African. Europeanii încearcă să comunice cu africanii spunând:
  - Bună ziua! Am venit cu gând de pace și vă rugăm să ne primiți pe teritoriul vostru.
  - Nu înțelegem nimic din ce spun, cred că au venit să ne cucerească teritoriul, iar pe noi să ne omoare; aceste vorbe au fost spuse de un African.
  - Ce se întâmplă, nu ne răspunde nimeni nimic, a spus un European.
  - Aceștia cred că sunt Vumbi – duhuri – au spus africanii care erau înfricoșați.
  - Să-i întoarcem în mare cu cârdușii de săgeți.
- Europeanii:
  - De ce trag în noi, trebuie să ne apărăm, să scăpăm cu viață!
- Africanii:
  - Feriți-vă! Acești Vumbi scuipă foc cu zgomot de tunet.

PAIU DRAGOȘ IONUȚ

Cls. a X-a E

**Imaginea celuilalt
"Cine sunt Vumbi?"⁷**

- În larg se zăreau corăbii cu aripi albe, lucind ca niște cuțite. Oamenii Albi au înaintat pe țarm întrebându-i:
- Cine sunteți?
- Oamenii de pe insulă spuneau lucruri de neînțeles pentru Europeani.
- Predați-vă, locuitori necunoscuți! – spun Europeanii.
- Africanii continuau să arunce vorbe necunoscute:
- Oamenii cu Fețe-albe, precis sunt VUMBI, duhuri rele! Să-i alungăm cu săgețile!
- Europeanii au ripostat:
- Foc! Foc! Sunt prea mulți, să ne retragem și vom reveni cu întăriri.

"Legendă din Africa de Vest"

---

6. *Ibidem.*

7. *Ibidem.*

BIBLIOGRAFIE:

1. Allport, G.N., *Structura și dezvoltarea personalității*, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1991.
2. Guilford, P., Zimmerman, W.S., *Inventaire de tempérament*, Paris, S. Jouvert, 1959.
3. Lipps, Th., *Estetica. Psihologia frumosului*, vol. I, București, Editura Meridiane, 1987.
4. Moscovici, S., *Psihologie socială*, Iași, Univ. Al.I. Cuza, 1994.
5. Neacșu, I., *Empatia și modelarea comportamentelor pentru profesia didactică – perspectivă psihoeducațională*, în Păun, E., Potolea, D., *Pedagogie – Fundamente, tendințe și demersuri aplicative*, Iași, Polirom, 2002, p. 84-107.
6. Radu, I., *Psihologie școlară*, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1974.

III. ISTORIA ÎNVĂȚĂMÂNTULUI

INSTITUTUL MACEDO-ROMÂN DIN BUCUREȘTI (1865-1871)

DORU NEAGU*

"Foarte importantă pentru cauza aromânilor a fost marea revoluție națională din 1848 care contribui mult la cimentarea Cauzei Naționale"¹ și care s-a aflat la baza celei de-a treia faze a mișcării de regenerare a aromânilor² datorată pașoptiștilor refugiați în Imperiul Otoman unde au găsit „un călduros adăpost pe lângă generosul guvern otoman, care îi primi cu bunăvoință și le dete și funcțiuni” (Ioan Șomu Tomescu)³. În timpul peregrinărilor prin Imperiu, acești patrioți⁴ – Ion Heliade Rădulescu⁵, Dimitrie Brătianu, Cezar Bolliac, Christian Tell, Ion Ionescu de la Brad⁶, Nicolae Bălcescu⁷, Ion

---

1. Vasile DIAMANDI-AMINCEANUL, *Românii din Peninsula Balcanică* [1938], [București:] Domino (Balcanica), 1999, p.114.

2. Prima dintre acestea se petrecuse în ultimele decenii ale secolului XVIII și începutul secolului XIX și avusese ca protagoniști pe moscopolenii din Albania (Cavaliotti, Daniil, Ucuta) iar a doua în primele trei decenii ale secolului XIX printre aromânii refugiați în Imperiul Habsburgic (Mihail Boiagi, Gheorghe Constantin Roja) – *Ibid.*, p.109-113; Max Demeter PEYFUSS, *Chestiunea aromânească. Evoluția ei de la origini până la Pacea de la București (1913) și poziția Austro-Ungariei*, traducere autorizată de Nicolae-Șerban Tanașoca, București, Edit. Enciclopedică (Biblioteca enciclopedică de istorie a României), 1994, p.23-30; Pericle PAPAHAĞI, *Scriitori aromâni din secolul al XVIII-lea (Cavaliotti, Daniil, Ucuta)*, București: Institutul de Arte Grafice „Carol Göbl”, 1909.

3. Victor PAPACOSTEA, *Însemnările lui Ioan Șomu Tomescu cu privire la arhimandritul Averchie*, în „Revista Aromânească”, București, vol.I, nr.1, 1929, p.45; M.D. Peyfuss, *op.cit.*, p.33; cf. P.Papahagi, *op.cit.*, p.8.

4. Despre rolul lor a se vedea: M.D. Peyfuss, *op.cit.*, p.32-33.

5. El se ocupase încă din perioada anterioară de studiul aromânei – Th[eodor] CAPIDAN, *Ideile lui Ion Heliade Rădulescu asupra dialectului românilor din Macedonia*, în „Revista Macedo-Română”, București, vol.III, nr.1-2, 1931, p.10-22; Idem, *Aromânii. Dialectul aromân. Studiu lingvistic*, București: Imprimeria Națională, 1932, p.87-90. În memoriile sale din pribegie, *Souvenirs et impressions d'un proscris* (ed.rom. *Amintiri și impresii ale unui proscris*, trad.G.C. Gârbea, București, f.a.) amintește și despre contribuția aromânilor la istoria Greciei moderne – Sterie DIAMANDI, *Oameni și aspecte din istoria aromânilor*, București: Edit. „Cugetarea” P.C. Georgescu-Delafraș, 1940, p.15.

6. Ca agronom s-a ocupat de administrarea moșiiilor din Tesalia ale marelui vizir Mustafa Reșid Pașa – V. Papacostea, *Însemnările*, p.45 sq.; M.D. Peyfuss, *op.cit.*, p.33 (cu bibliografia) – prilej cu care a luat legătura și cu aromânii din regiune despre care a lăsat câteva însemnări – Ion IONESCU DE LA BRAD, *Păstorii români din Tesalia*, în „Album macedo-român”, sub red.lui V.A. Urechia, București, 1880, p.54.

7. A fost – se pare „cel dintâi care a recunoscut însemnătatea politică a aromânilor pentru România” – M.D. Peyfuss, *op.cit.*, p.32 – propunând și deschiderea de școli românești pentru aromâni. La 26 Octombrie 1850 el scria din Paris lui Ion Ghica: „Eu aveam hotărîrea venind de la Constantinopol d-a mă așeza între cuțo-vlahi, căci socot de neapărat a delopna naționalitatea într'acest avanpost al românismului. De-ai putea trimite un om zdravân acolo să ne facă un raport asupra stării morale și politice a lor, apoi am căuta o școală și să dăm de lucru la atîția tineri care mor de foame. Ar trebui ca trimisul tău să se ia bine cu popii și episcopii și să-i ajute a căpăta fonduri pentru

Ghica⁸, Dimitrie Bolintineanu⁹ și alții – au luat contact cu aromânii în regiunile lor de baștină. Așa s-a născut ideea sprijinirii pe plan cultural a aromânilor de către românii din Principate pentru a-și păstra prin cultură propria identitate etnică. Bolintineanu scria că: „Românii din Macedonia nu sunt greci, sunt români: trebuie să fie români; nu este ideea noastră a-i uni cu noi, căci suntem depărtați de dânșii; nu este ideea noastră a-i ajuta să opereze răscultări. Cugetul nostru este ca acest popor [...], aruncat în Macedonia, [...] să aibă conștiința naționalității sale.”¹⁰ Încercări mai fuseseră făcute: consulul general al Franței la București, Emile Poujade, adresase un memoriu Guvernului Francez în favoarea aromânilor¹¹, iar domnul Moldovei, Grigore Alexandru Ghica (1849-1856) ar fi avut ideea de a interveni pentru aromâni¹². Totuși, Dimitrie Bolintineanu „a fost, pare-se, cel dintâi care a intervenit la Poartă în favoarea aromânilor”¹³ printr-un memoriu adresat ministrului de Externe otoman, Fuad Pașa, prin care solicita înființarea pentru aromâni de școli, biserici precum și a unui corp militar propriu. El ar fi găsit înțelegerea demnitarului otoman dar „lucrul se amână pentru motive de oportunitate”¹⁴. Odată cu dubla alegere a lui A.I. Cuza ca domn în ambele Principate, D.Bolintineanu, I.Ionescu de la Brad, I.H. Rădulescu – promotori ai curentului stârnit în Țară în favoarea aromânilor – au reușit să atragă și pe principe¹⁵. Din acest moment A.I. Cuza va patrona în persoană această mișcare dovedindu-se și în această direcție un deschizător de drumuri¹⁶. Din 1860

---

deschiderea unei școli.” – Nicolae BĂLCESCU, *Opere*, vol.IV: *Correspondență*, ed.critică de G.Zane, București: Edit. Academiei R.P.R., 1964, p.229; Teodor VĂRGOLICI, *Note și comentarii la Dimitrie BOLINTINEANU, Călătorii la românii din Macedonia și Muntele Athos sau Santa Agora* [1858], în *Opere*, VI: *Călătorii*, ed., note și comentarii de Teodor Vărgolici, București, Edit. Minerva (Scriitori români), 1985, p.608; v.și Dr. S(îmion) ȚOVARU, *Problema școlii românești în Balcani*, București: Tip. „Cultura”, 1934, p.16-17; cf. T.Capidan, *Aromânii*, p.41, n.2; S.Diamandi, *op.cit.*, p.30; M.D. Peyfuss, *op.cit.*, p.32-33.

8. Pentru a pune în aplicare ideile prietenului său, Ion Ghica a avut, probabil, inițiativa de a trimite pe Dimitrie Bolintineanu în 1854 la aromânii din Peninsula Balcanică intervenind în acest sens pe lângă Sadyk Efendi (Mihail Czaykowski) – T.Vărgolici, *loc.cit.*, p.608-609 (cu bibliografia).

9. Tatăl lui său era aromân stabilit în Țara Românească. Dimitrie Bolintineanu a întreprins o călătorie la aromânii din Balcani despre care a scris în 1858 o carte publicată în 1863 – *Opere*, VI: *Călătorii*, p.287-405.

10. D.Bolintineanu, *o.c.*, p.294. El critica „marea idee” a grecilor de a uni sub stăpânirea lor pe ortodocșii din Balcani ca pe vremea Imperiului Bizantin afirmând că: „A forma toți aceștia un rigat peste celelalte naționalități mi se pare un vis, ba încă un vis nedrept, ca și acele ce visează grecii: de a subjugă pe celelalte naționalități. Toate aceste lucruri sunt secretele viitorului. Ceea ce credem noi că toți acești români ar trebui să facă, este de a-și păstra cu sînțenie limba și datinile române, oricare ar fi soarta ce viitorul le păstrează” [s.n.] – *Ibidem*, p.395-396; v.M.D. Peyfuss, *op.cit.*, p.35.

11. D.Bolintineanu, *op.cit.*, p.333. M.D. Peyfuss notează că era „pentru prima dată când reprezentantul unei Puteri europene ar fi manifestat interes față de aromâni”. – M.D. Peyfuss, *op.cit.*, p.34.

12. D.Bolintineanu, *op.cit.*, p.333. Opinia lui M.D. Peyfuss [*op.cit.*, p.34, n.83], după care Bolintineanu i-ar fi făcut această sugestie, nu pare a avea suport documentar.

13. M.D. Peyfuss, *op.cit.*, p.34.

14. D.Bolintineanu, *op.cit.*, p.332-333; M.D. Peyfuss, *op.cit.*, p.34.

15. V.Papacostea, *Însemnările*, p.40.

16. S.Diamandi, *op.cit.*, p.16; cf. Constantin C. GIURESCU, *Viața și opera lui Cuza-Vodă* [1970], Chișinău, Universitas, 1994, p.433-434.

datează prima intervenție oficială a autorităților române pe lângă Guvernul Otoman prin vocea lui Costache Negri¹⁷ dar „Miniștrii otomani nu au gustat această idee, deși era foarte favorabilă intereselor comune.”¹⁸ La rândul său D.Bolintineanu și-a publicat în 1863 notele sale de călătorie în Macedonia care au stârnit un larg interes¹⁹.

În această efervescentă națională, lua naștere la București în 1860 Comitetul Macedo-Român²⁰. Membrii săi fondatori²¹ au fost: Dimitrie Cosacovici²², D. Bolintineanu, Iordache Goga (din Vlaho-Clisura), poetul Mihail Niculescu (din Târnova), Zisu Sideri (din Sar), Toma Tricopol (din Crușova). În 1863 Comitetul a cooptat și oameni politici români printre care: C. Tell, C.Bolliac, C.A. Rosetti, Ceaur Aslan²³, Dimitrie Brătianu, I. Ghica, M.Kogălniceanu, V.A. Urechă²⁴. Comitetul a îngrijit de publicarea de articole despre aromâni în „Buciumul”, „Românul” și „Dâmbovița” și a redactat un manifest *Către frații români din Epir, Macedonia, Tesalia și Albania* publicat pe foi volante în limbile română și greacă și răspândit în 1863 în Imperiul Otoman²⁵ în care se arăta aromânilor că: „Voi [...] fraților din Dacia lui Aurelian, voi ați rămas într-o poziție critică și sunteți amenințați din zi în zi a vă contopi cu celelalte naționalități” căci „voi fraților în biserică aveți limbă streină, în afacerile voastre vă serviți cu scriere străină, în public

17. S.Țovaru, *op.cit.*, p.17; M.D. Peyfuss, *op.cit.*, p.35. C. Negri „totdeauna a avut fericita și meritoasa idee de a face ceva pentru acești români macedoneni” – T.Capidan, *Aromânii*, p.81. El a preluat asupra sa cheltuielile pentru tipărirea celei dintâi gramatici aromâne – *Bibliografia românească modernă (1831-1918)*, vol.I: (A-C), coord.gen. Gabriel Ștrempel, [București:] Edit. Științifică și Enciclopedică / Societatea de Științe Filologice din R.S. România, 1984, p.397, nr.7223 – datorate lui Mihail Boiagi. – V.Diamandi-Aminceanul, *op.cit.*, p.115-116.

18. D.Bolintineanu, *op.cit.*, p.380.

19. Detalii asupra acestei ediții în *Bibliografia*, p.405, nr.7371. Deși se îndoiește de călătoria lui Bolintineanu în Macedonia – T.Vârgolici, *loc.cit.*, p.611-612 – filologul Theodor Capidan nota că „fără călătoriile lui Bolintineanu [macedo-români] ar fi rămas multă vreme necunoscuți. Bolintineanu a fost acela care, chiar atunci când a exagerat, s-a silit să-i înfățișeze marelui public din țară într-o iconă cât mai simpatcă. Și încercarea lui n-a rămas zadarnică.” – T.Capidan, *Aromânii*, p.41; T.Vârgolici, *loc.cit.*, p.612.

20. T.Capidan, *Aromânii*, p.41-42; M.D. Peyfuss, *op.cit.*, p.35-36.

21. S.Diamandi, *op.cit.*, p.278; V.Diamandi-Aminceanul, *op.cit.*, p.114-115.

22. Originar din Meșova (comună din Pind), el s-a stabilit în Țara Românească și din 1859 a început publicarea de articole despre aromâni în gazeta „Dâmbovița” editată de D.Bolintineanu. Lui pare să-i fi aparținut inițiativa creării Comitetului. El a fost, alături de Ioan Caragiani, invitat să facă parte din Societatea Academică Română. Despre viața sa a se vedea: C[onstantin] C. COSMESCU, *Dimitrie Cosacovici și aromânismul*, București: Institutul de Arte Grafice „Carol Göbl” S-sor Ion St. Rasidescu, 1903, 57 p. [extras din: „Analele Academiei Române. Memoriile Secțiunii Literare”, s.II, t.XXV, 1903, p.285-340].

23. V.Diamandi-Aminceanul, *op.cit.*, p.115.

24. S.Diamandi, *op.cit.*, p.278.

25. A fost publicat integral în „Buciumul”, nr.3, 1863, p.10 și reprodus de Theodor T.BURADA, *Cercetări despre școalele Romanesci din Turcia*, [București:] Tip. „Românulu” Vintilă C.A. Rosetti, 1890, p.10-13 și fragmentar în: *Românii de la sud de Dunăre. Documente*, coord. Prof.univ.dr. Stelian BREZEANU, dr. Gheorghe ZBUCHEA, București: Arhivele Naționale ale României, 1999, doc.48, p.153-155.

vorbiți limbă străină și limba voastră cea maternă ați aruncat-o în fundul unghiului ca cum v'ar fi rușine cu dânsa. O păstrați numai pentru femei și copii." De aceea „Comitetul Macedo-Român din București a luat însărcinarea a dirija introducerea limbei naționale în toate orașele și târgurile românești [...]” și „Cere [...] concursul vostru al tuturor după mijloacele fiecăruia, invitându-vă să formați și voi comitete în strânse legături cu comitetul central din București să lucreze în comun pentru realizarea scopului național.”²⁶ Comitetul a finanțat și publicarea în 1862 a unei gramatici macedo-române scrisă de I.C. Massimu (după M. Boiagi)²⁷ pe care autorul a dedicat-o lui Anastasie Panu, fost caimacam al Moldovei. În scrisoarea de mulțumire adresată Comitetului, A.Panu realizează o schiță a unui program pentru mișcarea de deșteptare națională a aromânilor care includea: aducerea unor tineri aromâni la studii în România, utilizarea unor sume din fondurile mănăstirilor închinete pentru finanțarea mișcării naționale românești în Tesalia, Macedonia, Epir și alte zone ale Imperiului Otoman, fondarea unei arhiepiscopii autocefale la Ohrid și intervenția guvernului princiar pe lângă Poartă în folosul aromânilor²⁸. Acestui program vor încerca factorii politici de la București să-i dea curs pe tot parcursul epocii moderne.

Politica școlară promovată de Statul Român în Țară și străinătate va avea la bază legislația de organizare a învățământului adoptată în 1864 în timpul guvernului condus de M.Kogălniceanu prin care se punea instrucțiunea primară la temelie Statului stabilindu-se principiul obligativității și gratuității învățământului elementar, autoritățile fiind obligate să înființeze și să întrețină câte o școală primară în fiecare comună²⁹. Această lege a deschis o nouă etapă, decisivă, în dezvoltarea școlilor românești și pe baza ei se va acționa și în direcția propășirii învățământului românesc din Imperiul Otoman. Rolul principal în acțiunea de întemeiere de școli românești în Balcani îl vor deține, într-o primă etapă, absolvenții Institutului Macedo-Român din București³⁰ înființat prin grija factorilor politi-

26. Comitetul a adresat un memoriu și lui Napoleon al III-lea (1852-1870) ca să intervină pe lângă sultan pentru reactualizarea vechilor privilegii ale aromânilor, dar acest demers a rămas fără rezultat. – Victor PAPACOSTEA, *Memoriul macedo-românilor către Napoleon. Un proiect de autonomie românească în Peninsula*, în „Revista Macedo-Română”, vol.III, nr.1-2, p.23-55; M.D. Peyfuss, *op.cit.*, p.37.

27. Cf. *Bibliografia*, p.397, nr.7224; V.Diamandi-Aminceanul, *op.cit.*, p.115-116.

28. M.D. Peyfuss, *op.cit.*, p.36; cf. S.Țovaru, *op.cit.*, p.18, n.2.

29. *Ibid.*, p.21, n.1; Dan BERINDEI, *Dezvoltarea culturală în perioada 1848-1878: Învățământul*, în *Istoria românilor*, vol.VII, partea 1: *Constituirea României moderne*, coord. Acad. Dan BERINDEI, București: Edit. Enciclopedică, 2003, p. 819. Cu detalii asupra adoptării și conținutului legii: Constantin C. Giurescu, *op.cit.*, p.426-431.

30. Despre această unică instituție în anele învățământului au scris între alții: T.Burada, *op.cit.*; Mihail Virgiliu CORDESCU, *Istoricul școalelor române din Turcia, Sofia și Turcucaia din Bulgaria și al seminariilor de limbă română din Lipsca, Viena și Berlin*, București: Tip. Curții Regale „Carol Göbl Fiii”, 1906; S.Țovaru, *op.cit.*; V.Diamandi-Aminceanul, *op.cit.*, p. 117-119; M.D. Peyfuss, *op.cit.*, p.38-40; Emil ȚIRCOMNICU, *România și Balcanii. Spațiu geopolitic. Minorități sud-dunărene*, în vol. *Ethnologica*, [București:] Paideia (col. Științe sociale), [2002], p.254-255. Un studiu special i-a fost dedicat de către I.I. VELICU, *Institutul de la Sfinții Apostoli și începutul mișcării de redeșteptare a românilor macedo-*

ci din România și a călugărului aromân Averchie. Contribuția acestuia din urmă la deșteptarea sentimentului național românesc printre aromâni a fost evidentă chiar pentru contemporani³¹.

Pe numele său de mirean Anastasie, Averchie s-a născut la Avdela, în munții Pindului, ca al treilea fiu al celnicului Iani Iaciu Buda, muhtar [primar] în sat³². Data nașterii sale este controversată fiind plasată între 1806-1808³³. Învață carte la școala din sat³⁴, dar murindu-i părinții, rămâne în grija unei surori mai mari de la care fuge la 14 ani pentru a se călugări la Muntele Athos unde va ajunge în fruntea chinoviei de la mănăstirea Sf. Pavel și apoi egumen al mănăstirii Iviru. Prin 1849-1850, face cunoștință cu C.Tell, aflat în surghiun în drum spre Chios, pe care-l găzduiește în chilia sa³⁵. În 1861 soborul mănăstirii îl trimite la București pentru a îngriji de averea mănăstirii închinată Radu Vodă³⁶. Odată ajuns în capitala românească, Averchie reușește să rezolve problemele mănăstirii iar prin mijlocirea lui C.Tell câștigă un proces în care fusese implicată mănăstirea. Călătoria peste Dunăre trezește la Averchie sentimentul apartenenței aromânilor la poporul român³⁷. Prin intermediul lui C.Tell face cunoștință cu Cezar Bolliac, D.Bolintineanu, C.A. Rosetti, I.C. Brătianu, preotul Scarlat Vârnab,

---

neni, în „Revista Istorică Română”, București, an XI-XII, 1941-1942, p.272-286. Doar o mică parte din documentele aflate la Arhivele Naționale din București în fondul Ministerului Instrucțiunii Publice au fost date publicității: Victor PAPACOSTEA, *Documente aromânești dintre 1868 și 1870*, în „Revista Aromânească”, vol.1, 1929, nr.1, p.81-87, nr.2, p.169-177; Tudor MATEESCU (ed.), *Documente privind istoria Dobrogei (1830-1877)*, București: Direcția Generală a Arhivelor Statului din R.S.R., 1975, doc.257-258, p.276-279. Despre Averchie au publicat materiale și informații: V.Papacostea, *Însemnările*, p.38-55 și S.Diamandi, *op.cit.*, p.301-320 iar dintre absolvenții institutului memorii a publicat doar Gușu PAPACOSTEA-GOGA, *În zilele redeșteptării macedo-române. Memorii, acte și corespondență*, [București:] Edit. Casa Școalelor, 1927.

31. La 16 Februarie 1869 preotul Basili din Târnova scria Ministerului Instrucțiunii din România: „până acum eram cherduți ca învețamu carte la altu limba și lăsam pre a noastră ca nu sciamu nu ne dziseră, tră [de] lăvdare [laudă] este patriotlu nostru arhimandritu Averchie ce făcu ahtare [atare] bun lucru tră [pentru] noi.” – Arhivele Naționale ale României, București: Fond Ministerul Instrucțiunii Publice [înfra: M.I.P.], d.454/1869, f.5.

32. T.Burada, *op.cit.*, p.41-42; S.Diamandi, *op.cit.*, p.303; M.D. Peyfuss, *op.cit.*, p.39.

33. Unii autori înclină pentru 1806 – S.Diamandi, *op.cit.*, p.303 – dar nepotul său, Ioan Șomu Tomescu indică anul 1808 – V.Papacostea, *Însemnările*, p.39, 42. Anul 1818 indicat de T.Burada, *op.cit.*, p.15-16 pare să fie o greșeală de tipar – cf. și M.D. Peyfuss, *op.cit.*, p.39.

34. S.Diamandi, *op.cit.*, p.303 care scrie că aceasta era „singura școală care funcționa pe vremea aceea în Macedonia”, ceea ce este o exagerare.

35. *Ibid.*, p.306; V. Papacostea, *Însemnările*, p. 43-47; S.Țovaru, *op.cit.*, p.22.

36. *Ibid.* G. Papacostea-Goga, [op.cit., p.15] notează că scopul acestei deplasări a lui Averchie în România ar fi fost determinat de amenințarea care trona asupra mănăstirilor închinată datorită proiectului legii secularizării bunurilor bisericești. Averchie a fost îndemnat să intervină, ca aromân, pe lângă Guvernul de la București în favoarea așezământului. Există și opinia după care trimiterea sa la București s-ar fi datorat necesității îngrijirii mănăstirii care, sub administrarea bătrânului arhimandrit Gheorghe Boga, ajunsese în pragul falimentului. – S.Diamandi, *op.cit.*, p.308-309.

37. În 1862 asistă la o paradă militară pe platoul Cotrocenilor când domnitorul A.I. Cuza a trecut în revistă trupele unite ale celor două Principate. Entuziasmat, ar fi exclamat: „Și io hiu [sunt] armân!” – V.Papacostea, *Însemnările*, p.45; M.D. Peyfuss, *op.cit.*, p.39; E.Țircomnicu, *loc.cit.*, p.254.

arhiereul Scriban și D. Cosacovici³⁸ și participă la ședințele Comitetului Macedo-Român împărțind vederile acestuia³⁹. Activitatea lui Averchie, contactele sale cu fruntașii politici ai Principatelor nu prevesteau nimic bun pentru călugării greci. Egumenii greci ai mănăstirilor Șerban Vodă, Mihai Vodă, Hotari, Radu Vodă, Sărindari au scris soborului mănăstirii Ivir că Averchie s-a unit cu românii pentru secularizarea averii mănăstirilor închinată⁴⁰. Ca urmare a acestor demersuri, Averchie este chemat să revină la Ivir "spre a fi trimis la Moreea" aducându-i-se chiar mulțumiri pentru serviciile sale. Încrezător, Averchie revine la mănăstirea sa la sfârșitul lui August 1862 dar în urma unor altercații cu călugării greci – care erau să-l coste viața⁴¹ - părăsește „plin de scârbă Sfântul Munte” și revine la Avdela iar ulterior se stabilește la o soră a sa, la Târnova.

Aici îl îndeamnă pe nepotul său, Ioan Șomu Tomescu, care tocmai absolvise Gimnaziul grec din Larisa să plece la București, având asupra sa și scrisori de recomandare pentru Christian Tell și Zisu Sideri, fiind „unul dintre primii macedoneni care vine în Țară să învețe carte românească”⁴². La intervenția lui V.A. Urechiă, tânărul macedo-român este acceptat ca intern la Seminarul Central de la Mănăstirea Văcărești⁴³ și se arată a fi un elev silitor. În Iunie 1865, cu ocazia festivității de sfârșit de an, i se decernează premiul I de către însuși ministrul Instrucțiunii. La ceremonie a participat și Averchie⁴⁴ care va solicita ulterior ministerului să aprobe aducerea și altor copii aromâni pentru a învăța carte în România spre a fi trimiși în Macedonia să înființeze școli românești⁴⁵.

Cu sprijinul Comitetului Macedo-Român propunerea este discutată în Consiliul Permanent al Instrucțiunii Publice. La 16 Iulie 1865, printr-un proces verbal semnat de A.T. Laurian, D.P. Vioreanu, V. Turnescu și Bacaloglu⁴⁶ și în care se arată că „formarea de juni macedoneni cari s-ar destina a face pre învățători la Românii din Pindu, Tesalia, Macedonia și alte părți ale Turciei europene, e pen-

38. S.Diamandi, *op.cit.*, p.309.

39. El declara membrilor Comitetului: „Ghine bănați [trăiți] voi că aveți carte tu [în] limba noastră cum au toate melețiile [națiile] aveți limba îndreaptă; aveți sculi [școli] și biseriți tu [în] limba armânească ma [dar] noi tu [în] loclu a nostru, o avem limba fără carte nu putem să zburăm [vorbim] ca voi că n-avem carte; tu [în] sculiile [școlile] a noastre nu învățăm armânește și limba noastră cu trețerea cherolui [timpului] va o cherdem” – V. Papacostea, *Memoriile*, p.49, traducere în română la S.Diamandi, *op.cit.*, p.310, n.1.

40. V.Papacostea, *Însemnările*, p.50.

41. După „descrierea intrucâtva amănunțită dar cu multe înfloriri de stil” a nepotului său, Ioan Șomu Tomescu, rezultă că odată sosit la mănăstire au avut loc la începutul lunii Septembrie 1862 aprinse discuții între el și călugării greci care l-au învinuit că s-a făcut unealtă în mâna românilor pentru secularizarea averilor mănăstirești [S.Diamandi, *op.cit.*, p.311; V.Papacostea, *Însemnările*, p.51-52]. Discuțiile au fost violente și unul dintre călugării greci a încercat să-l asvârle pe fereastră, fiind salvat în ultimul moment de servitorul său, Paisie [*Ibid.*, p.45].

42. S.Diamandi, *op.cit.*, p.312; cf. V.Papacostea, *Însemnările*, p.52.

43. S.Diamandi, *op.cit.*, p.312.

44. *Ibidem*, p.313.

45. V.Papacostea, *Însemnările*, p.53.

46. Idem, *Documente*, p.82; *Românii*, doc.51, p.157.

tru noi, Românii din Principate, nu numai o datorie de consângenitate ci și un interes vital pentru viitorul națiunii noastre”⁴⁷, hotărăște întemeierea Institutului Macedo-Român din București. Cu această ocazie erau destinați din bugetul pe 1865 al ministerului 20.000 lei pentru deschiderea unui internat la o mănăstire din București, 4.000 erau dați lui Averchie pentru a aduce până în Septembrie 1865 10 tineri pideni între 12 și 14 ani cărora urma să li se pună la dispoziție suma de 9.900 lei (990 lei/elev) spre a-i pregăti pe aceștia pentru a putea urma școli românești. Ca director a fost numit arhimandritul Averchie, internatul fiind pus sub direcția de studii a lui I.C. Massim⁴⁸, om cu o bună pregătire clasică (colaborator al lui A.T. Laurian la primul *Dicționar al Limbii Române*) și care va deveni elementul de permanență, de autoritate și de răspundere în Institut⁴⁹.

Ca urmare a deciziei ministeriale, în August 1865 Averchie pleacă în Macedonia pentru a aduce elevi la școală. La început sarcina sa a fost dificilă căci locuitorii satelor aromâne se opuneau trimerii feciorilor lor pentru a învăța carte fie datorită propagandei grecești, fie sub motivul că, odată ajunși la București, aceștia nu se vor mai întoarce lăsând „hoara screptuită [satul pustii] și laile [biete] fete nimăritate”⁵⁰. Cu toate greutățile întâmpinate, Averchie informa din Avdela la 15 Septembrie 1865 forurile din Țară că a trimis cu chirigii prima serie de 10 copii⁵¹ el urmând să revină o lună mai târziu⁵². După mențiunile timpului acești primi elevi aromână au făcut senzație în Capitală: presa a scris despre ei iar domnitorul A.I. Cuza i-a primit în audiență⁵³.

În 1866 Ioan Caragiani, profesor la Liceul din Iași, urma să efectueze o călătorie în Macedonia pentru a aduce 20 de tineri care urmau a se întoarce la terminarea studiilor pe meleagurile natale⁵⁴. Averchie revine în Turcia în 1867 aducând de astă dată feciori nu numai din Pind ci și din alte regiuni⁵⁵. În gene-

47. V.Papacostea, *Documente*, p.82-83; v.și M.I.P., d.525/1865, f.1 și 35.

48. G. Papacostea-Goga, *op.cit.*, p.17; S.Țovaru, *op.cit.*, p.22.

49. I.I. Velicu, *loc.cit.*, p.276. În notificarea trimisă de minister lui I.C. Massim i se arăta că trebuia să aibă în vedere ca tinerii aromâni „să învețe cu limba română științele hotărâte prin gimnazii și licee și mai ales să[-i] învețe a iubi România și a o face apoi iubită între concetățenii lor” [*ibidem*, p.274].

50. S.Diamandi, *op.cit.*, p.315.

51. V.Papacostea, *loc.cit.*, p.53, n.2. Aceștia erau originari din: Avdela (Gheorghe Dautti, Toli G.Tulliu, Demetru Papinian, Bușiu M.Savuli, Demetru Papaichim), Selia-Veria (Demetru G.Badralexi, Gușu Papacostea, Nicolae Popilian) și Perivole (Domenic Goma, Apostol Misiu Teodorian) – *ibidem*, p.54; E.Țircomnicu, *loc.cit.*, p.255; cf. V.Diamandi-Aminceanul, *op.cit.*, p.117.

52. S.Diamandi, *op.cit.*, p.316.

53. G.Papacostea-Goga, *op.cit.*, p.17; I.I. Velicu, *loc.cit.*, p.274.

54. Planul prevedea aducerea a câte doi copii din Seru, Salonic și Vlaholivadi, Samarina și Muscio și câte unul din Bitolia, Crușova, Moscopole, Ohrida, Neveasca, Gramostea, Vlaho-Clisura, Blața, Breaza, Aspropotam, Lacea și un fârșerot – M.I.P., d.975/1866, f.3.

55. Aceștia erau din Avdela (Ioan G. Gulioti, Constantin Cairetti, Demetru Abelian, Constantinescu, Apostol Theodor, Tulliu Caragiani), Perivole (George Perdichi, Demetru Șumba), Blața (Andrei Bagav), Vlaho-Clisura (frații Fesa), Neveasta (Constantin Ionescu-Chirana, Sergiu Dumitrescu), Ohrida (Filip Apostolescu) și Magarova (D.Nicolescu) – T.Burada, *op.cit.*, p.16; V.Papacostea, *Însemnările*, p.51-55; E.Țircomnicu, *loc.cit.*, p.255; cf. V.Diamandi-Aminceanul, *op.cit.*, p.118.

ral sunt acceptate două serii de elevi⁵⁶ dar, după cum rezultă din actele păstrate, mulți elevi au venit sau au fost aduși individual⁵⁷. Numărul solicitanților va lua proporții, determinând ministerul să fixeze numărul locurilor disponibile și să ia în 1868 hotărârea de a recruta din doi în doi ani câte 15-20 de copii din Macedonia⁵⁸, ceea ce nu s-a mai putut realiza deoarece școala a fost închisă trei ani mai târziu. În perioada cât a funcționat această școală peste 40 de tineri aromâni i-au trecut pragul⁵⁹.

Institutul Macedo-Român – cum era oficial numit în actele ministerului – funcționa în mănăstirea Sfinții Apostoli din București (de aici și numele de „Școala de la Sfinții Apostoli” cum mai e cunoscut). În cadrul acestei școli, organizată după un program deosebit de al școlilor Statului⁶⁰ domnea o atmosferă misionară pentru care erau pregătiți elevii⁶¹, înțelegerea lor revenind în totalitate Statului Român. Pentru a vedea care era situația celor ce trebuiau să urmeze aceste cursuri, ministerul l-a însărcinat pe Ioan Caragiani⁶² să-i supună pe viitorii elevi abia sosiți din Macedonia unui control asupra pregătirii lor și să întocmească un referat spre a se ști pe ce se poate conta ca pregătire a lor. S-a constatat că, în timp ce unii tineri aveau ceva cunoștințe de curs secundar, cu gramatică și sintaxă greacă, cu ceva franceză, etc., alții posedau doar cunoștințe de curs primar. Caragiani sublinia în raportul său și influența desnaționalizatoare pe care grecii o exercitau asupra aromânilor în privința limbii, notând, între altele: „La examenul făcut [...] junii macedoromâni siliți în școale de către profesorii greci a nu vorbi, nici a gândi românește au fost examinați în limba greacă modernă, neputându-se servi de limba română, neștiind termenii tehnici românește”⁶³. Au fost selectați „cei mai naționaliști și mai buni profesori din București”⁶⁴ între care s-au aflat: I.C. Massim, Ion Angelescu, Anghel Demetrescu, Ștefan Popescu, Gheorghe Ghimbășianu, Alexandru Săvulescu, Demetru Cerchez, Grigore Columbeanu, Constantin Codrescu, Ștefan Protopo-

56. G.Papacostea-Goga, *op.cit.*, p.17, n.1.

57. În Iunie 1866 erau 19 elevi iar în August același an numărul lor sporise la 24 – M.I.P., d.546/1866, f.78 și132; M.D. Peyfuss, *op.cit.*, p.39. După a doua călătorie a lui Averchie în 1867 numărul elevilor era de 40 – *Ibidem*, p.39-40.

58. În 1868 au fost aduși încă 8 copii noi – M.I.P., d.560/1868, f.226.

59. Ion ARGINTEANU, *Istoria românilor macedoneni din timpurile cele mai vechi până în zilele noastre*, București: L'Indépendance Roumaine, 1904, p.285; S.Diamandi, *op.cit.*, p.316-317.

60. I.Arginteanu, *op.cit.*, p.285.

61. S.Diamandi, *op.cit.*, p.398.

62. Caragiani era aromân. A studiat la Universitatea din Atena și s-a stabilit la Iași unde a devenit un cunoscut profesor de limbă greacă și un promotor activ al junimismului. În 1866 a fost numit printre membrii Societății Literare Române (viitoarea Academie) unde – împreună cu D.Cosacovici – reprezenta elementul românesc din sudul Dunării – Pericle PAPAĞAGI, *Viața lui Ioan Caragiani*, Ia: Ioan CARAGIANI, *Studii istorice asupra românilor din Peninsula Balcanică*, vol.I, București: Cultura Națională, 1929, p.IV-VI; v.și Dorina N. RUSU, *Istoria Academiei Române. Repere cronologice*, București: Edit. Academiei Române, 1992, p.9 și 18.

63. I.I. Velicu, *loc.cit.*, p.274.

64. I.Arginteanu, *op.cit.*, p.285.

pescu, Ion Stinghie, N.Becescu-Mirodotu, Ioan Ilarianu (maestru de muzică), Constantin Șirianu (instructor militar), Haralambie Granda⁶⁵. Au fost și cazuri când unii dintre profesori (I.C. Massim, Ilie [!]) Angelescu, Ștefan Popescu [!]) au predat temporar lecții gratuit⁶⁶. Începutul a fost dificil. Întrucât predarea se realiza în româna literară a fost necesar ca I.C. Massim să lucreze câte 10 ceasuri zilnic cu tinerii aduși de Averchie⁶⁷, efort care a dat roade în scurt timp elevii reușind a folosi curent limba română literară.

Având în vedere caracterul particular al școlii, disciplina era foarte riguroasă. În 1868 este întocmit și un *Regulament disciplinarii pentru Școala Macedo-română din Capitală* în 8 secțiuni cuprinzând obligațiile elevilor și modul de funcționare a școlii⁶⁸ care fixa durata orelor de studiu între orele 8-11 dimineața și 2-4 după amiaza⁶⁹. Moralitatea – trăsătură esențială a vieții aromânești⁷⁰ – era în primul rând vizată, Averchie însuși străduindu-se să evite tot ceea ce ar fi dăunat elevilor sub acest aspect⁷¹. Pe această bază erau acceptate și cererile de admitere în institut urmărindu-se ca elevii să fie aleși din familii ale căror legături sociale să poată contribui la realizarea scopului urmărit adică să provină „din orașe și comune românești și [să fie] aleși din sânul familiilor care au influență și autoritate, să fie copii de familie cunoscute la noi, astfel încât după întoarcerea în patrie să fie primiți și ascultați”⁷². Se încerca a se opera o selecție a elevilor în rândul elitei macedo-române și drept urmare era necesar ca elevii să fie nu numai dotați superior ca intelect dar să fie și de o „moralitate perfectă”⁷³. Obiectele de studiu erau limbile română și franceză, istoria, matematicile, geografia, desenul, muzica⁷⁴ adică acele materii indispensabile unor misionari ai românismu-

65. I.I. Velicu, *loc.cit.*, p.276. Originar dintr-o familie aromână, Grigore H.Grandea a fost unul dintre primii poeți care au scris despre aromâni – Georgeta ANTONESCU, *Grigore Haralambie GRANDEA*, în *Dicționarul scriitorilor români: D-L*, coord. Mircea Zăciu, Marian Papahagi, Aurel Sassu, București: Edit. Fundației Culturale Române, 1998, p.440-442 – și care a redactat primul ziar aromân din România, „Albina Pindului” – Georgeta RĂDUICĂ, Nicolin RĂDUICĂ, *Dicționarul presei românești (1731-1918)*, București: Edit. Științifică, 1995, p.315, nr.4937.

66. M.I.P., d.525/1865, f.181 și 186.

67. G.Papacostea-Goga, *op.cit.*, p.17-18; V.Papacostea, *Memoriul*, p.23.

68. M.I.P., d.560/1868, f.301-304.

69. *Ibidem*, f.301.

70. Într-un raport către Minister Averchie scria că: „populațiunile române din Macedonia sunt deprinse în curată simplitate naturală și castitatea moravurilor unei vieți patriarhale. Pentru dânsii moralitatea este mai scumpă, decât religia chiar. Pentru aceasta eu [...] cred [...] că persoanele ce le vom pregăti și trimite în acele părți, să se bucure de o perfectă moralitate și încă acele persoane să facă parte din însăși familiile lor” – I.I. Velicu, *loc.cit.*, p.277.

71. Averchie a intervenit pe lângă poliție prin care să se interzică categoric „îmbăierea fără costum de baie în Dâmbovița, care curgea pe sub ferestrele mănăstirii” – *Ibidem*, p.277; v.și M.D. Peyfuss, *op.cit.*, p.37.

72. Apud I.I. Velicu, *loc.cit.*, p.277.

73. *Ibidem*, p.278. Averchie a exagerat mult în această privință și această prost înțelesă rigurozitate avea să fie una din cauzele nemulțumirilor elevilor din institut (cel puțin în aparență) cum se va vedea în cele ce urmează.

74. I.Arginteanu, *op.cit.*, p.285.

lui cum erau considerați acești elevi. Funcționau două secții de studii: un curs primar și unul secundar. Unii elevi cu rezultate bune și care și-au însușit mulțumitor româna literară au fost acceptați, încă înainte de desființarea școlii, la început ca auditori iar mai apoi ca elevi la unii licee bucureștene (de pildă Sf.Sava)⁷⁵. Întrucât, după cum aprecia Averchie, „misiunea acestei școli este de a face pe unii dintre elevi profesori în pământul natal iar pe alții preoți”, el va cere la 2 Ianuarie 1868 hirotonirea a 5 elevi⁷⁶, cerere respinsă de Mitropolia Ungro-Vlahiei fără ca forul ecleziastic suprem al României să indice motivele unei atari decizii⁷⁷. Caracterul particular al școlii, acela de a pregăti pe viitorii propagatori ai ideii naționale românești în Balcani este pus în lumină și de altă decizie. Atât conducerea școlii, cât și factorii de răspundere din Ministerul Instrucțiunii susțin pe elevi să meargă acasă în perioada vacanței de vară⁷⁸, ministerul îngrijindu-se de cheltuielile călătoriei și acordând burse copiilor și p perioada cât ei rămâneau în localitățile natale. Scopul acestei acțiuni era cât se poate de clar și exprimat ca atare de Averchie la 17 August 1868 „căci junii acești mergând acasă vor face impresiune între confracții noștri cât și între inamicii noștri”⁷⁹.

Internatul de la Sfinții Apostoli a trecut și prin perioade critice datorită fricțiunilor apărute între Averchie și elevi⁸⁰. Mai mulți dintre aceștia au început să aibă conflicte cu Averchie reclamându-i la minister. Au fost păreri după care reclamațiile s-ar fi datorat faptului că elevii ar fi fost ținuți numai în posturi și teroare⁸¹. În 1868 un număr de 21 de elevi solicitau înlocuirea lui Averchie „pentru că juni de familie însemnate din Macedonia veniți într-adinsu pentru a-și studia limba și de la care se speră mult pentru scopul național încă și recomandați de la onoratul Guvern nu îi primește pe când din contra feciori de greci nevârștnici și necompetenți de la care ia bani îi primește cu cea mai mare mulțumire”⁸². Drept represalii Averchie elimină pe recalcitranți din institut și copiii sunt nevoiți a vagabonda pe străzile Bucureștiului. Autoritățile sunt sesizate că „părinții acestor elevi s-au încredințat înaltului Guvern Român după căldurosul apel al Comitetului

75. I.I. Velicu, *loc.cit.*, p.275.

76. M.I.P., d.560/1868, f.2. Era vorba de: Apostol Tacit, Apostol T.Mișiu, M.Popescu, Demetru Popescu, G.Goma.

77. *Ibidem*, f.4.

78. I.I. Velicu, *loc.cit.*, p.278.

79. M.I.P., d.560/1868, f.105.

80. Amintirea unei astfel de perioade critice a rămas în memoria multora dintre elevii școlii de vreme ce, chiar în 1901, unul dintre ei, Dimitrie Nicolescu – ajuns între timp institutor-director al școlii române din Târnova – nota că institutul fusese încredințat „pe mâinile unui călugăr Averchie, un exploatator și un mincinos care, din cauza abuzurilor comise de el a dat de râpă instituțiunea” – M.I.P., d.373/1902, I, f.210. Iar alți autori îl prezintă pe Averchie ca „stăpânit de vițel banului și al desfrâului” – C.I. Cosmescu, *loc.cit.*, p.328.

81. S.Diamandi, *op.cit.*, p.317.

82. M.I.P., d.560/1868, f.216. Probabil prin „feciori de greci” elevii înțelegeau odraslele grecomanilor. „Sub denumirea de grecomani se înțeleg toți acei străini care, deși nu sunt greci, fiind însă crescuți în sentimente grecești, sunt partizani înfocați ai lor” – M.V. Cordescu, *op.cit.*, p.14, n.2; cf. N[icolae] BATZARIA, *România văzută de departe*, București: Edit. Viața Românească S.A., f.a., p.67.

Macedo-Român iar nu călugărului Averchie care, după cum este știut nu se bucură de nici uă stimă chiar în comuna în care s-a născut⁸³ și, la intervenția ministerului, este Averchie este nevoit a-i reprimi⁸⁴. Chiar un grup de profesori ai instituției – între care Aaron Florian – solicitau, spre a se pune capăt desordinilor, înlocuirea lui Averchie din funcția de director și excluderea din internat a elevilor turbulenți⁸⁵. Situația fiind critică, Consiliul Permanent al Instrucțiunii Publice destituie în Septembrie 1868 pe Averchie din funcția de director numind în loc pe profesorul Florescu⁸⁶ care ia măsuri pentru reorganizarea instituției⁸⁷. Șase luni mai târziu, Alexandru Crețescu solicită domnitorului la 13 Februarie 1869 reprimirea lui Averchie, cerere aprobată de Carol I⁸⁸. La vremea aceea se vehicula chiar ideea creării unui comitet de bărbați care să se ocupe de școală pentru a limita abuzurile și arbitrarul⁸⁹.

Cu toate acestea Institutul Macedo-Român de la mănăstirea Sf.Apostoli și-a îndeplinit misiunea. „În alegerea elevilor – nota unul din biografii săi⁹⁰ - Averchie a avut mână norocoasă. Cu toții au devenit stegarii românismului în Peninsula Balcanică. Ei au aprins făclia conștiinței naționale prin munții Pindului și văile Macedoniei. Luptători neînfricați ai cauzei românești au stat neclintii la datorie o viață întreagă înfruntând cu bărbăție uraganul patimilor, răscolit de vâltoarea luptei naționale. Revine școlii de al Sfinții Apostoli meritul cel mai mare de a fi știut să pregătească sufilește pentru misunea lor istorică pe acești modești luptători ai cauzei naționale” românești. Unul dintre absolvenții scria în memoriile sale: „Cu cultura primită în această școală fără recreații și cu sufletul înălțat mai ales de latinătate astfel am plecat spre țara de unde venisem ca să ducem și altora lumină românească”⁹¹. Absolvenții săi au desfășurat o bogată activitate. Cei mai mulți au devenit institutori, fondând școli - Dimitrie Badralexi (Călive, 1870), Constantin Chirana (Neveasta, 1875, Hrupiște, 1880), George Perdicchi (Perivole, 1871), D. Nicolescu (Perlepe, 1878), N.Popilian (Bitolia, 1878), Gușu Papacostea-Goga (Moloviște, 1880), Dem. Abeleanu (Magarova, 1880), Dumitru

83. M.I.P., d.560/1868, f.248. Documentul face aluzie la călugărirea lui Averchie. Aromânii, deși buni creștini, detestă a avea călugări în familie (mai ales fărșiroții), aceasta fiind o mare rușine asupra neamului respectiv (însuși Averchie a fost admonestat de rudele sale la auzul veștii că s-a călugărit, după cum mărturisea Ioan Șomu Tomescu). Despre fărșiroți se știa că: „Blestemul cel mai mare la ei este: preftu [preot] s-mi ti ved, călugăr cu căciulă laie [neagră] si ti ved” – I.Caragiani, *op.cit.*, p.11.

84. M.I.P., d.560/1868, f.249.

85. *Ibidem*, f.215.

86. M.I.P., d.148/1869, f.31. După alte opinii Averchie ar fi fost cel care s-ar fi retras (temporar) din funcție – S.Diamandi, *op.cit.*, p.317.

87. M.I.P., d.148/1869, f.27.

88. *Ibidem*, f.31-32.

89. *Ibidem*, f.189. Se pare că desordinile n-au fost străine consulatului grec din București care a încercat astfel să determine închiderea școlii. Un exemplu îl constituie fuga lui elevului Nicolae Demetru din internat cu un pașaport eliberat de consulul general al Greciei – M.I.P., d.148/1869, f.345 – deși acești tineri nu proveneau din Statul Grec, ci de pe teritoriul otoman.

90. S.Diamandi, *op.cit.*, p.316.

91. G.Papacostea-Goga, *op.cit.*, p.17-18.

Șumba (Grebenă și Băiasa)⁹² – sau continuând activitatea începută de alții: Gheorghe Dautti la Avdela, Tulliu Tacit la Vlaho-Clisura, Dem. Badralexi la Veria, Selia și Xirolivad, etc. Unii dintre absolvenți au predat la Liceul Român din Bitolia – Andrei Bagav (1881-1883), Constantin Cairetti (1881-1883), Gheorghe Dautti (1886-1890)⁹³. Un absolvent cu o activitate foarte intensă a fost Demetrie Abeleanu (1857-1933) care a lucrat ca institutor la școlile din Crușova (1878, 1883), Magarova (1880), Avdela (1881-1882), Vlaho-Clisura (1885-1887), ca profesor la Gimnaziul din Ianina (1887-1889), emigrând ulterior în România unde a fost revizor școlar al județelor Vlașca și Durostor și publicând câteva cărți destinate învățământului românesc din Țară și Imperiul Otoman⁹⁴. Unul dintre elevi, Dumitru Șumba, a plătit cu viața atașamentul său pentru românism fiind asasinat de grecomanii în 1905 la Ianina⁹⁵.

Acest lăcaș de învățământ – „poate unica școală misionară, de prea scurtă durată, ce a înfăptuit-o Statul Român”⁹⁶ – a fost desființat în 1871⁹⁷, elevii săi fiind repartizați la liceele Sf.Sava și Matei Basarab din București⁹⁸ pentru a urma cursurile după programa Statului⁹⁹.

Pentru a facilita acțiunea de răspândire a învățământului românesc în Balcani, ministerul a acordat subvenții absolvenților pentru înființarea de școli dar după desființarea institutului Guvernul Român a solicitat ca institutorii să fie plătiți de autoritățile locale ceea ce practic nu s-a întâmplat. În 1872 ministerul a rugat patru oameni de afaceri aromâni stabiliți în România dar cu influență la sudul Dunării – Gheorghe Goga și frații Gheorghe, Eufrosin și Menelas Ghermani – să se constituie într-un comitet care să se pună în legătură cu „românii din acele provincii spre a-i convinge de frumoasele rezultate ale instrucțiunii și a-i face să contribuie la înființarea de școli în comunele lor, la întreținerea lor și la subvenționarea învățătorilor”. După cum remarca ministrul Instrucțiunii Titu Maiorescu în 1874, ca urmare a activității foștilor elevi ai Institutului, s-au creat în Macedonia 12 școli românești din care funcționau – datorită opoziției grecești – doar 8. Luând în considerare rezultatele obținute de pe urma Școlii de la Sfinții

92. D.Atanasescu, *loc.cit.*, p.321-322.

93. M.V. Cordescu, *op.cit.*, p.190-192. Andrei Bagav a lăsat și o apreciată carte de citire – *Bibliografia*, p.246, nr.4612.

94. V.Diamandi-Aminceanul, *op.cit.*, p.119; cf. *Bibliografia*, p.9, nr.139-144.

95. V.Diamandi-Aminceanul, *op.cit.*, p.119. Acest autor menționează și pe Ștefan Mihăileanu printre elevii Institutului – *Ibidem*, p.118. El era redactorul revistei „Peninsula Balcanică” – G. Răduică, N.Răduică, *op.cit.*, p.315, nr.4937 – când a fost asasinat de către bulgari la București în 1900 – *Istoria României în date*, coord. Dinu C.GIURESCU, București: Edit. Enciclopedică, 2003, p.289. Materialele documentare nu-l menționează printre elevi după cum arată și biografia sa prezentată pe scurt la: Ion BULEI, *Lumea românească la 1900*, București: Edit. Eminescu (col. Clepsidra, nr.27), 1984, p.209.

96. S.Țovaru, *op.cit.*, p.23.

97. Alte surse indică anul 1870 – M.D. Peyfuss, *op.cit.*, p.40 – ceea ce este o eroare pentru că la începutul lunii Septembrie 1871 Institutul funcționa încă după cum demonstrează două cereri de înscriere ale unor elevi din Dobrogea – T.Mateescu, *op.cit.*, doc.257-258, p.276-279.

98. S.Diamandi, *op.cit.*, p.318.

99. I.Arginteanu, *op.cit.*, p.285.

Apostoli, Titu Maiorescu a propus înființarea unui institut de învățământ pentru pregătirea de institute, pentru ca fetele aromâne să nu meargă la Atena pentru a se instrui acolo în spirit grecesc. Acestei propuneri nu i s-a dat curs¹⁰⁰.

După desființarea Institutului la Sf.Apostoli, Averchie a continuat a se ocupa de supravegherea elevilor macedoneni care studiau la București. În 1874 el a primit însărcinarea de a-i vizita de două pe lună „pentru a se menține într-acei elevi unitatea tradițiunii, a spiritului și moravurilor locurilor de unde sunt aduși”, pentru a le reaminti „tradițiunile și legăturile ce sunt datorate a le păstra pentru patria lor”¹⁰¹. Când elevii au început a-și termina studiile și au fost repartizați ca învățători pentru a întemeia școli românești în Macedonia și Epir, ministerul l-a numit tot pe Averchie inspector pentru școlile românești din Balcani¹⁰². În această calitate el a sprijinit pe foștii săi elevi – dar și pe Ioan Șomu Tomescu, Dimitrie Atanasescu și Apostol Margarit¹⁰³ – ce deschiseseră între timp școli prin comunele aromâne. Prin intermediul lui Averchie ministerul trimitea adesea atât salariile cât și materialele didactice necesare¹⁰⁴. În 1867, cu ocazia unei inspecții în Pind, Averchie scria că locuitorii din Perivole și Samarina l-au primit „cu un entuziasm foarte viu”¹⁰⁵ probabil datorită activității învățătorilor de aici (A. Margarit, Gh.Dautti, Tulliu Tacit¹⁰⁶) care reușiseră a atrage populația aromână la ideologia românistă. După închiderea Școlii de la Sfinții Apostoli, Averchie s-a retras la mănăstirea Radu Vodă din București, apoi în 1875 la mănăstirea Grijana din Tesalia unde a rămas până la moarte¹⁰⁷. Aici era vizitat din când în când de foștii săi elevi acum institutori în Macedonia.

În studiul său din 1942, I.I. Velicu concluziona că: „Durata acestui institut a fost prea scurtă pentru ca să-și atingă scopul [...], foștii săi elevi *au fost prea*

100. I.I. Velicu, *loc.cit.*, p.279.

101. *Ibidem*.

102. V.Papacostea, *Însemnările*, p.55, n.1.

103. Ioan Șomu Tomescu a fost institutor la școala din Avdela – V.Diamandi-Aminceanul, *op.cit.*, p.120 – și a fondat școala din Samarina (1880) – D.Atanasescu, *loc.cit.*, p.321-322. Dimitrie Atanasescu a deschis în 1864 prima școală românească din Balcani în comuna sa natală, Târnova, la conducerea căreia a rămas, cu unele întreruperi până la pensionarea sa – *Ibidem*, *passim* – fiind și un prolific autor de manuale în aromână – *Bibliografia*, p.189, nr.3680-3690. Apostol Margarit a fost cea mai importantă personalitate a învățământului românesc din Balcani. Inițial institutor la Vlaho-Clisura, a fost între 1878-1902 inspector al școlilor românești din Peninsula implicându-se și în evenimentele politice din zonă. Despre activitatea sa există o bogată bibliografie dar cea mai competentă prezentare a personalității sale contradictorii a realizat-o M.D. Peyfuss, *op.cit.*, p.41-80. Activitatea desfășurată de Apostol Margarit, inclusiv pe tărâm publicistic, i-a adus titlul de membru corespondent al Academiei Române – D.N. Rusu, *op.cit.*, p.72; E.Țîrcomnicu, *loc.cit.*, p.257, n.7

104. M.I.P., d.429/1867, f.5.

105. *Ibidem*, f.126.

106. V.Diamandi-Aminceanul, *op.cit.*, p.118

107. După mărturisirea nepoatei sale Despa (fiica lui Ioan Șomu Tomescu), Averchie ar fi murit otrăvit de arhierii greci care-l „prigoneau până când și-au îndeplinit scopul și l-au otrăvit” după o inspecție la școala din Damași – V.Papacostea, *Însemnările*, p.55, n.1. Această versiune a fost reluată și de Sterie Diamandi [*op.cit.*, p.319] care are grijă să menționeze că nu se știe „în ce măsură această versiune corespunde realității”.

puțin susținuți de Statul Român [s.n.] în acțiunea lor în sudul Dunării. I s-ar fi putut da o dezvoltare în sensul de a forma luptători pentru toți românii de peste hotare [...] și având mai mulți profesori și ani de studii”¹⁰⁸. Dacă este adevărat că durata de funcționare a instituției a fost scurtă (1865-1871) și că până în 1880 - când s-a înființat Liceul Român din Bitolia – școala românească din Balcani a fost lipsită de o pepinieră de cadre în folosul cauzei românești, nu se poate susține că absolvenții săi nu au fost sprijiniți financiar de Statul Român. Documentele păstrate în fondurile Ministerului la Arhivele Naționale (pe care chiar I.I. Velicu le-a studiat în cea mai mare parte pentru perioada în discuție) dovedesc un ajutor substanțial¹⁰⁹ la care trebuie adăugat și cel moral exercitat de Guvernul Român prin Agenția sa diplomatică de la Constantinopol. Până la obținerea independenței, România nu a putut acționa oficial în sprijinul școlilor românești din Balcani dar aceasta nu însemna că nu s-au depus eforturi pentru deșteptarea națională a aromânilor. Chiar dacă sporirea numărului de cadre didactice și de ani de studii în cadrul institutului ar fi fost salutară – deși instrucția primită de viitorii institutori s-a dovedit aproape suficientă – ideea ca acesta să formeze luptători pe tărâm cultural pentru toți românii de peste hotare ar fi fost, în condițiile de atunci, nu numai nerealistă, dar chiar dăunătoare statalității românești aflată în plin proces de consolidare.

Totuși acest modest așezământ de învățământ românesc are meritul de a fi început pe planul instruirii acțiunea de formare a sentimentelor naționale românești printre macedo-români¹¹⁰.

108. I.I. Velicu, *loc.cit.*, p.284.

109. Fondurile din bugetul ministerului destinate școlilor românești din Balcani au sporit de la 14.000 în 1864 – când a început sprijinirea lor de către Statul Român – la 21.000 lei în 1878, cheltuiindu-se în total 135.659 lei în primii 10 ani (între 1865-1869 nu s-au acordat subvenții) – S.Țovaru, *op.cit.*, p.54; *Românii*, doc.110, p.239.

110. I.I. Velicu, *loc.cit.*, p.284.

EPOCA DE ÎNCEPUT A ÎNVĂȚĂMÂNTULUI ÎN CARTIERUL HERĂSTRĂU 115 ANI DE LA ÎNFIINȚAREA ȘCOLII NR. 12

VIOLETA DRĂGUȘANU*

Alegerea unei teme se bazează în proporții variabile pe două categorii de motive, obiective și subiective. În cazul nostru, o serie de factori au constituit impulsul obiectiv al alegerii. Tema este oarecum inedită, până acum școala din Herăstrău fiind cuprinsă în două analize de tip monografic: cea alcătuită de învățătoarea Constanța Vasiliu-Belmont în 1940 și cea scrisă de un grup de cadre didactice de aici în 1967¹. Un alt factor ce a constituit impulsul obiectiv al alegerii a fost acela că principalul fond documentar, arhiva instituției, se află în școală și ea acoperă (cu unele goluri, ce-i drept!) întreaga sa perioadă de existență, de la 1888 și până astăzi. Motivele de natură subiectivă s-au concentrat în jurul sentimentului de datorie profesională precum și al imboldului afectiv, produse de ideea redactării unui studiu despre epoca de început a școlii în care îmi desfășor activitatea didactică.

Conținutul comunicării noastre se structurează pe următoarele paliere de analiză:

- prezentarea istorică generală a evoluției școlii și a dinamicii demografice, sociale, economice și culturale a comunității locale din perioada 1888-1918;
- reliefaarea structurii școlii (tipul de unitate de învățământ, programele de învățământ, structura posturilor didactice și de conducere, caracteristicile esențiale ale efectivelor de elevi pe clase) și a laturii sale umane (corpul didactic și elevii);
- performanțele (promovabilitatea, activitățile și rezultatele didactice ori extrașcolare de excepție, atât ale elevilor cât și ale profesorilor) și neîmplinirile

---

* Profesoară la Școala Nr. 12, București.

1. În 1940, învățătoarea Constanța Vasiliu-Belmont a redactat o schiță monografică a cartierului Herăstrău, în care școala ocupă un loc marginal (la fel ca și o altă instituție fundamentală a comunității, biserica), atenția autoarei fiind concentrată pe istoricul cartierului, pe starea materială și socială a localnicilor, pe obiceiurile și tradițiile lor specifice, precum și pe legăturile cu evoluția urbanistică și economică a Capitalei. (Vezi, Constanța Vasiliu-Belmont, *Cartierul Herăstrău. Monografie* (manuscris), în *Arhivele Naționale Istorice Centrale (ANIC)*, fond "Ministerul Culturii Naționale. Direcția școlilor. Școlile primare rurale din București și județul Ilfov", dosar 655, anul 1942.) La mijlocul anilor 1960, cadrele didactice din Herăstrău au primit de la autoritățile de resort de la nivelul municipiului sarcina de a elabora o monografie a școlii lor, ca parte a unei opere vaste, care să reunească asemenea studii pentru toate instituțiile de învățământ preuniversitar din raionul "30 Decembrie". (*Monografia instituțiilor școlare. Raionul "30 Decembrie"*, IV, Ministerul Învățământului, București, 1967).

din viața școlii (repetenții, cazurile de indisciplină, abandonul școlar, faptele antisociale, greutățile materiale și de dotare);

- analiza influențelor pe care le-a avut asupra școlii cadrul legislativ și decizional global din societate, și în special cel din sistemul românesc de învățământ (legi ale învățământului, politici bugetare, programe și măsuri sociale, decizii privind dezvoltarea economică și urbanistică a comunității, etc.);

- identificarea interacțiunilor biunivoce specifice simbiozei dintre școală și comunitatea locală.

Înțelegând școala ca un organism viu, ancorat profund în realitatea socială, cu o dinamică accentuată, condiționată major de evoluția generală a societății și de cea particulară a comunității locale, considerăm drept punctul major de interes al cercetării noastre simbioza dintre instituția de învățământ și cătunul/cartierul Herăstrău. Școala a trăit dintotdeauna în ritmul comunității locale, determinând pozitiv la rândul său direcția și cadența dezvoltării acesteia. Identificarea și înțelegerea legăturilor mai mult sau mai puțin vizibile și directe dintre Școala nr. 12 și comunitatea locală a reprezentat miza majoră a cercetării noastre.

Lucrare complexă de cercetare, studiul monografic reclamă îmbinarea armonioasă a metodei istorice de analiză cu metoda comparativă, demersul biografic și analiza de caz. Comunicarea de față și-a propus să depășească nivelul unei simple prezentări a datelor colectate din arhive și biblioteci, și să oglindească într-o cât mai mare măsură contribuția noastră personală la completarea și clarificarea unor aspecte privind etapa de început a școlii din Herăstrău (1888-1918).

Din punct de vedere științific, cercetarea noastră aduce informații noi (în principal datorită studierii unor documente inedite) și concluzii originale asupra istoriei uneia dintre instituțiile de învățământ din Capitală. Printr-o extensie naturală, studiul nostru cuprinde și date generale cu privire atât la istoria învățământului bucureștean cât și la trecutul comunității locale din Herăstrău la cumpăna dintre secolele XIX și XX.

Arheologii au argumentat existența unei așezări în Herăstrău la începutul epocii medievale. Evoluția socială și economică a zonei este influențată în mod determinant de includerea ei printre proprietățile mănăstirii, astăzi dispărută, aflată pe o insulă (așa-zisa "Insulă a trandafirilor") din mijlocul lacului Herăstrău. Exploatând pădurea seculară din partea de nord-vest a lacului, călugării au creat, conform tradiției istorice, numele satului - *Fierăstrău*, devenit în timp, *Herăstrău*². Expropriată în 1863, moșia Herăstrău a fost parțial distribuită drept loturi, în 1864, țiganilor robi fie ai mănăstirii, fie ai familiei Golescu, precum și celor care lucraseră la construirea Casei de Depuneri din București. Tot atunci au fost îm-

2. C. Vasiliu-Belmont, *op. cit.*, fila 429. Tradiția istorică amintește de o moară de apă construită undeva între podul Bâneasa de astăzi și resaurantul "Pescăruș", care punea în mișcare și fierăstraie mecanic. În timp, o caracteristică de pronunție specifică zonei subcarpatice sudice, a transformat sunetul "f" inițial în "h" (la fel ca în cazul verbului "a fi", pronunțat aici și "a hi"), iar denumirea zonei se fixează în forma "Herăstrău". (*Monografia instituțiilor școlare...*, IV, 1967, p. 3.)

proprietăriți aici și țărani clăcași români³. Alături de cele câteva bordeie ale țăranilor clăcași și de sălașele țișanilor foști robi ai mănăstirii, au apărut noi locuințe, luând astfel naștere vatra așezării. Cu o suprafață totală de 770 de hectare, cătunul astfel creat, purtând numele de Herăstrău, a fost inclus în comuna rurală Băneasa, din plasa Dâmbovița, județul Ilfov. Până la primul război mondial, cătunul se va extinde ca urmare a unei creșteri naturale, îmbogățindu-se cu un nou cartier, Însurăței, locuit, așa cum numele ne indică, de familii tinere. La extinderea cătunului au contribuit și noile împrumutări de care au beneficiat, după 1878, veteranii și urmașii celor căzuți în Războiul de independență.

Zonă rurală din imediata apropiere a Capitalei, de un pitoresc aparte creat de îmbinarea fericită a strălucirii calde a lacurilor cu umbra răcoroasă a pădurii, cătunul Herăstrău a beneficiat în secolul al XIX-lea de avantajele economice aduse de poziționarea sa geografică. De exemplu, în 1849, "Vestitorul românesc" publica numeroase anunțuri ce recomandau ținerea "curei de struguri" la "frumoasa vierie a Herăstrăului" a lui Costache⁴. Nu întâmplător, după 1871 tramcarul (un fel de tramvai tras de cai) introdus în București făcea curse ocazionale la Herăstrău, cât și la Băneasa și Mogoșoaia⁵.

O dinamică pozitivă și în ritm susținut a comunității locale nu putea fi însă asigurată doar de veleitățile turistico-recreative ale Herăstrăului. O minimă modernitate și o oarecare prosperitate sunt aduse aici prin înființarea de ateliere și întreprinderi industriale. Cea mai importantă astfel de întreprindere din zonă era Fabrica de glucoză belgo-română "Herăstrău", creată în 1903, în baza legii de încurajare a industriei din 1887, care stipula că sunt scutite de impozite și de taxe vamale la importul de mașini, au reducere de taxe la transportul feroviar și primesc până la 5 hectare de teren în folosință gratuită pentru 90 de ani, acele întreprinderi cu un capital de minimum 50 000 de lei și peste 25 de lucrători. Dezvoltarea economică a zonei a produs o creștere accelerată a populației cătunului Herăstrău, care la aproape două decenii de la momentul fondator al împrumutărilor din 1864, număra deja 100 de familii împărțite, în mod egal, între vatra veche a așezării și zona nouă, așa-zisă "a Însurățeilor"⁶.

Această importantă presiune demografică, conjugată cu spiritul reformator și iluminist imprimat învățământului românesc de legea din 1864, a făcut ca, sub mandatul lui Titu Maiorescu, Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice să decidă înființarea, în 1888, a școlii primare rurale din cătunul Herăstrău. Principiile generoase și modeme legiferate în 1864, începeau astfel, după mai bine de 20 de ani, să se materializeze și pentru locuitorii acestui cătun din marginea Capitalei.

Temelie a școlii moderne românești, "Legea asupra instrucțiunii" (aprobată de legislativ în decembrie 1864 și aplicată cu începere din septembrie 1865)

3. C. Vasiliu-Belmont, *op. cit.*, fila 428.

4. Cf. F. Georgescu, *op. cit.*, p. 323.

5. *Ibidem*, p. 332.

6. ANIC, fond" Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice. Divizia școlilor. Școlile primare rurale din județul Ilfov", dosar 4823, anul 1889, fila 166.

instituia caracterul obligatoriu, gratuit, unitar și nediscriminatoriu al învățământului primar între 8 și 12 ani. În mesajul adresat la 6 decembrie 1864 celor două corpuri legiuitoare, domnitorul Alexandru Ioan Cuza sublinia spiritul novator și modernizator al acestei legi:

Legea instrucțiunii publice introduce un larg sistem de învățământ pentru toate clasele societății. Instrucția primară, plătită din fondurile de binefacere ale statului, este obligatorie și gratuită pentru toți copiii de ambe sexe. Și astfel, nu mai târziu decât într-un an, pe toată suprafața României nu va mai exista un singur oraș, orășel sau sat care să nu aibă școala sa, care să nu poată îndestula tânăra generație cu pâinea intelectuală.⁷

La rândul său, Constituția din 1866 consfințează, în articolul 23 că: "*învățătura primară va fi obligatorie pentru tinerii români, pretutindeni unde se vor afla institute și școli primare*".⁸

Rurale ori urbane, școlile primare aveau aceeași programă cu 9 materii (citirea, scrierea, gramatica, aritmetica, istoria națională, geografia, igiena, dreptul administrativ și catehismul) studiate în 4 ani de către elevii de la sat și în doar 3 ani de către cei de la oraș. Diferențe au apărut și în repartizarea cadrelor didactice: câte un învățător pentru fiecare școală din mediul rural și câte un institutor pentru fiecare clasă din școlile primare urbane de băieți și două institute pentru fiecare școală primară urbane de fete⁹. Școala primară era finanțată atât de stat (care asigura salariile personalului didactic și administrativ și subvenții pentru rechizite și manuale către elevii săraci), cât și de comunități locale (primăriile se îngrijeau de baza materială a școlilor, de la local și material didactic și până la iluminat și încălzit). Finalizarea cursului primar se realiza printr-un examen în vederea obținerii certificatului de absolvire. Întregul învățământ primar era în responsabilitatea personalului de conducere (revizori, subrevizori și directori) și a cadrelor didactice (învățători și institutori), sub supravegherea Ministerului Cultelor și Instrucțiunii Publice¹⁰.

Proclamația ministrului Justiției, Cultelor și Instrucțiunii Publice, Cariadgi, din 1865, îndemna pe locuitorii țării să-și trimită copiii la școală: "*La școală dar toți copiii, băieți și fete, că așa zice legea, și numai de la școală e mântuirea!*"¹¹ A

7. "Monitorul Oficial", nr. 274, 8 decembrie 1864, p. 1303.

8. Mihai Bordeianu și Petru Vladcovschi, *Învățământul românesc În date*, Editura Junimea, Iași, 1979, p. 212. Principiul generos al obligativității învățământului primar nu poate fi aplicat în spiritul și litera legii din 1864, în măsura în care, după opinia oficială a ministrului Instrucțiunii Publice, Christian Tell, din 1872: "*Statul nu dispune de suficiente localuri de școli și de un număr suficient de învățători.*" Concluzia ministrului Tell vizează tocmai o renunțare la acest principiu exigent al legii. (*Ibidem*, p. 332.)

9. Ilie Popescu- Teiușan, *Contribuții la studiul legislației școlare românești. Legea instrucțiunii publice din 1864*, Editura Didactică și Pedagogică (EDP), București, 1963, pp. 65-67.

10. Un rol special în supravegherea administrativă a școlilor primare, dar fără absolut nici o atribuție în domeniul didactic, îl avea Comitetul școlar al comunei. (*Ibidem*.)

11. *Ibidem*, p. 109. De fapt, legiuitorii n-au legat succesul noului sistem al învățământului primar de bunăvoința locuitorilor și de capacitatea lor de a înțelege importanța școlii, legea conținând măsuri

aduce "școala mântuitoare" în viața locuitorilor țării a devenit una dintre provocările și obsesiile guvernelor de până la primul război mondial, marea majoritate a miniștrilor de resort gândind proiecte legislative ce-și propuneau ameliorarea învățământului primar¹².

Spre a întregii imaginea asupra a ceea ce a însemnat pentru școala românească această epocă, să urmărim concluziile la care a ajuns, în urma unei ample analize, Comisia de reorganizare a învățământului rural, creată în 1889 de către ministrul Cultelor și Instrucțiunii Publice, Spiru Haret. Deși școlile rurale erau considerate unanim drept "*așezăminte naționale cu menirea de a da fiilor și fiicelor de săteni educație sănătoasă, instrucție completă și solidă și începuturi de aplicațiuni practice*"¹³, raportul acestei comisii ministeriale recunoștea că pentru învățământul sătesc s-a făcut puțin și el "*a rămas părăsit între cele cinci-șase articole ale legii din 1864*"¹⁴. În fapt, starea școlilor rurale era deplorabilă: "*Cine a trecut în plimbare prin sate a putut vedea că localul școlii seamănă mai mult a adăpost de vite decât a vatră de cultură*"; Umede și întunecoase, cele mai multe dintre ele erau spații închiriate ori donate de către proprietari, situate pe la marginile localității lor ori prin cătune risipite, cu un mobilier rudimentar (adesea fără catedră și cu bănci lacute din scânduri prinse în țaruși bătuți în pământ)¹⁵. Această stare materială grea a școlilor sătești era rareori compensată de calitatea și de dăruirea învățătorilor lor, cel mai adesea aceștia aveau o cultură slabă și exercitau asupra elevilor metode de "*tortură mintală și corporală*". Nu este deci de mirare că învățământul rural avea în epocă rezultate slabe: doar 10% dintre copiii de vârstă școlară frecventau cursurile primare, iar la sfârșitul fiecărui an școlar promovau, în medie, doar 2% dintre ei. Concluzia raportului era severă: școala nu a reușit încă să se impună în lumea satului românesc drept o instituție fundamentală.

Principiul obligativității învățământului înscris în Constituție și în Legea instrucțiunii publice din 1864, a rămas o frază sunătoare, sau l-a învrăjbit pe sătean cu școala, astfel încât școala nu are alt împotrivor mai aprig decât el. [...] Pe sătean nu-l interesează școala rurală, nu simte existența ei, iar statul vrea să-i ia copilul de la muncă, să-l ducă la școală, ca să-și piardă vremea.¹⁶

eficiente de constrângere: amenzi pentru părinți ai căror copii lipseau fără un motiv legal de la școală, recensământe anuale ale copiilor realizate de cadrele didactice și controlate de revizori, precum și interdicția de a angaja în industrie copii sub vârsta de 12 ani. (*Ibidem*, p. 96.)

12. O serie impresionantă de proiecte de modificare a legii instrucțiunii din 1864 a fost lansată în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, fără ca vreunul să fi fost însă materializat legislativ. Miniștrii de resort care au patronat astfel de proiecte legislative au fost: 1. Strat (1866), Alexandru Crețescu (1869), P.P. Carp (1870), Christian Tell (1872), Titu Maiorescu (1876 și 1891), Vasile Conta (1880), V.A. Urechea (1881), DA Sturdza (1886), C. Boerescu (1889), Petru Poni (1891 și 1896) și Tache Ionescu (1893).

13. *Proiect de reorganizare a învățământului rural elaborat de Comisia Ministerului Cultelor și Instrucțiunii Publice*, Tipografia Curții Regale, București, 1889, p. 9.

14. *Ibidem*, p. 21.

15. *Ibidem*, p. 22.

16. *Ibidem*, pp. 22-24.

Situația dificilă în care se afla învățământul primar rural, radiografiată de comisia ministerială din 1889, era confirmată de datele statistice publicate în 1890, în raportul "Școlile noastre sătești. Localurile". Conform acestuia, în anul școlar 1888/1889 din 508766 de copii de vârstă școlară din mediul rural, doar 24,38% (adică 122 863) au fost înscriși la cursuri, iar dintre ei numai 88 036 (71,6%) s-au prezentat la examenele finale. Starea materială a învățământului rural era de asemenea îngrijorătoare, de vreme ce din 2912 de școli, doar 949 puteau fi considerate a avea localuri bune. Autorii acestui studiu ajung la concluzii privind soarta școlii din mediul sătesc asemănătoare celor enunțate în raportul din 1889:

Țăranul uită aproape tot ceea ce a învățat la școală, fiindcă el nu e împins a-și reaminti mereu cele învățate. [...] Pentru țăran școala nu e atât de folositoare ca pentru meșteșugar ori pentru neguțător, care au în practica vieții lor zilnice mai multă trebuință de cunoștințe. [...] Pentru mulți învățământul e un lux, un lucru bun și frumos, dar lipsit de valoare practică.¹⁷

În acest context politico-social al învățământului românesc, dominat de entuziasm și de spirit reformator, dar și de mari greutate materiale, și-a început existența, în 1888, școala primară din cătunul Herăstrău. Printr-o adresă oficială datată la 5 septembrie 1888, revizorul școlar LC.Mihalcea solicita ministrului Cultelor și Instrucțiunii Publice, Titu Maiorescu, să aprobe înființarea unei școli în acest cătun, pentru al cărei local și mobilier revizorul afina că s-a îngrijit din vreme¹⁸. Încă din 1878, cu ocazia împrumuturilor către veteranii și urmașii eroilor din Războiul de independență, guvernelor repartizase un teren de 5 000 m² către primăria din Băneasa destinat ridicării unei școli primare în Herăstrău. Primăria a întârziat însă decizia construirii unui local de școală timp de 10 ani, situație ce reflectă nu atât lipsa de entuziasm a localnicilor față de ideea creării școlii, cât starea lor de profundă sărăcie¹⁹.

Școală primară mixtă, instituția din Herăstrău avea un local propriu, construit în 1887 de autoritățile locale ale comunei Băneasa, compus dintr-o singură sală de clasă, o cancelarie și o cameră de locuit pentru învățătoare. În primul său an de activitate, școala a funcționat cu doar 32 de elevi, repartizați pe două nivele de studiu, clasa I (25 elevi) și a II-a (7 elevi), sub îndrumarea învățătoarei Zoe Eliad, deși cătunul avea aproximativ 100 de familii²⁰. Elevii erau evaluați la clasa

17. *Școlile noastre sătești. Localurile*, Tipografia Curții Regale și Tipografia F. Gobl și Fii, București, 1890, pp. 5-6.

18. În același document, revizorul LC. Mihalcea solicită aprobarea înființării de școli și în alte două cătune ilfovene: Dobroiești (comuna Pantelimon) și Progresul (comuna Dudești). (*ANIC*, fond "Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice. Divizia școlilor. Școlile primare rurale din județul Ilfov", dosar 4375, anul 1888, fila 236.)

19. Un argument în acest sens este că tot în 1878 primăria a mai primit un teren destinat construirii unei biserici în Herăstrău, edificiu realizat de asemenea tot după un deceniu. (*Monografia instituțiilor școlare...*, IV, 1967, p. 3.)

20. *Arhiva Școlii nr. 12*, fond "Cataloge", dosar 1, anul 1888/1889.

I la: "cunoașterea literelor, lectură, scriere, numărare, rugăciune, poezie și lucrul manual", iar la clasa a II-a la: "citirea cu înțelegere, religia, calculul, scrierea caligrafică, scrierea după dictare și lucrul de mână"²¹. Școlarizând anual în clasa I peste 10 elevi și păstrându-și cât mai mulți elevi în clasele următoare, învățătoarea Zoe Eliad reușea ca în anul școlar 1891/1892 să completeze structura celor 5 clase obligatorii ale învățământului primar rural. În acest an școlar cursurile erau frecventate de 39 de elevi, repartizați astfel: 14 în clasa 1, 15 în a II-a, 5 în a III-a, 3 în a IV-a și doar 2 elevi în a V-a²². Cei ce promovau primele două clase, își desăvârșeau instrucția primară în clasa a III-a cu: "lectura, gramatica, religia, aritmetica, geografia, caligrafia, dictarea și lucrul de mână (pentru fete)", în clasa a IV-a cu "citirea, gramatica, religia, geografia, istoria patriei, aritmetica, scrierea, desenul și lucrul de mână", iar în clasa a V-a cu "lectura, limba română, istoria patriei, aritmetica, geografia, geometria, științele naturale și desenul"²³.

Programa cursului elementar aplicată în această perioadă prevede a o repartizare echilibrată a orelor de predare-învățare între obiectele de studiu. La clasa 1 ea impunea un program săptămânal care combina 12 ore de scriere și de citire, 4 de aritmetică, 2 de religie și o jumătate de oră de muzică vocală. Numărul orelor săptămânale dedicate limbii române se reducea la câte 8 pentru fiecare dintre următorii ani de studiu, câtă vreme aritmetica, religia și muzica vocală își păstrau aceeași pondere. Din clasa a III-a, elevii studiau și geografia, din cea de-a IV-a istoria și desenul, iar dintr-a V-a geometria și științele naturale. Școala funcționa câte 3 ore de dimineață (de la 9 la 12) și alte 2 ore după-amiaza (între 14 și 16), pe baza unui orar specific sistemului de predare simultană, care respctă principiul ca toate clasele să aibă aceleași obiecte în același interval de timp²⁴.

În perioada de până la 1918, efectivele școlii cresc oarecum constant, în ciuda unor momente în care erau înscriși mai puțini elevi decât în anii școlari precedenți. An de an în singura sală de clasă, cu cele două rânduri de bănci de câte șapte locuri, se înghesuiau între 29 (în 1892/1893) și 125 de elevi (în 1917/1918), clasa 1 reunind între 14 (în 1890/1891) și 55 de elevi (în 1917/1918)²⁵.

Tot din datele statistice înțelegem că în ceea ce privește îndeplinirea misiunii de a aduce lumina învățaturii pentru toți copiii comunității, școala din Herăstrău mai avea încă multe de făcut. De exemplu în 1892, dintre cei 167 de copii de vârstă școlară din cătun, doar 29 erau înscriși în sistemul de învățământ și frecventau cursurile școlii²⁶. Recensământul realizat de învățătoarea Eliad în 1893

21. *Ibidem*.

22. *Ibidem*.

23. *Ibidem*, dosarele 2, 3 și 4, anii 1889-1892.

24. *Proiect de reorganizare a învățământului primar rural. Programa cursului elementar*, București, 1889, pp: 91-92.

25. Vezi Anexa B, "Tabel statistic privind evoluția efectivelor școlii în perioada 1888-1918".

26. ANIC, fond "Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice. Divizia școlilor. Școlile primare rurale din județul Ilfov", dosar 476, anul 1892, fila 422.

identifica 47 de copii ajunși la vârsta de a merge la școală, dar în același an în septembrie luau loc în bănci, ca elevi ai clasei I, doar 30 dintre ei²⁷.

Școala are probleme mari și în a-și păstra elevii pe parcursul celor 5 clase obligatorii. De la un an ța altul, numărul elevilor care-și continuau studiile era într-o severă scădere. Să urmărim evoluția primei generații de absolvenți ai școlii: în 1 888, au intrat în clasa I 25 de copii, dar dintre ei, în anii ce au urmat vor continua în clasa a II-a doar 10, în a III-a 5, în a IV-a 3, pentru ca în 1892, în clasa a V-a, ultima din școala primară rurală, să nu se înscrie nici un elev. Nici cea de-a doua generație nu are o evoluție mai bună: dintre cei 23 de noi școlari din 1889, 14 vor urma clasa a II-a, 5 a III-a, 2 a IV-a, aceiași doi copii care, în 1893/1894, parcurgeau și clasa a V-a, devenind astfel primii elevi ce au frecventat întreg ciclul primar în școala din Herăstrău²⁸.

În măsura în care în această perioadă procentul global de promovabilitate se situa în Herăstrău către 80%, cauza principală a depopulării școlii către clasele sale superioare o constituia faptul că în marea lor majoritate cei ce abandonau cursurile luau această decizie după ce dobândeau, în primele două clase, deprinderile esențiale ale scrisului, cititului și calculului aritmetic simplu. Lipsiți de resursele materiale necesare "tinerii" copiilor lor la școlile secundare din București și neîncrezători în șansele de ameliorare a statutului lor social și profesional pe calea grea, dar sigură a învățaturii, locuitorii din Herăstrău (ca de altfel majoritatea celor din mediul rural), hotărâu să-și priveze copiii de carte. Considerată o activitate inutilă după momentul descifrării tainelor literelor și cifrelor, învățătura era înlocuită cu munca, pe ogor, în ateliere ori în prăvălii și casele înstărite, un efort prin care copiii contribuiau substanțial la supraviețuirea economică a familiilor lor. Putem să ne dăm seama către ce destine profesionale puteau să viseze copiii Herăstrăului în această epocă, trecând în revistă meseriile părinților lor consemnate în registrele matricole: plugar, muncitor, meseriaș, lăptar, ghețar, cojocar, odăieș, căruțaș, menajeră, dar și comerciant, cârciumar, vătășel, morar ori chiar funcționar. De notat că în larga lor majoritate acești părinți erau analfabeci.

Sărăcia cătunului, mentalitățile ostile învățaturii manifestate de localnici, cât și precaritatea localului școlii, sunt principalele elemente care creau un context dificil desfășurării activității didactico-educative în Herăstrău. Cu dăruire și stoicism, învățătoarele din acei ani de început: Zoe Eliad (I 888-1894), venită aici direct de pe băncile școlii normale, Alexandrina Tănăsescu-Diaconescu (1894-1915), primul cadru didactic ce se pensionează de la școala din Herăstrău, Sofia Tudoran (detașată aici între 1899-1901) și învățătorul Ștefan Cosâmbescu (1915-1926), au reușit să-și îndeplinească nobila misiune de dascăl, definită în epocă astfel:

27. Arhiva Școlii nr.12, fond "Registre matricole", dosar 1, anii 1888-1893.

28. *Ibidem*, fond "Cataloage", dosarele 2-6, anii 1889-1894.

Folosul cel mare și dăinuitor al Învățământului e tăria minții care rezultă din gimnastica intelectuală, pe care o face copilul timp de mai mulți ani sub conducerea unui om care nu uită că știința, orcât de folositoare este prin ea însăși, mai alcs în școala primară, e mai presus de toate un mijloc de educație²⁹.

De la înființare și până în 1919, școala a funcționat cu un singur post de învățător titular. Primul cadru didactic din Herăstrău, Zoe Eliad, a avut de înfruntat și adversitatea unui localnic, I. Harhoi, care în anii 1888-1889 spera să ocupe postul de învățător din cătun. Într-una dintre numeroasele sale petiții către revizorul școlar și minister, el cerea numirea în Herăstrău a unui învățător, "care să aibă cunoștințe de agricultură, deoarece satul a dat 4 pogoane școlii pentru a face pe ele pepinieră" și mutarea Zoei Eliad la o școală de fete³⁰. În nota de informare trimisă către minister ca răspuns la petițiile repetate ale lui Harhoi, revizorul școlar Mihalcea o susținea ferm pe Zoe Eliad, afinnând că "este o bună învățătoare ce își îndeplinește datoria cu ze"³¹. Catalogele vremii ne arată că revizorul Mihalcea nu s-a înșelat: Zoe Eliad a fost o învățătoare exigentă și capabilă de a-i mobiliza pe elevii săi către obținerea de rezultate bune. De exemplu, la încheierea anului școlar 1894/1895, dintre cei 40 de elevi ai școlii, 7 au rămas repetenți (6 în clasa I și 1 în a II-a), iar mediile anuale cele mai mari erau de 6,97 la clasa I; 7,79 la a II-a; 7,37 la a III-a și 7,29 la a IV-a³².

Prin seriozitate și exigentă, învățătoarele și învățătorii Herăstrăului își vor consolida un statut binemeritat în comunitate. Datorită lor, școala devenea treptat una dintre instituțiile respectate în cătunul Herăstrău, alături de biserică. În această epocă relațiile dintre școală și biserică erau de colaborare în spre realizarea obiectivelor oarecum comune de ridicare spirituală și materială a locuitorilor. Întrepătrunderea dintre cele două instituții era ilustrată de predarea religiei, ca obiect de studiu, de către preotul din sat, de participarea elevilor, în mod organizat, la marile sărbători din calendarul creștin ortodox, dar și de asumarea, în condiții excepționale, a rolului de învățător de către preot³³.

Spre deosebire de preoți, cadrele didactice erau asimilate din punct de vedere social cu funcționarii publici. Ca bugetari, învățătorii din mediul rural erau și ei plătiți de către stat, în baza unei grile de salarizare care combina nivelul de studii, cu funcția exercitată și vechi mea. În 1889, Zoe Eliad primea lunar un salariu de 54 de lei, rezultat din retribuția de 60 de lei, căreia i se aplica o reținere de 10% pentru Casa pensiilor.³⁴ Cu peste 10 ani de vechime, Învățătoarea Ale-

29. *Școlile noastre sătești. Localurile*, București, 1890, p. 13.

30. ANIC, fond "Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice. Divizia școlilor. Școlile primare rurale din județul Ilfov", dosar 4823, anul 1889, fila 166.

31. *Ibidem*, fila 165.

32. Arhiva Școlii nr. 12, fond "Registre matricole", dosar 2, anii 1894-1896.

33. De exemplu, în momentul în care, în 1892, învățătoarea Eliad a intrat într-un concediu medical de 15 zile, ca urmare a unei crize de gastrită cronică, cel care a înlocuit-o în mod oficial la catedră era preotul din Herăstru, Ion Nucșoreanu. (ANIC, fond "Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice. Divizia contabilității. Școlile primare rurale din județul Ilfov și cele din București", dosar 9, anul 1892, fila 175.)

34. *Ibidem*, dosar 3, anul 1889, fila 152.

xandrina Tănăsescu primea în 1896 un spor de 27 de lei, ajungând la un salariu net de 105,30 lei³⁵. Statutul de funcționari publici de care beneficiau cadrele didactice era consolidat de jurământul obligatoriu de credință și loialitate (un jurământ identic cu cel depus de către ceilalți angajați ai statului), oficiat în fața prefectului și în prezența preotului³⁶:

Grelele încercări prin care a trecut țara în anii 1913-1918 s-au răsfrânt și asupra vieții școlii din Herăstrău. La sfârșitul campaniei militare contra Bulgariei, din vara anului 1913, trupele românești revenite de pe front vor aduce aici o teribilă molimă, holera. Lângă Herăstrău, în marginea Capitalei, la gara Dimitrie Bolintineanu de pe linia ferată București-Oltenița s-a instalat atunci un spital de carantină pentru suspecții de holeră. Epidemia s-a extins rapid în rândul localnicilor, ceea ce a determinat autoritățile de resort să suspende pentru o vreme cursurile școlii.

Intrarea țării în primul război mondial a dereglat mult mai serios și pentru o perioadă mai lungă de timp viața localnicilor și mai ales ritmul normal de desfășurare a procesului instructiv-educativ. Mobilizarea pe front a învățătorilor și a profesorilor, retragerea autorităților și a unei părți a populației în Moldova și, mai ales, perioada de 2 ani de ocupație a trupelor Puterilor Centrale asupra Olteniei, Munteniei și a Dobrogei (1916-1918), au creat mari disfuncționalități în învățământul românesc. Din cauza războiului, anul școlar a început în 1916 la 1 noiembrie, pentru a se întrerupe după numai două săptămâni, sub presiunea evenimentelor defavorabile de pe front. În teritoriul intrat sub ocupația armatelor Puterilor Centrale, cursurile vor fi reluate la 23 februarie 1917, anul școlar prelungindu-se până la 18 octombrie³⁷.

În Herăstrău, la fel ca în marea majoritate a localități lor din teritoriul ocupat, am1atele Puterilor Centrale au rechiziționat localul școlii. Confruntat cu această situație generalizată, Ministerul Instrucțiunii de atunci s-a gândit la soluția "școlilor în aer liber", care să reunească pe timpul verii elevii de la cursurile regulate, în scopul parcurgerii complete a programei școlare. La 1 mai 1918, învățătoarea Polixenia Berbeceanu înființa o astfel de "școală" la Herăstrău, aplicând cu rezultate apreciable metodele inedite și cu totul speciale specifice unei asemenea modalități de desfășurare a cursurilor, metode pe care învățătoarea Berbeceanu le asimilase în stagiile de pregătire inițiate de către minister cu începere din 1917. Acestă fom1ă de învățământ primar, ce îmbina de o manieră originală predarea cunoștințelor teoretice și a celor practice, a continuat să funcționeze în He-

35. *Ibidem*, dosar 15, anul 1896, fila 21.

36. Jurământul avea următorul text: "Jur în numele Sfintei Treimi că voi servi cu credință și dreptate în funcțiunea ce mi s-a încredințat, că voi păzi legile și instituțiile țării mele și că nu mă voi abate de la datoriile prescrise. Jur credință Majestății Sale Regelui și Dinastiei Sale. Așa să-mi ajute Dumnezeu." (*Ibidem*, fond "Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice. Divizia școlilor. Școlile primare rurale din județul Ilfov", dosar 30, anul 1901, fila 243.)

37. M. Bordeianu și P. Vladcovschi, *op. cit.*, p. 323. Cât de tulbure a fost această perioadă a ocupației pentru dascălii din Herăstrău înțelegem și din faptul că din arhiva școlii lipesc toate documentele anului școlar 1916/1917 (registru matricol, cataloage, etc.)

răstrău și după 1919, moment al revenirii sistemului românesc de învățământ la o stare de nonnalitate. Mai mult decât atât, ca urmare a organizării unei expoziții în școala de aici în 1920, rezultatele acestui experiment erau unanim apreciate. Totuși, în 1922, Ministerul Instrucțiunii decidea desființarea acestor școli "în aer liber"³⁸.

Contextul intrării țării în război a produs și o altă categorie de dificultăți în viața școlii din Herăstrău. Încă de la începutul evenimentelor, învățătorul Cosâmbescu a fost mobilizat pe front, iar cursurile au fost ținute de soția acestuia, învățătoarea Angela Cosâmbescu, și de o altă învățătoare detașată, Leontina Stilla. Între cele două cadre didactice s-a instaurat o stare de ostilitate, ce a influențat negativ atmosfera de lucru din școală. La întoarcerea sa de pe front, în 1919, și cu ocazia reintegrării sale în funcție, Ștefan Cosâmbescu a adăugat o notă la foaia matricolă a fiului său Lucian, elev al școlii, ceea ce mărturisește asupra relațiilor tensionate din anii 1916-1918 dintre cele două învățătoare. *"În dușmănie cu soția învățătorului mobilizat, suplinitoarea se răzbună pe elev"*³⁹

Perioada 1888-1918 a reprezentat etapa în care școala din Herăstrău a avut de înfruntat dificultăți inerente începutului, de la suspiciunea și chiar ostilitatea localnicilor față de instituția în sine și până la lipsurile materiale propriu-zise, Dascălii Herăstrăului au avut de luptat cu abandonul școlar care le decima efectivele de elevi de la un an la altul, cu provocarea profesională de a-i învăța carte pe copiii cătunului, un grup mereu neomogen, cu vârste între 7 și 16 ani, ce se înghesui au zi de zi în singura sală de clasă, dar și cu încercările dureroase din anii războiului. Ne este greu acum să evaluăm cu precizie impactul pe care apariția și funcționarea școlii l-au avut în anii de până la 1918 asupra comunității cătunului Herăstrău, din cauza lipsei unor date adecvate și pertinente. Este vorba, în primul rând, de informații asupra parcursului socio-profesional al absolvenților cursurilor primare. Arhivele, atât cea a școlii, cât și cele păstrate la Arhivele Naționale Centrale, rămân tăcute în ceea ce privește elevii Herăstrăului care se înscriau la o școală secundară, intrau la vreun meșter sau atelier ca ucenici, ori rămâneau în sat ca muncitori agricoli. Putem să afirmăm impactul pozitiv al școlii asupra vieții locuitorilor cătunului pe baza unor argumente indirecte. Înființarea școlii în Herăstrău a transformat învățătura și educația într-o realitate mult mai ușor accesibilă pentru acești copii, care nu mai erau obligați să bată zi de zi drumul anevoios de până la școala din Băneasa.

Pe de altă parte, școlarizarea an de an a unui număr mare de copii (dar fără a se atinge vreodată procente de peste 80% din populația de vârstă școlară a cătunului) a creat premise favorabile unei îmbunătățiri a statutului profesional și social al locuitorilor din Herăstrău. Datele din registrele matricole vin să confirme această afirmație: părinții din generațiile ce au crescut cu școala în cătun au profesii mult mai diversificate, în comparație cu cele ale părinților lor. În plus, ponderea celor care lucrează în industrie și în servicii era din ce în ce mai mare:

38. *Monografia instituțiilor școlare...*, IV, 1967, p. 10.

39. *Ibidem*.

întâlnim în actele școlii tot mai mulți părinți muncitori, meseriași și comercianți. Această situație se datora în mod evident dezvoltării economice a zonei, dar nu poate fi omis rolul școlii, instituție ce a creat locuitorilor cătunului posibilități în a ocupa asemenea locuri de muncă.

După trei decenii de existență, școala din Herăstrău era în 1918 o instituție consolidată, ce și-a câștigat un binemeritat prestigiu în rândul localnicilor, drept cel mai la îndemână și sigur avantaj în împlinirea idealurilor lor de recunoaștere socială și bunăstare. Toate acestea s-au datorat cu prisosință eforturilor și devotamentului atât ale dascălilor, cât și ale elevilor, în spre parcurgere a căii aspre, dar luminoase a cunoașterii.

IZVOARE ȘI BIBLIOGRAFIE

Arhiva Școlii nr. 12, București, 1888-1918

fonduri: "Cataloage"
 "Consilii pedagogice"
 "Corespondență"
 "Decizii"
 "Instrucțiuni"
 "Note diverse"
 "Registre de inspecții"
 "Registre matricole"
 "Situații statistice"
 "State de plată"

Arhivele Nationale Istorice Centrale, 1887-1910

fonduri: "Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice. Divizia școlilor. Școlile primare rurale din județul Ilfov"

"Ministerul Culturii Naționale. Direcția școlilor. Școlile primare rurale din București și județul Ilfov"

II. DOCUMENTE PUBLICATE, LEGI, REGULAMENTE

Legi ale Învățământului din România (1864-1978), I-II, Institutul de Științe ale Educației, București, 1991.

Proiect de reorganizare a Învățământului rural elaborat de Comisia Ministerului Cultelor și Instrucțiunii Publice, Tipografia Curții Regale, București, 1889.

III. LUCRĂRI GENERALE

BORDEIANU Mihai și VLADCOVȘCHI Petru, *Învățământul românesc în date*, Editura Junimea, Iași, 1979;

CROITORU Nicolae și TARCOB Dumitru (coord.), *București. Monografie*, Editura Sport Turism, București, 1985.

GEORGESCU Florian (red. resp.), *Istoria orașului București*, 1, Muzeul de Istorie al orașului București, București, 1965.

GIURESCU Constantin C., *Istoria Bucureștilor*, ed. II, , Editura Sport-Turism, București, 1979

GIURESCU Constantin C., MIHAILEANU Nicolae și IVANOV Igor (coord.), *Istoria învățământului din România. Compendiu*, EDP, București, 1971.

IORDAN Ion și GĂȘTEANU Petre, *Județul Ilfov. Monografie*, Editura Academiei RSR, București, 1970.

MANOLACHE Anghel și PĂRNUȚĂ Gheorghe, *Istoria învățământului din România*, I-II, EDP, București, 1993.

POPESCU- TEIUȘAN Ilie, *Contribuții la studiul legislației școlare românești. Legea instrucțiunii publice din 1864*, EDP, București, 1963.

Școlile noastre sătești. Localurile, Tipografia Curții Regale și Tipografia F. Gobl și Fii, București, 1890.

III. LUCRĂRI SPECIALE

Monografia instituțiilor școlare. Raionul "30 Decembrie", I-IV, Inspectoratul școlar al municipiului București și Biblioteca Centrală Pedagogică, București, 1967.

NEMETESCU George P., *Băneasa, stațiune recreativă a Bucureștilor. Origine, istoric, situație juridică*, Tipografia Graiul Românesc, București, fa.

TATARU Toader, "Condica bisericii din Herăstrău. Însemnări particulare ale preotului (1848 1882)", în *Milcovia*, nr.1, 1930.

V ASILIU-BELMONT Constanța, *Cartierul Herăstrău. Monografie* (manuscris), în *Arhivele Naționale Istorice Centrale*, fond "Ministerul Culturii Naționale. Direcția școlilor. Școlile primare rurale din București și județul Ilfov", dosar 655, anul 1942, filele 420-432.

IV. MISCELANEEA

CĂLĂTORI ȘI OASPEȚI DE SEAMĂ ÎN CODLEA MEDIEVALĂ

PROF. VASILE MANEA*

Călători prin Codlea. În cocie sau călare, cu carul sau cu diligența, pentru călătorul străin, mai ales în vremurile depărtate, plecarea la drum însemna o înfruntare a sorții, asumarea unor riscuri potențiale chiar și pentru cei mai curajoși dintre ei. În cazul *Țărilor Române* care de-a lungul veacurilor, au fost supuse la nenumărate năvăliri și războaie de cotropire ce amenințau însăși existența poporului, informațiile acestor călători, martori oculari atâtor evenimente, devin un *izvor important pentru istoricul și cercetătorul artei și culturii vechi*. Ca și scrierile cronicarilor, impresiile lor, mai ales atunci când aparțin unor martori obiectivi, direcți ai evenimentelor, capătă valoarea unor adevărate „documente” de epocă ce pot cuprinde prețioase observații asupra vieții economice, sociale și politice.

Drumul Făgărașului, unul dintre marile căi comerciale ce lega centrul Europei de gurile Dunării, trecea în Evul Mediu prin Pădurea Codlei, cobora în șesul Bârsei pe lângă localitatea cu același nume, îndreptându-se spre Brașov. El va fi străbătut în ambele sensuri de-a lungul secolelor, de negustori, călugări și pelerini înarmați (cruciați), de armate cuceritoare și hoarde năvălitoare în căutarea jafului. Mulți dintre aceștia ne-au lăsat impresiile lor, care au străbătut timpul ajungând până la noi, pentru a ne oferi mărturie despre trecutul locurilor.

Printre primii care au trecut pe aici, vor fi doi pelerini germani *Peter Sparnau* și *Ulrich von Tennstadt*. Aceștia porniră în ultimul pătrat al secolului XIV în pelerinaj la Ierusalim. La întoarcere în 1385 au trecut prin Țara Românească, venind de la Timovo.¹ Relația aceasta de călătorie este interesantă pentru cunoașterea drumului care duce din sudul Dunării prin Țara Românească și Transilvania spre Ungaria.

Un alt trecător prin Țara Bârsei și Brașov este *Johann Schiltberger* cavaler cruciat ce participă la expediția de la 1396, organizată de Sigismund de Luxemburg împotriva turcilor.² După dezastrul creștinilor de la Nicopole, acesta ajunge prizonierul sultanului Baiazid I Ildırım, pe care este obligat să-l urmeze în expedițiile sale asiatice. La 1402 în urma bătăliei de la Ankara este luat în captivitate de Timur Lenk, pe care-l însoțește în expedițiile sale prin Armenia, Georgia ajungând în final în Siberia. După 20 de ani reușește să fugă, trecând spre Germania prin Moldova.

---

* Profesor la Liceul Nr. 1, Codlea.

1. M. Holban (coord.), *Călători români despre Țările Române I*, p. 17-20

2. *Ibidem* p. 17-19, 30-31.

De la *Georg Reicherstorffer* ne-a rămas o frumoasă descriere a Țării Bârsei: „iar partea aceasta a Bârsei este mult mai frumoasă și este în așa fel împărțită prin așezarea locului, încât poate fi socotită aproape ca o altă Transilvanie: caci este închisă de pretutindeni de munți, e despărțită de secui printr-un râu, numit Ptolemeu. Alutato (Olt). Pe dinăuntru este toată nespus de îngrijită, ai spune hotărât văzând-o că este o grădină”.³ Acesta sa aflat la Brașov între anii 1527-1528.⁴

Giovani Andrea Gromo, căpitan în 1538, părăsește Italia pentru a ajunge la curtea lui Ioan Sigismund Zapolya, principele Transilvaniei⁵. Aici după afirmațiile sale a avut comanda ostașilor din garda prinipelui între 1564-1565. În această calitate, va cerceta direct cetățile și locurile fortificate din Banat și Transilvania, trecând și prin zona Codlei: "Plecând de la această cetate [Făgăraș], la o depărtare de vreo 15 mile, după ce s-a străbătut cu multă osteneală o pădure și un munte, spre nord [Măgura Codlei] se ajunge în Țara Bârsei, care cuprinde multe castele arătoase și puternice, toate sub ascultarea Brașovului, numit și Verșovia, unul dintre cele mai frumoase orașe din țara întregă în ceea ce privește clădirile, străzile și populația."⁶

La 1574 îl găsim călător prin Codlea pe membrul unei familii de magistrați ai Parlamentului din Paris, *Pierre Lescalopier*, ce se îndrepta cu o misiune din partea ambasadorului francez la Constantinopol spre Curtea principelui Transilvaniei.⁷ După o scurtă ședere la Brașov el va porni spre Codlea: " La 28 iunie mi-am luat rămas bun și m-am dus împreună cu secretarul care ne călăuzea și cu domnul Mihalovski să dorm la Codlea, un sat de unguri la trei leghe de Brașov. La 29 iunie am străbătut o pădure de munte prin care drumul este în întregime podit cu trunchiuri groase de copaci, căci altfel ar fi fost foarte rău și ne-am dus să dormim la Făgăraș, unde este o cetate puternică cu un șanț larg plin cu apă, așezată în mijlocul unui târg mare, bine populat."⁸

În anul 1585 a pornit într-o călătorie de studiu, în tovărășia prietenului său Guillaume Lenormand, străbătând Ungaria, Transilvania și Țara Românească în drum spre Constantinopol, *Jaques Bongars* (1554-1612) senior de Boudry.⁹ Relatându-și călătoria prin Transilvania: "După-amiază am trecut prin Făgăraș, oraș și castel întărit și frumos la 3 mile, apoi am mers prin păduri drum de o leghe. Am dormit la Șercaia, târg al domnilor din Brașov. Am întâlnit pe fiul judeului de Brașov, judele Lucas Hirscher preot al unui târg, la o leghe de oraș, la poalele

3. *Ibidem*, II, 1970, p. 217

4. *Ibidem*, p.183

5. *Ibidem*, p.312 - 313

6. *Ibidem*, p.356

7. *Ibidem*, p.418 - 419

8. *Ibidem*, p.432

9. *Ibidem*, III, 1971, p.149 – 151

munților, puțin lângă drum, unde ne-am dus să prânzim, după ce am mers trei leghe mari prin păduri și prin munții numiți Pădurea Șercăii".¹⁰

De fapt este vorba de trecerea prin Pădurea Codlei și întâmpinarea lor de preotul Georg Hirscher, parohul Codlei (1576-1603).¹¹

David Frolich (1595-1648) studiază matematica, istoria și medicina. Călătorește mult, vizitând numeroase țări din Europa, între care și Transilvania, pe care o cunoaște la 1630¹² adică la un an după moartea lui Gabriel Bethlen și înscăunarea lui Gheorghe Rakoczy I: „Spre apus, adică pe unde se vine din Sibiu în Țara Bârsei, la 3 mile, se înalță muntele înalt și păduros numit Pădurea Codlei, după târgul Codlea, așezat dincolo de munte, vestit pentru biserica lui bine întărită și pentru berea sa. Această regiune produce din belșug cereale și este ca un grânar al neamurilor vecine.”¹³

Un alt călător prin Codlea este pastorul *Conrad Jacob Hiltebrandt*, la 1656, fiind component al mai multor solii suedeze spre principele Transilvaniei.¹⁴ În drum spre Ucraina împreună cu ambasadorul G. Welling va trece și prin orașul de la poalele Măgurii căruia îi face o frumoasă prezentare: "Pornind din această cetate, domnul sol a ajuns la Șercaia, un orășel la o milă și mai departe la 20 decembrie, la Codlea, la 3 mile. Înainte de a ajunge la acest orășel și de a coborî din Țara Oltului (Altland) în Țara Bârsei (Burzenland), a trebuit să trecem cale de trei mile mari transilvănene peste un munte păduros și întărit cu mulțime de garduri, de pari, care se numește muntele Codlea. În drumul nostru am dat peste un sat românesc [probabil Holbav] și deoarece era cam frig, unii dintre noi a intrat în casa unui țăran român. În odaia lui, în care era întuneric de-a binelea, am găsit câteva femei bătrâne șezând la vatră și le-am auzit vorbind pe limba românilor: „Mama face focu, frigu.”

După ce ne-am dezmoțit puțin deasupra jărăticului degetele înțepenite de frig, am grăbit spre Codlea, care se vede îndată după deal. Aici am băut bere bună, făcută din grâu și am observat că și aici ca și în alte localități, biserica este împrejmuită cu zid.¹⁵

Vom încheia șirul celor ce au călătorit prin Codlea, cu prezentarea lui *Ioan Ovari*, preot la Miskolcz în Ungaria de Sus.¹⁶ Pe vremea când studia la colegiul din Alba Iulia este ales în delegația ce trebuia să prezinte la Poartă tributul, în felul acesta, descriindu-și periplusul, aflăm despre trecerea delegației prin Codlea la 1678: "1 noiembrie – am pornit spre "Șercaia" (Sarkany=Perșani) unde pădurea pe două mile este așternută de podețe, altminteri abia ar putea oferi o cale

10. *Ibidem*, p. 159

11. *Ibidem*.

12. *Ibidem*, V, p. 43-44

13. *Ibidem*, p. 31

14. *Ibidem*, p. 540

15. *Ibidem*, p. 584

16. *Ibidem*, VII, p. 367

de trecere din cauza noroiului; am prânzit în satul Vlădeni printre păduri, noaptea am petrecut-o în Codlea, unde am cinat destul de bine.”¹⁷

Oaspeți de seamă la Codlea. Desigur, fiind așezată în apropierea marelui oraș care este Brașovul, apartenența ei față de Tara Bârsei, ce a jucat de-a lungul timpului un rol important în relațiile dintre Țările Române, au permis Codlei, să fie în preajma unor importante evenimente, ce aveau să aducă pe teritoriul ei mari personalități ale vremii.

Printre primii care au onorat cu prezența lor orașul, a fost *Sigismund de Luxemburg* (1387-1437), rege al Ungariei, iar din 1433 împărat romano-german.

Preocupat de amenințarea în creștere pe care o reprezentau turcii, Sigismund vine la 1395 în Țara Bârsei, unde rămâne mai bine de o jumătate de an. Se întâlnește cu Mircea cel Bătrân la Brașov, unde semnează tratatul de alianță din 7 martie 1395, pentru ca zilele următoare să fie împreună cu alaiul său oaspetele Codlei. Aici cancelaria regelui va redacta o serie de documente, printre care și acela în care cere locuitorilor din satele bârsane să ajute la construirea fortificațiilor Brașovului, contribuind cu transportul de piatră și nisip pentru ca orașul să se poată apăra în caz de atac turcesc.¹⁸

Preocupat de consolidarea frontierei sudice, Sigismund va reveni în zonă și la 1397-1398 și 1419, pentru ca în 1427 să fie din nou „oaspe” la Codlea.¹⁹

În 1585 Franco Sivori ne descrie plecarea domnitorului *Petru Cercel* din Țara Românească și trecerea lui prin Tara Bârsei, poposind mai multe zile la Codlea.²⁰ „...cum am auzit ca alteța sa văzând că nu poate intra în Brașov, ocupase cu oamenii săi un sat (Codlea) pentru a poposi acolo în noaptea aceea, am încălecat și m-am dus în grabă să-l regăsesc. Se pregătea tocmai să stea la masă și astfel, după ce am cinat cu el am început să vorbim despre întâmplările acestea din urmă.”²¹

Marile și furtunoasele evenimente ce vor caracteriza domnia lui *Mihai Viteazul*, vor fi prezente și la Codlea. Campania lui Sinan-pașa în Muntenia, lupta de la Călugăreni și retragerea lui Mihai spre munte în așteptarea ajutorului transilvan, erau bine cunoscute la Codlea, care devenise în această perioadă locul de concentrare al armatei lui Sigismund Bathory. O interesantă descriere a pregătirilor în vederea intervenției militare ne-o lasă *Petru Pellerdi*:²² „...am ajuns la Codlea, la locul hotărât mai dinainte pentru secui, în ziua de 3 septembrie. Secuii ne așteptau acolo de vreo câteva zile. Măria Sa împreună cu Gaspar Kornis și cu alte căpetenii mai mari, fiind de față și Ștefan Bacskay, i-au trecut în revistă;

17. *Ibidem*, p. 368

18. Ub. III, nr. 1353, p. 141-142

19. Fr. Killyen, *Formarea și evoluția comitatului Brașov* în SAI, VI, 19651 p. 19

20. *Călători*, III, 1971, p. 13

21. *Ibidem*, p. 43

22. *Ibidem*, p. 618-619

secuiei care erau acolo în tabără se ridicau la 14 700. Trecerea în revistă a avut loc în ziua de 4 septembrie ...”²³

Deci cu începere din 3 septembrie 1595, *Sigismund Bathory*, principe al Transilvaniei cu suita sa se aflau la Codlea. Acestuia avea să i se adauge curând Ștefan Razvan, voievodul Moldovei care sosește cu 2.300 pedestrași, 700 călăreți și 22 de tunuri mari.²⁴ Interesante sunt amănuntele asupra alcătuirii oastei lui Sigismund Bathory:

“...Din Polonia... Ioan Wayer cu 300 de cazaci ...Ostași nemți ...1600. Orașul Sibiu 1.000 de trabanți negri... Brașoveni 1.000 de trabanți albaștri... Mediașul, Sighișoara, care întrețin și ele 1.000 de trabanți verzi, toți archebuzieri, au venit și ei... Sebeșul, Orăștie, Scaunul Miercurei și Scaunul Ciucul Mare au dat 500 de archebuzieri... Afară de acestia .. nemeșii veniți în persoană din toate județele. Curtenii Măriei Sale 2000 de călăreți ... Bocskay 300 de călăreți ... Cancelarul Josica 200 de călăreți ... Ștefan Csaki 100 de călăreți, apoi 2000 de călăreți și 1000 de pedestrași... plătiți din visteria Măriei Sale, sub conducerea lui Ștefan Torok, Nicolae Sennyey, Gheorghe Bess și Petru Huszar....”²⁵

Se poate vedea clar, contribuția la oaste a orașelor și nobililor, care veneau cu steagurile proprii. În final întreaga oaste era alcătuită din: ”20.000 călăreți lăncieri ... 32.000 de pedestrași ... la aceasta se adăugau 148 de căruțe încărcate cu praf de pușcă, gloanțe, cazmale, sape, funii...”²⁶

Desfășurarea acestei armate în drum spre Muntenia era impresionantă: ”După ce am pornit din Codlea, a trebuit să trecem pe la Bran, care ține de Brașov, unde locul este foarte îngust, încât poate trece numai câte un car; aici am numărat câte care cu merinde aveam cu noi. Erau 3.718... care ... iar pe lângă aceste care, cel puțin 14.000 de oameni.”²⁷

La 21 octombrie 1599 va face tabără cu armata sa în drum spre Șelimbăr, marele voievod *Mihai Viteazul*²⁸, ce va mai poposi la Codlea în 16 martie și 1 mai 1600.²⁹

Urmează apoi, un ”oaspe” mai puțin plăcut codlenilor, *Gabriel Bathory* la 1612, care asediază și cucerește prin vicleșug cetatea,³⁰ ce va fi reluată de codleni, tot prin viclenie, după 4 zile. În zilele de 20 și 21 februarie 1616 va poposi la Codlea principele *Gabriel Bethlen*, iar la 15 august 1632, soția principelui *Gheorghe Rakoczy*.³¹

23. *Ibidem*, p. 620

24. *Ibidem*, p.621

25. *Ibidem*.

26. *Ibidem*.

27. *Ibidem*.

28. G. Nussbacher, *Din Cronici si hrisoave*, Buc. 1987, p.119

29. *Ibidem*, p.122

30. Quellen, IV, p.87

31. J. Leonhardt, *Aus Zeiden*, în „Kronstadter Zeittnung,” nr.103 din 6 mai 1913, p. 2-3

Împăratul Austriei, *Iosif al II lea*, este oaspetele Codlei la 7 iunie 1783, prilej în care românii obțin aprobarea de a-și construi o biserică nouă.³² Urmează la 1788 arhiducele Franz,³³ viitorul împărat *Fracisc I* (1792-1830). Acesta va reveni la Codlea în 1817 împreună cu cea de-a patra soție.³⁴

Dintre domnii munteni ai perioadei fanariote, întâlnim la 1802 pe *Mihail Sutu*,³⁵ aflat cu o parte din boieri în drum spre Sighișoara, apoi la 1818 *Ioan Caragea* fugind de turci și luând drumul Vienei.³⁶

Din cele prezentate se poate observa că micile localități ale țării n-au fost ocolite de mersul istoriei, fiind de cele mai multe ori martori tăcuți ai marilor evenimente și gazde cu sau fără voie a marilor personalități. Pentru moment pana cronicarului le-a scos din anonim. Astăzi, cercetătorului îi revine rolul, ca aplecat asupra documentelor din arhive, să le readucă din nou în actualitatea prezentului, redând faptele locuitorilor care, de-a lungul timpului, au reușit să depășească momentele dificile, continuându-și existența.

---

32. I. Comanescu, *op. cit.* p.30

33. Quellen, V, p.400

34. I. Comanescu, *op. cit.*, p.35

35. *Ibidem*, p.32.

36. *Ibidem*, p.35.

MITROPOLITUL VARLAAM – IERARH, CĂRTURAR, CTITOR ȘI OM POLITIC MUNTEAN (1672-1679)

MIHAIL M. ANDREESCU*

După ce în întreg secolul XV clerul muntean nu s-a implicat în viața politică a Țării Românești, începând cu secolul al XVI-lea ierarhii, și sub influența Patriarhiei și a grecismului, ajung să fie tot mai des pomeniți în acte participând la viața politică și culturală a țării¹. Din secolul al XVII-lea clerul muntean a fost tot mai frecvent implicat în viața politică și culturală a Țării Românești – fie că era vorba de influențele cultural-religioase generate de Renaștere și Reformă, fie că totul se reducea la luptele dintre greci și pământeni ori la intrigile politice generate de luptele pentru putere dintre facțiuni². Într-un asemenea context agitat, din a doua jumătate a secolului al XVII-lea s-a impus în viața politică, religioasă și culturală a Țării Românești figura mitropolitului Varlaam.

Asupra originilor acestui ierarh plutesc incertitudinile. Nicolae Iorga l-a considerat inițial moldovean³ pentru ca ulterior să afirme că și-ar fi luat numele după mitropolitul Varlaam al Moldovei sau de la cunoscuta lucrare despre Varlaam și lasaf, fără alte precizări decât că fusese egumen la Glavacioc⁴. Pornind de la faptul că Varlaam fusese călugăr și egumen la Cozia Nicolae Șerbănescu l-a considerat ca fiind un oltean de prin părțile Vâlciei⁵.

În ce ne privește credem că Varlaam a fost de prin părțile Argeșului de lângă Pitești, probabil de la Moșoaia. Ne întemeiem supoziția pe faptul că el va rectori mănăstirea de lângă Pitești a lui Matei Basarab – Trivalea – și o va înzestra cu moșii cumpărate la Groși și în împrejurimile orașului Pitești⁶.

În testamentul său întocmit la 15 noiembrie 1702 la Cozia, unde se retrăsese, Varlaam spune că s-a călugărit la o vârstă fragedă la mănăstirea Cozia ...”și după rânduiala sfintei mănăstiri ne-au ajunsu rândul de am și egumenit...”⁷.

---

* Conferențiar univ. dr. la Facultatea de Istorie a Universității "Spiru Haret" din București.

1. MIHAIL M. ANDREESCU, *Puterea domniei în Țara Românească și Moldova în secolele XIV-XVI*, București, 1999, p. 142-147.

2. NICOLAE IORGA, *Istoria românilor. VI. Monarhii*, București, 2000, pp. 3-29, 85-109, 137-149, 201-222, 237-266. (*Istoria românilor*).

3. Idem, *Istoria bisericii românești și a vieții religioase a românilor*, I, ed. a 2-a, București, 1929, p. 381 (*Istoria bisericii...*).

4. Idem, *Istoria românilor*, VI, p. 259.

5. NICOLAE ȘERBĂNESCU, *Varlaam mitropolitul Țării Românești, părintele tipografiei bucureștene (1672-1679)*, în "Biserica Ortodoxă Română", an LXXVI (1958), nr. 12, p. 1120-1158.

6. MIHAIL M. ANDREESCU, *Istoricul mănăstirii Trivale de la fundare până la 1800. Domeniul funciar și fondul de documente*, București, 2001, p. 19, 25, 32-33. (În continuare: *Istoricul mănăstirii Trivale*).

7. *Ibidem*, p. 284-285.

Egumenia de la Cozia trebuie să se fi petrecut înainte de 1663 când, sub dominația lui Grigorie Ghica, a început lupta dintre Cantacuzini și Băleni, care va avea ca prim episod uciderea postelnicului Constantin și prigonirea întregii familii a Cantacuzinilor⁸. În acea vreme Varlaam ajunsese deja stareț la Glavacioc și se implicase probabil în intrigile politice de partea Bălenilor. În 1669 când s-a judecat procesul lui Stroe Leurdeanu⁹ iar mitropolitul Theodosie a dat o carte de blestem pentru aflarea adevărului, iscălită de episcopi și egumeni¹⁰. Varlaam era tot egumen la Glavacioc¹¹.

Acest cleric școlit, în vârstă de aproape 40 de ani dacă avem în vedere evoluția lui, făcuse, după moartea postelnicului Constantin Cantacuzino, pe la 1666-1667 o călătorie la Moscova¹², unde va stabili legături cu clerici și tipografi ruși ca arhimandritul Ioanichie Galetovschi al Cernigovului sau tipograful Ioan Bacov care-l va ajuta în 1678 să tipărească unele cărți¹³. Voiajul la Moscova este posibil să fi reprezentat o "răsplată" a Bălenilor pentru rolul jucat de el în uciderea postelnicului Constantin Cantacuzino.

Revenit din Rusia la stăreția Glavaciocului Varlaam va fi ales în 1671 episcop al Râmnicului¹⁴, din această perioadă datând eforturile lui de reînființare a tipografiei bisericești bucureștene la mănăstirile Plumbuita și Radu Vodă apoi la Snagov¹⁵.

Redevenit domn pentru scurtă vreme Grigorie Ghica (1672-1673), la cererea partidului Bălenilor, l-a caterisit pe mitropolitul Theodosie, care va fi surghiunit la mănăstirea Tismana, punând în locul său ca mitropolit pe egumenul grec de la mănăstirea Radu Vodă, Dionisie. Dar Dionisie a murit la scurtă vreme (24 decembrie 1672) și în locul său a fost ales mitropolit Varlaam care era atunci episcop al Râmnicului¹⁶.

Alegerea lui Varlaam ca mitropolit a constituit răsplata supremă pentru "meritele" sale politice și fidelitatea arătată față de partida Bălenilor, motiv pentru care în Cronică se afirmă categoric vinovăția sa față de Cantacuzini: "*Aici semnăm pe scurt și de patimile părintelui Theodosie, mitropolitul Țării Românești. Căci căzând acei boieri la mare nevoie, precum arată aicea înapoi, atuncea și pre părintele Vlădica îl scoaseră din scaun cu mare necinste și-l trimiseră la zatocenie, aruncându-i multe prihăni. Și puseră în locul lui pe Varlaam episcopul, pre care-l știia că va fi în sfat asemenea cu dânșii, precum au și fost*"¹⁷.

8. NICOLAE IORGA, *Istoria românilor*, VI, p. 212-213.

9. *Ibidem*, p. 219.

10. xxx, *Istoria Țării Românești. 1290-1690. Letopiseșul Cantacuzinesc*, ediție de C. Grecescu și D. Simonescu, București, 1960, p. 162.

11. NICOLAE IORGA, *Istoria bisericii*, I, p. 381.

12. *Ibidem*, p. 383.

13. *Ibidem*, p. 403.

14. Într-un miscelaneu din 1853 care cuprinde lucrări din 1843 și 1853 sunt înserate liste ale episcopilor și mitropoliților munteni. Exemplarul se află în colecția mea, p. 400-402, 432.

15. NICOLAE ȘERBĂNESCU, *Stud. cit.*, în *Rev. cit.*

16. NICOLAE IORGA, *Istoria bisericii*, I, p. 381-383.

17. *Letopiseșul Cantacuzinesc*, p. 169.

Într-un miscelaneu de la 1853, care cuprinde și lista mitropoliților munteni scoasă din Condica de hirotonii a Mitropoliei, se spune la Theodosie, Dionisie și Varlaam: "*Theodosie hirotonit la 1668. Acesta au fost călugăr la mănăstirea Cozii ce este zidită pe malul drept al râului Oltului, din județul Vâlciei, și din egumen al mănăstirii Argeșului s-au ales și s-au orânduit mitropolit Ungrovlahii. Pe acesta l-au scos din scaunul mitropolii Grigore vodă Ghica în anul 1673 (corect 1672) și au pus în locu-i pe Dionisie, carele murind în curândă vreme, au pus mitropolit pe Varlaam episcopul Râmnicului. Apoi în anul 1679, aprilie 15, indiction al doilea, domn fiind țării Șerban vodă Cantacuzin, s-au cercetat pricina scoaterii lui Theodosie de către orânduții de Patriarhul Constantinopolului, după care cercetare s-au priimit iarăși Theodosie scaunul Mitropolii, iar Varlaam au rămas slobod, ... În acest al doilea rând au ocârmuit biserica până la anul 1709, și murind s-au îngropat în biserica Sfintei Mitropolii din București ... 1673 (1672). Dionisie. Acesta au fost egumen la mănăstirea Sf. Troiță. Pentru acest arhieru se găsește în Condica pomenită mai sus a hirotoniilor hirotonia lui unde să vede iscălit grecește și slavonește la file 13 și 14 a zisei Condici. Tot acolo la fila 14 în dos să vede și alegerea lui Varlaam din episcop al Râmnicului de mitropolit al Ungrovlahii, anul 1673 (1672), indiction 11, în care alegere să zice că cel ce au fost mitropolit, Dionisie, în scurtă vreme s-au trecut din viața aceasta. 1673 (1672). Varlaam. Acesta din episcop al Râmnicului s-au ales și s-au orânduit mitropolit al Ungrovlahii"¹⁸.*

Perioada când Varlaam a fost mitropolit a fost cea mai fecundă din întreaga sa activitate pe tărâmul culturii și a vieții religioase. Acum se reînființează tipografia Mitropoliei, care a funcționat la București și la Snagov, și unde, până la 1678, s-au tipărit două traduceri după opere rusești și grecești: "*Cheia înțelesului*" și un "*Liturghier*". Activitatea tipografică a lui Varlaam va fi oprită prin înlocuirea sa cu Theodosie¹⁹.

În plan religios Varlaam s-a opus cu vehemență revenirii catolicilor în Țara Românească, el considerându-i pe aceștia drept semicreștini. Anton Stepancic, vicar al arhiepiscopului de Serdica pentru Țara Românească, relatează că în timpul unui prânz oferit de mitropolit domnului, patriarhul Dositei al II-lea Notaras și boierilor la 21 mai 1673 s-ar fi opus deschis revenirii catolicilor în Țara Românească și la Ierusalim aruncând blestemul asupra acestora, ceea ce a atras o blândă dojană din partea domnului Grigore Ghica²⁰. Tot în plan religios Varlaam s-a îngrijit de rectorirea mănăstirii Trivale de la Pitești²¹ și împreună cu doamna Maria Ghica a ctitorit schitul Fedeleşciori²². La solicitarea lui Grigorie Ghica

18. Vezi mai sus, nota 14.

19. NICOLAE IORGA, *Istoria românilor*, VI, p. 260.

20. xxx, *Călători străini despre țările române*, VII, ediție de Maria Holban, M.M. Alexandrescu-Dersca Bulgaru, Paul Cernovodeanu, București, 1980, p. 315-316.

21. MIHAIL M. ANDREESCU, *Istoria mănăstirii Trivale*, p. 19-34.

22. NICOLAE IORGA, *Istoria românilor*, VI, p. 260.

În 1672-1673 s-a încercat înființarea Episcopiei Mehedinților cu sediul la mănăstirea Strehăia. Deoarece ierarhii de la Buzău și Râmnic s-au opus acestei hotărâri Varlaam s-a văzut nevoit să-l hirotonească singur pe "episcopul" Daniil, un moldovean apropiat lui Grigorie Ghica²³. Pe de altă parte Varlaam a continuat să se îngrijească de mănăstirile Cozia, Cotmeana, Glavacioc și Strehareț, unde fusese călugăr și egumen, ca și de noile sale ctitorii²⁴.

În 1679, după ce Șerban Cantacuzino a ajuns domn, s-a făcut reînscăunarea lui Theodosie și caterisirea lui Varlaam în urma unui proces judecat de un sinod al Patriarhiei la cererea domnului și despre care *Cronica* spune: "*Și așa stând amândoi de față, vlădica Theodosie și vlădica Varlaam, ș-au spus toată jalba vlădica Theodosie și rămâind vlădica Varlaam de judecată ș-au pus cărja pre masă înaintea domnului și a tot săborul. Și luând cărja domnul, au dat-o vlădicii Theodosie. Și l-au trimis la Mitropolie cu mare cinste, marți în săptămâna cea mare, înaintea Paștilor, mesită april 26 dni, văleatul 7187 (1679)*"²⁵.

Renunțarea de bună voie a lui Varlaam la scaunul de mitropolit pare să-l fi salvat, mai ales că el nu fusese beneficiarul direct al caterisirii lui Theodosie ci preluase cărja de la Dositei. De aceea el a putut merge în pelerinaj la Sfântul Mormânt²⁶, după care s-a ocupat liniștit cu administrarea ctitoriilor sale. Nu i s-a fixat o anume mănăstire cum se întâmplase cu Theodosie care fusese trimis la Tismana. Chiar dacă lorga afirmă că Brâncoveanu l-ar fi trimis pe Varlaam la mănăstirea Râncăcioc²⁷, acesta nu pomenește nimic despre acest episod în testamentul din 15 noiembrie 1702 afirmând că a cerut călugărilor de lângă el "...de ne-au adus (de) la mănăstirea noastră de la Fedelesciori la această sfântă mănăstire Cozia, vrând cu tot sufletul ... să ni se îngroape oasele la această sfântă mănăstire"²⁸.

La puțin timp după redactarea testamentului Varlaam a trecut la cele veșnice în mănăstirea Cozia unde se călugărise și de unde își începuse ascensiunea spre treapta supremă a bisericii muntene. După circa 70 de ani de viață – pare să se fi născut în jur de 1630²⁹ – Varlaam rămâne una din personalitățile culturale, religioase și politice ale secolului al XVII-lea muntea. Oscilând între Băleni și Cantacuzini și folosindu-se de oportunitățile ivite el a reușit să-și pună în practică planurile culturale și religioase prin reînființarea tipografiei bucureștene³⁰, dar a sfârșit prin a cădea pradă intrigilor politico-religioase urzite de Cantacuzini cu sprijinul Patriarhiei din Constantinopol³¹.

Prin tot ceea ce a realizat Varlaam rămâne una din figurile emblematice ale plaiurilor argeșene, o pildă de ce poate face un copil de țăran doritor de carte și de a ajunge cât mai sus în ierarhia vremii spre folosul obștii căreia îi aparține.

23. Idem, *Istoria bisericii*, I, p. 383.

24. MIHAIL M. ANDREESCU, *Istoricul mănăstirii Trivale*, p. 40-45.

25. *Letopiseșul Cantacuzinesc*, p. 176-177.

26. MIHAIL M. ANDREESCU, *Istoricul mănăstirii Trivale*, p. 284.

27. NICOLAE IORGA, *Istoria bisericii*, I, p. 386.

28. MIHAIL M. ANDREESCU, *Istoricul mănăstirii Trivale*, p. 285.

29. DUMITRU SANDU, *Eparhia Râmnicului și Argeșului*, I, Râmnicu Vâlcea, 1976, p. 120-121.

30. ȘTEFAN IONESCU, PANAIT I. PANAIT, *Constantin Vodă Brâncoveanu. Viața. Domnia. Epoca*, București, 1969, p. 325-326.

31. NICOLAE IORGA, *Bizanț după Bizanț*, București, 1972, p. 180-181, 186.

APRECIERI INTERNAȚIONALE PRIVIND PARTICIPAREA ARMATEI ROMÂNE LA RĂZBOIUL DE INDEPENDENȚĂ DIN 1877-1878*

CONSTANTIN ȘERBAN**

Războiul de independență al României din 1877-1878 – de la izbucnirea căruia s-au împlinit recent 125 de ani – reprezintă nu numai un moment foarte important din epoca modernă a istoriei țării noastre, prin consecințele sale economice, sociale și politice¹, ci și o nouă etapă în rezolvarea *problemei orientale* la nivel european, în cursul căreia popoarele din sud-estul continentului nostru și-au dobândit în mare măsură emanciparea națională².

Faptele de arme ale armatei române săvârșite pe câmpurile de luptă de la sud de Dunăre în timpul acestei conflagrații s-au păstrat în memoria contemporanilor din acea vreme și apoi transmise generațiilor următoare până în zilele noastre în numeroasele izvoare documentare și narative³, unele încă inedite iar altele publicate în colecții speciale⁴, în rândul cărora un loc important îl ocupă: reportajele unor corespondenți de presă străini și români, lucrările unor istorici precum și rapoartele unor diplomați străini acreditați, în acea vreme, pe lângă guvernul României, mai puțin folosite în sintezele și monografiile consacrate acestui război⁵.

Pe baza acestor materiale documentare rezultă mai întâi că încă de la începutul ostilităților militare româno-otomane din aprilie 1877 atenția unor corespondenți de presă străini s-a concentrat în special asupra comportării armatei române în acțiunile de acoperire strategică a teritoriului țării aflat la nordul Dunării, prin dueluri de artilerie angajate cu forțele militare otomane în zona Calafat-Vidin, pentru anihilarea acțiunilor ofensive ale vaselor din flota otomană de la

---

* Comunicare ținută la 25 aprilie 2002 la Simpozionul consacrat împlinirii a 125 de ani de la războiul de independență 1877-1878, organizat de Uniunea națională a cadrelor militare în rezervă și în retragere "Alexandru Ioan Cuza" Biroul executiv central, Organizația București și Societatea de Științe istorice din România, Filiala cercetare învățământ.

** Cercetător pensionar.

1. x x x, *L'Independance de la Roumanie*, publicată prin grija prof. Ștefan Pascu, București, 1977, p. 144-159.

2. Constantin Șerban, *Problema orientală și românii*, în "Buletinul de științe sociale-politice din România. Progrese și realizări, 2/1981, p. 55-61; Nichita Adaniloaie, *Independența națională a României*, București, 1986, p. 99-128.

3. x x x, *Independența României*, Bibliografie sub redacția acad. Șt. Pascu, Jean Livescu, Dan Berindei, Constantin Nuțu, Ion Matei, București, 1979.

4. x x x, *Documente privind istoria României. Războiul de independență*, vol. I-IX, București, 1950-1955; x x x, *Războiul pentru independența națională 1877-1878, Documente militare*, București, 1971.

5. x x x, *Istorici români și străini despre războiul de independență al României 1877-1878*, București, 1979, 327 p.

Dunăre în zona Brăilei. Astfel în ziarul "L'Independance belge" se lauda precizia tirurilor artileriei române asupra orașului Vidin, acțiune care atunci a fost apreciată favorabil și de Comandamentul armatei ruse⁶. Tot în legătură cu aceste lupte, în paginile ziarului "Ausburger Allgemeine Zeitung" se releva înalta pregătire a ofițerilor români din artilerie, mulți dintre ei cu studii militare superioare dobândite în școlile din Germania și Franța. Tot așa, în ziarul belgian "Le Nord", se dezvăluia opiniei publice internaționale modul cum România, care inițial își pregătise armata numai să apere teritoriul țării, aceasta a fost obligată ulterior de Imperiul otoman să devină un stat beligerant. "De la Dunăre – se relatea în acest ziar – ni se anunță că turcii bombardează Calafatul și că bateriile românești ripostează. Turcia și România se găsesc în stare de război. Trebuie – se scrie în continuare – să recunoaștem că turcii bombardând orașe românești deschise și trimițând detașamente de bazbuzuci să se dedea la crime și jafuri în satele românești inofensive au făcut totul pentru a atrage România în luptă"⁷. Tot în acea vreme se relatea în ziarul "Journal de Saint Petersburg" că șalupa românească "Rândunica" aflată sub comanda maiorului I. Murgescu a reușit să atace nu numai mai multe nave militare otomane în noaptea de 12/13 mai 1877, dar să și scufunde cu acest prilej un mare cuirasat inamic de 2500 tone, având la bord cinci tunuri și 219 oameni⁸. Tot în perioada de acoperire strategică a teritoriului României ziarul londonez "The Times" din 23 mai 1877 sublinia faptul că atunci armata română a împiedicat pe cea otomană să zădărnicească desfășurarea ofensivei armatei ruse pe teritoriul inamicului prin cuvintele: "Trupele române protejând propria lor frontieră pe Dunăre au făcut un mare serviciu rușilor prin faptul că au împiedicat pe turci să ocupe și să fortifice capete de pod pe malul nordic al Dunării"⁹.

Ulterior tot în perioada de la începutul operațiilor militare româno-otomane în aceste izvoare istorice se întâlnesc știri interesante privind evoluția relațiilor dintre armata română și cea rusă care *de facto* erau aliate în războiul contra otomanilor în baza Convenției semnată la București la 16 aprilie 1877. În legătură cu această problemă istoricul belgian Robert Fich afirma că la început "rușii nu păreau să acorde o încredere prea mare în valoarea armatei române care era în acest timp totuși bine recrutată, bine organizată, bine echipată și bine instruită". În continuare acesta afirma: "Era o idee preconcepută, departe de a fi justificată"¹⁰. În schimb colonelul E. Martinov din Statul Major Rus, referindu-se la această problemă, căuta să justifice atitudinea adoptată de comandamentul rus față de armata română dându-i o adnotație politică. "Românii – afirma acesta – propuseseră Rusiei cooperarea lor la sud de Dunăre, cu intenția de a asedia Vidinul și a-și asuma, în general, lupta cu trupele turcești... dar oferta lor fu res-

6. Constangin Velichi, *Spicuri din presa străină asupra luptelor de la Rahova și Plevna*, în "Analele Universității din București, seria Științe sociale, 1967, p. 66.

7. Vasile Alexandrescu, Constantin Căzănișteanu, *Opinii străine despre armata română*, în "Revista de istorie", 4/1977, p. 694.

8. Journal de Saint Petersburg 16/28 mai 1877, apud Nichita Adaniloaie, *op. cit.*, p. 277.

9. General Radu Rosetti, *Câteva extrase din presa engleză 1877-1878*, în "Anuarul Institutului de istorie națională", IV, Cluj, 1927, p. 368-369.

10. Robert Fich, *Guerre d'Orient 1877-1878. Cooperation de l'armee roumanie en Bulgarie*, Bruxelles, 1879, p. 90.

pinsă... guvernul rus era pe deplin mulțumit, în acel timp, de neutralitatea României și nu dorea deloc să-i dea drepturi de a emite anumite pretenții la încheierea păcii¹¹. Așadar neîncrederea manifestată de comandamentul armatei ruse față de valoarea armatei române era un pretext deoarece în realitate guvernul rus folosindu-se de armata română, urmărea obținerea de avantaje politice pe seama Imperiului otoman pentru propriile sale interese. De aceea consulul general al Italiei la București, Severio Fava, informa guvernul său printr-un raport că "hotărârea românilor de a trece Dunărea contrariază mult Rusia". De asemenea, așa se și explică refuzul țarului Rusiei, comunicat domnitorului Carol I, privind cooperarea cu armata română pe frontul din nordul balcanilor¹².

Aprecierea internațională privind participarea armatei române la războiul de independență din 1877-1878 a mai fost consemnată mult mai pe larg în izvoarele istorice ale vremii, după ce armata română a fost chemată de cea rusă să-i vină în ajutor la 19 iulie 1877, cât mai repede posibil, după eșecul celor două bătălii purtate contra otomanilor la Plevna. Acest eveniment neprevăzut de comandamentul rus a fost consemnat în ziarul grec "Le Messenger d'Athènes" astfel: "Înfrângerile suferite de ruși la Plevna au avut ca rezultat trecerea Dunării de către români. Rusia ar fi dorit să facă singură război turcilor ca să culeagă întreaga glorie și toate profiturile acestuia, războiul însă a luat de câteva zile o întorsătură, care nu mai permite rușilor să se lipsească de concursul aliaților lor. La cartierul general – se scrie în continuare – a existat la un moment dat temerea că jumătate din armata rusă să nu fie separată de baza sa de operații. Tocmai sub această impresie, țarul a rugat trupele române să treacă Dunărea¹³. "Cât de importantă și necesară a fost cooperarea armatei ruse cu cea română în vara anului 1877 a fost subliniată de istoricul german A. Springer, astfel: "Dacă românii n-ar fi venit repede în ajutor, rușii ar fi fost nevoiți probabil să părăsească Bulgaria, retrăgându-se peste Dunăre. În acest caz – continua acesta – turcii învingători ar fi încercat să mute teatrul de război în România și țara ar fi fost expusă celui mai mare pericol, celei mai cumplite nenorociri, cauzate de o invazie turcă"¹⁴. De părerea istoricului german este și istoricul englez Valentin Baker, în acea vreme general în armata otomană, care afirma următoarele: "nu se poate tăgădui de nici un istoric militar imparțial faptul că fără ajutorul forțelor române întreaga armata rusă care lupta la nordul Balcanilor ar fi fost inevitabil bătută la Dunăre"¹⁵.

După cum se știe, în lunile care au urmat, armata română alături de cea rusă a dus lupte crâncene la Plevna, cea mai sângeroasă fiind cea de la 30 august, când ostașii români au luat cu asalt reduta Grivița. Despre aceste lupte istoricul francez Marquis de Grammez de Wardes scris "dorobanții au dat dovadă de un curaj și o vitejie care nu puteau fi bănuite ...de la începutul luptei curcanii formați

11. General Kuropatkin, *Critice retrospective asupra războiului ruso-turc din 1877-1878, prelucrată de maiorul german Krahrmer*, București 1886, vol. I, p. 157.

12. *Memoriile regelui Carol I al României de un martor ocular*, vol. III, 1876-1877, ed. Stelian Neagoe, București, 1994, p. 154-155.

13. *Independența României. Documente. Presa străină*, vol. III, București, 1977, p. 133.

14. Anton Springer, *Der russisch-turkische Krieg 1877-1878, in Europa*, Wien, 1891, vol. II, p. 82.

15. Valentin Beker Pacha, *War in Bulgaria a narrative of personal experiences*, London, 1879, vol. II, p. 333-334.

aproape exclusiv din țărani s-au remarcat prin focul armelor ca romani cu sângele lor dac, al căror costum îl poartă și azi"¹⁶. La rândul său corespondentul unui ziar belgian "Le Siecle", martor ocular al acestor lupte, scria: "În acest moment mi-am putut da seama de curajul de care e capabil soldatul român. S-au aruncat înainte cu o furie irezistibilă... cu o îndârjire de necrezut, s-au avântat în acea vale a morții; respinși, striviți, decimați de focul ucigător al unui dușman adăpostit, dar fără să dea înapoi nici un pas, fără să șovăie o clipă... au fost acolo acte de eroism pe care nu sunt în stare să le povestesc"¹⁷. Tot așa, comentând desfășurarea asaltului redutei Grivița corespondentul ziarului elvețian "Der Bund" din Berna scotea în evidență vitejia ostașilor români astfel: "Niciodată n-aș fi crezut să văd atâta bravură la o trupă care până atunci n-a cunoscut focul... Armata română merită să fie pusă lângă orice altă armată a Europei și oricine poate fi mândru de soldații și ofițerii ei, care au dat probe atât de strălucite de vitejie"¹⁸. În continuare, același scria: *Înainte*, era deviza zilei, urmată de toată trupa de la comandantul Diviziei până la cel din urmă soldat". Un alt corespondent de presă străin al ziarului englez "Daily Thelegraph" relatează tot despre bătălia de la reduta Grivița, astfel: "Trupele românești s-au purtat cu un curaj lăudabil și au pornit în repetate ori la asalt. Deși respinși de focul zdrobitor al infanteriei turcești... ostașii români s-au purtat minunat de bine, mai ales având în vedere că era prima lor încercare și că era îndreptată în contra unor poziții puternic fortificate și apărate de o armată de temut"¹⁹.

Unele aprecieri internaționale privind vitejia ostașilor români la asaltul redutei Grivița mai scot în evidență ordinea și disciplina care domnea în rândul soldaților și ofițerilor. Astfel, același istoric francez Marquis de Grammez de Wardes, remarca faptul că în armata română exista atunci "un spirit de organizare, că asaltul redutei Grivița fusese executat absolut în spiritul armatelor moderne europene din vremea sa"²⁰. La rândul său istoricul turc Yilmaz Oztuna, referindu-se la calitățile armatei române scria: "Tânăra, curajoasa și neobosită armată română a început să lupte cot la cot cu rușii... și a câștigat astfel independența la sfârșitul războiului. Fără armata română – nota acesta – inamicul rus n-ar fi putut câștiga bătălia de la Plevna"²¹. Faptul că ostașii armatei române s-au comportat ca și cei din alte armate de pe continentul nostru în luptele de la Plevna în special, a mai fost evocat în ziarul vienez "Die Neue Freie Presse" și în cel parizian "Le memorial diplomatique". Astfel, în primul, se scria: "Trebuie recunoscut că soldatul român este în război egal cu *cel mai bun soldat european*"²², iar în al doilea citim următoarele: "În numeroasele lupte care au inundat cu sânge vecinătățile Plevnei, românii s-au condus cu un eroism căruia *Europa*

16. Marquis de Grammez de Wardes, *La guerre russo-turque, 1877-1878*, Paris, f.a. p. 145.

17. Fr. Kohn Abresy, *Zig-Zag en Bulgarie*, Paris, 1879, p. 279-280.

18. N. Adaniloaie, Ion Gh. Cupșa, *Războiul pentru independența națională a României 1877-1878*, București, 1967, p. 50-51.

19. The Daily Telegraph, London, 3 octombrie 1877.

20. Marquis de Grammez de Wardes, *op. cit.*, p. 145.

21. *Istorici români și străini despre războiul de independență al României, 1877-1878*, București, 1979, p. 260.

22. *Independența României. Documente III Presa străină*, București, 1977, p. 171.

întreagă le aduce omagiu"²³. Pentru a avea o imagine mai completă a aprecierilor internaționale, privind vitejia ostașilor români în luptele de la Plevna, credem că este necesar să menționăm și aprecierile întâlnite în ziarul parizian "Le Temps", în care se afirma că pentru cucerirea redutei Grivița "comandantul diviziei a 4-a română a trebuit să execute două asalturi succesive în aceeași zi"; drept urmare "românii luară șanturile și se luptară corp la corp cu turcii, care puneau silință disperată spre a-i opri de a escalada parapetele. Românii erau atât de înverșunați încât se luptară astfel timp de mai bine de o oră, fără a slăbi contra unui inamic bine adăpostit și superior ca număr"²⁴.

Ecolul acestor lupte este consemnat în acea vreme și în corespondența diplomatică a agenților consulari ai Marii Britanii și Statelor Unite ale Americii la București. Astfel consulul englez, Mansfield, relatează lordului Derby, secretar de stat pentru afacerile externe, că "românii au luptat extrem de bine la luarea Griviței, ei au suferit imens și regret să spun că răniții lor a rămas amestecați cu morții în acel loc peste 30 de ore fără asistență medicală"²⁵; iar consulul Adolf Stern făcea cunoscut lui William M. Evarts, secretarul de stat al S.U.A. că "pentru prima dată, după 200 de ani românii s-au dus la război și ei se luptă cu curaj și că la atacul general al Plevnei trupele române au luptat minunat chiar și miliția (adică dorobanții) care se afla în prima linie de atac s-a întrecut în curaj cu rușii..."; pierderile românilor erau apreciate la 60 de ofițeri și 3000 de oameni morți și răniți²⁶.

În fine aprecierile internaționale privind participarea armatei române la războiul de independență s-a referit și la cucerirea cetății Rahova de pe malul drept al Dunării, unde staționa o puternică armată otomană, care ar fi putut veni oricând în ajutorul otomanilor, care apărau Plevna. Aceste operații militare s-au desfășurat concomitent cu cele din jurul Plevnei. Referindu-se la cucerirea Rahovei de către români la 9 noiembrie 1877, corespondentul de presă al ziarului parizian "La France" scotea în evidență eroismul ostașilor români astfel: "Este pentru a doua oară de la Mihai Viteazul încoace că drapelul românesc flutură pe zidurile Rahovei", aprecieri foarte asemănătoare cu cele întâlnite în ziarul praghez "Politika", în care se scrie "este incontestabil că armata română a dat o nouă dovadă de vitejie"²⁸.

Multă vreme s-a susținut în lucrările de specialitate că astfel de aprecieri internaționale privind participarea armatei române la războiul de independență din 1877-1878, se întâlnesc numai în izvoarele istorice provenite din diferite țări europene. În cele ce urmează, ne vom referi la astfel de izvoare documentare care atestă existența acestor aprecieri și în presa de peste ocean precum și în

23. *L'Independance de la Roumanie*, op. cit., p. 136.

24. *Independența României. Documente. Presa străină*, vol. III, op. cit., p. 205.

25. *Idem*, vol. II, partea II, p. 177.

26. *Ibidem*, p. 171-172.

27. *Idem*, vol. III, p. 214.

28. *Independența României. Documente III Presa străină*, op. cit., p. 218.

lucrările unor istorici americani. Astfel în revista "La ilustracion espanola y americana" din 8 ianuarie 1878 se fac unele comentarii privind contribuția armatei române la cucerirea Plevnei astfel: "Noi latinii din Occident – se scrie în paginile acestei reviste – trebuie să salutăm cu mândrie pe dorobanții care au asaltat la baionetă formidabila redută de la Grivița"²⁹. La rândul lor câțiva istorici americani elogiază faptele de arme ale românilor în acest război. Astfel în lucrarea "Războiul din Est" (*War in the East*), apărută la New York în 1878 aparținând lui A. J. Schem se afirmă că "toți cei care au fost martorii cumplitei bătălii pentru reduta Grivița, care a fost cucerită de români, sunt de acord că ei s-au comportat cu cea mai extraordinară vitejie" și că amenajările genistice efectuate de români sunt mai corecte decât ale rușilor, forma și linia generală a lucrărilor executate de români se conformează mai strict cu desenele din tratatele de genistică militară"³⁰. În altă lucrare cu titlul "*Cucerirea Turciei*" (*The conquest of Turkey*), apărută la Philadelphia, tot în 1878, aparținând istoricilor I. P. Brockett și Porter C. Bliss, autorii subliniază nivelul înalt al tehnicii de luptă constatată la soldații și ofițerii armatei române, care au luptat la Grivița și la Rahova astfel: "La 6/18 septembrie (1877), românii au lansat un atac în toată regula împotriva redutei Grivița nr. 2, dar au fost respinși cu pierderi importante. Fără a se înspăimânta, ei au săpat cu vigoare șanțuri pentru a se apropia de redută încât dacă și rușii ar fi arătat o energie la fel de mare, Plevna ar fi căzut la începutul lunii octombrie în loc să reziste până în luna decembrie... și că "în ziua de 9/21 noiembrie după o luptă aprigă, care a durat trei zile neîntrerupt și în cursul căreia atât atacatorii cât și apărătorii s-au luptat cu mare vitejie, românii au ocupat Rahova."³¹.

Concluzii: În urmă cu 125 de ani, armata română a înscris pagini de glorie în lupta pentru cucerirea independenței țării. Faptele ei de vitejie au fost consemnate atunci și în deceniile care au urmat atât în Europa cât și pe continentul celor două Americi, în presa vremii, în lucrările de specialitate consacrate acestei conflagrații, precum și în corespondența diplomatică. În acest fel, timp de peste un secol s-a statornicit în conștiința contemporanilor acelor vremuri până în zilele noastre imaginea poporului român, ca fiind un popor dornic de libertate, și hotărât să lupte cu prețul vieții pentru cucerirea și păstrarea independenței sale, pentru a trăi în pace alături cu celelalte popoare ale lumii.

29. *La Ilustracion espanola y Americana* 8 ianuarie 1878.

30. A. J. Schem, *War in the East*, New York, 1878, apud Paul Cernovodeanu, *Ziaristi și istorici străini despre războiul de independență*, în "Magazin istoric", 5/1977, p. 61.

31. L. P. Brockett, Porter C. Bliss, *The Conquest of Turkey*, Philadelphia, 1878, apud Paul Cernovodeanu, *op. cit.*, p. 61.

INAUGURAREA STATUII LUI ALEXANDRU IOAN CUZA ÎN IAȘI (27 MAI/9 Iunie 1912)

PROF. DR. CONSTANTIN I. STAN*

Ridicarea unei statui în memoria lui ALEXANDRU IOAN CUZA a preocupat pe numeroși oameni de cultură din România. Printre susținători s-a aflat marele istoric Nicolae Iorga, profesor la Universitatea din București. În 1903 el preciza că "cea mai bună statuie pe care ar fi primit-o el (Alexandru Ioan Cuza n.n.) ar fi un pios monument, fără parade pretențioase pe singuraticul lui mormânt". Renumitul istoric arată că problema ridicării unui monument închinat "Domnului Unirii" a generat o serie de dispute. Astfel sunt și oameni care voiesc ca marea statuie impunătoare a lui Cuza Vodă să fie pentru dânșii, pentru setea lor de cârmuire, pentru speranțele lor și pentru amenințările pe care le mârâie spre înălțimi unde asemenea zgomote nu pătrund¹.

În toamna anului 1903 s-a constituit ca urmare a unei inițiative particulare un comitet prezidat de Grigore Ghica-Deleni din care făcea parte și Alexandru D. Xenopol, profesor la Universitatea din Iași. Cunoscutul istoric a întreprins o serie de acțiuni pentru strângerea fondurilor necesare, lansând liste de subscripție publică, organizând conferințe cu care prilej a popularizat personalitatea lui Cuza readucând în memoria generației de la începutul secolului al XX-lea imaginea "Domnului Unirii". În același an, Xenopol a publicat o monografie de amploare, de înaltă ținută științifică dedicată epocii lui Al. Ioan Cuza. Cu toate eforturile făcute până în 1906 s-au colectat doar 60.000 lei, sumă insuficientă pentru schițarea comenzii încredințată sculptorului italian Raffaello Romanelli, al cărui proiect fusese aprobat. În fața acestei situații, Xenopol a cerut în 1908 o audiență la Regele Carol I, prezentându-i suveranului stadiul lucrărilor. Regele a dăruit din caseta sa particulară suma de 20.000 lei, care din păcate nu era suficientă pentru ridicarea statuii². Problema este abordată și de Nicolae Iorga care a supus-o spre dezbateră Parlamentului României. Prin intermediul ziarului "Neamul Românesc", el a deschis o colecție publică, reușind să sporească fondurile cu încă 25.000 lei³, dar nici acești bani nu satisfăceau nevoile financiare ale ridicării monumentului.

---

* Liceul de Artă "Margareta Sterian" Buzău.

1. N. Iorga, *Oameni care au fost*, Vol. I, București, 1934, p. 128-129.

2. A. D. Xenopol, *Statuia lui Cuza Vodă*, în "Arhiva Societății Științifice și Literare", Iași, XIX, 1908, nr. 9-10, p. 12-14.

3. V. Netea, C. G. Marinescu, *Liga Culturală și Unirea Transilvaniei cu România*, Iași, 1978, p. 228.

Aniversarea semicentenarului Unirii Principatelor în 1909 a redeschis chestiunea statuii lui Al. I. Cuza. La festivitățile desfășurate în București a luat cuvântul și Gheorghe Stănescu, delegatul clubului bucureștean al meseriașilor care au precizat că au luat inițiativa înălțării unei statui închinat lui Cuza Vodă în Capitala României lansându-se tot o listă de subscripție⁴. Inițiativa meseriașilor a intensificat preocuparea în vederea terminării pregătirilor pentru ridicarea statuii lui Cuza. În 1909, Corpurile Legiuitoare au votat un credit de 300.000 lei cu scopul "veșnicirii zilei de 24 ianuarie 1859", în care desigur și "figura primului Domnitor al României Cuza Vodă își va găsi locul ce i se cuvine"⁵. Deși sculptorul german Boermel realizase un proiect al statuii, lucrurile au fost tergiversate deoarece în rândurile Partidului Național Liberal, condus de Dimitrie A. Sturdza erau și glasuri în special cel al președintelui său, care găseau inoportună și chiar primejdioasă această inițiativă "pentru dinastie și pentru liniștea țării"⁶. Cercurile politice din jurul regelui Carol se împotriveau înălțării unui monument impunător dedicat lui Cuza deoarece acesta ar fi eclipsat pe rege "Domnul Unirii" bucurându-se încă de o considerabilă popularitate în rândurile opiniei publice la o jumătate de secol de la urcarea sa pe tronul Principatelor Române. De asemenea, urmașii celor care l-au detronat pe Cuza se împotriveau imortalizării lui în bronzul nemuririi.

În fața acestei situații la 24 ianuarie 1909, N. Iorga a lansat un apel către toți românii în vederea creării "Fondului jubiliar Cuza Vodă", din care să se ridice în Iași statuia marelui Domn și muzeul comemorativ", Apelul solicită sume mici "la orice adunare să se facă chetă pentru fondul lui Cuza Vodă"⁷.

Acțiunile în vederea înălțării statuii lui Cuza au continuat și în anii următori. Gheorghe Mărculescu evidențiază în paginile gazetei socialiste "România Muncitoare" personalitatea Domnului Unirii – realizatorul principal al marelui act istoric. Autorul arată că "toți românii recunosc într-un glas măreția acestui fapt", ei țintesc însă spre realizarea desăvârșirii unității naționale românești întrucât "mai sunt încă români în afară de sfera celor uniți". Semnatarul articolului își exprimă mirarea că până acum nu s-a ridicat o statuie închinată lui Cuza, condamnând punctele de vedere divergente în această problemă căci "astăzi unii vor să i-o ridice, alții vor să-i întunece memoria". Gh. Mărculescu explică poziția multor oameni politici "prigoana împotriva memoriei lui" deoarece Al. Cuza a fost "un democrat în toată puterea cuvântului" care a făcut un act extraordinar căci "a expropriat pe latifundiarilor noștri și împământenind pe țărani"⁸.

Deși încă din anii 1910-1911 problemele financiare erau depășite iar proiectul momentului fusese realizat au apărut noi obstacole generate de disputele în

4. "Dimineața", V, nr. 177 bis, din 27 ianuarie 1909.

5. Semicentenarul Unirii, în "Viața Românească", Iași, an IV, vol. XII, 1909, p. 123.

6. C. Giurescu, *Viața și Opera lui Cuza Vodă*, ed. a II-a, București, 1970, p. 466.

7. V. Netea, C. Gh. Marinescu, *op. cit.*, p. 228.

8. Gh. Marinescu, *Statuia lui Cuza Vodă*, în *România Muncitoare*, VI, seria V-a nr. 65 din 21 octombrie 1910; Constantin I. Stan, *Aniversarea Semicentenarului Unirii Principatelor Române 1909*, în "Revista Istorică" tom. 1, nr. 1/1990, p. 68.

ceea ce privește locul amplasării lui în Iași. Adversarii lui Cuza căutau o zonă periferică spre a minimaliza pe Domnul Principatelor Unite, în timp ce majoritatea opiniei publice ieșene și naționale se pronunța în favoarea fixării statuii în Piața Unirii. La 8 aprilie 1911, profesorii A. D. Xenopol și N. Iorga au înaintat Primăriei orașului Iași un memoriu în care au demonstrat pe baza unor argumente istorice, estetice, edilitare că monumentul lui Cuza nu poate fi așezat decât în Piața Unirii deoarece în acest loc s-a jucat pentru prima oară celebra horă a lui Vasile Alecsandri în anii 1857-1859 iar numele lui Al. Cuza este strâns legat de această piață⁹.

La rândul său Alexandru Filimon care nu este altul decât pseudonimul lui Al. Filipescu exprima în paginile revistei "Facla" la sfârșitul lunii mai 1912, revolta pentru faptul că "de doi ani statuia lui Cuza este azvârlită dintr-un colț în altul al Iașilor". Al. Filimon evidenția "spiritul lui vast înțelegător și îndrăzneț" care făcea să tremure "pe cei ce guvernează fără scrupule și exploatează fără-rușine". Semnatarul articolului scotea în relief fapta marelui domnitor de a transforma prin împroprietărire trei milioane de robi în trei milioane de cetățeni". De aceea țaranii nu l-au uitat pe Cuza și în semn de recunoștință "vor rămâne tot acolo și privind bronzul rece li se va părea ciudat că Domnitorul lor nu se coboară de pe movila de bronz și că nu pleacă cu ei acolo departe, în satele în care niciodată n-a fost uitat și în care toți îl doresc și îl așteaptă"¹⁰.

În anul 1912 "Odiseea" ridicării monumentului se încheiase "după aproape un deceniu de la lansarea proiectului"¹¹. Acesta a fost realizat de sculptorul italian Raffaello Romanelli. Statuia în mărime naturală turnată în bronz are înălțimea de 3 m. Domnitorul este prezentat în uniformă militară, în picioare cu capul descoperit, sprijinindu-se cu ambele mâini pe garda sabiei. Statuia este montată pe un pedestal de plan pătrat din pictură, tratat în stil neclasic, care se sprijină pe un soclu masiv, din beton de plan dreptunghiular. Pe soclu sunt montate patru statui din bronz în mărime naturală care înfățișează pe principalii colaboratori ai lui Cuza: M. Kogălniceanu, Costache Negri, Nicolae Krețulescu și generalul Ion Emanoil Florescu¹².

Inaugurarea monumentului închinat lui Al. Ioan Cuza era așteptată cu nerăbdare și deplină satisfacție de românii de pretutindeni, inclusiv din Transilvania, Banat și Bucovina. La 11 aprilie 1912 o veche cunoștință a profesorului ieșean Ioan Ursu, publicistul bucovinean Gabriel Rotică îi comunică dorința de a fi prezent la festivitățile de la Iași. În acest scop, el îl ruga pe profesorul I. Ursu să-i trimită programul serbărilor deoarece: "de la nemții mei pot căpăta concediu pe

9. "Neamul românesc" VI, nr. 42 din 9 aprilie 1911, p. 667; Cf. și Gh. Buzatu, A. Karețchi, D. Vitcu (coord.), *Aspectele luptei pentru unitate națională, Iași 1600-1859-1918*, Iași, 1983, p. 184-185.

10. Al. Filimon (Al. Filipescu), *Inaugurarea statuii lui Cuza în "Facla"*, III, nr. 21 din 25 mai 1912, p. 404.

11. Vezi Al. Zub, *Posteritatea lui Cuza* în vol. *Cuza Vodă – in memoriam*, Iași, 1973, p. 595-625.

12. Cf. Fl. Tucă, M. Cociu, *Monumente ale anilor de luptă și de jertfă*, București, 1983, p. 236.

cel mult 3-4 zile din care 2 zile le voi pierde cu dusul și întorsul așa că pentru serbări nu-mi vor rămâne cel mult 2 zile¹³.

Într-o scrisoare adresată din Buzău, comitetului, la 14 mai 1912, se preciza "Numai puțin timp ne mai desparte de ziua mult dorită, când un număr mare de români din toate unghiurile vor asista cu mare bucurie la dezvelirea monumentului primului domnitor a celor două surori unite în una singură la care să sperăm că un timp nu tocmai depărtat se vor alipi și celelalte¹⁴.

La rândul său, socialistul Toma Dragu scria în paginile revistei "Facla" un articol ce readucea în memorie personalitatea lui Cuza Vodă. Autorul se întreba: "Ce ar fi fost România de azi dacă Cuza Vodă ar fi mai rămas în scaun douăzeci de ani? Ce viitor ar fi croit poporul și neamul nostru, domnul pământean având ca prim sfetnic pe Mihail Kogălniceanu și Rosetti? Unde am fi fost azi înăuntru? Unde în afară?" și tot el răspundea arătând că "Înăuntru nu am avea o oligarhie agrară. Latifundiile n-ar exista. După secularizarea domeniilor mănăstirești și împărțirea lor la țărani, omul de geniu, democratul desăvârșit și îndrăzneț ar fi întins mâna asupra mării proprietăți particulare și a solului. Omului care spunea dârz proprietarilor la 1862 că robesc un popor de mai bine de două milioane de suflete după ce îl sug, de munca lui, democratul care înfrunta la aceiași dată oligarhia în plin Parlament, printr-o nouă lovitură de stat ar fi trecut întreaga proprietate a solului în mâinile clasei țărănești"¹⁵.

Scriitorul Petre Locusteanu afirma de asemenea, în paginile revistei "Flacăra" în preajma dezvelirii statuii lui Cuza, că acest monument pare menit "să comemoreze mai mult greșelile care au întunecat ultimile clipe ale scurtei sale domnii decât faptele lui mari "Falnicelor realizări ale Domnului, unirea îl fac" să troneze în sufletul poporului mai măreț și mai glorios decât a fost. Viața lui s-a schimbat într-o legendă și numele lui într-un simbol". Autorul evidențiază faptul că Dl. Cuza "a cucerit cele dintâi libertăți interne pentru popor" precum și "întruparea idealului nostru de unitate națională". P. Locusteanu înfățișează, în continuare, calitățile celui care fusese imortalizat în bronzul nemuririi, scoțând în relief abilitatea diplomatică, patriotismul și altruismul marelui domn: "Deși n-a purtat nici un război cu vecinii – consemna cunoscutul scriitor – el a știut să-i învingă diplomaticește în folosul Unirii Principatelor și a cucerit pentru poporul român, mai mult pământ decât înaintașii săi.

După un veac și jumătate de umilintă și netrebnicie, el este primul domnitor, care face ca demnitatea să reurce treptele tronului românesc, care a știut să-și agite cu energie sabia după pilda marilor voievozi în fața boierilor obraznici și lacomi care a adus aminte străinilor respectul ce se cuvine patriei sale". Semnatarul articolului sublinia faptul că Domnul Cuza a înțeles că "libertatea patriei

13. Biblioteca Academiei Române, Secția Manuscrise, Arh. Ioan Ursu, cota S 30(1)/A; Ioan Ursu, D. Preda, *Biografia unei conștiințe: Ioan Ursu*, Cluj-Napoca, 1987, p. 106-107.

14. Arhivele Naționale Iași, fond Universitatea "Al. I. Cuza", Iași, Rectorat dosar nr. 16/1912/f. 88.

15. Toma Dragu, *Marea victimă a oligarhiei Alexandru Ioan* în "Facla", III, nr. 21 din 25 mai 1912, p. 405-406.

nu se putea cuceri decât cu brațele unui popor stăpân pe brazda pe care de veacuri o frământă cu sângele și sudoarea lui". Reforma agrară pe care el a elaborat-o nu are numai o valoare socială și morală ci și o semnificație politică. Cuza apare ca părintele celor dintâi libertăți sociale și politice dovedind "în ajunul sărbătorii unei dinastii străine (...) că din neamul nostru mai pot răsări voievozi"¹⁶. Peste Carpați în Banat, ziarul "Românul" care apărea la Arad, aducea în numărul tipărit în preziua marelui eveniment de la Iași, un omagiu fostului Domnitor Alexandru Ioan Cuza, socotit un adevărat erou al neamului. În articolul de fond, intitulat în mod semnificativ *Sărbătorirea unui erou Alexandru Ioan Cuza*, se preciza că momentul dezvelirii statuii ilustrului Domn este "atât de însemnată încât orice minte românească va trebui să mediteze în zilele viitoare asupra faptelor românului mare, idealist înflăcărat, care a fost gata să-și sacrifice tot spre binele țării sale". "Din aceste motive rămășițele pământești ale lui Cuza din cavoul de la Ruginoasa sunt sfinte pentru noi căci "sunt osemintele unui român adevărat"¹⁷.

Rămășițele pământești ale ilustrului domn au fostenerate cu ocazia unui pelerinaj la Ruginoasa, organizat în preziua dezvelirii statuii celui ce odihnea în cavoul din curtea palatului. La această festivitate au participat reprezentanți ai Societăților: "Academia Ortodoxă", "Moldova", "Bucovina" din Cernăuți, delegația societății "România Jună" din Viena, delegații Centrelor studențești din Iași și București, ai Ligii Culturale, ai veteranilor etc.

Pelerinajul de la Ruginoasa a prilejuit organizarea unei comemorări a Domnului Unirii. Numeroși vorbitori au încercat să scoată la lumină personalitatea lui Alexandru Ioan Cuza. Dimitrie Marmeliuc, în calitate sa de delegat al Societății "România Jună" din capitala Austriei a arătat că localitatea Ruginoasa trebuie să fie "un loc sfânt pentru toți românii". Studentul Cristea Dăscălescu, președintele Cercului studențesc Iași afirmă că serbările inaugurării statuii lui Cuza, sunt cele mai mari festivități pe care le-a avut capitala Moldovei în îndelungata sa istorie. D. Diaconescu, reprezentant al studenților bucurești precizează că vine aici cu speranța că serbările solemne care urmau să se desfășoare vor rămâne memorabile în amintirea tuturor românilor. "Astăzi sufletul fiecărui român se închină și vibrează la auzul numelui domnitorului Cuza". D. Gribowski, delegatul societăților "Bucovina" și "Moldova" din Cernăuți arăta că toți românii s-au adunat la aceste serbări pentru a omagia "pe unul dintre cei mai mari domnitori pe care i-au avut românii". D. Isăceanu trimisul societății "Junimea" din Cernăuți susține că rămășițele pământești ale lui Cuza trebuie aduse la Iași și înmormântate în Catedrala mitropolitană din acest oraș. Au mai vorbit studentul D. Stoica, C. Bordeianu – învățător, elevul Todicescu de la Seminarul Teologic ieșean.

În final, căpitanul Palade, veteran, fost ofițer în timpul lui Cuza a adus elogii Domnului Unirii reliefând importanța faptelor mari săvârșite în scurta lui domnie¹⁸.

16. Petre Locusteanu, *Serbările de la Iași în "Flacăra"*, I, nr. 32, din 26 mai 1912, p. 249.

17. *Sărbătoarea unui erou Alexandru Ioan Cuza*, în "Românul", Arad, II, nr. 115, din 27 mai/9 iunie 1912.

18. *Pelerinajul de la Ruginoasa*, în "Evenimentul", Iași, XX, nr. 70, din 27 mai 1912.

Festivitățile prilejuite de dezvelirea statuii lui Cuza au fost pregătite cu multă atenție de către autoritățile municipale ieșene. Cu această ocazie a fost bătută o medalie comemorativă. Toți foștii ofițeri și soldați care au făcut parte din armată sub domnia lui Cuza, care mai trăiesc, precum și toți veteranii supraviețuitori care au luptat în războiul pentru independența României în anii 1877-1878 – vor face garda de onoare a tribunei regale. Numeroase societăți și-au trimis delegați: Comitetele studențești din Iași, București, Viena și Cernăuți, Liga Culturală, Academia Română, Societățile "Bucovina", "Armonia" și "Moldova" din Cernăuți. La serbări au fost prezenți numeroși ardeleni ca invitați de onoare: Aurel Tomșa – directorul ziarului "Unirea" din Blaj, Dr. Al. Pop, Dr. Pahonie, Dr. V. Onișor¹⁹. S-au luat, totodată, măsuri severe de ordine și liniște în vederea asigurării unei bune desfășurări a serbărilor pentru preîntâmpinarea pătrunderii aici a unor elemente turbulente, provocatoare, care ar putea incita la dezordini și scene reprobabile, împietând astfel memoria marelui domnitor. Nimeni nu avea acces în incintă fără a prezenta biletul de trecere vizat de Prefectură și de Poliție²⁰. Cu toate aceste măsuri restrictive, Piața Unirii a fost practic în timpul festivităților neîn-căpătoare. Liniștea și ordinea au fost însă respectate pe deplin.

Concomitent, autoritățile comunale ieșene s-au îngrijit de pavoazarea străzilor, caselor, Pieței Unirii cu ghirlande de flori, arcade, împodobite cu crengi de brad. Descriind această atmosferă feerică, corespondentul special al ziarului sibirian "Telegraful român" transmitea redacției următoarea informare: "Orașul a fost frumos decorat. Străzile erau ornamentate pe tot parcursul lor cu arcade împodobite cu crengi de brad, presărate cu becuri electrice. Casele erau, de asemenea, împodobite cu crengi de brad cu pânză tricoloră și cu lampioane electrice"²¹.

La 27 mai/9 iunie 1912 într-o atmosferă sărbătorească s-au desfășurat în Iași ceremoniile legate de dezvelirea statuii lui Alexandru Ioan Cuza. Acest eveniment s-a petrecut în prezența Regelui Carol, a miniștrilor, parlamentarilor, a unui numeros și entuziast public. La cererea monarhului, Teodor Rosetti, cumnatul lui Vodă Cuza a procedat la dezvelirea statuii. Cu această ocazie au luat cuvântul numeroase personalități politice și religioase, inclusiv Regele Carol I. Seria discursurilor a fost deschisă de Mitropolitul Pimen al Moldovei. Vorbitorul a adus un prinos de recunoștință lui Cuza întrucât "el a constituit sufletul faptelor mari săvârșite în timpul domniei sale", care a fost "o pregătire pentru noua organizare a statului român"²².

19. *Statuia lui Cuza Vodă*, în "Opinia", Iași, IX, nr. 1589 din 13 mai 1912; *Inaugurarea Statuii Domnitorului Cuza*, în "Mișcarea", Iași, IV, nr. 116, din 28 mai 1912.

20. *Dezvelirea monumentului lui Cuza*, în "Dimineața" IX, nr. 2955, din 29 mai 1912.

21. *Serbările Naționale de la Iași. Dezvelirea monumentului lui Cuza Vodă*, în "Telegraful român", IX, nr. 58, din 2/15 iunie 1912.

22. "Adevărul", XXV, nr. 8156, din 28 mai 1912; "Mișcarea", Iași, IV, nr. 116, din 28 mai 1912; *Serbarea dezvelirii monumentului Domnitorului Alexandru Ioan Cuza*, București 1913, p. 7-8.

La rândul său, Grigore Ghica-Deleni, unul dintre inițiatorii ridicării statuii lui Cuza, a atras atenția celor prezenți că prin monumentul închinat făuritorului Unirii Principatelor "slăvim pe alesul poporului român a cărui amintire trebuie să rămână pururea în inima noastră a tuturor". Al. I. Cuza în concepția vorbitorului este "simbolul unei generații, deoarece în el s-au încarnat toate ideile generației trecute îndeplinindu-le cu credință ca un adevărat erou al istoriei noastre"²³.

Primarul Iașului Gh. Botez, în cuvântul său, a prezentat personalitatea lui Cuza, care, după opinia lui, va rămâne de-a pururi în amintirea românilor iar figura lui "va crește pe atât de luminoasă, pe cât veacurile se vor scurge mai numeroase"²⁴. Profesorul Alexandru D. Xenopol, unul din cei care au acționat cu consecvență pentru ridicarea monumentului domnitorului Cuza, îl aprecia ca fiind "unul din sufletele cele mai mari ale neamului nostru, căci el a îndrumat înfăptuirea statului și a culturii române în forma în care strălucește acuma". Vorbitorul a prezentat, în continuare, calitățile celui immortalizat în bronzul veșniciei: modestia, patriotismul, inteligența, altruismul, fapt care l-au determinat "să pună cu energie umărul la ridicarea carului statuii lor din nămolul veacurilor trecute și dărâma una câte una toate urâcioasele forme de viață în care el se mai mișcă punând în locul lor temelii unor forme frumoase și civilizate"²⁵. Cuza apare în viziunea istoricului ieșean un ferm susținător al noului în toate domeniile de activitate. Pe aceeași linie, N. Iorga aprecia activitatea culturală deosebită pe care Cuza a desfășurat-o cu ajutorul strălucitului său colaborator M. Kogălniceanu. Ministrul Constantin C. Arion afirma că Al. I. Cuza a fost un om al progresului al viitorului: "cu el încetează România trecutului și începe România viitorului". Vorbitorul a precizat, de asemenea, că opera Domnului Unirii "fu utilă în mare" iar de aceea "a trebuit energie și patriotism pentru a înfăptui, căci n-au lipsit nici dificultățile din năuntru nici cele din afară"²⁶. Cristea Dăscălescu, președintele Centrului studențesc al Universității din Iași, aducea în numele studențimii din această instituție "prinosul ei de recunoștință marelui domnitor care a întemeiat superioarele instituții de cultură națională Universitățile din Iași și București, care a eliberat țărâtimea de robia de veacuri în care zăcea redobândindu-i libertatea pe pământurile ei"²⁷.

În numele țăranilor a vorbit săteanul Dumitru Solomon care a adus salutul clasei pe care o reprezenta, exprimând omagiul fierbinte al truditorilor ogoarelor față de Domnul Unirii. Vorbitorul a afirmat că țărâtimea "cu sufletul smierit și cu inima plină de recunoștință depune" cele mai înduioșate închinăciuni și nețărâmurită recunoștință pentru actele mărețe săvârșite în vremea cât a fost domnitorul Țării Românești". D. Solomon a omagiat opera lui Cuza, faptele lui "mari și strălucite" Unirea Țărilor Moldova și Valahia și împrăștierea țăranilor care "vor

23. *Ibidem*.

24. *Serbarea dezvelirii monumentului Domnitorului Al. Ioan I-ul Cuza...*, p. 9.

25. *Ibidem*, p. 10, "Adevărul" XXV, nr. 8156 din 28 mai 1912; "Mișcarea", IV, nr. 116 din 28 mai 1912.

26. *Ibidem*.

27. *Ibidem*.

fi pururea stele care vor luci în veci și ne vor păstra sfânta și măreața lui amin-tire"²⁸. În numele ofițerilor, care au servit sub Al. Ioan Cuza a vorbit generalul S. Scheletti care a arătat că Domnul al cărui monument a fost ridicat "a pus puternice și prielnice temelii la dezvoltarea viitoare a țării noastre. El a fost un anti-mergător, spornic de așezăminte folositoare neamului"²⁹. Regele Carol a găsit tăria să-l elogieze în cuvântul său pe acela al cărui tron îl ocupa. Suveranul a scos în evidență trei fapte mai importante aparținând D-lui Unirii, definitorii pen-tu conturarea personalității sale, "dezrobirea țăranilor, secularizarea averilor mănăstirești și îndrumarea țării către neatârnare". Carol I a prezentat, în contin-uare, faptele mari ale lui Al. I. Cuza care "îndreptățesc cinstirea ce i se aduce astăzi". Trecând peste adversitatea care l-a stăpânit multă vreme față de Cuza, al cărui nume îl rostea foarte rar, Carol avea să declare la peste patru decenii de la obținerea tronului țării că "Primul Rege al României își îndeplinește o sfântă datorie către primul domnitor al țărilor surori unite aducând în fața acestui monu-ment prinosul de cinstire ce se cuvine memoriei lui Cuza care va rămâne de-a pururea neștearsă în amintirea poporului"³⁰. Atmosfera era emoționantă. Martor al evenimentelor, tânărul scriitor pe atunci Mihail Sadoveanu, publica în paginile ziarului "Universul" articolul intitulat *Domnul Poporului* afirmând că în Iași a fost cu acest prilej "o îmbulzeală nemaipomenită de lume. Ieșenii spun că nici la dezvelirea statuii lui Ștefan cel Mare n-a năvălit în capitala Moldovei atâta norod. Străzile din centru erau înșesate, abia puteai răzbate în unele locuri în preajma momentului, mai ales n-aveai unde zvârli un ac". Din toate colțurile României libere au venit țărani de la Turnu Severin, sau Dorohoi, Constanța ori Craiova "oameni liberi să încununeze bronzul dezrobitorului lor. Festivitățile au prilejuit defilarea școlilor militare și a veteranilor de la 1877 care "aproape toți erau țărani – nota în continuare Sadoveanu – unii cărunți – alții cu început de gârbovire, unii dârzi, încă alții umbriți de tristețe și suferință". Acest fapt l-a impresionat profund pe autor care scria mai departe: "Când i-am văzut trecând în sunetele muzicelor mi-au fulgerat prin minte icoanele războiului vechim furtunile și suferințele mai noi și am simțit un fior dureros, mi-au venit în ochi lacrimile". Piața Unirii era plină de lume, căci nu mai puteau trece tramvaie și trăsuri, poporul pusese pe ea stăpânire deplină, nimeni nu voia să se clinească de acolo (...), ascuțind – cuvîntăreții – înjghebând o horă mare a Unirii, am rămas apoi liniștiți în căldura năprasnică și nu s-au urnit din piață, stăteau și priveau pe Cuza Vodă". Satis-facția celor mulți era așa de mare încât "noaptea cei mai trudiți au dormit pe treptele soclului în piețe și prin tribune (...). În dragostea pentru domnitorul pe care îl sărbătoreau era ceva fanatic. "De aceea sătenii au venit la serbarea lui

28. *Serbarea dezvelirii monumentului Domnitorului Alexandru Ioan I-ul Cuza...*, p. 19.

29. *Ibidem*, p. 18.

30. *Ibidem*, p. 20; I. Scurtu, *Contribuții privind viața politică din România. Evoluția formei de Guvernământ în istoria modernă și contemporană*, București, 1988, p. 112. •

Cuza cu emoție și evlavie: "În serbările și frumusețile lașului gătit, ei n-au venit cu gând de petrecere, inima lor era numai pentru Cuza"³¹.

La rândul său, cunoscutul publicist Constantin Mille aducea în paginile ziarului de mare tiraj "Adevărul", din București, un omagiu fierbinte celui care "acum aproape cincizeci de ani de uitare, de nerecunoștință și de mișelie, constând în sfârșit pe acela care a fost cel mai mare om al secolului trecut în România". Autorul articolului înfățișa, de asemenea, atmosfera de profundă vibrație patriotică care domnea în Iași, scoțând în relief amploarea, frumusețea și semnificația manifestațiilor național patriotice ce s-au desfășurat în capitala Moldovei: "Această solemnitate – continua marele ziarist – a luat proporțiile unei grandioase manifestațiuni naționale (...), toată suflarea românească a adus astăzi tributul ei de recunoștință și de iubire domnitorului Unirii. A fost o zi mare, o zi cu adevărat națională"³².

Ziarul "Dimineața" înfățișa frumusețea și grandoarea manifestărilor din capitala Moldovei arătând: "Mișcarea e enormă. Au mai fost serbări mari dar atâta aglomerație, atâta voință din partea întregii țări și de peste hotare de a participa la o serbare în Iași nu s-a mai văzut. E o clipă fericită pe care o gustă lașul, și ea nu va fi uitată niciodată. De dimineață, tabloul e feeric. Piața Unirii e pe deplin ocupată. Pe acoperăminte chiar s-a postat o lume imensă care cu răbdare așteaptă momentul solemn. E o priveliște admirabilă, unică în felul ei"³³. La rândul său, ziarul "Neamul Românesc", oficiosul Partidului Național Democrat condus de N. Iorga considera serbările desfășurate la inaugurarea statuii lui Cuza ca fiind "salutarea entuziastă de un popor întreg a unei opere de dreptate"³⁴.

După festivități s-a organizat un ospăț popular la care au participat sute de persoane, iar seara a avut loc un spectacol la Teatrul Național.

Presa ieșeană a înfățișat cu lux de amănunte festivitățile de la Iași. Ziarul "Opinia" descria astfel efervescența care domnea în bătrâna urbe moldoveană: "Capitala Moldovei trăiește astăzi clipe de o înălțare sufletească ce ne readuce în minte tot trecutul de mărire a unui oraș din care a pornit România modernă. În întreaga țară cu alergat cu miile toți acei care au știut să vibreze la amintirea clipelor în care Iașii au dat țării ei Unirea și pe cel dintâi domn al țării unite și toată fala sa de veche capitală a Moldovei glorioase"³⁵. Cotidianul ieșean își anunța cititorii că a fost inaugurată o expoziție arheologică, iar Regimentul 7 Roșiori din oraș va purta numele lui Cuza vodă. La rândul său ziarul "Evenimentul" scotea în evidență mulțimea delegațiilor preente și entuziasmul acestora. "O priveliște impunătoare au oferit-o cu ocazia acestei comemorări numeroasele delegații sosite nu numai din toate unghiurile țării, dar și din toate provinciile locuite de

31. *Glas al Libertății, glas al Unirii*, Antologie și prefață de Fl. Popescu, București, 1988, p. 247-251; vezi și M. Mihalache, *Cuza Vodă*, București, 1967, p. 245.

32. C. Mille, *Ei*, în "Adevărul", XXV, nr. 8156, din 28 mai 1912.

33. *Dezvelirea monumentului lui Cuza în "Dimineața"*, IX, nr. 2955, din 29 mai 1912.

34. "Neamul Românesc", VII, nr. 58-59, din 28 mai 1912, p. 915.

35. "Opinia", IX, nr. 1600, din 28 mai 1912.

români, delegații compuse în marea lor majoritate din frunțașii satelor veniți din proprie inițiativă, plini de entuziasm și convingși de importanța acestei clipe, ceea ce denotă cât de adâncă și cât de durată e brazda lăsată în amintirea poporului român de faptele mărețe realizate sub domnia ilustrului domnitor"³⁶.

Liberații aflați în opoziție au recunoscut frumusețea și măreția acestor sărbători. Ziarul lor ieșean "Mișcarea" consemna următoarele: "Iașul a îmbrăcat veșminte de mare sărbătoare (...). Este o sărbătoare care umple sufletele ieșenilor de evlavie pentru trecut, de admirație pentru prezent și de nădejde pentru viitor. În jurul statuii lui Vodă Cuza se împletește cununa de glorie a întregului neam românesc"³⁷.

Presa buzoiană a salutat și ea dezvelirea statuii lui Cuza din Iași. Trimisul special al "Gazetei Buzăului", N. I. Dragomirescu, consemna în corespondența sa de la Iași că deși a trecut o jumătate de veac de când "Primul Domn al Principatelor Unite a părăsit Tronul scumpei sale țări, totuși, poporul român plin de recunoștință datora prea mult binefăcătorului său pentru ca să-l dea uitării". Autorul mesajului reafirma patriotismul lui Cuza, atașamentul lui față de cei mulți. Din aceste motive "miile de țărani ce vor defila astăzi în fața monumentului binefăcătorului lor, vor fi pătrunse mai mult ca oricând de solemnitatea momentului. Amintindu-și trecutul îndepărtat când erau iobagi și slugi fără drepturi, e cu neputință să nu tresară în inimile lor sentimentul recunoștinței față de acela care le-a proclamat dreptul la viață și care a decretat cel dintâi egalitatea lor în fața legii"³⁸.

Atmosfera din Iași era descrisă cu lux de amănunte și de Constantin Vijelie, trimisul special al ziarului "Crai Nou". El arăta plin de satisfacție și mândrie următoarele: "Momente mari de înălțare sufletească au fost pentru mine atunci când privind de jur împrejurul meu am văzut nenumărate șiruri de frați venind din toate colțurile țării, de pe toate plaiurile poporului român, din Patrie și de peste hotare (...). Tribunele gemeau, cordoanele de jandarmi erau zadarnice, poliția era fără putere (...). Noaptea, Iașul a fost în plină strălucire. Mulțimea petrecea și admira înfățișarea de adevărată splendoare sub care se prezentau casele, estradele și piețele publice iluminate feeric și decorate cu cea mai mare artă"³⁹.

Ziarele buzoiene și-au informat deci cititorii în legătură cu derularea festivităților prezentând cuvântările mai importante inclusiv alocuțiunea Regelui Carol I.

Ridicarea monumentului închinat lui Alexandru Ioan Cuza a fost primită cu vie satisfacție de Uniunea Evreilor Pământeni. În numele conducerii organizației, Ad. Stern și S. Labin au adresat Comitetului de Inaugurare a statuii o telegramă în care își manifestau "sentimentele de adâncă recunoștință pentru marele domnitor care în cursul domniei sale a fost deopotrivă de drept pentru toți supușii români indiferent de religie". Evreii munteni se asociază întregii țări pentru "a

36. "Evenimentul", XX, nr. 72, din 29 mai 1912.

37. *Iașul în sărbătoare în "Mișcarea"*, IV, nr. 115, din 27 mai 1912.

38. C. I. Stan, *Alexandru Ioan Cuza și Buzăul*, în "*Glasul Adevărului*" Buzău, XII, nr. 112, ian.-martie 2001, p. 126-127.

39. "Crai Nou", Buzău I, nr. 4, 16 iunie 1912.

sărbători memoria lui Cuza Vodă, cel drept și bun a cărui amintire le va fi veșnic scumpă"⁴⁰.

Presa muncitorească a salutat festivitățile de la Iași dezvăluind cititorilor săi caracterul unilateral al imaginii pe care autoritățile au prezentat-o opiniei publice. Alexandru Stelian scria în paginile gazetei "România Muncitoare" la începutul lunii iunie 1912 că "Nu puteau reacționarii vorbi despre – democratul – Cuza, nu putea regele reacționar, piedica cea mai mare a democrației românești, distrugătorul de caractere să permită un discurs în care s-ar fi vorbit despre Cuza, democratul. "Articolul după cum se vede capătă o accentuată tentă antidinastică, dezvăluind pozițiile republicane ale socialiștilor, scotea în relief motivele care i-au determinat pe guvernanți să nu-l prezinte pe Cuza în adevărata lui lumină deoarece: "Nu putea permite Vodă Carol ca în fața lui să se vorbească de iubirea pe care și azi țărani i-o păstrează lui Cuza, căci i s-ar fi urcat tot sângele în obraz, amintindu-și că dânsul nu are nici-o legătură cu acest popor, că niciodată nu s-a interesat de nevoile lui (...). Ciocoi care îl sărbătoreau pe Cuza și-ar fi reamintit că și dânsii astăzi, ca și boierii de pe atunci își bat joc de țărani, îi fură și îi chinuiesc"⁴¹. Dincolo de prezentarea calităților și meritelor excepționale ale lui Cuza în scurta, dar fructuoasă sa domnie, se desprinde o virulență în limbaj față de monarhie, acuzată ca fiind reacționară și antidemocratică. Dar însăși apariția unui asemenea articol în care regele era atacat destul de dur este o dovadă a deplinei libertăți a presei, a cuvântului și opiniei, a caracterului democratic al societății românești, a toleranței de care dădea dovadă Carol față de asemenea porniri îndreptate împotriva instituției pe care o reprezintă, dar și asupra persoanei sale. Autorul uită faptul că România era o monarhie constituțională în care drepturile și libertățile fundamentale erau garantate și respectate. Monarhia a fost la noi un element de echilibru între partidele politice. Nu este mai puțin adevărat că existau o serie de imperfecțiuni în special în planul vieții sociale. În agricultură se mențineau relații învechite, semifeudale, iar exploatarea truditorilor ogoarelor, a țăranilor era destul de aspră.

Dezvelirea statuii lui Cuza în Iași a fost primită cu deplină satisfacție și de românii aflați sub dominația monarhiei dualiste. Bucovineanul Dimitrie Marmeliuc, participant activ la eveniment, scria profesorului N. Iorga, la întoarcerea în capitala Austro Ungariei la 3/16 iunie 1912, în care în numele tinerimii studioase române din Viena, aprecia serbările de la Iași considerându-le un valoros succes al luptei purtate de curentul naționalist și de aceea am hotărât să aducem mic și mare jertfă morală, fizică și materială de a fi reprezentați cum cred că e mai bine la serbările acestea". Colonia română din Viena a trimis la Iași doi delegați pentru a participa la acțiunile legate de inaugurarea monumentului Domnului Unirii. Comitetul de organizare nu a permis din considerente politice "O

40. "Egalitatea", XXIII nr. 21 din 1 iunie 1912, p. 166.

41. Alexandru Stelian, *Serbările de la Iași în România Muncitoare*, VIII, seria II-a nr. 43 din 3 iunie 1912; C. I. Stan, *Unirea Moldovei cu Muntenia în conștiința poporului român*, în "Forum", XXXI, nr. 1/1989, pg. 34.

vorbire a reprezentantului românilor din Viena"⁴². Publicațiile periodice transilvănene au surprins frumusețea și măreția festivităților de la Iași. Ziarul arădean "Românul" prezenta efervescenta care domnea în Iași pe timpul desfășurării serbărilor: "În ultimile trei zile și mai ales ieri, trenurile au adus în Iași o neînchipuit de mare mulțime de oaspeți. A fost o adevărată revărsare pe care orașul nostru o susține cu un eroism epopeic. Nu există județ din țară, nu există categorie socială, nu au fost instituții și felurite societăți care să nu-și aibă reprezentanții lor în aceste zile de mare sărbătoare în Iași"⁴³. Ziarul lugojan "Drapelul" înfățișa într-unul din numerele sale de la sfârșitul lunii mai 1912 starea de spirit care domnea în Iași, consemnând următoarele: "În mijlocul unei mulțimi enorme, cum nu s-a mai pomenit la nici o serbare națională în România, într-o minunată zi de vară, în fața Regelui Carol a prinților români, a floarei inteligenței românești, reprezentate din toate părțile locuite de români și a mii de țărani, s-a dezvelit și inaugurat în Iașul Moldovei leagănul Unirii și vechiul focar de cultură românească, în cadrul decorurilor de tot felul care i-au dat un aspect feeric, statuia celui dintâi îndrumător pe calea progresului a României moderne, statuia lui Cuza Vodă"⁴⁴.

O altă publicație transilvană, ziarul "Mitropoliei Ortodoxe Române a Transilvaniei "Telegraful Român" scria la începutul lunii iunie 1912 despre starea de spirit existentă la Iași consemnând: "Iașii a avut duminică momente frumoase, istorice. Sărbătoarea dezvelirii monumentului lui Cuza Vodă a luat proporțiile unei grandioase manifestări patriotice și naționale care nu se vede decât la rare ocaziuni"⁴⁵. La rândul său, ziarul "Unirea" care apărea la Blaj descria în paginile sale caracterul popular al festivităților de la Iași, punând accent asupra participării țărănimii la acest eveniment, ziarul blăjean preciza că pe străzile marelui oraș moldav "azi nu vezi decât țărani români sosiți din cele mai îndepărtate ținuturi ale țării ca să vadă în bronz pe acela care a înfăptuit Unirea Principatelor Române". Publicația transilvană sublinia că amintirea lui Cuza e încă vie în inimile tuturor în special ale țăranilor care "îl pomenesc cu respect, căci el i-a dezrobit, el le-a dat drepturi pe care înainte vreme nu le aveau". La rândul lor boierii își aduc aminte de Cuza căci el a pus capăt sângeroaselor lupte pentru domnie"⁴⁶. Aceeași gazetă făcea în aceste zile portretul lui Cuza socotindu-l "om bun, energic, hotărât, gata la orice, nepăsător, și chiar sceptic, față de sine, nepătat și nerăvnițor după ban, un adevărat iubitor a celor săraci". Ziarul transilvan arăta, în continuare, că domnul Cuza "a dat țării sale o Constituție și o țărănime liberă", el este cel care a îndrăznit "cu mâna fermă să alunge călugării străini din țară"⁴⁷.

42. *Scrisori către Nicolae Iorga*, vol. II, 1902-1912. Ediția îngrijită de Barbu Teodorescu, București, 1979, p. 536.

43. *Marile serbări de la Iași în "Românul"*, Arad, II, nr. 117, din 30 mai/12 iunie 1912.

45. *Serbările Naționale de la Iași. Dezvelirea monumentului lui Cuza Vodă*, în "Telegraful Român", Sibiu, LX, nr. 58, din 2/15 iunie 1912.

46. *Serbările de la Iași în "Unirea"*, Blaj, XXII, nr. 63, din 5/18 ianuarie 1912.

47. C. I. Stan, *Alexandru Ioan Cuza în conștiința poporului român în Colocviul Național de istorie – 20-22 iunie 1996*, București, Muzeul Național Cotroceni, 1997, p. 111.

Inaugurarea monumentului din capitala Moldovei a prilejuit editarea unui număr festiv intitulat "Vodă Cuza" (mai 1912) sub redacția publicistului George Albert Tacid. Tot acum, Primăria Iașului a dispus ca Bulevardul Dreptului să poarte denumirea de Bulevardul Alexandru Ioan Cuza. De asemenea, Regimentul 7 Roșiori din Copou va primi denumirea marelui domnitor⁴⁸.

Ridicarea statuii lui Cuza în Iași era un act de dreptate făcut de posteritate memoriei marelui domnitor. Ea întregea în felul acesta un efort întreprins de-a lungul a aproape un deceniu de patrioții țării. Era desigur o modestă recunoștință pe care generația de la începutul secolului XX o aducea ilustrului domnitor pentru mărețele sale fapte realizate în scurta, dar rodnică sa domnie.

Așezat în locul convenit, încărcat de istorie, noul edificiu va fi martor al unor evenimente epocale, cum a fost cel din 8 iunie 1917 când 1500 de ofițeri și soldați voluntari transilvăneni și bucovineni, proveniți din fosta armată austro-ungară, după ce au depus jurământul de credință față de România, angajându-se de a face orice sacrificiu pentru desăvârșirea unității sale naționale s-au prins împreună cu miile de localnici, într-o imensă horă frățească în jurul statuii Domnitorului care, în 1859, prin voința unui întreg popor pusese bazele statului național român modern. De asemenea, în zilele Unirii celei Mari din 1 Decembrie 1918, mii de ieșeni au înlănțuit statuia lui Cuza cu o imensă horă a României întregite, împlinindu-se astfel un ideal pe care acela care era imortalizat în bronzul nemuririi nu a mai putut să-l vadă realizat.

---

48. "Evenimentul", Iași, XX, nr. 79, din 5 iunie 1912; vezi și Al. Zub, *op. cit.*, în *loc. cit.*, p. 622.

ACȚIUNI DIPLOMATICE ROMÂNEȘTI ÎN CONTEXT BALCANIC, DIN ANUL 1919 PÂNĂ ASTĂZI

PROF CRISTIAN VORNICU*

Pentru a înțelege schimbările majore care se petrec astăzi pe plan internațional este nevoie de o bună cunoaștere a trecutului. Acest adevăr este cu atât mai valabil în cazul coordonării deciziilor de politică externă. Cum Peninsula Balcanică reprezintă zona vecină țării noastre, în care interesele statului român sunt deosebit de importante, este firesc ca, în orice moment, diplomația românească să fie bine informată asupra schimbărilor petrecute la sud de Dunăre în perioada modernă și în cea contemporană. Cunosând bine aceste aspecte, corpul diplomatic român poate să-și îndeplinească misiunea cu cinste, iar istoricul trăiește cu satisfacția îndeplinirii datoriei sale nobile. Deoarece spațiul balcanic a cunoscut transformări profunde în agitatul secol al XX-lea și mai cu seamă în ultimul deceniu și jumătate, am considerat necesară realizarea unui studiu cu privire la implicarea diplomației românești în îndeplinirea obiectivelor de politică externă ale țării noastre între anii 1919-2003. Considerăm că studiul este necesar deoarece la roblematica fraților noștri aromâni, tratată în context balcanic, fiind subliniate și o serie de aspecte inedite referitoare la această chestiune.

Politica externă românească a avut, printre obiectivele sale principale întotdeauna realizarea unor relații strânse, pe multiple planuri, cu țările vecine din Balcani. Tocmai de aceea, reprezentanțelor diplomatice ale României care au funcționat în statele aparținând spațiului balcanic li s-a acordat o atenție deosebită. Agenții diplomatice românești au existat în Balcani înainte de obținerea independenței țării noastre, acestea fiind o expresie a situației speciale pe care a avut-o România față de puterea suzerană în acea perioadă. Ele au fost ridicate la nivel de legatie după anul 1878¹. Din acel an, țara noastră avea o reprezentanță diplomatică, la nivel de legatie, la Constantinopol, iar la Belgrad și la Atena existau astfel de misiuni din anul 1879. După ce Bulgaria a devenit stat independent, țara noastră a deschis o reprezentanță diplomatică la nivel de legatie și la Sofia, în anul 1909.

Ministerul Afacerilor Străine al României dispunea de oameni politici de frunte și de un corp diplomatic bine pregătit, iar dintre cei care au activat pe tărâmul atât de pasionant al politicii noastre externe, la cumpăna secolelor al XIX-lea

---

* Colegiul Tehnic Grivița București.

1. Lucrarea colectivă *Reprezentanțele diplomatice ale României*, vol. II, apărută la Editura Politică, în anul 1967, la București, conține o serie de amănunte cu privire la acest aspect, la paginile 63-100; 134-154; 256-283 și 325-339.

și al XX-lea îi amintim pe Ion N. Papiniu, Nicolae Mișu, Constantin Diamandy și Constantin Esarcu. Corpul diplomatic român s-a implicat deosebit de mult în rezolvarea problemelor balcanice din acea perioadă iar exemplul cel mai îndemănă pentru ilustrarea acestui aspect de politică românească a anilor respectivi este cel al diplomatului Nicolae Mișu. Acesta, a susținut la Londra, în anul 1913, rezolvarea "*chestiunii albaneze*", în privința trasării granițelor noului stat balcanic independent, folosind, în acest sens, un studiu foarte bine documentat, realizat de un alt mare diplomat român al acelei perioade, L. N. Papiniu². Sfârșitul celui de-al doilea război balcanic a dat din nou posibilitatea diplomației române să se afirme în rezolvarea unor chestiuni de politică externă importante nu numai pentru țara noastră sau pentru zona Balcanilor, ci și pentru întregul continent european. Stabilirea conținutului tratatului de pace de la București, din anul 1913, prin implicarea decisivă a diplomaților noștri, reprezintă un exemplu edificator.

Sfârșitul primului război mondial avea să aducă o serie de schimbări majore pe harta politică a Peninsulei Balcanice. După *Marele Război* existau, la sud de Dunăre, entități statale noi, precum Regatul sârbilor, croaților și slovenilor și Republica Turcia, ultima fiind constituită pe ruinele fostului imperiu otoman, în anul 1923. Celelalte state balcanice, care nici ele nu erau independente de prea multă vreme (cu excepția Greciei) erau Bulgaria și Albania. La nord de spațiul balcanic, România își întregise teritoriul, devenind cel mai mare stat din această zonă. După realizarea Marii Uniri, țara noastră a acționat, în politica sa externă, în direcția respectării prevederilor tratatelor de pace încheiate la sfârșitul primului război mondial menținerii păcii și a bunelor relații cu toți vecinii. Pentru realizarea acestor obiective de politică externă, România Mare a beneficiat de un corp diplomatic de înaltă pregătire. Dintre slujitorii politicii externe românești interbelice trebuie să-i amintim pe Nicolae Titulescu, dr. Ion N. Cantacuzino, Take Ionescu, Vasile Stoica, Ion Pangal, Simion Mândrescu, Raoul Bossy, Frederic Nanu, Scadat Grigoriu, Victor Cădere și pe Alexandru Cretzianu.

Aspecte ale activității diplomației românești în timpul desfășurării Conferinței de Pace de la Paris (1919-1920). Problemele trasării frontierelor țării noastre cu vecinii balcanici și apărării granițelor României Mari

Conducătorul delegației României la acest eveniment major al istoriei mondiale a fost Ion I. C. Brătianu, președintele Consiliului de Miniștri al țării noastre.

Remarcabilul om politic a prezentat, în ședința din 1 februarie 1919 a Conferinței de Pace, un memoriu care cuprindea revendicările teritoriale ale României. Între acestea se găsea și cea referitoare la Banatul Timișoarei, o zonă de aproximativ 28 000 km², în susținerea căreia s-au folosit argumente geografice,

---

². Cristian Vornicu, *Acțiunile albanezilor din România pentru recunoașterea și întărirea independenței Albaniei*, în "Albanezul", nr. 3 (1993), p.3.

etnice, istorice și economice³ Trasarea graniței dintre cele două state, România și Regatul Sârbo-Croato-Sloven, a generat o serie de discuții, mai ales după ce comitetul aliat de experți a propus, la data de 28 februarie 1919, ca linie de frontieră calea ferată Timișoara-Baziaș. Atât delegații români cât și cei sârbi la Conferința de Pace nu au admis graniță, iar într-o ședință, desfășurată la data 22 februarie 1919, Ion I. C. Brătianu a expus punctul de vedere al României în această privință. Delegația României a revendicat întregul Banat, pe baza convenției încheiate la data de 4 august 1916 cu Antanta și a drepturilor istorice ale poporului român asupra acestui teritoriu. Până la urmă, la 11 și 13 iunie 1919, delegației României la Conferința de Pace de la Paris i s-a comunicat hotărârea Consiliului Suprem privind frontiera dintre România și Regatul Sârbo-Croato-Sloven. Totuși, problema trasării frontierei de sud-vest a țării noastre a preocupat în continuare diplomația românească. Take Ionescu a reușit să stabilească, în aceeași perioadă, o înțelegere cu Nikola Pasici, primul delegat sârb la Conferința Păcii, relativă la trasarea frontierei, dar cum diplomatul român nu avea atunci calitatea oficială de a trata și de a încheia acorduri, a propus stabilirea unui arbitraj. Pasici a admis o linie de frontieră cu o rază de circa 30 km în jurul Belgradului, dar acest acord nu a putut fi luat în considerare căci Consiliul Suprem admisesse frontiera Banatului în ședința sa din data de 21 iulie 1919. După demisia lui Ion I. C. Brătianu, care părăsise Conferința de Pace, noul conducător al delegației țării noastre la acest eveniment important de la Paris, Alexandru Vaida-Voevod, a încercat să obțină o revizuire a frontierei Banatului, fixată de Consiliul Suprem și inserată în tratat, dar această dorință nu a putut fi îndeplinită. În aceste condiții, partea de vest a Banatului a fost atribuită Regatului Sârbo-Croato-Sloven.

În ceea ce privește trasarea frontierei cu statul bulgar, aceasta nu a necesitat prea multe discuții, deoarece Bulgaria, care fusese învinsă în primul război mondial, a fost nevoită să accepte, prin tratatul de la Neuilly, de la data de 27 noiembrie 1919, că granița sa cu România era cea stabilită prin tratatul de la 10 august 1913, ceea ce a făcut ca regiunea Cadrilaterului să rămână în componența României.

Perioada interbelică a fost cea în care diplomația românească a trebuit să se implice în cotracararea politicii revizioniste a unor state, care urmăreau să schimbe frontierele trasate în Europa la sfârșitul primului război mondial. Pentru apărarea granițelor existente, România a acționat în vederea realizării unor alianțe puternice atât cu Franța și Anglia, cât și cu țările vecine interesate în menținerea pe continentul european a statu-quo-ului teritorial. Trecând peste unele probleme de până atunci și având în vedere amenințarea pe care o reprezenta Ungaria la adresa lor, România, Regatul Sârbo-Croato-Sloven și Cehoslovacia au constituit o alianță regională, Mica Înțelegere. În realizarea acesteia, rolul hotărâtor l-a avut Take Ionescu, eminent om politic, care și-a dat seama de

---

3. Romulus Seișanu, *Principiul naționalităților*, Editura Albatros, București, 1996, p.313

faptul că România, legată pe diferite planuri de spațiul balcanic, avea nevoie de relații bune cu statele de la sud de Dunăre și tocmai de aceea a acționat ca țara noastră și Regatul Sârbo-Croato-Sloven să fie aliate, mai ales că Ungaria, prin ambițiile sale revizioniste, reprezenta o amenințare pentru amândouă și pentru pacea europeană. Astfel s-a ajuns, la data de 7 iunie 1921, la Belgrad, la semnarea Convenției de alianță defensivă dintre România și Regatul Sârbo-Croato-Sloven. Împreună cu Cehoslovacia, ele au făcut parte din Mica Înțelegere, alianță menită să apere pacea și granițele stabilite prin tratatele de pace semnate în anii 1919-1920.

Tot în anul 1921, România și-a îmbunătățit relațiile și cu Grecia, acțiune de politică externă posibilă datorită alianțelor matrimoniale. La data de 27 februarie 1921, principesa Elisabeta a României s-a căsătorit cu diadohul Greciei, George (viitorul rege George al II-lea), iar la 10 martie 1921 prințul Carol se cununa cu principesa Elena a Greciei⁴.

La sfârșitul anului 1922, în Grecia, situația s-a tensionat, după ce armata sa a suferit o adevărată catastrofă militară în Asia Mică, în fața trupelor turcești. Familia regală elenă a trebuit să se refugieze în Italia. Diplomații români aflați la post în capitala Italiei au fost contactați de membrii familiei regale a Greciei, care cunoșteau foarte bine cât de multă atenție acorda România, în politica sa externă, problemelor balcanice și a cărei influență în această zbuciumată regiune europeană era evidentă. Principesa Elena a Greciei a rugat membrii corpului diplomatic român de la Roma să facă demersuri pe lângă guvernul de la București pentru ca acesta să intervină în scopul salvării unchiului ei, principele Andrei, arestat și dat în judecată de revoluționari⁵. Se poate afirma, fără teama de a greși, că salvarea acestuia a fost posibilă nu numai datorită intervenției guvernului britanic, ci și datorită demersurilor guvernului român, realizate în urma solicitării amintite mai sus.

România s-a străduit să aibă relații bune și cu celelalte state balcanice. La data de 13 octombrie 1920, s-au restabilit relațiile diplomatice dintre țara noastră și Bulgaria, la nivel de legație. Cu Albania, aflată în timpul primei conflagrații mondiale sub ocupația armatelor străine și care traversa, după anul 1919, o situație politică dificilă, România a restabilit legăturile diplomatice, la nivel de legație, la data de 7 noiembrie 1924. Sediul misiunii noastre diplomatice din Turcia a fost redeschis la data de 20 iulie 1922, Regatul României având, după anul 1923, relații deosebit de bune cu republica fondată de Mustafa Kemal. Având relații diplomatice restabilite cu toate statele balcanice și promovând o politică de pace și de bună înțelegere, România spera să contribuie decisiv la depășirea tuturor dificultăților și la instaurarea unui climat de înțelegere și de colaborare între toate țările acestei regiuni.

4. Zezi și Raoul Bossy, *Amintiri din viața diplomatică*, Editura Humanitas, București, 1993, vol. 1, p. 51

5. *Ibidem*, p.77

Diplomația românească și problema relațiilor cu țările balcanice în deceniul al treilea al secolului al XX-lea

Anii '20 ai secolului trecut au reprezentat o perioadă în care au existat atât deschideri, cât și limite în colaborarea dintre țările balcanice. România a încercat, prin activitatea specifică a diplomaților noștri acreditați la Sofia, să aibă relații bune cu Bulgaria. Din păcate însă, după 1923, responsabilii politicii externe bulgare au fost rezervați în problema colaborării regionale. Bulgarii căutau să nu se angajeze în alianțe care ar fi putut periclita ipoteticele succese pe calea "revizionismului pașnic" în efortul lor de eludare a aplicării clauzelor tratatului de pace de la Neuilly⁶. Notele și rapoartele diplomatice ale reprezentantului nostru la Sofia subliniau că, în Bulgaria, ralierea țării la ideea unei viitoare alianțe balcanice era condiționată, din ce în ce mai mult de satisfacerea unor pretenții revizioniste. Totuși, așa după cum rezultă și din corespondența diplomatică purtată cu reprezentanții noștri de la Atena, Belgrad și de la Istanbul⁷, Grecia, Iugoslavia și Turcia erau favorabile stabilirii unui climat de înțelegere și de bună vecinătate cu Bulgaria, condiția pe care aceasta trebuia să o respecte fiind cea de menținere a statu-quo-ului teritorial. În privința altei țări balcanice, Albania, trebuie făcută precizarea că o apropiere a acesteia de poziția României, Iugoslaviei și Greciei, de realizare a unui climat de înțelegere în această zonă, era greu de îndeplinit, deoarece, după anul 1925, statul sârbesc intrase în sfera de influență a Italiei mussolinienne.

Implicarea diplomaților români în crearea unui climat de înțelegere în Balcani a fost de o importanță deosebită și poate fi ilustrată cu exemple edificatoare. În acest sens trebuie amintite eforturile depuse de marele om politic român I. Gh. Duca, la Conferința de la Sinaia, din anul 1923, pentru realizarea unei apropieri și mai puternice între statele balcanice. Diplomația românească a făcut eforturi deosebite pentru a aplană incidentul armat greco-bulgar din octombrie 1925 și și-a adus contribuția la încheierea pactului de arbitraj româno-elen din martie 1928.

În acest context, unele țări din zonă, între care și România, erau conștiente de necesitatea constituirii, în cel mai scurt timp posibil, a unei alianțe balcanice, mai ales că Franța și Anglia încercau să se implice în acest sens, potrivit intereselor lor. În anul 1925, guvernul britanic lansase ideea încheierii unui pact balcanic, în care Anglia să fie principalul garant al integrității teritoriale și securității statelor respective, propunere venită după ce Franța începuse să se implice tot mai mult în această zonă est-europeană⁸. În același an 1925, ministrul de ex-

6. Constantin Iordan, *Deschiderile și limitele colaborării interbalcanice (1920-1930)*, în "Cercetări de istorie și civilizație sud-est europeană", vol. V, București, 1989, p.221

7. Problema realizării unui climat de pace și de înțelegere între toate statele balcanice poate fi cercetată pe larg în *Arhivele Ministerului Afacerilor Externe*, în fondul Înțelegerea Balcanică și în cele cu privire la relațiile bilaterale cu statele de la sud de Dunăre.

8. Valentin Lipatti, *Război și pace în Balcani*, Editura Fundației România de Măine, București, 1994, p. 21.

terne român I. Gh. Duca arăta, după primirea unei telegrame date la 1 august 1925, trimisă de la legația noastră de la Paris⁹, că la București se adoptase o politică de expectativă față de ideea engleză a pactului balcanic. Această atitudine a României se impunea cu atât mai mult cu cât Iugoslavia, Bulgaria și Albania, din diferite motive, se opuneau proiectului britanic, doar Grecia susținându-l.

Totuși, ideea unui pact regional în Balcani începea să prindă contur în conștiința unor politicieni din această zbuciumată zonă a Europei. Amintim propunerea guvernului bulgar Ţankov, din anul 1924, vizând apropierea de celelalte țări din regiune în cadrul unei alianțe îndreptate împotriva URSS și cerând, în schimb, dreptul pentru Bulgaria de a se înarma. Proiectul a fost respins de România și de Regatul Sârbo-Croato-Sloven ca fiind inoportun și contrar spiritului și prevederilor tratatelor. De fapt, Bulgaria căuta orice motiv pentru a i se permite să se reînarmeze, astfel încât să fie pregătită, dacă situația i-ar fi dat posibilitatea, să-și realizeze pretențiile revizioniste.

O altă inițiativă de apropiere a țărilor din regiune a reprezentat-o dialogul diplomatic româno-greco-iugoslav, din anul 1925, în vederea încheierii unei alianțe tripartite, prin care să fie apărate tratatele existente și să se respecte integritatea, independența și suveranitatea națională a fiecărui stat. Tot în anul 1925, reprezentanții celor șase state sud-est europene au participat la o conferință, la Istanbul, unde au fost analizate problemele păcii și securității în zona balcanică, iar propunerea realizării unui pact regional era reluată de guvernul turc în anul 1926. Dar o alianță balcanică nu s-a putut realiza în anii '20 din cauza contradicțiilor care mai persistau între țările acestei zone, precum chestiunea minorităților și cea a litigiilor lor teritoriale. Trecând peste aceste aspecte, România a acordat în continuare o importanță deosebită colaborării cu toate statele balcanice pe multiple planuri. Dintre numeroasele legături realizate pe plan economic amintim faptul că subsansamblele pentru podul de peste Sava au fost construite la Uzinele Reșița și au fost transportate în Regatul Sârbo-Croato-Sloven cu un tren compus din 32 de vagoane, tren care a trecut frontiera în țara vecină la data de 27 februarie 1920¹⁰. Dar Legația română din Belgrad a contribuit nu numai la dezvoltarea legăturilor economice dintre România și Regatul Sârbo-Croato-Sloven, ci și a celor culturale. Astfel, Teatrul Național din Craiova a putut efectua un turneu în țara vecină în anul 1927¹¹, iar atașatul român de presă din capitala iugoslavă a trimis o notă, la data de 19 februarie 1928, prin care îl informa pe directorul presei, din Ministerul Afacerilor Străine de la București, că avusese loc, cu o zi înainte, în aula mare a Universității din Belgrad, o conferință a scriitoarei iugoslave Draga Ilici, consacrată scriitoarei române de limbă franceză Elena

9. Arhiva Ministerului Afacerilor Externe (în continuare se va menționa Arhiva M.A.E.), fond Înțelegerea Balcanică, vol. nr. 1, f.32.

10. Direcția Arhivelor Naționale Istorice Centrale, fond Președinția Consiliului de Miniștri, dos. nr. 88(1920), f.6.

11. Direcția Arhivelor Naționale Istorice Centrale, fond Ministerul Propagandei Naționale (în continuare, MPN)-Propagandă, dos. nr. 64(1927), f.1.

Văcărescu¹². Tot pentru a ilustra bogata activitate a diplomaților români în vederea îndeplinirii importantului obiectiv de politică externă al țării noastre, de colaborare și bună înțelegere cu toate statele din Peninsula Balcanică, trebuie amintit și raportul atașatului de presă de la Belgrad, Eugen Atanasiu, data 22 februarie 1928, în care cerea decorarea unor ziariști iugoslavi care au publicat articole laudative la adresa României, precum Milorad Radovanovici, de la "Politika", Vu-kașin Anghelovici, de la agenția AVALA, Branislav Denici și Branko Iovanovici, de la ziarul "Novosti" din Zagreb și Victor Schweiger, de la "Slovenec"¹³. Semnificativ este și faptul că, la data de 29 martie 1929, atașatul de presă al legației noastre de la Belgrad, Vasile Știrbu, trimitea o adresă din partea consulatului român de la Zagreb, prin care se cereau o dare de seamă asupra situației politice, economice și culturale din România, precum și câteve bucăți muzicale românești. Consulatul României de acolo a solicitat acestea deoarece urma să se realizeze o emisiune consacrată țării noastre la postul de radio Zagreb¹⁴.

Aspecte ale activității diplomatiei românești, în context balcanic, în anii '30

Anii '30 au scos în evidență necesitatea realizării unei alianțe balcanice. Încă din anii 1930-1933, s-au intensificat eforturile depuse în acest sens, fiind organizate mai multe conferințe, la care au participat delegații din mai multe țări balcanice. Prima dintre acestea s-a desfășurat la Atena, în luna octombrie 1930, iar țara noastră a participat cu o delegație formată din 29 de persoane. Cea de-a doua conferință balcanică, desfășurată în octombrie 1931, s-a ținut la Ankara, a treia, în octombrie 1932, la București. Diplomații români au făcut eforturi pentru a se depăși diferitele chestiuni litigioase dintre statele balcanice. Ministrul român la Sofia comunica la București, într-o telegramă datată 7 octombrie 1932, că era necesar ca la conferința din capitala României, din octombrie 1932, delegația noastră să mijlocească discuțiile dintre bulgari și greci și dintre bulgari și sârbi, pentru depășirea neînțelegerilor dintre țările lor¹⁵ în cadrul acestor conferințe, cât și în cea desfășurată în luna noiembrie 1933 la Salonic, s-a putut observa că, în ciuda unor neînțelegeri care mai persistau între unele state din regiune, România, Grecia, Iugoslavia și Turcia s-au pronunțat pentru constituirea unei alianțe balcanice, în timp ce Bulgaria și Albania s-au distanțat de această inițiativă.

Politica externă românească din prima jumătate a anilor '30 a fost dominată de personalitatea marelui nostru om politic, Nicolae Titulescu. Susținut de un corp diplomatic pe măsură, Titulescu a reușit să își aducă o contribuție decisivă la semnarea, la data de 9 februarie 1934, la Atena, a Pactului Antantei Balcanice,

12. Direcția Arhivelor Naționale Istorice Centrale, fond MPN-Informații, dos. nr. 67(1928), f.32.

13. *Ibidem*, f. 61

14. *Ibidem*, f. 93 verso

15. Arhiva MAE, fond Înțelegerea Balcanică, vol. nr. 12, f.40.

alianță formată din România, Grecia, Iugoslavia și Turcia. Cu toate că Albania și Bulgaria nu au făcut parte din această alianță, deși ușa aderării lor rămânea deschisă, merită să precizăm că mai ales datorită eforturilor marelui nostru diplomat, Grecia și Turcia au lăsat la o parte neînțelegerile din trecut, au acționat în vederea îmbunătățirii relațiilor bilaterale și au intrat împreună într-o alianță menită a asigura pacea și statu-quo-ul teritorial în Peninsula Balcanică. Deoarece despre înțelegerea Balcanică s-a scris foarte mult¹⁶, am considerat necesar să prezentăm alte aspecte mai puțin cunoscute referitoare la eforturile diplomației românești depuse pentru îmbunătățirea relațiilor țării noastre cu Bulgaria și cu Albania, țări care nu intraseră în componența alianței recent constituite. Acest obiectiv de politică externă românească s-a menținut, chiar dacă, la 29 august 1936, ministrul afacerilor străine, Nicolae Titulescu, fusese înlocuit. Politică externă românească a rămas neschimbată și în perioada următoare, indiferent că ministru al afacerilor străine a fost Victor Antonescu sau Grigore Gafencu. În Arhivele Naționale Istorice Centrale am descoperit, în fondul Ministerului Propagandei Naționale, o serie de documente care prezintă aspecte mai puțin cunoscute referitoare la relațiile culturale româno-bulgare din anii '30, semnificative în privința eforturilor depuse de diplomații noștri în vederea îmbunătățirii legăturilor dintre țara noastră și vecinul de la sud de Dunăre. Ministrul român la Sofia, Vasile Stoica, în raportul diplomatic nr. 4038, din 18 decembrie 1933, trimis Ministerului Afacerilor Străine de la București, arăta că a reușit să ridice în capitala bulgară, prin eforturi proprii și fără a greva bugetul statului, clădirea cu patru etaje a Institutului Român, în care urmau să se desfășoare activități culturale și să funcționeze o școală pentru copiii românilor care erau cetățeni ai statului vecin. Tot diplomatul român a acționat pentru înființarea unei biblioteci istorice și a unei filologice în cadrul acestui institut, precum și pentru instalarea unui lector de limba română la Universitatea din Sofia¹⁷. O altă acțiune diplomatică ce atrage atenția este cea a consulului român de la Rusciuk, care îl informa, prin nota nr. 408, din 15 mai 1939, pe ministrul plenipotențiar de la Sofia, Eugen Filotti, despre vizita efectuată în România de mitropolitul Mihail al Rusciukului¹⁸, căruia consulatul nostru din orașul respectiv i-a acordat cu promptitudine viza, de intrare în România, ca un semn că țara noastră dorea să aibă relații din ce în ce mai bune cu țara vecină. Tot la sfârșitul anilor '30, la reprezentanța diplomatică de la Sofia a activat și consilierul economic Corneliu D. Băcescu. Acesta a împărțit la diferite personalități bulgare, în anul 1939, aproximativ 30 de exemplare din revista "La Roumanie", care cuprindea articolul lui Nicolae Roșu, "En honneur de l'amitié avec la Bulgarie"¹⁹.

16. Vezi, între altele, lucrările lui Cristian Popișteanu, *România și Antanta Balcanică*, Editura Politică, București, 1968 și Eliza Campus, *Înțelegerea Balcanică*, Editura Academiei, București, 1972.

17. Direcția Arhivelor Naționale Istorice Centrale, fond Vasile Stoica, dos. nr. I/20, f.156.

18. Direcția Arhivelor Naționale Istorice Centrale, fond J1PN-Propagandă, dos. nr.1557(1935), ff. 1-3

19. Ibid., dos. nr 2259(1938-1939), ff. 142-143. Vezi și Cristian Vornicu, *Contribuții la istoricul relațiilor culturale româno-bulgare în perioada 1935-1939*, în "Luceafărul bulgar", an III, nr. 12(30) /1992 și an IV, nr. 1 (31) /1993

România a căutat să aibă relații bune și cu statul albanez, mai ales că țara noastră a contribuit decisiv la nașterea și la consolidarea Albaniei. Restabilirea relațiilor diplomatice cu statul sâqpetar, după primul război mondial, a fost realizată la insistențele ministrului I. Gh. Duca. Între anii 1925 și 1939, miniștrii plenipotențieri ai României la Tirana au fost diplomați sau oameni de cultură și de știință de frunte, precum Simion Mândrescu, Ion Trandafirescu, Vasile Stoica, Alexandru Buzdugan, Gheorghe Aurelian, Nicolae Lahovary și Ion Condurachi. Pe lângă Legația Regală a României de la Tirana, în Albania mai funcționau și consulate românești, la Sarande, Durres și la Korya. Dintre toți diplomații care au activat la Tirana, trebuie menționat în mod special Vasile Stoica, ministru al României în capitala albaneză între anii 1930 și 1932. Acesta s-a aflat permanent în legătură cu întreaga comunitate a românilor din Albania²⁰, a acționat pentru trimiterea de tineri albanezi și aromâni, la studii în România, la școlile normale, de agricultură, la diferite facultăți, printre care se găseau și cele de teologie²¹. Se cunoaște astăzi faptul că lui Nicolae Iorga, în semn de recunoștință, statul albanez i-a dăruit un teren la Sarande, unde va fi ridicată clădirea Institutului Român din Albania, dar nu s-a știut până acum cum s-a ajuns la acordarea acestui teren marelui savant român. Cercetarea fondului personal de documente Vasile Stoica ne-a oferit posibilitatea să aflăm amănunte în acest sens. Marele nostru diplomat Vasile Stoica a avut relații privilegiate cu oamenii politici din Albania și a acționat pentru întărirea legăturilor dintre cele două state și pentru îmbunătățirea situației materiale și spirituale a fraților noștri aromâni de acolo. I-a determinat și pe reprezentanții cei mai de seamă ai statului sâqpetar să acționeze în același sens, astfel că regele Zogu I și guvernul său au dorit să-și arate recunoștința față de marele istoric Nicolae Iorga pentru sprijinul dat, prin lucrările sale, poporului albanez. Cel care a ales locul de la Sarande a fost ministrul Vasile Stoica, acesta călătorind de-a lungul întregului litoral albanez pentru a alege terenul cel mai bun și cu împrejurimile cele mai frumoase, fiind convins că savantul va da ordin ca acolo să se construiască un institut românesc, avanpost al civilizației și vieții noastre cultural-științifice la sud de Dunăre²². Pe plan politic, Vasile Stoica era recunoscut pentru competența sa în problemele Europei de sud-est, fiind una dintre personalitățile cele mai bine informate în acest domeniu. Remarcabilă a fost și maniera în care acest talentat diplomat a menținut legătura cu fruntașii aromânilor din Albania. Unul dintre aceștia, Nicolae Balamace, îl informa pe Vasile Stoica, periodic, despre culisele mutațiilor survenite în agitata viață politică albaneză. Astfel, trimisul extraordinar și ministrul plenipotențiar al României la Tirana putea trimite interesante note și rapoarte diplomatice la București, prin care se puteau lua, în deplină cunoștință de cauză, decizii corecte de po-

20. Direcția Arhivelor Naționale Istorice Centrale, fond Vasile Stoica, dos. nr. 1/47, f. 126

21. *Ibidem*, ff. 127-132. În legătură cu această chestiune, autorul articolului de față a realizat un studiu mai amplu intitulat *Acțiunile lui Vasile Stoica în vederea întăririi prieteniei româno-albaneze*, care urmează a fi editat în cadrul unei publicații destinate comunității albaneze.

22. Direcția Arhivelor Naționale Istorice Centrale, fond Vasile Stoica, dos. nr. I/9, ff. 73-74

litică. externă pentru regiunea balcanică, astfel încât interesele României să fie îndeplinite. Dăm un singur exemplu în acest sens. La 26 aprilie 1931, Nicolae Balamace îi scria lui Vasile Stoica nu numai despre sănătatea regelui Zogu I, ci și despre acțiunile grupărilor catolică, mahomedană și a beyilor locali de a impune o persoană favorabilă lor la conducerea țării²³.

Sfârșitul anilor '30 a adus norii negri ai războiului pe cerul Europei. În aceste condiții, după ocuparea Cehoslovaciei, Mica Înțelegere nu a mai putut exista, astfel că singura alianță regională care își mai continua activitatea era Înțelegerea Balcanică. România, Grecia și Turcia, prin acțiunile diplomatice întreprinse de ministrul de externe Grigore Gafencu, de premierul grec Metaxas și de ministrul de externe turc Saracioglu, doreau crearea unui bloc balcanic din care să facă parte, pe lângă statele din Înțelegerea Balcanică, și cealaltă țară din această zonă, Bulgaria²⁴. Dar ultima sesiune a Consiliului Permanent al Înțelegerii Balcanice, desfășurată între 2 și 4 februarie 1940 la Belgrad, a scos în evidență faptul că membrii ei erau divizați, Turcia și Iugoslavia solicitând României concesii față de revendicările teritoriale bulgare și ungare la adresa țării noastre. După 6 ani, Înțelegerea Balcanică își înceta activitatea. Războiul făcea ravagii pe bătrânul continent...

Consecințele crizelor dintre anii 1939 și 1945 asupra activității diplomației românești în Peninsula Balcanică

Anii 1939-1945 au provocat numeroase greutăți țărilor balcanice. La data de 7 aprilie 1939, Albania a fost ocupată de trupele Italiei fasciste în aceste condiții, Legația Regală a României a fost nevoită să-și înceteze activitatea, fiind transformată în consulat general la data de 15 aprilie 1939.

Relațiile româno-bulgare s-au răcit și ele foarte mult. Țara noastră, izolată pe plan internațional în 1940, a fost nevoită să cedeze Bulgariei Cadrilaterul la 7 septembrie. Pe tot parcursul desfășurării războiului, a continuat să funcționeze, la Sofia, Legația României, dar activitatea ei a fost mai puțin intensă decât în perioada anterioară, aceasta fiind influențată atât de noua situație creată în relațiile dintre cele două țări, cât și de războiul mondial.

Atacarea și ocuparea Iugoslaviei de către germani și de către aliații lor a făcut ca, la data de 13 mai 1941, Legația României de la Belgrad să-și înceteze activitatea. Situația avea să se repete în cazul reprezentanței noastre diplomatice de la Atena. Ocuparea Greciei de către trupele italiene și germane a dus la întreruperea relațiilor diplomatice dintre România și Grecia, la data de 24 iunie 1941.

După ce mai bine de un an și nouă luni reprezentanțele diplomatice ale României și Turciei au funcționat la nivel de ambasadă, la 23 septembrie 1940

23. *Ibidem*, dos. nr. H/15, f. 19. Vezi și Cristian Vornicu, *Aspecte ale activității lui Vasile Stoica la Legația României de la Tirana*, în "Albanezul", an IV, nr. 12(41), decembrie 1996, p.3

24. Direcția Arhivelor Naționale Istorice Centrale, fond Vasile Stoica, dos. nr. I/73, ff. 5: 17-19

au fost transformate din nou în legații. Turcia fiind neutră, Ankara a devenit un important punct diplomatic pe harta lumii, iar activitatea diplomaților români acreditați acolo s-a intensificat. Dacă în 1939 reprezentantul nostru diplomatic la Ankara era Vasile Stoica în perioada discuțiilor cu Aliații, dintre septembrie 1943 și martie 1944, la post se găsea un alt talentat diplomat, Alexandru Cretzianu. În legătură cu activitatea sa diplomatică a lui Alexandru Cretzianu pentru ajungerea la o înțelegere cu Aliații s-a scris foarte mult; mai ales în anii de după 1989. Activitatea lui Vasile Stoica este mai puțin cunoscută. Tocmai de aceea dorim să prezentăm cititorilor faptul că, la data de 15 iunie 1939 la Istanbul, Vasile Stoica s-a întâlnit cu regele Zogu al Albaniei, cel care fusese detronat de italieni, în aprilie 1939, și care fusese nevoit să se refugieze, mai întâi, în Turcia. Diplomatul nostru a discutat cu regele Zogu, timp de o oră și jumătate, iar conținutul convorbirii îl cunoaștem dintr-o notă pe care Vasile Stoica a înmănat-o personal ministrului de externe, Grigore Gafencu, la data de 20 iunie 1939. În cadrul discuțiilor nu s-a abordat numai problema albaneză, ci și situația generală din Balcani. Diplomatul român îl informa pe Grigore Gafencu despre faptul că Zogu, în drumul său spre Franța și Anglia, vroia să treacă și prin București²⁵, unde dorea să discute cu regele Carol al II-lea și cu alți oameni politici români. Acest lucru dovedea, încă o dată, importanța pe care țările balcanice o acordau României.

Diplomația românească și problema relațiilor cu statele balcanice în timpul regimului comunist (1945-1989)

După al doilea război mondial, în România, Albania, Bulgaria și în Iugoslavia s-au instaurat regimuri comuniste, în timp ce Turcia și Grecia au rămas în sfera de influență a puterilor occidentale. Divizarea Peninsulei Balcanice între cele două blocuri politico-militare opuse și existența unei țări nealiniată, Iugoslavia, au influențat negativ relațiile dintre statele de la sud de Dunăre. Totuși, problemele teritoriale și cele cu privire la minorități nu au mai constituit o sursă de conflict deschis, în condițiile "războiului rece" dintre cele două blocuri politice și militare.

La data de 24 ianuarie 1945, România a restabilit relațiile diplomatice cu Iugoslavia. Reprezentanțele diplomatice ale celor două țări au fost ridicate la nivel de ambasadă la data de 1 martie 1946. La aceeași dată, legațiile României și Turciei au fost ridicate la nivel de ambasadă. Cu Albania, relațiile au fost restabilite, la nivel delegație, la 17 martie 1948, iar reprezentanțele diplomatice au fost ridicate la nivel de ambasadă la data de 20 iunie 1954. Cu Grecia, relațiile diplomatice au fost reluate abia la data de 25 august 1956.

Chiar dacă statele balcanice făceau parte din două sisteme social-politice opuse, iar tensiunile nu au lipsit, totuși eforturi pentru îmbunătățirea relațiilor din-

25. *Ibidem*, dos. nr. 1170, ff. 33-39. Vezi și Cristian Vornicu, *Aspecte ale politicii Italiei față de Albania în perioada interbelică*, în "Anuar Albanezul-402" pp. 83-86.

tre ele au existat. Dar divizarea Peninsulei Balcanice în două blocuri opuse se poate observa și din diferite acțiuni desfășurate pe tărâm diplomatic până în anul 1989. De exemplu, propunerea guvernului român, de la 29 decembrie 1957, de realizare a colaborării dintre țările balcanice în vederea denuclearizării peninsulei, a fost primită pozitiv de Albania, Bulgaria și Iugoslavia, în timp ce Grecia și Turcia au reacționat negativ. Nu avem intenția să discutăm dacă o asemenea propunere a venit din partea executivului român sau dacă a fost prezentată din ordinul Moscovei, care vroia să prezinte politica statelor comuniste est-europene ca fiind una pașnică, ci dorim să evidențiem prăpastia care apăruse între statele de la sud de Dunăre și faptul că diplomația din fiecare țară din regiune acționa potrivit intereselor blocurilor cărora le aparținea.

Totuși, cu trecerea anilor, situația s-a mai detensionat, astfel că s-au putut iniția acțiuni comune în diferite domenii. Diplomația românească și-a putut dovedi măiestria cu prilejul încheierii numeroaselor tratate și convenții cu toate statele balcanice²⁶. Așa a fost posibilă construirea, în comun, de către România și Iugoslavia, a complexului hidroenergetic de la Porțile de Fier chiar dacă U.R.S.S. încerca să împiedice această colaborare. Pregătirea foarte bună a diplomaților români s-a putut observa și atunci când România a contribuit la adoptarea de către ONU a rezoluției nr. 2129, de la 21 decembrie 1965, inițiată de țara noastră și care se pronunța pentru realizarea colaborării și asigurarea securității în Peninsula Balcanică. Diplomații români, alături de colegii lor din celelalte țări balcanice (mai puțin Albania), s-au implicat și în pregătirea și buna desfășurare a lucrărilor reuniunii de la Atena a experților guvernamentali, desfășurată între 26 ianuarie și 5 februarie 1976. Deși nu s-a încheiat cu rezultatele dorite, totuși speranța colaborării dintre țările balcanice începea să fie mai mare decât în perioada anterioară. Diplomații români, ca și ceilalți diplomați din țările balcanice care aveau relații cu cel mai izolat stat din regiune, Albania, au informat guvernul de la Tirana despre rezultatele reuniunii de la Atena, exprimându-și interesul ca, pe viitor, și această țară să participe la activitățile de colaborare multilaterală de la sud de Dunăre²⁷.

Dacă înainte de 1980 s-a extins colaborarea dintre țările balcanice în problemele economice și tehnice, după acest an s-au făcut eforturi în vederea strângerii colaborării și în domeniul politic. Diplomația românească, în anii '80, a acționat pentru realizarea denuclearizării Balcanilor. De exemplu, în 1984, atât la București, cât și la Atena, diplomații români și greci s-au consultat în privința extinderii cooperării economice și științifice, a întăririi încrederii buneii vecinătăți și securității, folosirii pașnice a energiei nucleare în Balcani, modalității de continuare a dialogului multilateral dintre țările balcanice etc. Diplomații români s-au

26. Vezi, între altele, Gheorghe Gheorghe, *Tratatele internaționale ale României (1939-1965)*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1983

27. Valentin Lipatti, *Război și pace în Balcani*, Editura Fundației România de Măine, București, 1994, p. 21

implicat deosebit de mult și în organizarea, la București, în zilele de 22 și 23 decembrie 1986, a Reuniunii experților țărilor balcanice pentru realizarea unei zone fără arme chimice în această peninsulă.

Sfârșitul deceniului al nouălea al secolului trecut a adus cu sine întărirea colaborării balcanice, pe fondul destinderii relațiilor pe întregul continent european. România a participat, în perioada 24-26 februarie 1988, la Belgrad, la Conferința miniștrilor de externe ai țărilor balcanice, desfășurată într-un cadru pozitiv marcat de progresele din relațiile greco-turce, de îmbunătățirea dialogului bulgaro-turc și de participarea Albaniei la acest eveniment, după o lungă perioadă de izolare impusă de către fostul dictator Enver Hoxha. Mai mult, Tirana avea să găzduiască, între 18 și 20 ianuarie 1989, reuniunea viceministrilor afacerilor externe ai țărilor balcanice, la care delegația României a fost condusă de Constantin Oancea²⁸. Pentru a evidenția faptul că diplomația românească s-a implicat foarte mult în detensionarea tensiunilor din regiune, trebuie să amintim și faptul că aceasta s-a pronunțat, de foarte multe ori în perioada 1974-1989, după declanșarea crizei cipriote, în vederea soluționării pe cale pașnică, prin tratative, a acestei probleme ce implica Grecia și Turcia²⁹.

Aspecte ale activității diplomației românești pe fondul înrăutățirii situației din Peninsula Balcanică în anii '90 ai secolului al XX-lea

Ultimul deceniu al secolului trecut a început promițător pentru colaborarea dintre statele balcanice. Organizarea conferinței miniștrilor de externe ai țărilor din Balcani, la Tirana, la 24-25 octombrie 1990, a reuniunii înalți lor funcționari din Ministerele de Externe ale țărilor balcanice, la Ankara, la 12-14 iunie 1991, a reuniunii comisiilor de politică ale parlamentelor din țările acestei peninsule, la București, la 7-8 mai 1991, a demonstrat dorința statelor din regiune pentru extinderea colaborării dintre ele pe diferite planuri. Izbucnirea crizei iugoslave, în 1991, a influențat în mod negativ relațiile dintre statele balcanice. Tensionarea situației din peninsulă a făcut să apară din nou probleme între diferite state din regiune. În acest context, diplomația românească a căutat să aducă la îndeplinire importantul obiectiv de politică externă românească de reinstaurare a păcii în regiunea Balcanilor. Țara noastră s-a implicat atât diplomatic, cât și cu trupe de menținere a păcii în Bosnia și în Albania, într-o perioadă când marile puteri occidentale au acționat puternic în încercările de soluționare a problemelor apărute în Peninsula Balcanică.

28. "Shqipëria e re", Tirana, nr. 1/1989 și "Albanie aujourd'hui", Tirana, nr.1 (104)/1989

29. Dr. Vasile Hurmuz, *România și relațiile dintre Grecia și Turcia (1974-iulie 1988)*, în "Cercetări de istorie sud-est europeană", vol. V, București, 1989, pp. 236-245

Prăbușirea regimurilor comuniste și noile condiții apărute după anul 1989 au făcut ca țara noastră să acorde o atenție din ce în ce mai mare relațiilor cu Turcia și Grecia, acestea fiind membre NATO, ultima fiind și membră a Uniunii Europene. România continuă să promoveze o politică de colaborare cu toate statele balcanice și a stabilit, în perioada 1992-1995, relații diplomatice la nivel de ambasadă și cu noile țări apărute după dezmembrarea fostei Iugoslavii.

Implicarea diplomației românești în susținerea drepturilor românilor din Peninsula Balcanică din 1919 și până astăzi

Peninsula Balcanică reprezintă un adevărat mozaic etnic. De-a lungul secolului al XX-lea, România s-a preocupat, mai mult sau mai puțin, în funcție de contextul istoric existent de soarta fraților noștri balcanici. Puternice comunități românești sau aromânești există atât în Albania și în Grecia, cât și în fosta Iugoslavie și în Bulgaria. Tocmai de aceea, un aspect important al activității diplomaților români a fost și este legat de susținerea, în diferite domenii, a acestor comunități. De multe ori în secolul al XX-lea comunitățile respective își dădeau seama de importanța implicării României în obținerea către ele a drepturilor lor firești și apelau pentru aceasta la reprezentanțele noastre diplomatice. Astfel au acționat conducătorii a cinci comunități de vlahi (români) din Pind, care, pe data de 26 iunie 1928, au prezentat consulului român de la Ianina, Constantin Movileanu, situația economică grea în care se găseau acestea și care solicitau intervenția României pentru respectarea drepturilor lor economice și culturale³⁰.

La data de 7 iulie 1934, ministrul afacerilor străine, Nicolae Titulescu, a primit o adresă din partea Sfântului Sinod al Bisericii Ortodoxe Române³¹, care știa că diplomații români cunoșteau foarte bine situația existentă în Grecia în privința drepturilor confesionale ale comunităților românești. Prin aceasta se cerea ca România să obțină, în urma încheierii viitoarelor convenții cu statul elen, drepturi pentru comunitățile române călugărești de la Sfântul Munte Athos, iar pentru comunitățile macedo-române din Grecia drepturi religioase și școli în limba maternă.

În ajutorarea românilor de la sud de Dunăre s-a implicat deosebit de mult diplomatul Vasile Stoica. În afară de faptul că a avut un rol important în înființarea Institutului acesta, ministrul Vasile Stoica i-a ajutat pe copiii românilor din Bulgaria, care nu aveau posibilități materiale suficiente pentru a-i menține în școală și le-a cumpărat rechizite, paltoane și încălțăminte³² cum s-a întâmplat în cursul anilor 1935-1936.

Anii '30 au reprezentat perioada în care, datorită implicării diplomaților noștri, mulți români de la sud de Dunăre au beneficiat de burse de studii în România, de sprijin în construirea de școli, de biserici etc. De exemplu, mulți aromâni din Grecia, Bulgaria, Iugoslavia și Albania au urmat cursurile unor facultăți din țara

30. Arhivele Naționale ale României, *Românii de la sud de Dunăre. Documente*, București, 1997, doc. nr. 129

31. *Ibidem*, doc. nr. 138

32. Direcția Arhivelor Naționale Istorice Centrale, fond Vasile Stoica, dos. nr. I/66, ff. 6-23

noastră. Astfel, între anii 1934-1939, au urmat cursurile Facultății de Medicină Veterinară din București 31 de studenți din Balcani: 15 din Grecia, 14 din Bulgaria și câte unul din Iugoslavia și din Albania³³.

În perioada în care a activat ca ministru plenipotențiar al României la Tirana (1930-1932), Vasile Stoica i-a susținut foarte mult pe aromânii de acolo în construirea de școli și de biserici în localități precum Konce, Șipsca sau Lunca și pentru trimiterea unor tineri la studii în România³⁴. Tocmai de aceea, în anul 1932, când Vasile Stoica va fi numit ministru plenipotențiar al României la Sofia, aromânii le-a părut foarte rău că el trebuia să plece din Albania³⁵. Dar susținerea aromânilor din Albania de către statul român a continuat: în anul 1937 Sfântul Sinod al Bisericii Ortodoxe Albaneze s-a adresat Patriarhului Miron Cristea în vederea ajutorării unui tânăr din această țară pentru a urma cursurile Facultății de Teologie Ortodoxă din București³⁶.

Dintre numeroasele acțiuni diplomatice întreprinse în conformitate cu obiectivele de politică externă ale țării noastre, de întărire a cooperării cu statele din regiune și de îmbunătățire a situației românilor din statele balcanice, trebuie să amintim faptul că, la data de 10 februarie 1939, atașatul militar al României în Bulgaria, lt.-col. Alexandru Budiș, cerea Subsecretariatului de Stat al Propagandei din Ministerul de Interne de la București să fie trimise filme românești pentru a putea fi vizionate de românii din regiunea Vidinului și din Macedonia³⁷.

În anii grei ai celui de-al doilea război mondial, diplomația românească a continuat să aibă în vedere soarta românilor din statele balcanice, în aprilie 1941, Vasile Stoica a prezentat generalului Ion Antonescu un studiu cu privire la românii macedoneni³⁸, iar consulul României la Skoplje, Emil Opișan, îi trimitea o adresă ministrului culturii, Ion Petrovici, referitoare la situația proprietăților românești din Macedonia³⁹. Situația dificilă a românilor din Grecia a fost descrisă și de consulul general al României la Salonic, Emil Popescu, într-o notă trimisă la 15 mai 1941.

După război, statul român a mai susținut și în anii 1945 și 1946 școlile românești primare și secundare din Grecia⁴⁰. Dar, în anul 1946, statul grec a închis școlile românești, cu toate că secretarul general din Ministerul Afacerilor Externe al țării noastre, Vasile Stoica, a făcut multe eforturi pentru ca Grecia să revoace măsura de închidere a acestora și de expulzare a personalului didactic și pentru restituirea inventarului confiscat. Dar instaurarea comunismului a făcut ca diplomația românească să nu se mai poată implica în susținerea comunităților românești din țările balcanice. Edificator pentru consecințele lipsei acestui aspect de politică externă românească este conținutul unui document, datat 10 aprilie 1948, expediat de ambasadorul nostru la Belgrad, care era acreditat și la Tirana, Teodor Rudenco, către ministrul de externe Ana Pauker. Documentul respectiv

33. Direcția Municipală a Arhivelor Naționale Istorice Centrale, fond Facultatea de Medicină Veterinară, dos. nr. 1/30(1938)

34. Direcția Arhivelor Naționale Istorice Centrale, fond Vasile Stoica, dos. nr. 11/15, ff.1-15

35. *Ibidem*, f 35

36. *Ibidem*, fond Miron Cristea, dos. nr.6, f 20

37. *Ibidem*, fond MPN-Propagandă, dos. nr. 2259 (1938-1939), f 66

38. Arhivele Naționale ale României, *Românii de la sud de Dunăre. Documente*, doc. nr. 146

39. *Ibidem*, doc. nr. 146

40. *Ibidem*, doc. nr. 54

era un raport cu privire la situația dificilă în care se găseau aromânii din Albania și în care era menționată și nemulțumirea acestora din cauza faptului că România nu-i mai susținea în obținerea drepturilor lor firești⁴¹.

Un alt diplomat român, consulul de la Ruse, Nicolae Stanciu, a trimis Ministerului de Externe de la București, la data de 24 septembrie 1954, un raport cu privire la existența unei populații românești numeroase în Republica Populară Bulgaria, care însă nu avea nici școli, nici publicații în limba maternă⁴².

Diplomatul Vasile Șandru, fost ambasador al României la Belgrad, a contribuit foarte mult la strângerea legăturilor dintre România și Iugoslavia. Excelența sa s-a preocupat și de situația minorității românești din țara vecină⁴³, arătând starea în care se găsea această comunitate în anii '70.

După anul 1989 s-au creat din nou condițiile necesare susținerii de către România a comunităților românești din Balcani. Amintim, în acest sens, acțiunile diplomatice ale fostului ambasador al României la Tirana, domnul Gheorghe Micu. Excelența sa este unul dintre fondatorii asociației aromânilor din Albania, a Asociației de Prietenie România-Albania etc. Domnul Gheorghe Micu a sprijinit comunitatea aromâni lor din Albania în ceea ce privește drepturile ei la școală și biserică în limba maternă, a ajutat la trimiterea unor tineri la studii în liceele și facultățile din România și s-a preocupat și de soarta proprietății statului român, de la Sarande, donație a regelui Zogu 1, din anul J 934, către Nicolae Iorga și unde savantul crease un institut românesc, care avea un muzeu și o bibliotecă.

Sperăm că, prin paginile de mai sus, am reușit să reliefăm cât mai fidel eforturile diplomației românești pentru realizarea unui climat de înțelegere și de colaborare în Peninsula Balcanică, obiectiv major al politicii externe a țării noastre.

RESUME

ACTIONS DIPLOMATIQUES ROUMAINS DANS LA PENINSULE BALKANIQUE (1919-2003)

Après un bref aperçu sur l'histoire des commencements des relations diplomatiques de la Roumanie avec les pays balkaniques, l'auteur nous présente certains moments de l'évolution des liaisons avec l'Albanie, la Bulgarie, la Turquie, la Grèce et la Yougoslavie. L'auteur note quelques informations en ce qui concerne le problème des frontières roumaines avec les voisins balkaniques. Ensuite, Cristian Vornicu nous présente la défense du "système Versailles" - objectif primordial de la diplomatie roumaine pendant la période d'entre les deux guerres mondiales. On met en évidence tout une série d'aspects significatifs concernant le problème des relations avec les pays balkaniques dans les années '20 et '30. En même temps, l'auteur nous présente les conséquences de la deuxième guerre mondiale concernant l'activité diplomatique de la Roumanie dans la Péninsule Balkanique et le problème des relations avec les pays balkaniques dans les années 1948-2003.

41. *Ibidem*, doc. nr. 164

42. *Ibidem*, doc. nr. 169

43. Vezi și Vasile Șandru, *Românii din Iugoslavia*, în "Dosarele istoriei", an III, nr. 6(22)/1998, pp. 30-37.

SERVICIILE DE INFORMAȚII SOVIETICE

(continuare din numărul LXVIII)

PROF. UNIV. DR. TRAIAN-VALENTIN PONCEA*

A. Serviciile secrete din structurile militare sovietice în perioada interbelică și în anii celui de-al doilea război mondial

O dată cu prăbușirea regimului țarist, în februarie 1917, cu toate eforturile Guvernului Provizoriu, s-a produs dezagregarea Armatei imperiale ruse și, implicit, a Serviciului de informații al acesteia. În februarie 1918, la o lună de la crearea Armatei Roșii, guvernul bolșevic a pus bazele *Direcției de Evidență (Registrupravlenie)*, devenită ulterior (decembrie 1920) *Direcția de Informații (Razvetivalnoe Upravlenie - R.U)*, care avea menirea de a înregistra în controale pe foștii ofițeri ai Armatei imperiale, menținuți în activitate din lipsă de cadre (foștii ofițeri ai armatei țariste reprezentau 80% din cadrele Armatei Roșii).

Deși era nevoie de experiența profesională a acestora - amenințările externe erau încă de actualitate, iar Războiul Civil, în plină desfășurare -, factorii de decizie din fruntea noului stat nu aveau suficientă încredere în loialitatea corpului ofițeresc, considerând că acesta reprezintă "un serios pericol contrarevoluționar"¹.

Din cauza acestor suspiciuni, firești, cel puțin până în noiembrie 1920, când s-a încheiat Războiul Civil, Armatei Roșii nu i s-a permis să-și constituie propriile organe informative și contrainformative, această sarcină revenind, cu mici intermitențe ne semnificative, structurilor informative ale Ceka, deși exista Biroul IV al Armatei Roșii (Serviciul de Informații Militare), care a funcționat din anul 1918 în cadrul Marelui Stat-Major².

La sfârșitul anului 1918, prin unificarea unităților Ceka și ale Consiliului Militar din cadrul armatei (urmată de epurarea personalului ce nu făcea parte din Ceka), acest organism "*deținea controlul absolut al operațiunilor sovietice de informații și contrainformații*"³.

Câteva luni mai târziu, în februarie 1919, printr-o decizie comună a C.C. al P.C.U.S.(bolșevic) și a Consiliului Militar Revoluționar, nou creată unitate de contrainformații a devenit *Secția Specială Ceka (O.O)*, a cărei sarcină principală era

---

* Academia Națională de Informații.

1. *** *Central Intelligence Agency, KGB and GRU, CIA, Washington D.c., 1984, p. 2.*

2. Leonard D. Gerson, *The Secret Police in Lenin's Russia*, Philadelphia, *Temple University Press*, 1976, p.236.

3. *** *Central Intelligence Agency. KGB and GRU, CIA, Washington D.C., 1984, p. 15.*

combaterea contrarevoluției și a spionajului din cadrul armatei de uscat și al flotei. În plus, ei îi revenea obligația de "a efectua operațiuni de cercetare operativă în străinătate și în zonele ocupate de opoziții regimului în timpul războiului civil"⁴.

În anul 1941, după invadarea UR.S.S. de către Germania⁵, *Serviciul de Informații al Armatei Roșii* s-a divizat în:

"*Directoratul Informațiilor*" (sau "*Direcția Principală de Informații a Înaltului Comandament Suprem*"), care funcționa în cadrul "*Înaltului Comandament al Armatei Roșii*" ("*Stavka*" sau "*VG.K.* ") - cu competență în obținerea de informații strategice din exterior (îndeosebi prin intermediul ambasadelor sovietice din străinătate), necesare conducerii supreme, subordonat direct lui Stalin;

în același timp, în cadrul Marelui Stat-Major a existat în continuare un alt compartiment purtând aceeași titulatură, și anume de "*Directorat al Informațiilor*" (sau "*Direcția Principală de Informații a Statului-Major General*") - care avea misiunea de a realiza "spionajul operațional", îndeosebi la adresa Germaniei și a aliaților ei. El avea sarcina coordonării informațiilor operative la nivelul fronturilor.

Alături de N.K.V.D. și N.K.G.B., acest directorat a avut un rol important în descoperirea agenților parașutați în anii 1942-1943 de germani în spatele frontului, cu sarcina de a submina potențialul economic, militar și politico-moral al sovieticilor (din 150 de grupe de sprijin lansate de germani, doar două au reușit să se înapoieze, dar și acestea fără să-și atingă obiectivele stabilite).

B. Alte structuri informative: "Cominternul" și "Departamentul Secret" sau "Sectorul Special"

Încă din timpul Războiului Civil, Ceka a avut ca responsabilitate principală apărarea regimului bolșevic instaurat la retrograd și apoi, treptat, în întreaga Rusie, împotriva unei serii lungi de conspirații, reale, dar și imaginare, atât interne, cât și externe.

În paralel, agenții săi implantați în întreaga lume, dar îndeosebi în Occident, în țările limitrofe de la granița apuseană și în cele din "vecinătatea apropiată" urmăreau cu obstinție răspândirea revoluției bolșevice la scară planetară, idee cunoscută ulterior sub denumirea de "export de revoluție". Totuși, nu atât Ceka sau, mai târziu, urmașele sale directe (G.P.U., O.G.P.U., N.K.V.D. sau N.K.G.B.) au fost organizatoarele majorității acțiunilor acoperite ce vizau acest deziderat

4. *Ibidem*.

5. Deși a beneficiat de cea mai mare rețea informativă din istorie, Uniunea Sovietică a suferit încă din primele ore ale zilei de 22 iunie 1941 cel mai mare dezastru din timpul celui de-al doilea război mondial. Aceasta nu s-a datorat lipsei informațiilor, ci modului în care informația receptată a fost analizată și utilizată, întrucât, precum am arătat, Moscova a primit 84 de avertismente privitoare la declanșarea Operațiunii "Barbarossa"(n.n.).

atât de drag liderilor de la Kremlin, ci Internaționala Comunistă (Cominternul)⁶, al cărei Comitet Executiv se considera pe sine "*statul-major general al revoluției mondiale*"⁷. De altfel, Zinoviev a declarat la Congresul Cominternului că această organizație "*nu mai are acum dreptul, ci obligația de a interveni (s.n.) în munca partidelor aparținând sau dorind să aparțină Cominternului*"⁸. Menționăm că principalele instrumente ale acestor imixțiuni grosolane în problemele interne ale partidelor ("frățești", de mai târziu) erau, reprezentanții Cominternului trimiși cu misiuni speciale la partidele membre și la grupările comuniste din Europa și din lume, dar care nu au colaborat niciodată cu conducerea acestor partide, ci "*au lucrat numai în spatele lor și împotriva lor*"⁹.

Datele obținute de serviciile secrete politice, de serviciile de informații militare sau de către Comintern erau prezentate selectiv organului central de partid. Mai exact, informațiile mai importante erau la rândul lor filtrate de o structură ultracentralizată a partidului și a securității.

Acest sistem a început să funcționeze înainte de moartea lui Lenin (în 1924). El coincide cu momentul în care Stalin a preluat, prin persuasiune, importante responsabilități de partid și de stat, inclusiv cele legate de activitatea de informații, asupra căreia conducătorii bolșevici au ținut să aibă, în permanență, un control total. Acest lucru a fost posibil, pe de o parte, prin promovarea unor oameni loiali și devotați în funcțiile de conducere ale tuturor structurilor informative, iar pe de altă parte, prin înființarea unei suprastructuri politice situate deasupra lor, care a avut funcția de îndrumare permanentă. Această structură a fost *Departamentul Secret* sau *Sectorul Special al Comitetului Central al P.C.U.S.*, cunoscut și sub denumirea de "Cancelaria secretă", "Secretariatul personal" sau "Cancelaria personală"¹⁰.

Prin acest sistem Stalin corecta orice inițiative și tendințe de dezvoltare a unui proces de culegere de informații pe cont propriu sau în interes personal. În plus, el putea dispune verificarea unei informații furnizate de un organ de către celelalte organisme de profil. Totuși, posibilitățile Departamentului Secret de a culege informații pe cont propriu erau practic excluse, el având doar atribuții de

6. Congresul de constituire a Internaționalei a III-a Comuniste s-a ținut la Moscova în perioada 2-6 martie 1919, cu ocazia Conferinței internaționale a partidelor comuniste și a organizațiilor social-democrate (n.n.).

7. Christopher Andrew & Oleg Gordievski, *K.G.B. - istoria secretă a operațiunilor sale externe de la Lenin la Gorbaciov*, București, Editura "ALL", 1994, p. 47.

8. Branko Lazici, Milorand M. Draškovići, *Lenin and the Comintern (Lenin și Cominternul)*, vol. 1, p.14, apud Christopher Andrew & Oleg Gordievski, *op. cit.*, p. 49.

9. Branko Lazici, *Two Instruments of Control by the Comintern: The Emissaries of the ECCI and the Party Representatives in Moscow*, în Milorand M. Draškovići, Branko Lazici, *The Comintern: Historical Highlights*, Praeger, New York, 1966, p. 49.

10. Aici își desfășurau activitatea secretari personali ai lui Stalin, șefi ai serviciilor secrete, persoane cu importante funcții în partid, ofițeri etc. Departamentul Secret era unul dintre cele mai importante departamente ale C.C., prin el controlându-se fluxul informațional al datelor prezentate lui Stalin (n.n.).

control, verificare, analiză și selecție a informațiilor importante. De asemenea, atribuțiile sale de coordonare și sincronizare a activității serviciilor secrete erau modeste, el nefiind un organism strict specializat. Cu toate acestea, prin comanda de informație, Sectorul Special a direcționat - în perspectivă politică și cu mijloace politice - activitatea serviciilor secrete sovietice.

C. Serviciile de informații sovietice în perioada Războiului rece

Structură, organizare, competențe

Imediat după război, în anul 1946, toate comisariatele poporului au fost transformate în ministere. Ca urmare, N.K. V.D. a devenit Ministerul de Interne (M.Y.D.), păstrând Divizia 1 Dzerjinski în subordinea sa, iar N.K.G.B. și-a schimbat numele în Ministerul Securității Statului (M.G.B.)¹¹. Ministru de interne a fost numit S.N. Kruglov, iar al Securității Statului, V.N. Merkulov. Ambele ministere se aflau în subordinea lui Lavrenti Beria. În 1947, structurile informative externe ale M.G.B. și ale Statului-Major General s-au unit într-o singură instituție: *Comitetul pentru Informații* (Komitet Informații - K. I.)

Începând din anul 1950, Ministerului Securității Statului i s-a acordat o importanță deosebită, unele servicii din structura M.V.D. fiind trecute în subordinea sa. În martie 1953, după moarte a lui Stalin, cele două ministere s-au unificat sub egida M.V.B. (Ministerul de Interne).

În iunie 1953, în locul lui Beria, arestat și acuzat de complot, a fost numit S.N.Kruglov (1953-1956).

După executarea lui Beria (decembrie 1953), C.C. al P.C.U.S. a decis să preia controlul asupra serviciilor secrete. A urmat un amplu proces de epurare a cadrelor de securitate. Ca urmare a acestor epurări, mulți agenți aflați în străinătate au defectat, cerând azil politic în Occident. În aceste condiții, în primăvara anului 1954, structurile informative ale U.R.S.S. au fost "reformate", în fond restructurate, pe două componente: *Comitetul de Securitate a Statului* (K. G.B.) și *Departamentul Principal de Informații al Armatei* (G.R. U.).

1. Comitetul de Securitate a Statului - K.G.B. (Komitet Gosudarstvennoi Bezopasnosti)

A fost înființat printr-un decret al președintelui Consiliului de Miniștri, la 13 martie 1954, ca organ de informații specializat, având ca obiectiv fundamental obținerea de informații secrete care să permită factorilor de conducere a statului luarea celor mai oportune decizii politice și militare¹².

11. Ministerstvo Gosudarstvennoi Bezopasnosti (n.n.).

12. Jacques Baud, *Encyclopedie du renseignement et des services secrets*, Paris, 1999, p. 346.

Rețelele de agenți sovietici erau dispuse în toată lumea¹³. Un *rezident-șef* conducea agentura din fiecare stat-țintă. El nu era obligat să locuiască în țara respectivă. Principalele sale sarcini constau în: coordonarea și remunerarea agenturii, analizarea și evaluarea informațiilor, transmiterea instrucțiunilor și codificarea mesajelor. Acesta nu recruta agenți și nu realiza contacte cu ei decât în împrejurări cu totul deosebite. Legătura între agentură și rezidentul-șef se făcea prin persoane recrutate din rândul localnicilor. De regulă, nu se realizau contacte directe între agenți și rezidenți, recurgându-se la *legături impersonale*, instrucțiunile, notele informative, banii și alte materiale depunându-se în "cutii poștale". Una dintre regulile fundamentale în activitatea rețelelor sovietice stabilea ca sumele cheltuite să nu depășească veniturile realizate. Persoanele din rețea erau chemate periodic în țară, pentru *instruire* în probleme vizând: modalități de comunicare, codificare, mijloace de interceptare, pregătire fizică (karate, judo), limbi străine, cunoașterea specificului țării în care se "lucra", a tradițiilor acesteia și a problemelor economice etc.

Printr-un decret emis la 5 iulie 1978 de către Iuri Andropov, prim-secretar al P.C.U.S., K.G.B.-ul a fost trecut sub controlul direct al primului-secretar al P.C.U.S. și al organului suprem de conducere al U.R.S.S., respectiv Consiliul de Apărare. În acest mod, K.G.B. a căpătat o putere considerabilă¹⁴, fiind organul suprem de coordonare a activităților desfășurate de serviciile secrete sovietice, inclusiv de G.R.U. El era un organ care controla și executa, în primul rând, problemele ce țineau de siguranța internă și de stabilitatea statului. Practic, K.G.B. controla toate domeniile vieții unionale, toate sectoarele economice, sociale, culturale etc.

În exterior erau urmărite obiective economice, diplomatice, științifice, militare, inclusiv obținerea unor secrete importante de stat, identificarea persoanelor de valoare și de perspectivă din diverse suprastructuri și îndeosebi din structurile de putere etc. Potrivit declarațiilor unor ofițeri și agenți care au *defectat*, rămânând în Occident, în perioada amintită K.G.B. dispunea de 18-20.000 de agenți, dintre care 15.000 își desfășurau activitatea în exterior.

În timpul existenței U.R.S.S., K.G.B. era condus de un președinte, numit oficial de către Consiliul de Apărare, - organul suprem al țării, dar, în realitate, era subordonat direct primului-secretar al P.C.U.S., ajutat de un Colegiu compus din șefii tuturor Direcțiilor.

Spre deosebire de serviciile secrete din statele occidentale, K.G.B. era informat sistematic în legătură cu planurile și proiectele partidului și guvernului, cu

13. Conducerea acestui organism a fost încredințată generalului Ivan Serov. Acest organ trebuia să obțină informații despre evoluția politico-economică a statelor capitaliste și să întreprindă acțiuni de natură să submineze regimurile politice aflate la putere în aceste țări. Pentru aceasta, K.G.B. avea la dispoziție fonduri ce se cifrau, la nivelul anului 1973, la șapte miliarde lire sterline și un personal de peste 300.000 de oameni (n.n.).

14. Jacques Baud, *op. cit.*, loc.cit.

scopul de a urmări transpunerea lor în practică și de a semnala în timp util imperfecțiunile care apăreau.

Obiectivele, competențele, responsabilitățile și resursele K.G.B. sunt reliefate de structura și modul său de organizare. El era alcătuit din *direcții (directorate) principale* și alte *direcții* și împărțit pe *departamente (Otdel)* și *servicii (Slujba)* funcționale sau pe zone geografice¹⁵. Structura K.G.B. a evoluat în timp, în funcție de situația geopolitică și de misiunile primite în perioada "războiului rece", având, în esență, *patru directoare (direcții) principale (centrale)*¹⁶:

- a) *Direcția I Principală de Informații Externe sau Directoratul Principal I (P.G.U.);*
- b) *Direcția a II-a Principală (V. G. U), adică Securitatea Internă și Contrainformații;*
- c) *Direcția Principală a Grănicerilor (G.P.U.);*
- d) *Direcția a VIII-a Principală (Transmisiuni - Cifru sau Comunicații și Criptografie).*

- a) *Direcția I Principală de Informații Externe sau Directoratul Principal I (P.G.U.)*

Originile sale datează din septembrie 1920, când Biroul Politic al C.C. al P.C. Rus a aprobat înființarea unui serviciu de informații externe.

În baza acestei hotărâri, Feliks Edmundovici Dzerjinski a ordonat constituirea "*Departamentului Extern*" ("*Inostrannâi Otdel*" - I.N.O.) al Ceka, devenit, ulterior, *P. G. U.* Era abilitată cu procurarea, prin orice mijloace, a informațiilor externe și răspunde a de toate activitățile clandestine desfășurate în străinătate.

În compunerea sa intrau 8 direcții, 3 servicii independente și 20 departamente¹⁷. Unul dintre cele mai importante departamente era *Subdirectoratul (Departamentul) "Ilegali" sau Directoratul "S"*.

Acesta avea ca misiune principală pregătirea și plasarea agenților care urmau a se stabili, cu identități false, în Occident. O atenție deosebită se acorda atât pregătirii în domeniul limbilor străine, cât mai ales instruirii de o asemenea manieră încât "ilegalii" să se integreze perfect modului de a fi și de a se comporta al cetățenilor din țara în care erau plasați¹⁸.

15. *Ibidem*, p. 351.

16. Desmond Ball, Robert Windren, *Serviciul Sovietic de Informații Semnal (Sigint): organizare și conducere*, apărut în *Securitatea Națională și Informațiile*, vol. IV (1989), nr. 4, Washington D.C., apud Christopher Andrew & Oleg Gordievski, *op. cit.*, Anexa C1.

17. Subdirectoratul (Departamentul "Ilegali") sau Directoratul "S"; Subdirectoratul pentru Spionaj Tehnico-Științific sau Directoratul "T"; Subdirectoratul Planificare, Analiză și Sinteză; două servicii (Serviciul Informații și Serviciul de Contrainformații); două departamente (Departamentul de Dezinformare și Departamentul de Acțiuni Executive); douăzeci departamente de spionaj, grupate pe spații geografice sau lingvistice ori cu funcționalități operative comune, respectiv administrative; șapte direcții speciale (inclusiv unele de susținere logistică. Christopher Andrew & Oleg Gordievski, *op. cit.*, Anexa C2.

18. După ce se stabileau în statele pentru care erau pregătiți, cu o identitate reală sau, cel mai adesea, falsă, aparținând unor persoane dispărute, "ilegalii" rămâneau mai mulți ani inactivi (din

În cadrul P.G.U. a funcționat *Departamentul pentru Spionaj Tehnico-Științific (Directoratul "T")*. Acesta a fost creat în anul 1963 pentru obținerea de informații în legătură cu cercetarea spațială, nucleară, strategică, procese industriale noi, construcția de rachete etc. El a avut un rol important în avizarea deplasării în străinătate a oamenilor de știință sovietici și în asigurarea contrainformativă a grupurilor de cercetători, însoțite, cel mai adesea, de ofițeri de informații.

În perioada 1970-1975, Directoratul "T" dispunea de un efectiv de câteva sute de ofițeri, inclusiv specialiști sub diverse acoperiri în cadrul tuturor ambasadelor sovietice, și numeroși consultanți în domeniul tehnico-științific¹⁹.

Un alt departament important a fost *Departamentul de Planificare, Analiză și Sinteză*. A fost constituit în anul 1969 pentru studierea principiilor, tehnicilor și metodelor folosite de K.G.B. în acțiunile sale, în scopul identificării neajunsurilor lor, a elementelor perturbatoare și al eliminării lor în vederea optimizării activității de culegere a informațiilor și ameliorării calității ori valorii informațiilor obținute²⁰.

În cadrul P.G.U. mai funcționau două *servicii speciale*:

- *Serviciul Special I sau Analiză și Evaluare*²¹;
- *Serviciul Special II sau Serviciul de Contrainformații*²².

---

punct de vedere informativ), pentru a nu confirma sau ridica suspiciuni referitoare la calitatea lor reală. Alți agenți erau instruiți, în mod individual sau în cupluri, în apartamente sau în case izolate, aflate în apropierea Moscovei. Unii dintre "ilegalii" infiltrați în țările Americii Latine erau descendenți ai comuniștilor spanioli refugiați în U.R.S.S. după Războiul Civil din Spania, în timp ce mulți dintre agenții care acționau în Grecia erau urmașii comuniștilor greci, care primiseră azil politic în Uniunea Sovietică sau în celelalte state socialiste, după înăbușirea acțiunii conduse de Manolis Glezos. Vezi, pe larg, Marian Ureche, Aurel Rogoian, *Servicii secrete străine. Retrospectivă și actualitate. Interferențe în spațiul românesc*, vol. II, Editura "Paco", București, 2000, p. 310.

19. Acest directorat a jucat un rol important atât în obținerea de documentații tehnice de absolută noutate, cât și în punerea la punct a unor tehnologii revoluționare, fiind "o verigă importantă a angrenajului complex al spionajului tehnico-științific coordonat inițial de Comisia Industrială Militară, transformată, ulterior, de Gorbaciov, în Comisia de Stat pentru Complexul Militar și Industrial". Marian Ureche, Aurel Rogoian, *op. cit.*, p. 318

20. Marian Ureche, *Serviciile secrete rusești - Note de curs, I.S.I.*, București, 1994, p. 22.

21. În cadrul acestui serviciu se centralizau informațiile obținute de *Directoratul Principal I* (mai puțin cele procurate de Directoratul "T"). Totodată, se realizau *studii* pe probleme aflate în preocuparea unităților operati ve ori *sinteze documentare* pe teme de interes, cerute de către organele de partid și de stat ale Uniunii Sovietice. Separat, prezenta, săptămânal, un *buletin informativ* destinat conducerii supreme. Cu toate acestea, lipsa unor analiști de marcă, la care s-au adăugat "îngustimea, obtuzitatea și lipsa calibrului intelectual al unor factori de conducere ai P.C.U.S., beneficiarii de informații secrete, în înțelegerea și interpretarea corectă a acestora" au făcut ca multe dintre analizele și prognozele de valoare care relevau acțiunile serviciilor occidentale de informații să fie ignorate de factorul politic, fapt ce a permis serviciilor străine ca în perioada anilor 1980-1990 să studieze în detaliu și literalmente să pulverizeze sistemul comunist în cvasitotalitatea sa, eliminându-l de pe continentul european. Apud Marian Ureche, *op.cit.*, p. 22-23.

22. În fiecare ambasadă sovietică existau ofițeri cu sarcini contrainformative privind personalul diplomatic propriu, precum și cu misiuni de cunoaștere a preocupărilor cetățenilor sovietici aflați temporar în străinătate. Contrar denumirii, ofițerii acestui serviciu nu urmăreau doar *obiective defensive*, de identificare a spionilor sau de protejare a secretelor de stat, ci și *scopuri ofensive*, de penetrare a serviciilor secrete

O unitate specială a P.G.U. a fost *Departamentul de Dezinformare* (cunoscut și sub numele de *Departamentul "A"*).

Acest departament avea ca scop primordial realizarea unor acțiuni menite să conducă la dezinformarea serviciilor secrete ale adversarilor, la derutarea sau inducerea în eroare a opiniei publice din țările aflate în vizor, la crearea și menținerea confuziei, a neîncrederii etc. Totodată, urmărea corodarea și demonetizarea unor informații de valoare certă obținute de serviciile adverse, defăimarea sau compromi-terea unor personalități (interne sau internaționale) care nu au adoptat o atitudine convenabilă față de U.R.S.S. și interesele sale, sau "fabricarea" și promovarea imaginii altora, care, urcând pe scara ierarhică în țările lor, ar fi adoptat o poziție favorabilă intereselor Kremlinului²³. Metodele erau extrem de diverse, fiind utilizate atât în interior, cât și în afara granițelor, urmărindu-se prin aceasta realizarea unei adevărate "terori preventive". Spre exemplificare, menționăm că, pentru a discredita pe unii disidenți, autori ai unor manuscrise critice la adresa regimului comunist de la Moscova, K.G.B. a pus în circulație, în străinătate, false manuscrise aparținând acestora. Pentru a conferi autenticitate documentelor "elaborate" în laboratoarele K.G.B., scrisul respectivilor era plasatografiat de adevărați artiști ai genului.

În egală măsură, obiectivele sale vizau "șocarea sau demoralizarea opiniei publice din alte state" prin acțiuni realizate cu participarea întregului aparat de informații - pe problemele aflate în competență directă. În afara granițelor țării, pentru a-i oferi credibilitate și a-i asigura disimularea necesară eficienței, propaganda și dezinformarea sovietică au fost realizate pe canale necomuniste.

Continuator al unității speciale "Smerș" *Departamentul Acțiuni Executive* (cunoscut ca *Departamentul "V"*), avea ca principale preocupări realizarea unor "afaceri murdare" ("makrie dela"): sabotaje, răpiri și lichidări de persoane indeziderabile etc. În anul 1969 a fost restructurat și redimensionat pentru a fi în măsură să răspundă sarcinilor multiple încredințate "în condițiile unui mediu internațional mult mai sensibil la asemenea operațiuni"²⁴. Unul dintre obiectivele sale prioritare era acela de a bloca sau de a indisponibiliza unele state occidentale prin crearea unor stări de criză și haos ori prin paralizarea activității unor instituții

---

străine. Iată ce se consemna în acest sens într-un ordin de linie emis de Centrala din Moscova și transmis rezidențelor sale din exterior: "Luați imediat măsuri de a folosi toate posibilitățile existente pentru a recruta sau introduce agenții noștri în serviciile de informații și contrainformații ale S. UA., Angliei, R.F.G. și Franței. Dumneavoastră și rezidența trebuie să înțelegeți limpede că fără prezența agenților în organizația specificată nu vom fi în măsură să conducem cu succes acțiunile în împrejurările grele actuale și nici în măsură de a garanta securitatea activității serviciilor de informații sovietice în exterior". Marian Ureche, Aurel Rogoian, *op. cit.*, p. 320.

23. În anul 1977, Biroul Politic al P.C.U.S. a hotărât ca în cadrul K.G.B. să fie înființat un "Departament de Informații Internaționale" care să contribuie la eficientizarea propagandei externe. Noul departament constituia, totodată, un punct de sprijin pentru realizarea acțiunilor de dezinformare. Pentru ca dezinformarea să aibă efectul scontat, K.G.B. a acționat sistematic în direcția recrutării sau infiltrării de agent ură și a investit fonduri substanțiale pentru editarea unor publicații în diverse state ale lumii, cel mai adesea prin utilizarea unor documente contrafăcute (n.n.).

24. Marian Ureche, Aurel Rogoian, *op. cit.*, p. 325.

importante²⁵. În structura Directoratului Principal I se mai aflau 20 departamente, dintre care primele zece aveau în competență zone și spații geografice diferite²⁶, iar următoarele 10 departamente desfășurau activități specifice²⁷:

Prin posibilitățile lor, departamentele *sprijineau* activitatea agenților K.G.B. ce acționau sub diverse acoperiri (așa-numiții *ilegali*) în diferite zone ale lumii.

Factorii de decizie din centrala de la Moscova au acordat o atenție deosebită S.U.A., Canadei, Japoniei precum și țărilor puternic industrializate din Europa. În principal, erau vizați specialiști de mare valoare, care erau punctați, verificați și studiați pentru a se aprecia oportunitatea atragerii la colaborare prin metode specifice, inclusiv prin corupere sau șantaj.

Departamentele se ocupau de *infiltrarea* unor agenți până la nivel *gubernamental* în statele care prezentau interes pentru Uniunea Sovietică. Aceștia desfășurau *activități de influență* în parlamentele și organizațiile guvernamentale

---

25. Departamentul dispunea de ofițeri plasați în ambasadele și consulatele sovietice din întreaga lume. Ei și-au creat veritabile rețele de informatori la fața locului și numeroase puncte de sprijin în rândul populației autohtone (agenții erau recrutați, de regulă, dintre persoane simpatizante ale ideologiei comuniste, contestatari ale regimului local, dar și din lumea interlopă etc.). De pildă, pentru realizarea unor acte de sabotaj în Germania, Irlanda, Mexic etc., K.G.B. a folosit gangsteri veritabili, recrutați din lumea interlopă și remunerați corespunzător. Criteriul care prima în selecționarea agenților îl constituia gradul de acces la informații secrete de stat ori de natură tehnico-științifică și economică (n.n.).

26. *Departamentul 1* - S.U.A. și Canada; *Departamentul 2* - America Latină; *Departamentul 3* - Anglia, Australia, Noua Zeelandă și Țările Scandinave; *Departamentul 4* - R.F.G. și Austria; *Departamentul 5* Țările Beneluxului, Franța, Spania, Portugalia, Elveția și Italia; *Departamentul 6* - China, Vietnam, Coreea, Laos și Cambodgia; *Departamentul 7* - Thailanda, Indonezia, Japonia, Malaiezia, Singapore și Filipine; *Departamentul 8* - țările *nearabe* din Orientul Apropiat (Afganistan, Iran, Israel și Turcia); *Departamentul 9* - Africa francofonă; *Departamentul 10* - Africa anglofonă. Christopher Andrew & Oleg Gordievski, *op. cit.*, Anexa C2.

27. *Departamentul 11* - Inițial, a fost conceput ca un organism al *consilierilor* care se ocupa de *relațiile* K.G.B. cu statele socialiste. Din rândul acestora, 110 ofițeri au acționat sub *acoperire diplomatică* în cadrul ambasadelor U.R.S.S. din țările respective, în vederea *cunoașterii și informării* permanente a Centralei cu problemele importante care apăreau aici. Pentru realizarea sarcinilor, agenția a făcut eforturi considerabile care au vizat *penetrarea* structurilor informative ale statelor-gazdă; *Departamentul 12* - se ocupa de asigurarea *acoperirii* celor care lucrau în exterior. De regulă, erau folosite acoperiri de *diplomați, ziaristi, turiști, delegați* la conferințe sau simpozioane internaționale, *comercianți* și chiar *preoți*; *Departamentul 13* - asigura *realizarea comunicațiilor* cu agenții, rezidenții și ofițerii din străinătate, *secretizarea și codificarea* mesajelor transmise; *Departamentul 14* - realiza *materiale necesare* atât agenților acoperiți ("ilegalilor"), cât și altor persoane ce lucrau în exterior: pașapoarte (false), materiale pentru scrisul invizibil (indigou alb), documente false, substanțe chimice care produc diverse incapacități psihomotorii etc.; departamentul dispunea de specialiști în interceptarea convorbirilor telefonice și asigura asistență tehnică de specialitate; *Departamentul 15* - registratură și arhive. Se ocupa de evidența riguroasă a acțiunilor externe și de arhivarea dosarelor; *Departamentul 16* - îndeplinea *sarcini de personal*: selectarea și recrutarea ofițerilor pentru întregul Directorat I. Un procent însemnat dintre candidați era preluat de la Institutul de Probleme Internaționale și Institutul de Limbi Orientale din Moscova; *Departamentul 17* - subcontinentul indian (India, Sri Lanka, Pakistan, Nepal, Bangladesh și Burma); *Departamentul 18* - țările arabe din Orientul Apropiat și Egiptul; *Departamentul 19* - emigrația; *Departamentul 20* - legătura cu țările în curs de dezvoltare. *Ibidem*.

sau nonguvernamentale ale țărilor vizate sau coordonau *acțiuni de subminare* a intereselor altor state etc.

Deosebit de active și eficiente se dovedeau a fi structurile departamentale care acționau atât în interiorul statelor capitaliste, cât și în al celor „frățești”, îndeosebi prin utilizarea așa-zisei „coloana a V-a”, formată din vechi cominterniști și anturajele acestora.

b) Direcția Principală II sau Directoratul Principal II Internă și Contraspionaj)

Direcția Principală II sau Directoratul Principal II (V.G.U.- Securitate Internă și Contraspionaj) a constituit principalul organ de contraspionaj care controla nu numai populația sovietică, ci și activitatea cetățenilor străini care desfășurau activități (economico-comerciale, tehnico-științifice etc.) sau se deplasau pe vastul teritoriu al U.R.S.S.

Prin intermediul acesteia, autoritățile politico-militare de la Kremlin au sperat că vor primi în flux continuu un volum impresionant de informații referitoare la statele occidentale și că prin acestea, vor obține superioritate în domeniul informațiilor, pentru a câștiga așa-numitul Război Rece. De aceea, structura sa a cunoscut o evoluție ascendentă atât din punct de vedere numeric, cât mai ales a diversității obiectivelor urmărite. În perioada de maximă confruntare a celor două blocuri politico-militare, structura acestei direcții s-a prezentat astfel:

- *douăsprezece departamente*²⁸;

28. *Departamentul 1* - dispunea de cinci secții și avea în vizor ambasadele S.U.A. și ale țărilor din America Latină. Cele mai importante erau primele trei. Prima secție se ocupa de recrutări în rândul personalului ambasadei S.U.A., a doua de neutralizarea unor acțiuni inițiate de aceasta, iar a treia întocmea dosare și îi „lucra” pe toți cetățenii sovietici identificați ca legături sau ca persoane contactate de diplomații americani; *Departamentul 2* - a avut în atenție Marea Britanie și țările Commonwealthului; *Departamentul 3* - se ocupa de R.F.G., Austria, țările scandinave (Norvegia, Suedia, Finlanda), în general de țări în care se vorbea limba germană (excepție Finlanda); *Departamentul 4* - a avut în vizor țările europene occidentale grupate pe criterii lingvistice-neolatine (Franța, Italia, Spania, Portugalia, Belgia); *Departamentul 5* - se preocupa de alte națiuni europene dezvoltate (Olanda, Elveția, Irlanda, Islanda etc.); *Departamentul 6* avea ca obiectiv diferite națiuni europene nedezvoltate (Grecia, Turcia etc.); *Departamentul 7* - era cel mai numeros, avea în structură șase secții, care își desfășurau activitatea specifică pe spații geografice (zone); supraveghea organizațiile turistice autohtone, între care se evidenția Agenția „Intunist”, prin care cetățenii străini puteau călători pe spațiul Uniunii Sovietice; prin intermediul acestora controla turiștii străini veniți în Uniunea Sovietică; supraveghea contactele neoficiale ale cetățenilor sovietici cu străinii ori asigura activitățile tehnico-operative (instalarea de posturi de observație la campinguri, moteluri, stații de benzină și servicii aflate pe rețelele de drumuri etc.). Numai în Moscova acest departament dispunea de peste 100 de ofițeri, alte câteva sute având atribuții similare în restul teritoriului, îndeosebi în zona Rusiei cisuralice (de dincoace de Urali) și a republicilor unionale din arealul european al Uniunii Sovietice; *Departamentul 8* - se ocupa de rețele informatice; *Departamentul 9* - supraveghea și recruta studenții străini; *Departamentul 10* - avea în competență problema supra-vegherii ziariștilor străini acreditați în Uniunea Sovietică; *Departamentul 11* - se ocupa de verificarea și avizarea cererilor cetățenilor sovietici de a efectua deplasări în străinătate; *Departamentul 12* - avea ca sarcină anchetarea celor semnalati că iau mită sau ca erau implicați în acțiuni de corupție ori abuzuri. Idem, p. 26 - 27.

Șase dintre cele douăsprezece departamente au avut ca obiectiv principal *coruperea* diplomaților străini și împiedicarea acestora de a realiza contacte neaprobate cu cetățenii sovietici. Fiecare dintre aceste departamente dispunea de câte cincizeci de ofițeri recrutori, la care se adăugau ofițeri de legătură, corpuri active de rezerviști și peste trei sute de filori profesioniști, puși la dispoziție de către *Direcția de Supraveghere*.

- *Serviciul Securității Politice*²⁹;

Acesta a fost una dintre cele mai importante unități ale K.G.B. Prin intermediul lui se realiza un amplu control asupra tuturor domeniilor vieții economice și sociale, între care menționăm: identificarea cazurilor de subminare economică, depistarea celor ce făceau speculă cu devize ori erau implicați în afaceri la bursa neagră, supravegherea activității disidenților ori a persoanelor semnalate cu diverse nemulțumiri etc.

- *Directoratul Securității Industriale*;

Avea în atenție centrele de cercetare, ramurile industriale importante și relațiile comerciale ale U.R.S.S. cu alte state. Măsurile contrainformative, de protecție vizau în mod special industria grea, industria de armament, aeronautică, cercetarea nucleară, expozițiile sovietice organizate în străinătate și cele străine deschise în U.R.S.S. etc., precum și pe marinarii străini (ofițeri sau simpli matrozi) aflați la bordul navelor ancorate în porturile sovietice, pe perioada debarcării lor etc.

- *Grupul de Sprijin Tehnic*.

Era constituit dintr-o unitate de spărgători profesioniști, specializați în *pătrunderi secrete* și dispunea de spărgători de seifuri, fotografi și alți specialiști.

În afara acestor *directorate principale și direcții independente*, în cadrul K.G.B. mai funcționau:

- *Directoratul Principal V - controlul ideologic al populației și supravegherea dizidenților*³⁰.

În Directoratul Principal V erau incluse, în dublă subordonare, și unele unități sau subunități aparținând Directoratului Principal II, cum ar fi: Departamentul 9 (pentru *studentii*); unele subunități din Departamentul 10 (specializat pe *problema intelectualilor*); Departamentul special pentru evrei³¹ etc.

29. O direcție specială (Direcția Specială nr. 12) din cadrul acestui serviciu avea în preocupări urmărirea și coruperea a diplomaților chinezi, în scopul realizării unor acțiuni de penetrare în rândul membrilor Ambasadei Chinei de la Moscova. Marian Ureche, *op. cit.*, p. 28.

30. A fost creat în anul 1969 pentru stăvilirea valului nonconformist în continuă creștere și a disidenței fățișe. În acest context, măsurile de reprimare au devenit mai consistente și, din nefericire, *psihiatra* a fost un mijloc de constrângere, iar *internările* din motive psihiatrice, o soluție de care s-a uzat și, mai ales, s-a abuzat. Erau utilizate, de asemenea, *presiunea psihologică și amenințarea*. De pildă, pentru prevenirea apariției numărului următor al publicației clandestine "Cronica evenimentelor curente" (ce a produs intare majoră la Kremlin), autorii ei au fost amenințați că împotriva lor vor fi luate cele mai aspre măsuri posibile, publicația fiind blocată printr-o veritabilă campanie de intimidare (n.n.).

31. *Departamentul special pentru evrei*. A fost creat în anul 1971, pentru identificarea intelectualilor nonconformiști, a disidenților și persoanelor de origine evreiască, ce aveau fie rude în străinătate, fie relații suspecte cu străinii, precum și pentru a tempera dorințele de emigrare a evreilor (n.n.).

Dintre direcțiile operative, mai importante erau: *direcțiile a V-a*³², *a VI-a*³³, *a VII-a*³⁴, *a* și *a IX-a*³⁵.

Tot în cadrul K.G.B. funcționau șapte *Directorate Independente*:

- *Directoratul Forțelor Armate*

Acesta constituia una dintre cele mai mari și mai puternice formațiuni din cadrul K.G.B., dispunea de 12 *Servicii* care supravegheau Ministerul Apărării, Statul Major, G.R.U (Serviciul de Informații al Armatei), Trupele de grăniceri, miliția și trupele aflate în subordinea Ministerului de Interne, forțele nucleare, aviația civilă.

Ofițerii K.G.B. dispuneau de rețele de agenți în toate aceste sectoare, pentru a fi în măsură să repereze orice imperfecțiuni ținând de pregătirea, dotarea și loialitatea forțelor armate. În acest sens, un rol important îl avea identificarea concepțiilor politice ale militarilor sovietici. Orice deviere era sancționată cu severitate. De pildă, în anul 1968, 31 de militari care făceau parte din unitățile navale staționate în Estonia au fost arestați pentru că au criticat invazia din Cehoslovacia, iar în anul 1969, alți trei ofițeri de marină au fost identificați, arestați, deferiți justiției militare și condamnați pentru că înființaseră o " *Uniune a luptei pentru drepturi politice*".

- *Directoratul Operațiunilor Tehnice*

Acesta producea și pune la dispoziția K.G.B. dispozitivele tehnice necesare acțiunilor de spionaj, dar și celor terorist- diversioniste, mai puțin echipamentele de comunicații. Unitatea era încadrată cu specialiști care efectuau cercetări și inventau substanțe și materiale psihotrope care produceau anumite incapacități psihomotorii. Unii dintre ei erau specializați în producerea și folosirea de otrăvuri fără antidot, dar și a unor arme disimulate în diverse obiecte sau instrumente care ucideau, lăsând impresia unei morți naturale. Același directorat asigura asistența tehnică rezidenților și agenților ce lucrau în străinătate sub acoperire.

32. Aceasta controla *problema cultelor* și mai avea sarcina să îi identifice pe credincioșii, preoții sau ierarhii inițiatori ai unor acțiuni subversive, de natură să afecteze interesele statului. Ofițeri din structura K.G.B. au fost plasați în înalte ierarhii bisericești, în timp ce mulți preoți au fost recrutați și folosiți ca agenți (n.n.).

33. Datorită faptului că pe teritoriul U.R.S.S., alături de etnia rusă mai viețuiau peste 100 de minorități (majoritatea înglobate cu forța în decursul timpului de regimurile țarist și comunist), această direcție a fost creată pentru *supravegherea* lor. O atenție deosebită s-a acordat ucrainenilor (deși aceștia se uniseră, de bunăvoie, sub Bogdan Hmielnički, în 1654, cu țaratul rus), care, în decursul timpului, au organizat acțiuni secesioniste, de eliberare (ultima condusă de generalul Vlasov, în timpul celui de-al doilea război mondial), precum și lătarilor și *românilor*, balticilor, armenilor etc. (n.n.).

34. Avea misiunea de a supraveghea atât cetățenii sovietici ce aveau *rude în străinătate*, cât și *străinii* care veneau la rude în U.R.S.S., îndeosebi în republicile de graniță (n.n.).

35. Această unitate a reprezentat o autentică *cenzură* a publicațiilor, cărților, scrisorilor etc. Totodată, ea mai avea sarcina să identifice tipografiile clandestine și orice alte mijloace de copiat, fotocopiat și multiplicat, care erau nedecarate sau neînregistrate în evidențele miliției. Marian Ureche, Aurel Rogojan, *op. cit.*, p. 333.

- *Directoratul Administrativ (Logistica)*

Era răspunzător de problemele gospodărești, de gestionarea și de întreținerea localurilor de care dispunea K.G.B.

- *Directoratul Personalului*

Era directoratul care asigura *necesarul* de personal pentru toate structurile informative din cadrul K.G.B. În cadrul acestuia se efectuau verificările necesare pentru orice avansare în grad sau promovare în funcție. O importanță aparte s-a acordat pregătirii și stabilirii capacității intelectuale a candidaților, fără a se neglija însă aspectele referitoare la verificarea acestora și a rudelor lor.

- *Directoratul Supravegherii (Filajul)*

A vea în structura sa douăsprezece departamente cuprinzând mii de ofițeri (numai Departamentul 10 dispunea de peste 400 de ofițeri și de un mare număr de agenți sezonieri, proveniți, de regulă, dintre foști ofițeri sau subofițeri în rezervă). O altă preocupare a acestui directorat o constituia supravegherea localuri lor de alimentație publică din Moscova.

În realizarea sarcinilor sale, Directoratul se sprijinea și pe taximetriști, conducători de ambarcațiuni, personal de serviciu din cadrul hotelurilor (recepționeri, cameriste etc.) și al restaurantelor (șefi de sală, ospătari, picoli) sau al stațiilor de benzină etc.

Unitatea era înzestrată cu aparatură tehnică de vârf (aparatură electronică de ultimă generație, aparatură foto cu infraroșii etc.), echipe ultraspecializate asigurând supravegherea diplomaților și demnitarilor străini.

- *Directoratul Comunicațiilor de Stat*

A avut ca principală sarcină asigurarea comunicațiilor guvernamentale, atât în ce privește realizarea legăturilor dintre diversele organe ale puterii și administrației de stat, sub aspectul operativității și fiabilității, cât și al confidențialității (secretizării) acestora. Totodată, specialiștii acestei unități aveau și obligația de a întreține aparatura telefonică și radio utilizată de agențiile guvernamentale sovietice.

- *Directoratul Pazei*

De regulă, asigura *securitatea* personală a liderilor P.C.U.S. și a familiilor acestora. Personalul angajat în cadrul acestui departament era cel mai bine verificat și antrenat, fiind singurii ofițeri de informații ce purtau în permanență arme asupra lor. Eficiența acestei structuri a fost demonstrată și prin aceea că, de la tentativele de asasinat asupra lui Lenin, nici un lider sovietic n-a fost rănit, cu atât mai puțin asasinat.

Tot în cadrul K.G.B. au mai funcționat 5 *Departamente independente*, după cum urmează:

- *Departamentul Special de Investigații*³⁶;

---

36. Acest departament nu trebuie confundat cu unitatea de investigații, el având preocupări pe linia *investigării* unor cazuri mai deosebite, ce implicau suspiciuni de trădare, spionaj, ori de penetrare a propriilor structuri de informații de către serviciile secrete străine (n:n.).

- *Departamentul pentru Colaționarea Experienței Operative*³⁷;
- *Departamentul Securității Fizice*³⁸;
- *Departamentul Financiar*³⁹;
- *Departamentul Registraturii și Arhivelor*⁴⁰.

Efectivele K.G.B. au dat naștere celor mai diferite speculații, aprecierile oscilând între 300.000 și 1.500.000 de cadre și colaboratori⁴¹. Oficial, aceste efective cuprindeau 486.000 de persoane, între care 217.000 erau grăniceri și 60.000 - cadre la Moscova, în diferitele filiale ale Centralei, la care se adăugă peste un milion de informatori.

c) Direcția Principală a Grănicerilor sau Directoratul Principal de Grăniceri (G.P.U.)

Pe tot parcursul existenței sale, această unitate, creată de Lenin încă din anul 1918, a avut ca obiectiv principal supravegherea frontierei de stat a Rusiei Sovietice, respectiva U.R.S.S. Unitatea dispunea de circa 300.000 de militari de elită în trupele terestre și flotă, înzestrați cu armament și mijloace de luptă ultramoderne.

Informațiile ce rezultau din activitatea acestei unități erau transmise sectorului de analiză și prezentate, selectiv, conducerii K.G.B.

d) Direcția a VIII-a Principală - Comunicații și Criptografieri sau Transmisiuni-Cifru

Această Direcție *intercepta și decripta* comunicațiile externe. În acest scop ea utiliza sateliți echipați cu aparatură electronică și antene sofisticate, montate pe clădirile ambasadelor sovietice din străinătate, ca și alte sisteme electronice. Tot ea se ocupa atât de problema cifrării și a decriptării comunicațiilor K.G.B., cât și de perfecționarea continuă a echipamentelor folosite de unitățile din subordine.

37. În cadrul acestui departament, ofițerii cu experiență, specialiștii de înaltă clasă, studiau atât cazurile proprii, cât și pe cele ale serviciilor străine, pentru a trage concluzii asupra metodelor și tehnicilor folosite sau asupra stratagemelor și manierei în care trebuie să acționeze. Rezultatul analizelor era consemnat în buletine speciale, strict secrete, ce aveau un circuit foarte restrâns (n.n.).

38. Era departamentul care asigura paza birourilor K.G.B. La sfârșitul fiecărei zile de lucru, toate birourile erau controlate din punct de vedere al asigurării documentelor secrete (sigiliile, fișetele, sistemul de închidere a ușilor și ferestrelor, conținutul coșurilor pentru hârtii etc.) (n.n.).

39. Acest departament avea sarcina de a gestiona fondurile alocate K.G.B. Nu se cunoaște cifra exactă a acestor fonduri. Agenții ce acționau în exterior erau plătiți, de regulă, în valuta țării respective, îndeosebi în dolari. În ultimul timp nu se mai cereau chitanțe de la aceștia. La început, agenților li se oferea mai mult decât valoarea aportului informativ. Ulterior, odată consolidată recrutarea, plata reprezenta valoarea exactă a randamentului dat, sumele acordate reflectând fidel importanța și valoarea informațiilor (n.n.).

40. Asigura gestionarea dosarelor agenților și informatorilor, ale disidenților și suspecților de tot felul, a materialelor referitoare la cetățenii sovietici care efectuau deplasări în exterior, a documentelor provenite din timpul detenției sau de la instanțele de judecată și a fișelor referitoare la infractori mărunți ce puteau deveni agenți; materialele respective urmau a fi utilizate pentru "convingerea" acestora să "colaboreze" cu structurile informative sovietice (n.n.).

41. Jacques Baud, *op. cit.*, p. 343.

II. Departamentul Principal de Informații al Armatei - G.R.U. (*Glavnoe Razvedivatelnoe Upravlenie*)

A fost înființat în anul 1953 și provine din fostul Birou IV al Armatei Roșii, creat de Lenin încă din anul 1918. Unul dintre șefii de marcă ai G.R.U. a fost Jan Karlovici Berzin (1924-1935), cel care l-a infiltrat în Japonia pe Richard Sorge. Berzin a fost împușcat din ordinul expres al lui Stalin în timpul Marii Epurări, iar lui Sorge, ca apropiat al lui Berzin, i s-a ordonat să se întoarcă în Uniunea Sovietică, unde, evident, ar fi fost executat. Așa se explică de ce acesta a refuzat, în mod repetat, să se prezinte la Moscova, iar după arestarea sa de către serviciile de contraspionaj nipone, de ce a fost lăsat să fie condamnat la moarte pentru spionaj și executat de japonezi.

Trebuie subliniat faptul că, în perioada 1953-1973, K.G.B. a exercitat un control sever asupra G.R.U., în acest sens *Directoratul Forțelor Armate* - organ de contrainformații și protecție militară - jucând un rol important.

Prin numeroșii săi agenți pe care îi avea în cadrul G.R.U., conducerea K.G.B. *controla și subordona*, în fapt, acest aparat. Până în anul 1973 G.R.U. nu putea folosi ofițerii sau agenții săi fără o aprobare prealabilă din partea K.G.B. Același K.G.B. se putea opune trimerii persoanelor propuse de către G.R.U. pentru a lucra în străinătate. Mai mult, între 1958 și 1963 G.R.U. a suportat consecințele unor eșecuri majore ⁴².

Cu toate acestea, multe dintre obiectivele G.R.U. n-au rămas mai prejos decât cele ale K.G.B. Este drept că o serie dintre aceste obiective erau paralele sau chiar se suprapuneau: spionaj, sabotaj, propagandă și contrapropagandă, terorism, acțiuni de influență etc. Spre deosebire de K.G.B., G.R.U. nu urmărea cetățenii sovietici pe teritoriul U.R.S.S., cel mai important obiectiv al său constituindu-l obținerea de informații militare și strategice⁴³ din afara țării.

După anul 1973, grație generalului Ivașiutin, care a condus acest serviciu în perioada 1973-1986, G.R.U. s-a autonomizat tot mai mult, devenind absolut *independent* pe timpul lui Gorbaciov.

42. Astfel, în 1958 s-a stabilit că Iuri Popov, colonel în G.R.U., fusese recrutat de C.I.A., lucrând pentru S.U.A. Ca urmare, N.S.Hrușciov a ordonat generalului Serov, șeful K.G.B., măsuri drastice de epurare a G.R.U. Patru ani mai târziu, în 1962, a fost descoperită trădarea colonelului alog Penkovski, caz care avea să atragă noi măsuri severe dispuse de Biroul Politic al P.C.U.S. (n.n.).

43. Menționăm câteva dintre acțiunile realizate de G.R.U. sau la care acest serviciu și-a adus o contribuție însemnată, și anume *recrutarea* unor cadre militare cu funcții importante, cum ar fi colonelii Wennerstrom și William Whalen. Primul a fost arestat în Suedia (1963), după ce timp de mai mulți ani a furnizat informații valoroase către G.R.U. Ulterior, în anul 1966, a fost descoperit și arestat în S.U.A. colonelul William Whalen. Recrutarea celor doi ofițeri occidentali, ambii cu funcții importante în ierarhia militară a țărilor lor, confirmă amploarea, direcțiile de acțiune și capacitatea G.R.U. de a organiza și executa acțiuni de mare anvergură. În același context, se poate vorbi și de *favorizarea unor acțiuni militare*. Între acestea o menționăm pe cea din august 1968, finalizată cu debarcarea, pe aeroportul din Praga, a unui număr însemnat de "înalți funcționari sovietici", care, sub conducerea directorului sucursalei "Aerotlot" din Cehoslovacia (colonel în G.R.U.), au ocupat aeroportul, favorizând intervenția militară sovietică și a unora dintre "aliați", determinând astfel înăbușirea "Primăverii de la Praga". Marian Ureche, *Serviciile secrete rusești Note de curs*, p. 33.

În anul 1980 G.R.U. s-a opus, aproape fără știe, preconizatei intervenții militare sovietice în Afganistan, intuind dezastrul ce avea să vină. Acesta a constituit un detaliu subliniat mai târziu și de Elțin, din care rezultă că G.R.U. începuse să facă încă de pe atunci diferențierile necesare între *interesele de stat* și *interesele de partid* ⁴⁴.

În perioada 1965-1970, G.R.U. dispunea de un personal format din 15.000 de oameni, iar în ultimii ani de existență ai Uniunii Sovietice, beneficia de serviciile a peste 30.000 de membri în cadrul unităților sale speciale și de aproximativ 50.000 de agenți interni și externi. Din punct de vedere organizatoric și al conținutului activității desfășurate, acest personal era împărțit în:

I. *Grupul operativ*, compus din șase direcții, având următoarea configurație:

a) *Direcția I*: era cea mai amplă și cea mai importantă direcție datorită atenției deosebite acordate formării și verificării rețelelor internaționale de agenți, începând de la *lasarea* lor, cât și ulterior, pe timpul desfășurării activității specifice;

b) *Direcția a II-a*: era specializată în culegerea informațiilor militar-strategice din Europa, sub dirijarea personalului militar ce acționa sub acoperire diplomatică (atașaturile militare) și a agenturii din legătura acestora;

c) *Direcția a III-a*: obținea informații strategice de pe spațiile Anglia, Australia și pe continentul american, deci din lumea anglo-saxonă și latino-americană;

d) *Direcția a IV-a*: culegea informații strategice din zona Extremului Orient și a Orientului Mijlociu;

e) *Direcția a V-a*: era continuatoarea fostei secții speciale "Smerș", cu atribuții pe linia organizării, coordonării și executării unor operațiuni specifice de sabotaj, subminare și diversiune;

f) *Direcția a VI-a*: avea atribuții pe linia analizei, sintezei și a prelucrării informațiilor.

II. *Grupul administrativ*, format din cinci sectoare⁴⁵;

- *Sectorul Comunicații și informații radio*;

- *Sectorul Organizare* (care se ocupa și de confecționarea documentelor false: acte de identitate, pașapoarte, carnete de conducere, diplome etc.);

- *Sectorul Personal*;

- *Sectorul Învățământ-instruire*;

- *Sectorul Administrativ*.

Apreciem că *structura, mijloacele și metodele* utilizate, precum și *misiunile* primite de structurile informative sovietice au evoluat sub control politic, trecând prin etape diferite, de la dominația asupra Europei de Est la Războiul Rece și la declinul acestora sub influența prefacerilor politico-militare care au marcat ireversibil continentul nostru în anii '90 ai secolului trecut.

(va urma)

44. Marian Ureche, *op. cit.*, p. 34.

45. Marian Ureche, *op. cit.*, p. 34-35.

CONSECINȚELE APLICĂRII CONVENȚIEI DE ARMISTIȚIU DIN MOLDOVA ÎN ANII 1944-1945

PROF. DR. NICOLAE IONESCU*

La sfârșitul anului 1944 și începutul anului 1945, Moldova prezenta tabloul dezolant al unor mari distrugerii provocate de război. Desigur, agravarea situației economice a județelor Moldovei s-a datorat desfășurării operațiunilor militare în zonă prin pătrunderea trupelor sovietice, în primăvara anului 1944, în nordul regiunii și izolarea acesteia de restul țării. Situația gravă este accentuată de înapoierea economică, de caracterul preponderent agrar al acestei părți a țării, cât și de uriașele obligații impuse prin Convenția de Armistițiu semnată la Moscova, la 12 septembrie 1944. Într-adevăr, impactul Convenției a fost dezastruos pentru România, ce a decurs, oricum am privi-o, într-un singur sens: un mare stat, lua, și altul, mic și ruinat, era obligat să dea, fără a interesa pe cineva, și dacă era de unde. În acest sens, cunoscutul om politic Constantin I. C. Brătianu exprima plastic esența regimului de exploatare a resurselor economice românești de către Armata Roșie: *"Germanii ne luau ouăle și ne lăsau găina, pe când sovieticii ne luau găina și ne cereau și ouăle"*¹. Țara noastră va traversa o perioadă de o mare dificultate care o obliga să lupte cu toate resursele umane și materiale împotriva Germaniei și să fie în același timp, ocupată și jefuită până la secătuire de către altul de același tip, militarist. Așa s-a ajuns la situația, paradoxală, când deși armata română lupta pe frontul de vest obținând victorii (apreciate pozitiv și în comunicatele militare sovietice de pe câmpul de luptă), comandamentele Armatei Roșii, instalate în România, prin măsurile impuse în diferite situații, dovedesc puternica lor imixtiune în viața social-politică și militară a țării, având ca rezultat și diminuarea potențialului economic al statului. De remarcat că la discutarea Convenției de Armistițiu cu România reprezentanții SUA și Angliei s-au declarat întrutotul de acord cu pretențiile URSS; ei nu au scos nici un cuvânt față de obligațiile impuse, România intrând în sfera de influență sovietică, potrivit înțelegerilor dintre marile puteri².

După semnarea Convenției de Armistițiu și, mai ales, după constituirea organismelor speciale care aveau să impună și să urmărească îndeaproape aplicarea prevederilor sale începe, pentru țara noastră, inclusiv pentru Moldova – zona cea mai afectată de război – o perioadă foarte grea; autoritățile române

---

* Inspector de specialitate la Inspectoratul școlar județean Vaslui.

1. Apud, Mihai Irimiea, *23 August 1944. Consecințe economice*, Ploiești, 2002, p. 27.

2. Romulus Cordescu, în vol. Liviu Vălenaș, *În culisele negocierilor cu Uniunea Sovietică, 1934-1947. Convorbiri cu Alexandru Danielopol*, București, 2001, p. 40-41.

erau deseori amenințate cu sancțiuni aspre "pentru cei vinovați de sabotarea Convenției de Armistițiu"³.

Documentele de arhivă, din diferite județe ale Moldovei, evidențiază greutățile cu care s-au confruntat autoritățile locale, ca și cele din alte regiuni ale țării, pentru îndeplinirea obligațiilor economice stipulate în Convenție. Ele cuprind diferite situații și rapoarte lunare ale Comisiilor Române Județene de Aplicare a Armistițiului cu privire la sarcinile ce le-au fost stabilite de la nivel central. La acestea se adaugă un număr mare de cereri și plângeri ale cetățenilor din diferite județe ale Moldovei referitoare la îndeplinirea obligațiilor.

Atât de mare a fost atenția acordată de autoritățile românești și de Comandamentele Armatei Roșii prezente în țară, în îndeplinirea sarcinilor, încât Comitetul Român pentru Aplicarea Armistițiului (C.R.P.A.A.) era foarte bine organizat pentru spolierea țării. El avea trei secții devenite adevărate secretariate de stat (secretariatul general politico-juridic, cel economico-financiar – administrativ și secția militară) cu reprezentanți din fiecare județ și ai Comisiei Aliate de Control subordonate Înaltului Comandament Aliat (Sovietic)⁴.

Documentele cuprind rapoarte lunare despre livrările de produse alimentare, cereale, zarzavaturi și animale vii (conform art. 10), ca și numeroase materii prime și mijloace de transport (art. 11)⁵. La toate aceste sarcini, care reveneau în general județelor, se mai adaugă și două obligații pentru județele de graniță cu URSS: *restituirea de bunuri preluate de pe teritoriul sovietic* (art. 12) și *repatrierea refugiaților din Basarabia și Bucovina de Nord*, aflați aici în număr foarte mare. În ceea ce privește bunurile preluate de sovietici (art. 5), într-o dare de seamă din iunie 1945 se specifica faptul că județul Botoșani a expedit 5.632 tone de cereale, 49 animale, 75 tone de furaje. Această situație era completată cu expedierile pe luna iulie 1945 ce cuprindeau noi livrări, îndeosebi de animale: 295 bovine și 4.121 ovine livrate prin punctul de expediție Iași⁶. O lună mai târziu se arăta că în centrul Ștefănești mai sunt colectate 338 de bovine, dar care nu se pot expedia din cauza febrei aftoase⁷. Documentele menționează că materialele de război de proveniență germană: șenile, caroserii, cherestea, mașini,

3. Marin Radu Mocanu (coord.), *România și Armistițiul cu Națiunile Unite. Documente*, vol. II, Arhivele Naționale București, 1995, p. 9. Pentru a verifica modul și proporția în care sunt respectate prevederile Convenției de Armistițiu au fost înființate mai multe organisme aferente: "Convenția Română pentru Aplicarea Armistițiului", "Secretariatul General pentru Restituirea bunurilor U.R.S.S.", "Intendența Generală a Armatei Roșii", "Comisia Interdepartamentală pentru controlul cerealelor", "Casa de Administrare și Supraveghere a Bunurilor Inamice" (C.A.S.B.I.) ș.a. (Flori Stănescu, Dragoș Zamfirescu, *Ocupația sovietică în România. Documente 1944-1946*, București, 1998, p. 6).

4. D.J.A.N. Botoșani, Fond Prefectura Județului Botoșani – Biroul Armistițiu, dosar nr. 1/1945, f. 24-32.

5. Marin Radu Mocanu, *op. cit.*, p. 312.

6. D.J.A.N. Botoșani, Fond Prefectura Județului Botoșani – Biroul Armistițiu, dosar nr. 3/1945, f. 190.

7. *Ibidem*, dosar nr. 49/1945, f. 42.

care, potrivit art. 7 din Convenție trebuiau remise URSS, erau depozitate pe rampa gării Botoșani, pregătite de livrare⁸.

Fiecare din aceste rapoarte au specificații de genul "bunuri preluate de armata sovietică **cu forme și fără forme**" și de foarte multe ori cantitățile din a doua categorie sunt mult mai mari în comparație cu cele din prima. În multe din aceste dosare din județele Moldovei, cu privire la aplicarea Convenției de Armistițiu, sunt numeroase procese verbale, rapoarte, dări de seamă, adeverințe ale comandanților sau delegaților armatei sovietice. Toate aceste dovezi au fost eliberate la preluarea de diferite bunuri, dar au rămas fără valoare, ele nefiind vizate de Împuternicitul Comisiei Aliate de Control din județe.

În ce privește livrările de animale din județe, au fost organizate centre de staționare și iernare a animalelor, cu hrana necesară și îngrijirea corespunzătoare, pentru ca ele să primească viza "*bun de expediat*"; aceasta numai când animalele erau "*sănătoase și în putere*". Lunar se înlocuiau cele decedate. Astfel, în județul Botoșani, asemenea centre s-au înființat în localitățile Trușești, Ștefănești, Ripiceni, Ipotești, Dumbrăveni, Mândrești și la Regimentul 8 Botoșani⁹. Pentru întreținerea animalelor din centrul Ștefănești erau necesare, în martie 1945, 20 de vagoane de porumb, întrucât lipsa furajelor în această regiune impunea această cantitate. "Populația județului nostru, cât și locuitorii județelor Baia, Rădăuți, Câmpulung și Suceava erau amenințate de foamete, pentru că porumbul se găsește în cantități foarte mici care abia ajunge pentru hrana populației până la noua recoltă, iar cheltuielile pentru Aplicarea Armistițiului în județ se ridicau pe fiecare lună la 55.048.189 lei"¹⁰.

Cantitatea de cereale ridicate de Armata Roșie fără forme din județul Botoșani, la 10 iulie 1945, cuprindea 36.745 kg porumb, orz 6.920 kg, 368.820 kg furaje, 18.500 kg grâu, la care se mai adaugă animale și cantități de alimente ridicate cu forța cetățenilor din județ¹¹. Multe dosare cuprind declarațiile făcute de locuitori în prezența autorităților locale pentru bunurile ridicate de armata sovietică și pentru care n-au fost despăgubiți. Menționăm în acest sens plângerea locuitorului Dumitru C. Ion Hăisuc din comuna Uricani, județul Botoșani adresată Prefecturii prin care se arată: "Armata sovietică în timpul cât a trecut prin sat mi-a luat următoarele bunuri: 2 boi, îmbrăcăminte personală a familiei, după care ne-au somat și ne-au scos afară din casă; a doua zi după plecarea armatei am intrat în casă și am găsit pereții goi, fără nici un lucru în casă sau în pod. Totodată, mi-a fost distrus 1 ha de grâu și 2 ha de păpușoi în întregime"¹². La fel de semnificativă este și plângerea celor 18 cetățeni din comuna Blândești, județul Botoșani, prin care declarau că Armata Roșie le-a luat animalele din curți și nu au primit despăgubiri încât "noi am rămas complet săraci și nu putem cumpăra vite de

8. *Ibidem*, f. 38.

9. *Ibidem*, dosar nr. 4/1944, f. 151, 179 și 191.

10. *Ibidem*, dosar nr. 51/1945, f. 27 și dosar nr. 82/1945, f. 34.

11. *Ibidem*, dosar nr. 41/1945, f. 58-60.

12. *Ibidem*, dosar nr. 46/1945, f. 368.

muncă pentru hrana copiilor noștri"¹³. Aceeași situație se semnaleză și în alte județe. Din diferite sate și orașe s-au luat inclusiv bunuri de mobilier, ridicate și expediate în Uniunea Sovietică, deși nu se încadrau în nici un articol al Convenției de Armistițiu.

Aceste situații statistice ne relevă jaful sistematic declanșat în întreaga Moldovă, odată cu intrarea Armatei Roșii, chiar, în mai mare măsură, după semnarea Convenției de Armistițiu. De multe ori rapoartele Comisiei Române pentru Aplicarea Armistițiului, privitoare la colectarea animalelor, atestă greutățile întâmpinate în această acțiune. Astfel, în județul Tutova, până la data de 15 iunie 1945, fuseseră colectate 200 de vite din totalul de 600 fixate județului, la articolele 10 și 12, cerându-se luarea de măsuri energice pentru îndeplinirea obligațiilor.

*"Colectarea vitelor conform ordinelor primite, trebuia terminată irevocabil până la sfârșitul lunii curente. Cum într-o lună și jumătate s-au colectat numai 200 de vite, urmează ca restul de 400 de vite, dublu cât s-a colectat până în prezent, să se strângă în numai 15 zile, adică într-un termen de trei ori mai scurt. Cauza pentru care mersul colectărilor nu a fost cel dorit se datorează faptului arătat deja Prefecturii în repetate rânduri, de către Centrul de Exploatare și anume: o parte din organele administrative nu înțeleg și neglijează a activa conform ordinelor ce li s-au dat. De asemenea, activitatea comisiilor constituite pe baza dispozițiilor D.M. Nr. 404, este redusă și nu a dat rezultatul scontat. Față de această situație destul de delicată, vă rog să binevoiți a lua măsuri imediate și energice, pentru accelerarea la maxim a colectărilor, astfel ca până la sfârșitul lunii iunie 1945 să se colecteze restul de 400 de vite, până la atingerea numărului de 600 prevăzut"*¹⁴.

Aceleași greutăți pentru îndeplinirea obligațiilor privind strângerea a 20.000 de cai, ce trebuiau predați până la 30 iunie 1945, sunt semnalate și la nivel național¹⁵. Se înființează astfel diferite organisme birocratice care nu fac decât să secătuiască o economie vlăguită de război și, pe termen lung, să paraziteze instituțiile legale ale statului. De altfel, prevederile Armistițiului au fost aplicate în pofida oricăror norme, orice abuz dorindu-se a fi justificat printr-o interpretare laxă a acestora. Economia va fi orientată spre satisfacerea necesităților Uniunii Sovietice, iar schimburile comerciale cu alte state vor fi reduse la limită, Înaltul Comandament Aliat (Sovietic) având o rază mare de control în domeniile economic și politic¹⁶.

13. *Ibidem*, f. 31.

14. D.J.A.N. Vaslui, Fond Prefectura Județului Tutova, dosar nr. 2/1945, f. 266.

15. De altfel, la nivel național, se constituise un organism specializat pentru colectarea cailor intitulat "Comisia Centrală de colectare de cai pentru URSS". Totodată, pentru eficientizarea colectărilor și predărilor de animale, responsabilitățile au fost împărțite între Ministerul de Război, Secretariatul General pentru Aplicarea Armistițiului, Direcția Colectelor – ca organisme de direcție; Uniunea Sindicatelor pentru Exportul de Animale și Carne Proaspătă – ca organisme de execuție, format din ofițeri, inspectori și controlori ai Secretariatului General pentru Aplicarea Armistițiului, organisme de control., Marin Radu Mocanu (coord.), *op. cit.*, p. 275.

16. Flori Stănescu, Dragoș Zamfirescu, *op. cit.*, p. 6.

De altfel, acesta și Comisia Aliată de Control (Sovietică) devin două instrumente oficiale, eficiente, de spoliere a economiei, iar introducerea termenului *Sovietic(ă)* în denumirea celor două instituții denotă sensul și conținutul politico-ideologic al aplicării Convenției¹⁷.

Războiul și prevederile Convenției de Armistițiu au afectat grav principala ramură economică a zonei, agricultura. În majoritatea județelor acestei provincii, producția de cereale a scăzut la un 1/4, iar rezervele de grâu din anul precedent au fost ridicate de către "armatele sovietice în trecere", în timp ce cartofii și zarzavaturile au fost consumate de acestea¹⁸. Trupele sovietice au colectat și achiziționat mari cantități de produse agricole de pe teritoriul Moldovei. Frontul 2 Ucrainean, de pildă, a primit, în septembrie 1944, circa 400 de vagoane de cereale de la locuitorii din județul Covurlui¹⁹.

Șeptelul a suferit pierderi care s-au răsfrânt dureros asupra agriculturii Moldovei, îndeosebi asupra gospodăriilor mici și mijlocii. Cele mai greu lovite au fost județele Suceava, Iași, Dorohoi, Neamț, Roman. Astfel, Județul Neamț, în 1945, trebuia să livreze 1.200 de vite și 12.000 de oi în contul Armistițiului²⁰. Printr-o greșită, și uneori, arbitrară apreciere a posibilităților județelor Moldovei, unele departamente au ordonat să se predea un număr de vite ce depășeau cu mult disponibilitățile locale. Astfel, serviciul pentru aplicarea armistițiului a dispus ca județul Covurlui să predea în contul obligațiilor prevăzute 800 de tauri, în timp ce, în total, județul nu dispunea decât de 199 de tauri²¹. De remarcat este și faptul că Subcomisia pentru aplicarea articolul 12 din Convenția de Armistițiu a stabilit instrucțiuni speciale, cum ar fi cea cu numărul 751.000/26 noiembrie 1944, cu privire la organizarea deplasării animalelor care trebuiau trimise în URSS pe itinerarii bine precizate²². Erau stabilite trei itinerarii principale, iar centrele de predare erau în estul Moldovei la Ismail-Galați-Leova și Ștefănești²³.

Instrucțiunile prevedeau următoarele: "Având în vedere lipsa mijloacelor de transport, animalele urmează a executa deplasarea pe jos. Întrucât aceste animale sunt răspândite pe întreg teritoriul țării, atât instituțiile cât și deținătorii particulari, le vor aduna în Centre mari după dispozițiile domnilor prefecti ai județelor, de acord cu comandanții Corpurilor Teritoriale, constitui în coloane și deplasa pe următoarele itinerarii:

17. *Ibidem*, p. 9.

18. D.J.A.N. Neamț, Fond Prefectura Județului Neamț, dosar nr. 29/1945, f. 5.

19. D.J.A.N. Galați, Fond Prefectura Județului Covurlui, dosar nr. 767/1944, f. 8.

20. D.J.A.N. Bacău, Fond Comitetul Județean PCR Bacău, dosar nr. 2/1944, f. 26.

21. D.J.A.N. Galați, Fond Prefectura Covurlui, dosar nr. 767/1945, f. 5.

22. D.J.A.N. Vaslui, Fond Prefectura Județului Tutova, dosar nr. 3/1944, f. 367.

23. La 6 ianuarie 1945 existau în județul Fălciu două centre de cazare a animalelor, la Răducăneni și Fălciu. Punctul de trecere a vitelor era la Fălciu-Leova, schimbat ulterior la Albița-Leușeni. Un centru de iernat al animalelor destinate URSS funcționa la Pogănești, iar altul pe Dric Huși²³. În martie 1945, primarul comunei Pogănești se plângea de imposibilitatea colectării, de inexistența unui ajutor din partea primarilor și jandarmilor din comune (Costin Clit, *Unele aspecte privind orașul Huși în anii 1944-1946*, în revista "Est", nr. 1/2000, p. 80).

a) *Itinerariul nr. 1* Teregova – Orșova – Turnu-Severin – Strehaia – Craiova – Caracal – Roșiori de Vede – Alexandria – Drăgănești – București (pe linia de centură pe la Jilava) – Urziceni – Slobozia – Brăila – Galați.

b) *Itinerariul nr. 2* Râmnicu Vâlcea – Pitești – Găești – Târgoviște – Ploiești – Mizil – Buzău – Râmnicu Sărat – Galați.

c) *Itinerariul nr. 3* Timișoara – Lugoj – Făget – Deva – Sebeș – Sibiu – Făgăraș – Brașov – Tg. Secuiesc – Onești – Bacău – Vaslui – Leova.

d) Animalele care se află la nord de linia Bacău – Vaslui – Huși – Leova, vor fi dirijate la Ștefănești.

e) Cele aflate pe itinerarii secundare, vor fi dirijate prin grija autorităților civile deținătoare pe itinerariile principale Nr. 1, 2 și 3, în care scop vor ține legătura cu Centrele importante de pe axele principale de mișcare pentru a fi anunțate din vreme, atunci când trece o coloană principală și a aduce animalele la punctele de întâlnire pentru a le încolona în coloana principală.

f) Cele aflate la Tulcea vor fi dirijate la Ismail²⁴.

Documentele vremii pun în lumină uriașele sacrificii ale locuitorilor din județele Moldovei pentru "a executa pe deplin, cu corectitudine, toate îndatoririle asumate prin Convenția de Armistițiu"²⁵. Cu toate acestea au fost numeroase cazuri când armata sovietică a ridicat însemnate cantități de bunuri fără justificare, ceea ce a stârnit nemulțumirea locuitorilor. Astfel, în județul Tutova, delegații sovietici au ridicat "toate tractoarele fără a ține seama de actele ce se prezintă"²⁶. În județul Bacău, ostașii sovietici nu permiteau a se face arături cu tractoarele. În unele județe ale Moldovei, armata sovietică a ridicat bărbați între 15-40 de ani pe care i-au dus la muncă în U.R.S.S.

Insuficiența inventarului agricol, a semințelor, a carburanților și a fondurilor bănești au creat greutăți enorme în executarea la timp a lucrărilor de însă-mânțare. La aceasta s-a adăugat și teama agricultorilor din zona apropiată frontului, sau în cea de trecere a trupelor, că vitele sau sămânța vor fi rechiziționate. În pragul iernii anului 1945 în județele Bacău, Baia, Botoșani, Câmpulung, Covurlui, Dorohoi, Iași, Neamț, Putna, Rădăuți, Vaslui și Tutova a rămas neînsămânțată o suprafață de 1.469.943 ha²⁷. Terenul agricol al județului Iași a rămas complet neînsămânțat²⁸.

Căile de comunicație, sector important al economiei Moldovei, au fost în mare parte distruse datorită bombardamentelor și operațiunilor militare. Au fost afectate de război sute de kilometri de linie ferată, stații CFR, gări, poduri, tuneluri, instalații, locomotive, clădiri administrative. În Regionala Iași stațiile CFR Pașcani, triajul CFR Galați nu funcționau la întreaga capacitate, iar liniile ferate

24. D.J.A.N. Vaslui, Fond Prefectura Județului Tutova, dosar nr. 3/1944, f. 367.

25. D.J.A.N. Galați, Fond Prefectura Județului Covurlui, dosar nr. 713/1945, f. 25.

26. D.J.A.N. Vaslui, Fond Prefectura Județului Tutova, dosar nr. 3/1944, f. 367.

27. D.J.A.N. Iași, Fond Prefectura Județului Iași, dosar nr. 82/1944, f. 91, 119.

28. *Ibidem*.

Piatra Neamț–Bacău, Bacău–Tg. Ocna, au fost grav deteriorate în timpul operațiilor militare. Podul metalic de peste Bistrița, lângă Bacău și podul de cale ferată peste Siret, de lângă Pașcani, au fost aruncate în aer. Germanii au distrus tunelul de la Mestecăniș, întrerupând astfel transporturile pe linia ferată cu sudul Bucovinei²⁹. De pe urma acestor distrugerii a suferit exploatarea minelor de la Iacobeni³⁰.

Materialul rulant, fiind pus, aproape în întregime, la dispoziția frontului, a fost exploatat la maxim, fără întreținerea și reînnoirea normală, ceea ce a contribuit la reducerea capacității CFR. Căile ferate din Moldova au asigurat transportul de trupe, armament, muniție, evacuarea răniților etc. O parte din rețeaua existentă în regiune a fost transformată în linii cu ecartament lărgit în folosința URSS. Existența simultană a unor linii cu ecartament normal și larg a creat mari greutăți în transporturile feroviare din Moldova. Într-un Memoriu asupra aplicării Convenției de Armistițiu din 1 octombrie 1944, întocmit de Comisia Română pentru Aplicarea Armistițiului, privind pretențiile și ilegalitățile părții sovietice se sublinia, de către președintele acestei Comisii, Ion Cristu, că lărgirea liniei Cernăuți–Adjud și a altor linii principale din Moldova oprea orice posibilitate de "aprovizionare a provinciilor din nordul țării". Astfel, distrugându-se întregul plan de producție și revitalizare agricolă și industrială a zonei³¹. Normalizarea liniilor ferate din Moldova, prin înlocuirea parcului de vagoane ale URSS cu vagoane românești, constituia un imperativ urgent și, totodată, dificil de îndeplinit în condițiile prezenței armatei sovietice. Pentru Moldova, atât problema transporturilor, cât și aceea a transbordărilor la Adjud și Bacău, au constituit grele obstacole în normalizarea vieții economice. Calea ferată de la Mărășești spre Iași era întreruptă la Vaslui, iar cea de pe valea Siretului, la Adjus³². De aceea, refacerea economică a Moldovei depindea de normalizarea transporturilor. Orașele Bacău, Piatra Neamț, Roman, Pașcani, Iași, Hârlău, Botoșani, Fălticeni, Dorohoi, Câmpulung, Rădăuți, Gura Humorului au rămas mai multe luni izolate de restul țării, fiind lipsite de legături feroviare, telegrafice și poștale.

Într-o dare de seamă a legiunii de jandarmi din Roman, din ianuarie 1945, se arăta că scumpirea articolelor de primă necesitate se datora, în mare parte, și lipsei mijloacelor de transport, "calea ferată până la Roman nefiind în exploatare românească"³³. Sarea și petrolul lipseau, cu toate că orașele Tg. Ocna și Moinești puteau aproviziona întreaga Moldovă cu aceste produse³⁴.

29. Valeriu Florin Dobrinescu, *Transporturile în etapa revoluției democrat-populare (Aspecte din Moldova)*, în "Carpica", VII, p. 192 și urm.

30. "Lupta Moldovei" din 23 august 1945.

31. Marin Radu Mocaru, *op. cit.*, p. 65.

32. Valeriu Florin Dobrinescu, *op. cit.*, p. 192-194.

33. D.J.A.N. Neamț, Fond Legiunea de Jandarmi, dosar nr. 25/1944, f. 112.

34. Gh. Tanasă, *Economia Moldovei în anul 1944 și sprijinirea războiului antihitlerist*, în Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie A. D. Xenopol", XIX, Iași, 1982, p. 450.

O problemă importantă a Moldovei, de care depindea și soluționarea altor urgențe la ordinea zilei în anii 1945-1946, era problema refacerii transporturilor și îndeosebi, a căilor ferate. Pentru a veni în ajutorul Moldovei, guvernul Nicolae Rădescu a dispus, în ianuarie 1945, începerea imediată a lucrărilor pentru repunerea în funcție a liniei ferate care străbătea această regiune, punând la dispoziție o garnitură specială, compusă din mai multe locomotive, 20 de vagoane marfă și cinci cisterne. Au fost redade circulației liniile ferate Iași–Hârlău și Bacău–Piatra Neamț până la sfârșitul lunii februarie 1945³⁵. Și guvernul Petru Groza s-a confruntat cu aceeași situație gravă privind transporturile dezorganizate în Moldova. În iulie 1945, existau 350 km de linie ferată cu ecartament rusesc în care erau cuprinse linie din sudul Moldovei, îndeosebi în jurul orașului Galați, cu ramificația din Galați–mărfuri, Brateș și Brăila³⁶. Existența simultană a unor linii cu ecartament diferit a creat mari dificultăți în transporturile feroviare din această zonă.

Pe măsura refacerii lor, toate atelierele CFR au fost puse la dispoziția Înalțului Comandament Sovietic. În vara anului 1945 atelierele Iași și Galați lucrau încă exclusiv pentru comandamentul amintit, iar restul atelierelor, în proporție de 80% din capacitatea lor, ceea ce făcea ca în continuare transporturile să fie paralizate în Moldova și, implicit, întreaga economie a zonei³⁷.

Pentru exploatarea mijloacelor de transport, Căile Ferate Române au fost nevoite să pună la dispoziția Înalțului Comandament Sovietic întreaga rețea telegrafică a țării în lungimea de circa 20.000 km. În vara anului 1945 se mai aflau în folosința aceluiași comandament 450 km (23% din lungimea totală), în cea mai mare parte în Moldova³⁸.

În ceea ce privește transporturile rutiere și acestea au fost afectate de război, mai ales cele din Moldova, datorită faptului că zona a fost teatru de luptă. Distrugerile suferite de rețeaua rutieră în urma bombardamentelor, rechizițiile de mașini pentru front, micșorarea parcului auto, lipsa carburanților și a pieselor de schimb făceau ca ponderea acestora să fie redusă în ansamblul transporturilor românești. Pe multe porțiuni, șoselele naționale erau impracticabile în majori-

35. "Moldova Liberă" din 20 ianuarie 1945. "Înainte" din 27 martie și 6 mai 1945. Încă de la mijlocul lunii septembrie 1944 Înalțului Comandament Sovietic lărgise liniile ferate principale din Moldova, Iași–Ploiești și Cernăuți–Focșani, fapt ce a avut ca urmare paralizarea traficului feroviar în vestul Moldovei și închiderea, totodată, a liniilor secundare din zona muntoasă a acestei provincii.

36. Valeriu Florin Dobrinescu, *Transporturile...*, p. 197.

37. Ion Alexandrescu, *Economia României în primii ani postbelici (1945-1947)*, București, 1986, p. 56. Pentru nevoile de transport ale Comandamentului Sovietic au fost aduse la ecartament lărgit însemnate tronsoane de cale ferată din Moldova încă din septembrie 1944, așa cum s-a arătat mai sus, și continua construirea a 35 de km de cale ferată cu același ecartament în vara anului 1945. Circa 400 km au fost transformate la ecartament larg pentru uzul garniturilor sovietice. În decembrie 1944, o delegație română a discutat la Moscova situația grea a transporturilor feroviare. Partea sovietică a consimțit, printre altele, reducerea la ecartament normal a căilor ferate din Moldova în schimbul lărgirii traseului căii ferate Ploiești–Urziceni–Galați–Reni pentru asigurarea transporturilor sovietice, *XXX România în anii revoluției democrat-populare 1944-1947*, București, 1971.

38. Ion Alexandrescu, *op. cit.*, p. 57.

tatea județelor Moldovei. Astfel, drumul național nr. 18, Iași–Vaslui–Băcești–Roman și nr. 91 Vaslui–Dragomirești–Bacău, se aflau într-o "stare rea", ceea ce a determinat Comisia Aliată de Control să stăruie pentru repararea lor, căci, altfel, se aduceau mai multe pagube transporturilor armatelor române și sovietice³⁹. În stare necorespunzătoare erau și podurile, slăbite foarte mult din cauza circulației intense. Datorită războiului a fost dezorganizat complet și transportul lemnului pe râurile Bistrița și Siret. Din cauza rămășițelor podurilor aruncate în aer acestea au devenit impracticabile plutăritului⁴⁰.

Greutăți mari s-au înregistrat și în domeniul transporturilor navale. În urma distrugerii podului de peste Siret, Galațiul a rămas izolat. În regiunea Galați–Brăila–Măcin–Tulcea–Sulina singurul mijloc de transport pentru populație era vaporul. Însă, după 23 august 1944 "întregul parc de vase românești de pe Dunăre cu materiale, personal și inventar, de la bord sau magazii" a fost luat "fără nici o formă de către marina URSS"⁴¹.

Producția industrială a Moldovei a fost și ea grav afectată de război și ocupația sovietică, deoarece întreprinderile fuseseră evacuate în diferite județe ale țării. Unele întreprinderi neevacuate au suferit distrugeri din cauza bombardamentelor iar altele, ca fabricile de zahăr din Ițcani și Vama au fost aruncate în aer. În retragere, trupele germane au deteriorat rezervoarele de petrol de la Moinești și Lucăcești⁴². În timpul operațiunii Iași–Chișinău, vechea capitală a Moldovei, Iașul, a fost pe jumătate distrus, iar conducta de apă potabilă de la Timișești care alimenta orașul a fost avariata⁴³. În oraș activitatea industrială încetase aproape complet datorită faptului că întreprinderile fuseseră evacuate sau distruse. Combustibilul lipsea și alimentele de strictă necesitate se epuizaseră. Peste 1.800 de clădiri au fost complet distruse, iar peste 500 grav avariate⁴⁴.

Datorită faptului că cea mai mare parte a fabricilor din Moldova erau evacuate în diferite localități din țară, activitatea industrială cu mare greutate a fost reluată. O parte a materiilor prime pentru industrie se procura din sudul țării, din Transilvania sau din străinătate. Reîntoarcerea întreprinderilor, aprovizionarea lor cu materii prime și a populației din județul Neamț cu 2.500 de vagoane de porumb pentru asigurarea existenței constituia o problemă dificilă la începutul anului 1945 deoarece transporturile se realizau pe cale ferată cu ecartament normal numai până la Adjud, unde trebuia să se facă transbordarea în vagoane sovietice, pe linia lărgită până la Bacău; aici urma o altă transbordare pe linia românească spre Piatra Neamț⁴⁵.

39. D.J.A.N. Vaslui, Fond Prefectura Județului Vaslui, dosar nr. 107/1944, f. 110, 121, dosar nr. 108/1944, f. 5, 18.

40. "Lupta Moldovei" din 23 august 1945.

41. D.J.A.N. Galați, Fond Inspectoratul General de Poliție Galați, dosar nr. 98/1944, f. 4.

42. Valeriu Florin Dobrinescu, *Cu privire la industria extractivă din Moldova în anii 1944-1946*, în "AIIAI" XII, 1975, p. 220 și urm.

43. Aurel Loghin, Ion Agrigoroaiei, Emilian Bold, *Iașul contemporan*, Iași, 1969, p. 110.

44. *Ibidem*, p. 114.

45. D.J.A.N. Neamț, Fond Camera de Comerț și Industrie Piatra Neamț, dosar nr. 318/1945.

Întreprinderile neevacuate din Moldova n-au putut reîncepe procesul de producție datorită lipsei de materie primă și de combustibil. Astfel, pentru fabrica de postav de la Buhuși, motorina și păcura, erau aduse cu căruțele de la Moinești, operație foarte anevoioasă și costisitoare⁴⁶.

Cauzele menționate, ca și lipsa unor măsuri urgente pentru reîntoarcerea întreprinderilor industriale evacuate, au generat și șomaj. Din cele 64 ateliere și fabrici cât existau în Iași la începutul anului 1945, numai 8 unități își reluseră activitatea de producție⁴⁷. Greutăți s-au întâmpinat în readucerea instalațiilor atelierelor CFR "Nicolina", evacuate în alte localități din țară. Când această importantă întreprindere ieșeană și-a reluat activitatea, producția era destinată URSS⁴⁸. La sfârșitul anului 1944 și începutul anului următor și-au reluat activitate, parțial numai 10 fabrici din cele aproape 50 ale județului Neamț; 10.000 de muncitori din cei aproximativ 12.000, erau fără de lucru⁴⁹. În județul Bacău, din cei aproape 20.000 de muncitori, jumătate erau șomeri⁵⁰. În orașul Roman nu funcționau decât două mori de măcinat grâu. Fabrica de zahăr "Danubiana", una din cele mai mari din țară, n-a funcționat în prima parte a anului 1945, având multe piese evacuate la Giurgiu⁵¹. În urma bombardării întreprinderilor industriale și comerciale din orașul Galați, mulți muncitori au fost concediați⁵².

Totodată, războiul adusese pagube însemnate și în privința fondului locativ. În urma operațiunilor militare în județele Fălciu, Tutova și Vaslui au fost distruse 667 de case în mediul rural din care 120 în județul Vaslui, 567 în județul Fălciu și 17 în județul Tutova⁵³. Mai ales orașele Bârlad și Huși au avut de suferit. Cu centrul orașului distrus de bombardamente și incendii, cu legătura ferată întreruptă și satele din jur pârjolite, orașul Huși a fost grav avariat, în timp ce trupele militare sovietice impuneau populației obligații tot mai mari⁵⁴.

Din localitățile traversate în zona Hușilor, sovieticii vor ridica numeroase produse: cereale, fân, struguri, păsări, oi, porci, vite. La 5 iulie 1945 prefectul informa delegatul militar al Comisiei Române pentru Aplicarea Armistițiului despre obligativitatea colectării în județul Fălciu a 2000 kg unt pentru armata sovietică din care s-a reușit abia 400 kg fără a se preda nimic. Urmau să fie colectate 5000 oi și 200 porci pentru lunie iunie–iulie. Între 12 iunie – 1 iulie 1945 s-au colectat

46. Gheorghe Tanasă, Ion Diaconu, *Contribuții la cunoașterea istoriei mișcării sindicale din județul Neamț*, Piatra Neamț, 1973, p. 229-231.

47. D.J.A.N. Iași, Fond Prefectura Județului Iași, dosar nr. 33/1944, f. 412.

48. C. Botez, Dem Urmă, L. Eșanu, *Istoria unei citadele muncitorești: Nicolina-Iași*, Iași, 1972, p. 201.

49. D.J.A.N. Neamț, Fond Prefectura Județului Neamț, dosar nr. 1944, f. 3.

50. Gheorghe Tanasă, *op. cit.*, p. 451.

51. D.J.A.N. Neamț, Fond Prefectura Județului Neamț, dosar nr. 10/1945, f. 6.

52. D.J.A.N. Galați, Fond Inspectoratul General de Poliție Galați, dosar nr. 98/1944, f. 4.

53. "Moldova Liberă" 18 mai 1945. Acest ziar aprecia că orașul Bârlad a cunoscut o "pustiire grozavă".

54. D.J.A.N. Vaslui, Fond Prefectura Județului Fălciu, dosar nr. 109/1944, f. 11.

55. D.J.A.N. Vaslui, Fond Prefectura Județului Fălciu, dosar nr. 109/1944, f. 10.

1300 oi⁵⁵. Mai mulți locuitori din comuna Bogdănești, județul Bacău sunt nemulțumiți de faptul că Armata Roșie a luat vite "fără să le plătească"⁵⁶.

Unii săteni ascundeau vitele, păsările, vinul pentru că se luau cu forța de către trupele sovietice și erau distruse culturile de porumb și orz folosite pentru cai. Soldații sovietici erau puși pe furturi și jafuri: "*mănâncă și beau ca sălbaticii, fiind oameni fără frică de Dumnezeu*"⁵⁷. "*Pe câmpul de luptă, rusul poate să fure, să omoare, să se îmbete în voie, ceea ce nu putea face ca lucrător în fabrică*" – conchidea marele filozof C. Rădulescu Motru în amintirile sale⁵⁸.

La toate aceste obligații, care reveneau întregului teritoriu românesc, județul Fălciu ca județ de graniță cu Uniunea Sovietică mai avea de îndeplinit și repatrierea refugiaților din Basarabia și Bucovina de Nord (conf. art. 5 din Convenția de Armistițiu) aflați în număr mai mare decât în alte județe din interiorul țării.

Pe raza orașului Huși și pe întregul județ Fălciu se așezaseră, mai ales, în perioada 26-28 iunie 1940 și după 22 iunie 1941 numeroși basarabeni. Sovieticii iau măsuri pentru repatrierea acestora după august 1944. În 1944 existau 230 declarații ale acelor care nu doreau să se repatrieze în URSS, urmate apoi de un tabel în care apar numai 191 de declarații ale celor în cauză⁵⁹. Se păstrează și un tabel cu 82 de tineri evrei aflați în carantină și care s-au repatriat în URSS, conform dispozițiilor comandamentului sovietic din Huși, toți posedând adevărâte individuale de identitate eliberate de comunitatea israelită din Huși. Acestora li s-au acordat 5.005.000 lei pentru îmbrăcăminte și hrană necesară pe 10 zile. La 6 martie 1945 subprefectul I. Harnagea, căpitan Gh. Diaconescu (comandantul Legiunii de Jandarmi), Gh. Gherman (șeful Poliției Huși) s-au întrunit în comisie pentru extrădarea cetățenilor sovietici care se aflau în carantină. Comisia va cerceta 53 de persoane. La 8 aprilie 1945 un convoi de 42 români basarabeni pleacă de la Huși la Iași-Ungheni pentru a fi transportați în URSS. Un nou convoi pleacă la 10 mai 1945⁶⁰.

În condițiile unei economii de război, cum continua să fie cea a României, la sfârșitul anului 1944 și în prima jumătate a anului 1945, caracterizată prin orientarea întregii activități economice spre satisfacerea nevoilor frontului, populația era lipsită de bunuri de consum, iar statul era în imposibilitatea unei aprovizionări eficiente. Stocul de cereale s-a epuizat rapid fără puțința unui control, de aici rezultând o repartizare nerațională pe regiuni și, implicit, apariția unor zone cu un însemnat deficit de cereale, îndeosebi în Moldova. Marile centre urbane ale regiunii au avut și ele de suferit datorită creșterii neconținute a prețurilor la pro-

56. D.J.A.N. Bacău, Fond Prefectura Județului Bacău, dosar nr. 26/1944, f. 5.

57. Constantin Rădulescu Motru, *Revizuire și adăugiri*, 1945, vol. II, București, 1999, p. 19.

58. *Ibidem*. Cunoscutul om politic și memorialist Ion Hudiță releva în *Jurnalul* său că odată cu intrarea rușilor în Capitală a apărut teama "că dacă pe vremea nemților, când întâlneai noaptea un soldat german, mergeai în siguranță lângă el, astăzi, când întâlnești un soldat rus, trebuie s-o iei la fugă să nu te dezbrace" ("*Dosarele istoriei*" nr. 7, 2002, p. 51).

59. D.J.A.N. Vaslui, Fond Prefectura Județului Fălciu, dosar nr. 108/1944, f. 15.

60. *Ibidem*, dosar nr. 109/1944, f. 47.

dusele de primă necesitate⁶¹. Astfel, prețul unui litru de ulei ajungea de la 220 de lei în aprilie 1944 la 4500 de lei în iulie 1945 (pentru județul Baia), în timp ce 1 kg de zahăr cotat la 60 de lei în aprilie 1944 valora 6000 de lei în iulie 1945 (pentru județul Bacău)⁶². Inflația era galopantă, iar leul se devalorizase în limite greu de imaginat. Totul se calcula în milioane de lei. O cutie de chibrituri costa zeci de mii de lei, iar o pâine în Tecuci costa un milion de lei⁶³.

Conform informațiilor de care dispunea Regionala Moldova a PCR, coeficientul de creștere a prețurilor, în perioada aprilie 1944 – iulie 1945, a atins în județul Bacău 600%⁶⁴. O contribuție substanțială la creșterea galopantă a inflației a avut-o și introducerea pe piață a rublei (o rublă pentru 100 lei) și a leului comandamentului militar al trupelor sovietice, care echivala cu cinci lei românești⁶⁵.

Încercările autorităților române de a controla situația economică erau puternic grevate de obligațiile impuse prin Convenția de Armistițiu din 12 septembrie 1944. La 9 noiembrie 1944, "Monitorul Oficial" publica un decret-lege privind restituirea bunurilor luate de pe teritoriul Uniunii Sovietice în termen de cinci zile⁶⁶, în condițiile în care traficul feroviar în Moldova era grav afectat datorită lărgirii ecartamentului pe liniile principale.

De altminteri, situația Moldovei preocupa guvernul de la București, motiv pentru care a luat ființă o Comisie interministerială prezidată de primul-ministru Nicolae Rădescu. La 25 decembrie 1944 se adoptă primele decizii în pvedere depășirii crizei hotărând, în primul rând, reglementarea situației prefectilor, primarilor și funcționarilor publici instalați prin forță de comuniști sub protecția directă a trupelor sovietice, mulți dintre ei neavând studiile corespunzătoare posturilor ocupate abuziv⁶⁷. De asemenea, Comisia guvernamentală avea în vedere aprovizionarea populației din această provincie cu cereale, material lemnos și semințe pentru însămânțările de primăvară.

Situația gravă din Moldova este relatată și de raportul întocmit de locotenent-colonelul Masterson, membru al Misiunii militare britanice din Comisia Aliată de Control, după o călătorie de trei zile întreprinsă la mijlocul lunii decembrie 1944. "Prima noapte a fost petrecută la Râmnicu-Sărat, unde atmosfera era apăsătoare. După ora 18,30 totul era închis, iar orașul cufundat în întuneric complet, străzile fiind practic goale. În mare, situația s-a repetat la Focșani, capitala județului Putna. Ziua, orașul părea animat, cu magazinele bine aprovizionate și o mulțime de ruși pe străzi. Noaptea în schimb, totul era pustiu și nimeni nu îndrăznea să iasă pe străzi după 19,30. Ultima zi a călătoriei a însemnat eșecul de

61. XXX *Problema aprovizionărilor în România. 23 august 1944 – 23 august 1945*, București, 1945, p. 5.

62. D.J.A.N. Iași, Fondul 1 Comitetul Regional Pitr Iași, dosar nr. 3/1944-1945, f. 2.

63. Dan Mihăilescu, *Tecuciul în memoria documentelor și a oamenilor. Amintirile unui absolvent al Liceului "D. A. Sturdza"*, Tecuci, 1998, p. 122.

64. Ibidem.

65. "Viitorul", 2 septembrie 1944.

66. "Monitorul Oficial", Partea I, nr. 260 din 9 noiembrie 1944, p. 7238-7239.

67. Vezi Dumitru Șandru, *Instaurarea administrației comuniste în Moldova, în 6 martie 1945. Începuturile comunizării României*, București, 1995, p. 59-77.

a ajunge la Bacău, punctul final al expediției fiind satul Făurei, de pe drumul Focșani-Mărășești. Localitatea cu circa o sută de case, era complet părăsită, întrucât locuitorii fugiseră în munți de teama jafurilor sovietice⁶⁸. La conferința prefectilor din Moldova și Bucovina de Sud, din 15-16 februarie 1945, s-a subliniat faptul că devastările, foametea, tifosul exantematic, lipsa cerealelor, uneltelor, vitelor și pământului erau cauzele dezastrului. Prefecții instalați la intervenția sovieticilor, solicitau, prin telegrama trimisă Regelui, reforma agrară imediată și un guvern FND⁶⁹. Însă, sosirea primăverii anului 1945 și instalarea cabinetului Groza au găsit aceeași situație economică gravă în această parte de țară. "...Câmpiile sunt minate. Zilnic sunt victime... iar spitalele sunt pline de răniți. Foametea seceră în fiecare zi sute de oameni. Tifosul face ravagii și nu există nici un fel de medicamente, nu există medici la sate, care ar putea să le vină în ajutor... La Suceava țăranii au refuzat să primească pământul confiscat pentru că nu au putere să-l muncească, n-au nici un fel de unelte" se arată într-un raport al Regionalei Moldova a Partidului Comunist din 24 martie 1945⁷⁰.

Dificultățile autorităților românești, în sfera economică, erau amplificate, așa cum s-a mai arătat, de solicitările sporite ale Moscovei. Pe de altă parte, politica brutală a Kremlinului continua prin sprijinirea ascensiunii la putere a comuniștilor români, cu prețul destabilizării situației. Impactul asupra populației s-a dovedit semnificativ. În Buletinul Inspectoratului General al Jandarmeriei nr. 791/15 decembrie 1944 se menționează că primarul orașului Tecuci nu distribuise rațiile de ulei decât locuitorilor care se înscriseră în Uniunea Patrioților, organizație controlată de comuniști. Din cauza lipsurilor, se ajunsese la specula cu chibrituri, sare, petrol și sodă⁷¹.

Într-un raport al Cercului Teritorial Tutova, din februarie 1945, se consemnase că 19 comune din acest județ erau contaminate de tifos exantematic, 63 cazuri de febră tifoidă și scarlatină, iar în județul Fălciu se aflau alte asemenea cazuri grave⁷². Pentru combaterea maladiilor infecțioase s-a constituit, în iunie 1945, un Comitet civilo-militar al județului Vaslui. S-au format trenuri sanitare pe itinerariile Bârlad – Crasna – Vaslui, așa încât cei peste 100 de medici și personal auxiliar să aibă posibilitatea să se deplaseze cu căruțele pentru dezinfectii și asistență sanitară în comunele depărtate de cale ferată⁷³.

Așadar, se poate aprecia, pe baza celor prezentate că starea generală țării se degrada continuu, îndeosebi în Moldova ca urmare a faptului că această regiune fusese teatru de război, dar și înapoierii economice, a profilului agrar al zonei, a dezorganizării teritoriului.

68. Apud Gheorghe Onișoru, *România în anii 1944-1948. Transformări economice și realități sociale*, București, 1998, p. 24.

69. *Ibidem*.

70. D.J.A.N. Iași, Fond Comitetul Regional PCR Moldova, dosar nr. 4/1944-1945, f. 5-6.

71. Arhivele Naționale București, Fond Inspectoratul General al Jandarmeriei, dosar nr. 26/1944, f. 18.

72. C. Toderașcu, *Contribuția militarilor la refacerea economică, la combaterea urmărilor războiului, a secetei și a epidemiilor în zona localităților actualului județ Vaslui (1945-1947) în "Acta Moldavia Meridionalis"*, Vaslui, III-IV, 1981-1982, p. 176.

73. *Ibidem*.

COROANA ȘI MENTALITATEA COLECTIVĂ DIN ROMÂNIA LA ÎNCEPUTUL PERIOADEI INTERBELICE (1918-1922)

Prof.dr. MARIAN CURCULESCU*

La începutul perioadei interbelice, mentalitatea colectivă din România a fost influențată de câțiva factori esențiali: războiul mondial, Marea Unire, reformele înfăptuite, îndeosebi reforma agrară și cea electorală¹. S-a produs o radicalizare a stării de spirit a cetățenilor, exprimată prin dorința de înnoire și de participare la viața politică.

Un aspect interesant al mentalității colective din anii 1918-1922 îl reprezintă percepția față de monarhie. În general, această percepție a fost pozitivă², mai ales în lumea satului, și ea se fundamenta pe mai mulți factori: loialitatea regelui Ferdinand I față de poporul român (căci acceptase să intre în război împotriva Germaniei, țara sa de origine), sprijinul Coroanei pentru promovarea noilor reforme, contribuția la înfăptuirea Marii Uniri din 1918, rolul monarhiei în recunoașterea internațională a Marii Uniri, atitudinea energică față de pericolele care amenințau granițele românești (ca de exemplu, tendința Ungariei de a ocupa Transilvania în 1919), popularitatea reginei Maria câștigată în anii războiului, contribuția la consolidarea unității sufletești dintre Vechiul Regat și teritoriile unite în 1918, încurajarea învățământului și culturii.

La începutul perioadei interbelice au existat evenimente importante care au evidențiat entuziasmul și recunoștința populației față de Coroană: revenirea la București pe 1 Decembrie 1918 a familiei regale (după ce la sfârșitul anului 1916 regele Ferdinand I și regina Maria se retrăseseră la Iași, în urma evenimentelor militare nefavorabile României), trecerea la împrăștierea țăranilor (1920), vizitele suveranilor din anii 1919-1920 în teritoriile unite, readucerea la Mănăstirea Dealu a capului voievodului Mihai Viteazul (26 august 1920), încoronarea de la Alba Iulia ca suverani ai României Mari (15 octombrie 1922) și altele.

În anii 1917-1918, în contextul evenimentelor militare și a promisiunilor de reformă făcute pe front de regele Ferdinand I, popularitatea suveranului era mare, mai ales în lumea rurală. Așa, de pildă, ziarul „România Mare” din 5 aprilie

---

* Colegiul Național „Constantin Cantacuzino” Târgoviște.

1. Academia Română, *Istoria românilor*, vol.VIII, *România întregită (1918-1940)*, Buc., Ed. enc., 2003, p.49

2. Ioan Scurtu, *Istoria românilor în timpul celor patru regi, (1866-1947)*, vol.II, *Ferdinand I*, Buc., Ed. enc., 2001, p. 85.

1918, îl socotea ca fiind „regele țăranilor” și scria că între țăranime și rege se crease „o legătură tainică și sfântă”³.

Înfăptuirea Marii Uniri a creat în jurul regelui un adevărat cult, căci oamenii asociau această mare realizare cu numele său. Cei din teritoriile unite în 1918 țineau mult la regele Ferdinand zicând că-i datorau libertatea⁴, iar românii din America (peste 180.000) îl considerau ca pe un „dezrobotor al neamului românesc”⁵. Totodată, în conștiința colectivă, numele său era asociat cu cele două mari reforme dorite de populație: reforma agrară și votul universal.

Revenirea familiei regale la București în istorica zi de 1 Decembrie 1918 (după ce în trista toamnă a anului 1916 trebuise să se retragă la Iași), a prilejuit populației ample manifestări de bucurie. Acest eveniment avea o puternică semnificație națională, politică și sufletească. Drumul spre București a fost un triumf. Maica Alexandra scria: „Am văzut gările înțesate de mulțimea care se apropia ca valurile mării, îndesându-se să vadă pe Rege și pe Regină, să-i atingă și să se bucure de ei. Noi care am trăit acele momente, niciodată nu vom putea uita entuziasmul acelei bucurii naționale.”⁶ Bucureștenii i-au făcut o primire deosebită.

De la Gara Mogoșoaia și până la intrarea în oraș, la fiecare intersecție, preoții rosteau scurte slujbe de bun venit și binecuvântau drapelul. Pe traseu, erau aliniați de-a lungul șoselei, soldați francezi, englezi, români. La intrarea în București, familia regală, însoțită de generalul Berthelot și de alte oficialități, a fost întâmpinată cu pâine și sare. Apoi, pe cai, regele și regina au parcurs Calea Victoriei până la statuia lui Mihai Viteazul în „marș triumfal”: de la balcoane, de la ferestre, împodobite cu drapelurile românești, franceze, britanice, italiene și americane, de pe trotuare, se arunca cu flori.⁷ Alexandru Marghiloman se mira de faptul că erau „multe flori pentru vremea de acum”⁸. De-a lungul traseului erau înșirați mii de oameni de diferite profesii, școlile și liceele venite cu drapele, studenți.⁹ Corurile de elevi cântau, femeile fluturau batiste¹⁰, se trăgeau clopotele.

Toată această mulțime arăta un „entuziasm de nedescris”¹¹, uralele creșteau „ca un talaz”¹², încât era o „procesiune triumfală”¹³. Regina Maria nota cu emoție: „Orașul înnebunise complet. Aveam senzația că până și casele și pietrele din

3. I. Matei, *Regele țăranilor*, în „România Mare”, II, nr. 64 din 5 aprilie 1918, p. 1

4. *Desăvârșirea unității național-statale a poporului român. Recunoașterea ei internațională*, vol. III, Buc., Ed. enc., 1986, doc. 479, p. 981

5. *Ibidem*, p. 188, doc. 519

6. Maica Alexandra, *Amintiri despre părinții mei*, în „Magazin istoric”, XXX, nr. 6/1996, p. 61

7. „Universul”, XXVI, nr. 21 din 20 noiembrie/1 decembrie 1918, pp. 1-2

8. Al. Marghiloman, *Note politice*, vol. IV, Buc., 1927, p. 153

9. Mircea Eliade, *Amintiri*, Madrid, 1966, p. 53

10. E. Ciuceanu, *Bucureștii în sărbătoarea*, în „Neamul românesc”, XIII, nr. 350 din 20 decembrie 1918, p. 3

11. D. Bucevschi, *Amintiri din anul Unirii*, în I. Nistor, *Amintiri răzlețe din timpul Unirii*, Cernăuți, Tip. „Glasul Bucovinei”, 1938, p. 79

12. Mircea Eliade, *Memorii*, vol. I, Buc., Ed. Humanitas, 1991, p. 51

13. Prințul Nicolae de Hohenzollern, *În umbra Coroanei României*, Iași, Ed. „Moldova”, 1991, p. 44

caldarâm strigau, ovaționau, se bucurau împreună cu mulțimea. Noi înaintam printr-un nefârșit tumult de puternice ovații. Peste tot fluturau steaguri, la ferestre și pe acoperișuri era plin de lume, ca să nu mai vorbim de străzi. Orașul era în delir.”¹⁴ Și tot regina Maria scria: „Toate fețele erau întoarse spre noi și acele mii și mii de mâini întinse, parcă își luau în stăpânire suveranii, de care fuseseră despărțite, timp de doi ani amari. [...] Nu e de mirare că-și ieșise din fire poporul de atâta bucurie, nu e de mirare că până și pietrele de sub picioarele noastre păreau că ne aclamă și că se îmbată de gloria reîntoarcerii”.¹⁵

Ferdinand, „regele suferinței”¹⁶, era acum nădejdea tuturor românilor. Vasile Cancicov relatează despre bucuria și speranța bucureștenilor: „E o nebunie de lume. A spune că rar Capitala a văzut așa aglomerație de public, ar fi banal, nu rar, dar niciodată nu s-a văzut așa ceva. De la rondul al doilea al șoselei Kisseleff până în Piața Victoriei, de la Cercul Militar la statuia lui Mihai Viteazul, iar de acolo până sus în Dealul Mitropoliei, o mare de capete, înșirate pe ambele părți ale drumului, ocupând literalmente piețele, agita steaguri, pancarte, batiste, flori în cinstea celor ce revin din război teferi.”¹⁷ Peste tot se vedeau „lacrimi de emoție, lacrimi de fericire în ochii tuturor”¹⁸. În centrul orașului, lângă statuia lui Mihai Viteazul, mulțimea a asistat alături de familia regală la defilarea militarilor români, francezi și englezi. Uralele și aplauzele „nu mai conteneau”, iar militarilor li se aruncau flori.¹⁹ Această zi a fost considerată „cea mai grandioasă manifestație ce s-a putut vedea și închipui”²⁰.

În anii 1918-1921, în condițiile recunoașterii internaționale a Marii Uniri și a înfăptuirii reformei agrare și electorale, a crescut recunoștința populației față de familia regală.²¹ La sate, țărani își exprimau „recunoștința pe vecie” pentru faptul că au primit pământ.²² Aveau loc adunări în care sătenii strigau „Trăiască Ferdinand I, regele țăranilor”²³. Prin articole în presa centrală și locală, învățători, preoți, țărani, cereau unitate în jurul Coroanei. Așa de exemplu, învățătorul Ion Ciorănescu din Moroieni-Dâmbovița scria în ziarul „Țăranul” din 24 ianuarie 1919: „Cum albinele în stupul cel puternic fac zid în jurul reginei, sau matcei lor

14. Maria - regina României, *Însemnări zilnice*, vol. I, Buc., Ed. Albatros, 1996, p. 5

15. Idem, *Povestea vieții mele*, vol. III, Buc., Ed. Eminescu, 1991, p. 495

16. E. Lovinescu, *În cumpăna vremii. Note de război*, Buc., Ed. Librăria „Socec”, 1919, p. 55

17. Vasile Cancicov, *Impresiuni și păreri personale din timpul războiului mondial*, vol II, Buc., Atelierele Soc „Universul”, 1921, p. 675

18. Raoul Bossy, *Amintiri din viața diplomatică (1918-1940)*, vol. I, Buc., Ed. Humanitas, 1993, p. 40

19. C. C. Giurescu, *Amintiri*, vol. I, Buc., Ed. Sport-Turism, 1976, p. 108

20. N. M. Condeescu, *Iași 1918. La marele cartier general - Unirea românilor*, în „Magazin istoric”, XXIX, nr. 12/1995, p. 9

21. Arhivele Naționale Istorice Centrale, fond Președinția Consiliului de Miniștri, dos. 48/1920, p. 2

22. „Sfatul Țării”, II, nr. 238 din 2/15 februarie 1919, p. 1

23. *Ibidem*, nr. 239 din 16 februarie 1919, p. 1

și o apără cu viața lor, așa și noi să facem zid în jurul regelui nostru”^{23bis}. În țară, inclusiv în teritoriile unite, exista un cult al regelui.²⁴

Sentimentele de simpatie și de recunoștință ale populației din teritoriile unite, s-au văzut cu ocazia vizitelor făcute de familia regală în Ardeal (22 mai-2 iunie și 28 iulie-1 august 1919), în Basarabia și Bucovina (mai 1920). În Ardeal (la Oradea, Carei, Bistrița, Turda, Blaj, Sibiu, Alba Iulia etc.), mii de oameni din sate și din orașe, îmbrăcați în haine de sărbătoare, cu steaguri tricolore, cu muzică, i-au salutată pe suverani cu toată recunoștința și bucuria.²⁵ Ziarul „Patria” scria că era „un sentiment aproape religios de devoțiune, ca pe acela care reprezintă ideea monarhică, domnească, în formă imperială, pe care a păstrat-o credincios conștiința însăși a mulțimilor”²⁶.

Nichifor Crainic evidențiază modul în care se exprima cultul regelui: „Suveranii erau prizonierii dragostei populare. N-am crezut că admirația și recunoștința pot lua vreodată înfățișarea aceasta de forțe mistice, furios de entuziaste, curgând în șiroaie de lacrimi și-n torente de suflete. N-am crezut, dar am văzut.”²⁷ Exista la oamenii simpli un adevărat crez că atâta timp cât regele era alături de ei, toate dificultățile puteau fi depășite. Ardelenii erau curioși să-l vadă pe „regele țărănilor”, pe cel care-și legase numele de înfăptuirea unirii. N. Davidescu scria că recunoștința acestora avea ceva mistic: „Suveranii în mijlocul mulțimii, erau primiți cu un sentiment mai adânc decât cel pornit din bucuria simplă a dragostei. Femeile, ca și bărbații, ca și copiii, se înghesuiau și erau fericite să poată ajunge să sărute mâinile, veșmintele în treacăt sau măcar să atingă cu degetul hainele suveranilor. Această pornire a lor avea în ea ceva mistic. Dumnezeu singur știe ce putea să sugereze fiecăruia în parte această apropiere și ce revelații și asociații de idei puteau face, în acel moment și în acel loc, toți laolaltă.”²⁸

Scene asemănătoare se petreceau în diverse locuri din această provincie, căpătând accente de intensă trăire sufletească, mai ales acolo unde se păstra amintirea unor legendare fapte de istorie. Este elocventă în acest sens relatarea lui I. G. Duca referitoare la atitudinea ardelenilor veniți la Turda (la sfârșitul lunii mai 1919), pe câmpia unde fusese omorât Mihai Viteazul: „Erau adunate mii și mii de țărani din ținuturile învecinate, toți în haine de sărbătoare, bărbați, femei, copii și bătrâni. După ce s-a sfârșit slujba religioasă de la mormânt, Regele și Regina au trecut pe jos printre miile de țărani. și atunci, populația care nu se aștepta nici la această simplitate, nici la acest contact direct cu Suveranii, s-a dedat în chip spontan la o manifestațiune care întrece tot ce se poate închipui. Nu numai că uralele ne se mai sfârșeau, dar oamenii cădeau în genunchi, săru-tau poalele costumului național cu care Regina era îmbrăcată, aruncau flori, se

23bis. I. Ciorănescu, *În România Mare*, în „Țăranul”, I, nr. 5, 24 ianuarie 1919, p. 1

24. „Glasul Bucovinei”, III, nr. 393 din 3 aprilie 1920, p. 1

25. „Neamul românesc”, XIV, nr. 114 din 2 iunie 1919, p. 1

26. N. Iorga, *Însemnătatea călătoriei familiei regale la noi*, în „Patria”, I, nr. 98 din 18 iunie 1919, p. 2

27. Apud. D. Preda (coord.), *În apărarea României Mari*, Buc, Ed. enc, 1994, p. 248

28. N. Davidescu, *Sufletul românesc al Unirii*, în „Magazin istoric”, XXX, nr. 12/1996, p. 8

repezeau să sărute mâna Regelui. Cei mai mulți plâneau de bucurie și de emoție, și strigau: «De acum putem muri, că ne-am văzut țara dezrobită și Regele nostru, al românilor.»²⁹

Pe tot traseul vizitei în Ardeal, în gări, în localități, lumea își exprima recunoștința pentru Unirea cu România, văzând în familia regală speranța de mai bine a țării. Adânc impresionată, regina Maria scria despre starea de spirit a ardelenilor: „Totul a fost minunat, din cauza loialității și a entuziasmului tuturor acestor oameni simpli, cu totul minunat, și noi am fost tratați aproape ca niște sfinți în fața cărora trebuie să îngenuncheze, pentru că noi reprezentăm visul lor cel mai scump care se realizase, noi eram un fel de părinți glorificați care veniseră să strângă o enormă familie la sânul lor”³⁰.

Acest cult pe care îndeosebi țărani îl aveau pentru rege și regină este sugestiv prezentat de Maica Alexandra: „Văd și acum și aud glasul unui bătrân țaran care ridică în brațe un copil și-i spunea: «uită-te la ei și nu uita că ei sunt acei care au împlinit visul nostru, adu-ți aminte când vei fi bătrân ca mine, cine a fost acela care a făcut România Mare».”³¹

Minoritățile din Ardeal, în general, și-au exprimat respectul față de familia regală și mulțumirea pentru eliberarea de „pericolul bolșevic”³². Astfel, delegații de unguri, evrei, sași, i-au prezentat omagii. Dar existau însă și minoritari, îndeosebi unguri, care se arătau rezervați. Așa de pildă, la Cluj, la trecerea familiei regale, unii unguri – scria ziarul „Patria” – „trag perdelele la ferestre”³³. Regina Maria și-a dat seama că în anumite case neromânești, existau „inimi întristate și gânduri rele”³⁴.

O primire deosebită le-au făcut suveranilor și locuitorii Basarabiei și Bucovinei (mai 1920). Pe tot traseul (Chișinău, Bălți, Putna, Suceava, Rădăuți, Cernăuți etc.) era prezentă o „mulțime imensă”, se auzeau „ovațiuni delirante” și se arunca „o ploaie de flori”³⁵. Ziarul „Îndreptarea” scria că „toate satele erau în sărbătoare iar poporul era stăpânit de un entuziasm de nedescris”³⁶. Țărani basarabeni și bucovineni își exprimau astfel recunoștința pentru Marea Unire și pentru speranța unei vieți noi. Analizând mentalitatea sătenilor din punctul de vedere al recunoștinței față de suveranul țării, N. Iorga nota: „Țăranul acesta cu minte de vechi om politic a văzut în regele său totul. Spre el și-a îndreptat ochii, lui i-a cuvântat, cuvântul lui l-a așteptat cu nerăbdare. El i-a ajuns.”³⁷

29. I. G. Duca, *Memorii*, vol. IV, Buc., Ed. Machiavelli, 1994, p. 217

30. Maria - regina României, *Însemnări zilnice*, vol. I, Buc., Ed. Albatros, 1996, p. 188

31. Maica Alexandra, *Amintiri despre părinții mei*, în „Magazin istoric”, XXX, nr. 6/1996, p. 62

32. *Ungurii de la Cluj*, f.a., în „Patria”, I, nr. 86 din 3 iunie 1919, p. 1

33. *Ibidem*.

34. Maria - regina României, *op. cit.*, p. 191

35. „Țară nouă”, II, nr. 89 din 22 mai 1920, p. 1

36. „Îndreptarea”, III, nr. 109 din 18 mai 1920, p. 3; vezi și „Glasul Bucovinei”, III, nr. 422 din 15 mai

1920, p. 2

37. N. Iorga, *Cum se gătea și cum s-a nimerit*, în „Neamul românesc”, XV, nr. 115 din 5 iunie 1920, p. 1

În anii de după război, când la granițele țării exista o stare de tensiune și când România făcea mari eforturi pentru recunoașterea internațională a Marii Uniri, speranțele populației, îndeosebi ale omului de rând, se îndreptau spre regele Ferdinand. Este elocventă în acest sens atitudinea țăranilor basarabeni din Sturzeni (județul Tighina) care, în februarie 1919, îi mulțumeau Majestății Sale pentru că armata română îi apăra de pericolul bolșevic. Ei îi jurau credință ne-strămutată: „Cu toții suntem gata, în orice moment, a ne vărsa sângele pentru Tron, Țară, Neam și Rege”³⁸. Mari manifestații de simpatie față de Coroană s-au produs în iulie-august 1919, în contextul înfrângerii armatei maghiare care intrase în Transilvania și a înaintării armatei române dincolo de Tisa. La București și în alte localități, mii de locuitori ieșeau în stradă și aclamau armata și monarhia. Referindu-se la atmosfera din Capitală, regina Maria nota: „Mașina noastră a fost aproape zdrobită de mulțime, era extrem de multă lume, eram frenetic ovaționați, ni s-au ținut discursuri, lumea a ovaționat ore în șir. Nando (regele Ferdinand) a spus câteva cuvinte din balcon; a fost o mare de oameni care gesticulau, strigau, erau emoționați.”³⁹ La statuia lui Mihai Viteazul aveau loc demonstrații, se cântau cântece patriotice și se striga „Trăiască regele”.

Un eveniment cu o semnificație deosebită pe plan național, politic și sufletec, a constituit-o participarea familiei regale la festivitățile legate de readucerea la 26 august 1920, la Mănăstirea Dealu, a capului Voievodului Mihai Viteazul. Festivitățile începute la Iași, pe 22 august 1920, în prezența familiei regale și continuate apoi până la 26 august 1920 pe traseul deplasării spre Mănăstirea Dealu (Iași – Podul Iloaiei – Ruginoasa–Târgu Frumos-Pășcani-Mircești-Roman-Bacău-Mărășești-Buzău-Ploiești-Târgoviște-Dealu) au căpătat o dimensiune națională, întărind în mentalitatea populației ideea că regele Ferdinand I era alături de Mihai Viteazul simbolul reîntregirii țării. La Iași, manifestațiile au debutat într-o atmosferă înălțătoare, cu profunde semnificații naționale. O puternică impresie a produs-o scoaterea din Mitropolie, în prezența familiei regale, și așezarea pe un afet de tun în vederea deplasării spre gară a sicriului în care se afla capul voievodului Mihai Viteazul. Astfel, ziarul „Dacia” consemna: „O profundă emoție mișca imensul public existent, când muzica cântă < Trăiască regele>, iar corul intonează veșnica pomenire, după care, cei patru colonei ridică pe umeri coșciugul cu relicva pentru a-l transporta pe afetul de tun împodobit cu tricolor.”⁴⁰

Același ziar sublinia prezența mulțumii de-a lungul traseului de la Mitropolie spre gară, dornică și curioasă să vadă familia regală și emoționanta procesiune: „E o neînchipuit de frumoasă, de măreață izbucnire a sufletului românesc (...) Ceea ce a fost la Iași întrece orice închipuire. Cordoanele de jandarmi abia putea opri valul ce pornea de departe. Străzile Iașului, acest Iași ostenit și potolit erau o mare de capete descoperite, de închinători” Punctul culminant al festivităților

38. „Sfatul Țării”, II, nr. 269 din 11/24 martie 1919, p. 1

39. Maria – regina României, *op.cit.*, p.259

40. *Iașii în sărbătoare*, în „Dacia”, II, nr. 214, 25 august 1920, p.2

s-a produs la Mânăstirea Dealu pe 26 august 1920. Astfel, pe traseul de la gara Târgoviște la Dealu, mii de oameni i-au aclamat pe regele Ferdinand și pe regina Maria și au salutat revenirea acasă a capului voievodului Mihai Viteazul. Ziarul „Neamul românesc” scria că această procesiune desfășurată „în bubuitul tunurilor a fost de o rară putere de impresie”⁴¹. La Dealu, regele Ferdinand I a încheiat seria cuvântărilor, subliniind că Mihai Viteazul rămâne un simbol veșnic al ideii de unitate. Apoi, cu un gest simbolic și-a desprins din piept Ordinul „Mihai Viteazul” și l-a așezat pe fruntea voievodului, cimentând capacul de marmură unde și-a găsit odihna sfânta relicvă. Subliniind puternica impresie făcută asupra populației de această manifestare națională la care a fost prezentă familia regală, presa relatează: „Ceea ce s-a petrecut la Iași, la Pașcani, la Râmnicu-Sărat, Buzău și înălțătoarea ceremonie de la Mânăstirea Dealu la care au luat parte regele și mitropoliții țării, sunt momente care nu se vor uita”⁴².

În anii 1918-1921, lumea își exprima credința în rege, sub diferite forme: cinstirea zilei de 10 mai (ziua Monarhiei)⁴³ și a zilei de 24 august (ziua de naștere a regelui Ferdinand)⁴⁴, slujbe religioase, serbări, articole în presă⁴⁵, mesaje etc. Este sugestivă pentru mentalitatea țărănimii, scrisoarea din 3 mai 1920 a ardeleanului Iacob Crișan în care se arată că „oricum va fi, noi vom fi credincioși Maiestății Sale, pe care-l avem așa de drag ca pe Dumnezeu sfântul, căci e tatăl nostru al tuturor.”⁴⁶ În mod asemănător, țărani din Rădășeni (Suceva), mulțumind pentru că au primit pământ, declarau: „Oricine are cuvinte îndoielnice când e vorba de marele nostru rege, este dușmanul țării și al neamului nostru întreg”⁴⁷. Analizând „prejudecata monarhică” a românilor⁴⁸, publicistul Seton Watson nota că „în România nu poți fi decât monarhist”⁴⁹. În această „prejudecată” s-au încadrat treptat și minoritățile, cu unele excepții (îndeosebi unii unguri din Ardeal aveau o atitudine rezervată). Există părerea că minoritarii care aveau rezerve față de monarhie și față de statul român, puteau fi atrași la o atitudine responsabilă și tolerantă, folosindu-se „o administrație cinstită și justiție dreaptă, cu deplină autoritate”⁵⁰. În mentalitatea colectivă, regele Ferdinand I a rămas ca „Întregitorul de țară”, ca primul rege al tuturor românilor, înfăptuitorul reformei

41. „Neamul românesc”, nr. 187 din 30 august 1920, p.1.

42. Dinu Dumbrava, *Cinstirea trecutului*, în „Dacia”, II, nr. 219, 1 sept.1920, p.1.

43. Arhivele Naționale Istorice Centrale, fond Consiliul Dirigent, secția Administrație generală, dos. 1/1920, p. 46

44. *Ibidem*, secția prezidială, dos. 1/1921, p. 54

45. „Patria”, II, nr. 99 din 9 mai 1920, p. 1

46. *Țăranii și Partidul Poporului*, f.a., în „Patria”, II, nr. 99 din 9 mai 1920, p. 1

47. „Neamul românesc”, XIV, nr. 232 din 19 octombrie 1919, p. 1

48. Arhivele Naționale Istorice Centrale, fond Casa Regală - Ferdinand, dos. 13/1921, p. 22

49. Apud. Al. Marghiloman, op. cit, p. 67

50. Arhivele Naționale Istorice Centrale, fond Consiliul Dirigent, secția Administrație generală, dos. 1/1920, p. 46

agrare („regele țăranilor”), al reformei electorale și al acțiunilor menite să contribuie la consolidarea României Mari.⁵¹

Vorbind despre raportul dintre Coroană și mentalitatea colectivă, un fapt interesant îl constituia percepția pozitivă a populației nu numai față de rege, ci și față de regina Maria. Această percepție s-a „clădit” pe contextul anilor de război (sprijinul acordat de regină răniților) și s-a „alimentat” după 1918 prin acțiunile de caritate promovate de suverană. Astfel, a apărut în mentalitatea multora, mitul reginei Maria, născut din nevoia unei speranțe și din dorința găsirii unei personaj salvator care să inspire optimism și încredere. Emil Cioran scria că mulțimea crede în mituri „pentru ca să se înșele pe ea însăși” și să poată spera la depășirea realităților triste.⁵²

„Mitul reginei Maria”, s-a născut în anii războiului mondial, fiind creat în bună măsură de presa timpului: „România” (oficiosul guvernului de la Iași), „Neamul românesc”, „Acțiunea românească” etc. Cei aflați în suferință o așteptau să apară cu daruri, cu alimente, cu haine, cu vorba ei alinătoare. Referindu-se la influența pe care apariția reginei o avea asupra acestora, Ion Agârbiceanu nota: „Ei uită chinul, uită rănile, uită suferința în fața minunii ce s-a apropiat de ei.”⁵³ Deplasările în spitale și pe front, înfruntând riscuri și pericole, au creat în jurul reginei imaginea unei straje „neadormită împotriva îndoielii și deznădejzii ce s-ar fi putut furișa în inimi”.⁵⁴ C. Kirilescu scria că aceasta „era pretutindeni unde o chema o lacrimă de șters, o rană de legat, o suferință de alinat, un ajutor de împărțit, o voință de întărit”⁵⁵. Mulți o numeau „mama răniților” sau „Mama Regina”.⁵⁶

După război, regina Maria și-a amplificat popularitatea printr-o serie de acțiuni cu o mare semnificație de ordin material și sufletesc: sprijin pentru săraci, vizitarea zonelor și a localităților unde se resimțeau acut urmările războiului, vizitarea și ajutorarea spitalelor de răniți, înființarea unor orfeline și a unor cantine pentru copiii sărmani, audiențe acordate celor care-și căutau speranța către o viață nouă, apeluri către populație pentru toleranță, înțelegere și ajutorarea celor săraci, înființarea unor „birouri de plasare” care să ofere locuri de muncă celor fără venituri etc. De asemenea, a înființat Societatea „Mircea” cu scopul de a-i ajuta pe copiii săraci, a colaborat cu „Crucea Roșie” Americană oferind săracilor diverse ajutoare (zahăr, săpun, haine ș.a.). Faptul că multe din aceste bunuri erau distribuite personal i-a creat o mare popularitate, încât – nota E.

51. I. Scurtu, *Regele Ferdinand (1914-1927), Activitatea politică*, Buc., Ed. Garamond, 1995, p. 138

52. Emil Cioran, *Schimbarea la față a României*, Buc., Ed. Vremea, f.a., p. 196

53. Apud. Maria Bizonescu, *Un mit feminin*, în L. Boia (coord.), *Mituri istorice românești*, Buc., Ed. Universității, 1995, p. 181

54. Raoul Bossy, *op. cit.*, p. 128

55. Apud. Maria Bizonescu, *art. cit.*, p. 187

56. Maica Alexandra, *art. cit.*, p. 43

Lovinescu – „și morții și vii o au săpată în adâncul inimii”⁵⁷. Maica Alexandra scria: „Peste tot pe unde treceam, era iubită pentru că era atât de omenoasă și înțelegătoare. Întotdeauna mașina ei era plină de bomboane și de lucruri pentru copii. Lumea o aștepta cu nerăbdare, copiii fugeau înaintea ei și mașina se umplea de flori.”⁵⁸

În toate localitățile unde mergea, era primită cu multă bucurie și încredere, populația arătându-i „o extraordinară afecțiune”⁵⁹. Mulți cetățeni îi cereau sprijin și sfat, considerând-o ca pe o apropiată a lor, ca o speranță în căutările lor pentru depășirea necazurilor vieții.⁶⁰ Conștientă de această stare de spirit, regina scria: „Orice ființă din țară se pare că așteaptă ajutor de la mine – de la omul politic până la cerșetor, de la soția generalului până la ultima văduvă de război”.⁶¹ O popularitate deosebită o avea la sate. Astfel, Maica Alexandra scria: „Nimeni nu s-a înțeles atât de bine cu poporul român și cu țăranii cum s-a înțeles mama. Ei o prețuiau pe ea și ea îi prețuia pe ei.”⁶² O astfel de popularitate exista și în teritoriile unite și a fost dovedită de ardeleni, basarabeni și bucovineni cu ocazia vizitelor familiei regale în aceste teritorii (22 mai-2 iunie și 28 iulie-1 august 1919 în Ardeal, mai 1920 în Basarabia și Bucovina).

Este semnificativă relatarea reginei Maria privitoare la primirea pe care i-a făcut-o populația la Baia Mare (26 mai 1919), care dă dimensiunea la care ajunsese „mitul reginei”: „Extraordinară bucurie și entuziasm. Am făcut o plimbare pe jos printre țăranii, toți dorind să-mi sărute mâna, m-au sufocat pe jumătate, deși nu erau deloc necivilizați, ci doar copleșiți de un entuziasm și o dragoste irezistibilă pe care fiecare în parte, bărbați, femei și copii doreau să le exprime. Ei mă numeau întruna «mama noastră» și, mulțumindu-mi pentru că am venit, spuneau că fuseseră atât de multă vreme lipsiți de o mamă iubitoare, dar că acum lacrimile lor s-au uscat și că Dumnezeu le-a binecuvântat regele și regina care, prin sacrificiile și curajul lor, i-au făcut să-și câștige libertatea, să-și sfârșească lanțurile și să-și îplinească visul de aur.”⁶³

„Mitul reginei” avea dimensiuni hiperbolice în rândul populației din Munții Apuseni, unde greutățile vieții erau mari și unde speranțele moșilor se îndreptau spre suverana țării. Este emoționantă primirea făcută de moși familiei regale, cu ocazia vizitei întreprinsă la Turda – Câmpeni (28 mai 1919). În acest sens, suverana consemna: „Am fost aclamați ca eliberatori, mari eroi; eu am fost numită «mama tuturor românilor», «doamna mult iubită care i-a unit pe toți», «mama după care tânjiseră», «cea mai scumpă femeie de pe pământ». Toate femeile cădeau în genunchi și sărutau poala hainei mele, altele dădeau unele peste

57. E. Lovinescu, *op. cit.*, p. 196

58. Maica Alexandra, *art. cit.*, p. 63

59. Maria - regina României, *op. cit.*, p. 42

60. *Ibidem*, p. 295

61. *Ibidem*, p. 250

62. Maica Alexandra, *art. cit.*, p. 44

63. Maria - regina României, *op. cit.*, p. 190

altele. O doamnă în vârstă, izbucnind în lacrimi și-a pus fruntea pe pieptul meu, copiii mici se agățau de mâinile mele, bătrâni gârboviți și slăbiți își acopereau fețele și plângeau de bucurie. A fost o manifestație extraordinar de impresionantă.”⁶⁴

Regina a câștigat simpatia populației și în urma demersurilor făcute la Paris pentru recunoașterea de către marile puteri a României Mari (1919-1920), încât nota: „Românii mei au o credință aproape mistică în puterile mele”⁶⁵. Ca expresie a popularității de care se bucura, primea de ziua numelui său numeroase telegrame de felicitare din întreaga țară. În anii 1918-1921, i se atribuiă de către oameni de cele mai felurite profesii, calități și merite care i-au creat imaginea unei persoane aleasă de Dumnezeu pentru a reda românilor speranța într-o viață nouă. Cu emoție, regina scria: „Am toate virtuțile, sunt mama poporului, sau sunt o sfântă soră de caritate; sunt mama orfanilor, alinătoarea celor în suferință, îndrumătoarea și susținătoarea celor slabi. Sunt o mare diplomată, sunt o patrioată puternică, de nezdruccinat, toate aceste virtuți îmi sunt atribuite cu un entuziasm puternic.”⁶⁶

Dar cultul pentru Coroană a cunoscut și „umbre”, mai ales în lumea orașelor determinată de diverse evenimente: acțiuni promovate de Partidul Socialist și de grupările comuniste (mișcări sociale, întruniri, manifeste, broșuri) care cereau înlăturarea monarhiei și instaurarea unor forme republicane de guvernământ,⁶⁷ aventurile amoroase ale principelui Carol și intențiile acestuia de a renunța la drepturile de moștenitor al tronului (formulate la 2 septembrie 1918 și 1 august 1919)⁶⁸, patimile extraconjugale ale reginei Maria (pentru Barbu Știrbei, pentru colonelul canadian Joe Boyle). În ciuda măsurilor de precauție luate de autorități, aceste „umbre” răbufneau deseori în afara „perimetrului” regal sub diverse forme, reale sau exagerate: comentarii, articole în presă, anecdote, caricaturi etc.

Spre exemplu, în rândul populației apăreau unele critici la adresa principelui⁶⁹ și circulau anecdote pe seama comportamentului său.⁷⁰ În presa românească („Adevărul”, „Universul”, „Excelsior”, „Izbânda”) și în cea străină, erau prezentate direct sau voalat evenimente legate de comportamentul principelui Carol.⁷¹ Această situație care a adus multă durere în inima familiei regale, s-a clarificat în urma căsătoriei principelui cu principesa Elena a Greciei, la 10 mar-

64. *Ibidem*, p. 193

65. *Ibidem*, p. 70

66. *Ibidem*, p. 258

67. - Ioan Scurtu, *Istoria românilor în timpul celor patru regi (1866-1947)*, vol.II, *Ferdinand I*, Buc., Ed. enc., 2001, p. 83

68. M. Musat, I. Ardeleanu, *România după Marea Unire (1918-1933)*, vol. II, Buc., Ed. st. și enc., 1986, p. 798

69. Arhivele Naționale, filiala Dâmbovița, fond Prefectura jud. Dâmbovița, dos. 29/1920, p. 33

70. Francisco Veiga, *Istoria Gărzii de Fier. 1919-1941*, Buc., Ed. Humanitas, 1995, p. 127

71. Ioan Scurtu, *Criza dinastică din România*, Buc., Ed. enc., 1996, p.19

tie 1921.⁷² Numele Coroanei era deseori invocat (pro și contra) în disputele politice, cu cote „maxime” în campaniile electorale. Unele critici erau adresate Coroanei pe tema „vasalității” față de Brătieni. Este celebră expresia lui Nicolae Iorga: „Am dreptul să ignor Coroana, ajunsă vasală Brătienilor”. Pe un ton critic, dar cu evidentă exagerare, ziarul „Aurora” – organul de presă al Partidului Țărănesc scria la 23 ianuarie 1922, la aflarea veștii că liberalii au fost chemați la guvernare: „Lecția dată de Parlament trecutului guvern al Măriei Sale n-a fost de ajuns. Un alt guvern personal a fost instituit, acela al domnului Ion I.C. Brătianu. Conflictul latent ce există de trei ani între Coroană și poporul român întregit a izbucnit pe față și cu furie”.⁷³

Din 1922, imaginea predominant pozitivă creată până acum în jurul Coroanei a început să se „voaleze”, acest fapt fiind cauzat de diverși factori: renunțarea la prerogativele de principe moștenitor de către Carol (consfințită prin actul din 4 ianuarie 1926), viața aventuroasă a principelui, continuată și după proclamarea sa ca rege (1930), disputele din sânul familiei regale (dintre regele Carol al II-lea și regina Maria, dintre regele Carol al II-lea și fratele său, principele Nicolae), luptele politice, prezența Elenei Lupescu în preajma regelui, etc.

---

72. Raoul Bossy, *op. cit.*, p. 53

73. Apud. Ioan Scurtu, *Ferdinand I*, Buc., Ed. enc., 2001, p. 108

V. ISTORICUL SOCIETĂȚII

SOCIETĂȚI ȘI ASOCIAȚII ȘTIINȚIFICE DE ISTORIE ANTERIOARE ANULUI 1949

N. ADĂNILOAIE*

Nicolae Bălcescu a fost primul istoric român care a arătat necesitatea înființării unei societăți de istorie. În 1845, când a început publicarea "Magazinului istoric pentru Dacia", el preciza: "Păreră noastră și a mai multor români, care se interesează de istoria Patriei, este de a se întocmi o societate istorică, care să aibă fondurile necesare"¹. Din păcate, aceste fonduri lipsind, o serie de încercări ale istoricilor de a întemeia societăți sau asociații profesionale n-au putut fi încununate de succes. O singură societate istorică a dăinuit câțiva ani, întrerupându-și însă și ea, din când în când, activitatea tot din lipsa fondurilor necesare. Dar și această societate, înființată în 1901 – asupra căreia vom reveni – se adresa mai ales specialiștilor și nu profesorilor secundari de istorie. Toate celelalte asociații, pornite din inițiativă particulară dar și din pasiunea unor intelectuali pentru studiile istorice, au rămas în sfera încercărilor, limitându-se la elaborarea și publicarea unor statute.

În cele ce urmează vom căuta să prezentăm, în ordine cronologică, aceste societăți precum și statutele lor.

Prima este Societatea de istorie și arheologie din județul Mehedinți a cărei statute au fost votate la 8 octombrie 1881. În statute se preconizează că această asociație are scopul de "a institui un muzeu arheologic pentru conservarea monumentelor istorice ale județului Mehedinți, a face cercetări istorice, a lucra la răspândirea cunoștințelor istorice pentru populațiunea județului, a publica lucrările relative la istoria și arheologia țării, a întreține relații cu alte societăți din țară și străinătate cu scopuri identice". Societatea va înjgheba o bibliotecă și se va forma o colecție de toate materialele găsite în județ, clasându-le sistematic. Va avea "un număr nelimitat de membri, fără distincțiune de sex, naționalitate și reședință, care vor face cerere pentru a fi admiși în societate". Membri vor fi activi (cei cu reședința în Turnu Severin), corespondenți (cei ce nu sunt din oraș) și onorifici (cei ce vor fi dovedit – ca istorici, publiciști sau artiști – că "au adus servicii" țării)². Statutele mai prevăd că adunarea generală va alege, din trei în trei ani, comitetul de conducere al societății, că veniturile acesteia vor proveni din taxa de înscriere de 10 lei, din cotizația lunară de 1 leu și din donații și publicații, cine nu-și va plăti cotizația timp de patru luni se va considera retras din societate,

* Profesor univ. dr. pensionar.

1. Apud "Revista pentru istorie, arheologie și filologie", vol. X, București, 1909, p. 156.

2. Statutele Societății de istorie și arheologie din județul Mehedinți, 1881, p. 3-6.

iar cei ce vor face donații vor fi trecuți "în cartea de aur". În final, se menționează că, în caz de dizolvare, muzeul va rămâne proprietatea comunei iar fondul va trece la Academia Română pentru premiere. Comisiunea care a elaborat statutele a fost prezidată de N. Băicoianu având ca membri pe Em. M. Porumbaru, I. Capeleanu ș.a.³. Intențiile serioase ale comisiunii de redactare a statutelor, inclusiv promisiunea de a înscrie "în cartea de onoare a societății" pe cei ce vor face donații, n-au avut darul de a atrage membri și nici de a face ca această încercare să se transforme într-o reușită viabilă.

O altă încercare are loc treisprezece ani mai târziu, când, în decembrie 1894, se votează statutele Societății istorice din București. În statute se arată că această societate are drept scop "înaintarea studiilor istorice în țară și mai ales a studiului istoriei Patriei". Pentru atingerea acestui scop se vor ține conferințe, se vor cerceta monumentele istorice, se vor "studia documentele de prin arhivele statului și ale persoanelor particulare", se vor "culege și publica producțiuni populare; se va înființa o bibliotecă"; se va ține "în fiecare an câte un congres" în localitățile cu monumente istorice și "se va publica un buletin". Membri societății sunt: fondatori, onorifici, activi și corespondenți. Membri corespondenți sunt "toate persoanele din țară sau străinătate, pe care societatea le va considera ca folositoare pentru atingerea scopului său"; iar "ca membru onorific" poate fi proclamată "orice persoană care dă sprijin societății". În art. 13 se precizează că "membri onorifici și corespondenți nu sunt supuși la nici o taxă"⁴. Urmează o serie de articole privind drepturile și datoriile membrilor, printre care se stipulează că cei care nu vor plăti cotizația lunară de 1 leu, timp de 3 luni, sau vor lipsi la 3 ședințe ordinare ale societății, încetează de a mai fi membri. Se prevede ca ședințele ordinare ale societății să se țină "odată pe săptămână", iar aniversarea societății să aibă loc "în ziua de 6 decembrie" când se va alege un comitet nou, după ce o comisie va verifica gestiunea vechiului comitet. Nu se fac nici un fel de precizări privind periodicitatea ședințelor comitetului, stipulându-se doar – în art. 19 – că acesta "își va ține ședințele sale oricând va crede de cuviință"⁵. Se dă și un regulament de aplicare a statutelor, un regulament al bibliotecii și cabinetului de lectură. Referitor la durata societății, în statute se menționează că atunci când "numărul membrilor înscriși, afară de cei din comitet, se va reduce la mai puțin de zece persoane, societatea se va considera dizolvată"; iar în caz de dizolvare "cărțile aflătoare în bibliotecă și capitalul societății se va dăruia Societății pentru învățatura poporului român"⁶. Afară de elaborarea acestor statute, nu se cunoaște vreo activitate a Societății istorice din București și nici de editare a vreunui buletin nu se știe.

3. *Ibidem*, p. 7-12.

4. *Statutele Societății istorice din București*, București, 1895, p. 3-7.

5. *Ibidem*, p. 8-15.

6. *Ibidem*, p. 16-19.

După cum am menționat, singura asociație care a avut o activitate meritorie, dar care se adresa în mică măsură profesorilor secundari de istorie, a fost Societatea istorică română, înființată la 5 mai 1901, când s-au aprobat și statutele, care vor fi modificate parțial în decembrie 1908. Scopul Societății – se arată în statute – "este studiul istoriei și al științelor auxiliare cu privire la poporul român, răspândirea cea mai întinsă a cunoștințelor istorice și deșteptarea simțului și interesului istoric în toate clasele societății". Pentru a ajunge la acest scop Societatea va tinde la concentrarea celor care se ocupă cu studiile istorice și arată interes pentru aceste studii. În acest sens va publica lucrări istorice instructive, o bibliografie și "un dicționar istoric al românilor, precum și cronici, memorii, documente, inscripțiuni" și alte materiale în "revista sa periodică și în volume deosebite"; va face cercetări în arhivele și bibliotecile din țară și străinătate; va "studia monumentele istorice și artistice ale țării, ruinele vechi precum și locurile de bătălie mai însemnate din trecutul poporului român"; va institui "premiu pentru anumite opere și cestiuni istorice"⁷.

Membrii Societății istorice române sunt: fondatori, activi, onorifici și corespondenți. Vor putea fi aleși ca membri fondatori "aceia cari vor depune odată pentru totdeauna, o sumă de cel puțin 300 lei". (Această sumă echivala atunci cu salariul unui învățător pe trei luni!). Membri activi se obligau să achite o cotizație anuală de 20 lei. Membri corespondenți – români sau străini – erau scutiți de cotizație anuală. O dispoziție specială prevedea că "membri onorari se vor alege numai persoanele acelea cari vor face Societății istorice române însemnate donațiuni în imobile, în bani, în cărți manuscrise etc". Statutele prevedeau că, în fiecare an, Societatea va ține o adunare generală compusă din toți membri, ea putând însă lucra "cu oricâți membri vor fi prezenți", dar numai membri fondatori și activi "au singuri dreptul de a vota". Adunarea generală alege comitetul de conducere și-i verifică gestiunea. Totodată, la propunerea comitetului, alege membrii onorifici ai Societății. Comitetul este ales pentru trei ani dar e obligat să prezinte "la deschiderea sesiunii generale un raport despre toate lucrările făcute în cursul anului și o dare de seamă amănunțită despre situațiunea fondurilor". În statut se prevedea, totodată, că mai ales în lunile de vară, se vor face excursii la "locurile mai importante istorice" pentru "studierea monumentelor, a bibliotecilor și arhivelor". De asemenea, se prevedea că în ședințele lunare ale comitetului se vor face comunicări și se vor citi opere istorice. La aceste ședințe publice "vor fi invitați membri Societăți aflători în Capitală"⁸.

Ca organ de publicitate al Societății – se preciza în art. 12 – va servi "Revista pentru istorie, arheologie și filologie", care va fi trimisă membrilor activi "în contul cotizației la 20 lei anual". În dispozițiunile generale și finale se prevedea că "Societatea istorică română se considera a fi constituită și va începe să funcționeze îndată ce 20 membri vor fi aderat la aceste statute"; iar în caz de dizol-

7. "Revista pentru istorie, arheologie și filologie", vol. X, p. 168.

8. *Ibidem*, p. 169 și 171.

vare, "toată averea sa cărți, colecțiuni etc., după lichidarea pasivului, se vor oferi societății Atheneului Român din București și vor servi pentru scopuri științifice interesând neamul românesc"⁹.

Societatea istorică română a putut lua ființă datorită faptului că grupul de inițiativă a făcut donații importante pentru a asigura și finanțarea revistei. De altfel, acest grup era alcătuit din "cunoscători și iubitori ai trecutului nostru" în frunte cu V. A. Urechea, George I. Lahovari, B. P. Hașdeu, Grigore Tocilescu, N. Ionescu, Em. Krețulescu, N. Densușianu, Ionescu Gion ș.a. Lor li s-a asociat la început 34 de persoane iar în câțiva ani această Societate număra peste 300 de membri: profesori universitari, profesori secundari, institutori, învățători, preoți, medici, ingineri, ofițeri etc. Președinte al comitetului, implicit al biroului executiv al Societății, a fost ales George I. Lahovari care era secretar al Societății Geografice și președinte al Curții de conturi, iar secretar general Grigore Tocilescu, directorul "Revistei pentru istorie, arheologie și filologie" și vicepreședinte al Societății geografice¹⁰.

Societatea istorică română a funcționat, în prima ei fază, trei ani, timp în care s-au ținut 24 de conferințe științifice de către: Gr. Tocilescu (*Primii domni ai Țării Românești*), Al. C. Sturdza (*România contemporană și starea ei economică*), Marin Dumitrescu (*Influența Rusiei în mișcarea lui Tudor*), N. Petrașcu, Ilie Bărbulescu, N. Densușianu, Ionescu Gion ș.a. precum și unele conferințe de popularizare a istoriei. S-au publicat o serie de lucrări și articole în revistă, inclusiv material filologic și literar; s-au făcut călătorii de studiu în țară și în Transilvania. Una din aceste călătorii a fost la Deva spre a admira – scrie reporterul – "interesantele urme ale civilizației strămoșilor noștri, găsind pretutindeni ospitalitate frățescă de toată lauda". Șt. Greceanu a scris atunci articolul *O călătorie în Ardeal*. S-a făcut apoi o excursie la Finta, județul Dâmbovița, locul bătăliei dintre Matei Basarab și Vasile Lupu¹¹. Ședințele Societății, inclusiv cele de comitet ori birou, s-au ținut în localul Curții de Conturi, iluminatul și încălzitul fiind puse la dispoziție de președintele George I. Lahovari.

În ședința din 5 iunie 1904 G. Lahovari a amintit participanților că la 2 iulie întreaga națiune "va comemora 400 de ani de la moartea lui Ștefan cel Mare" iar Gr. Tocilescu a propus să se facă o coroană de bronz pe care o va depune personal pe mormântul marelui voievod de la Putna, unde va ține și o cuvântare. Această coroană de bronz a fost turnată în atelierul Școlii superioare de arte și meserii¹².

Societatea nu a avut nici o subvenție de la stat; ea s-a întreținut din cotizațiile și donațiile membrilor. Terminând fondurile, la 29 iunie 1904, Societatea și-a

9. *Ibidem*, p. 170 și 172.

10. *Ibidem*, p. 151.

11. *Ibidem*, p. 152-153 și 156.

12. *Ibidem*, p. 148.

încetat activitatea. Tot atunci a încetat și apariția organului său "Revista pentru istorie, arheologie și filologie".

După patru ani și jumătate, Societatea și-a reluat activitatea, biroul, printr-o circulară, a făcut apel la foștii membri să o sprijine financiar, invocând și cuvintele lui N. Bălcescu din 1845 anume că fără "fonduri trebuincioase" o societate istorică nu poate dăinui. La adunarea generală din 15 decembrie 1908 s-a ales un nou comitet în frunte cu Em. Krețulescu (fostul vicepreședinte), G. I. Lahovari bolnav fiind, a fost trecut președinte de onoare. Profesorul I. Tanoviceanu și generalul Brătianu au fost aleși vicepreședinți, Gr. Tocilescu secretar general iar C. Protopopescu-Argeș secretar și casier. În comitet au mai fost aleși: I. C. Filitti, C. Giurescu, Leonida Colescu, C. Sarățeanu, N. Pătrașcu, Sava Somănescu, C. Bălăceanu ș.a. Președintele a făcut o însemnată donație și, totodată, s-a angajat să pună la dispoziția Societății, gratuit, pentru ședințe și secretariat, saloanele Eforiei Krețulescu din Calea Victoriei 57. În ședința din 5 ianuarie 1909, comitetul a hotărât ca Societatea să sărbătorească, printr-o conferință la Ateneu, semi-centenarul unirii țărilor române, invitând pe toți membri din Capitală să participe la această conferință¹³.

La 25 februarie 1910, președintele Societății istorice române a trimis o adresă ministrului Spiru Haret comunicându-i că această Societate posedă "colecțiunea completă" a "Revistei pentru istorie, arheologie și filologie", organul său, și, neavând fonduri, propune pentru Casa Școalelor câteva serii din revistă, "contra cost", pentru ca, din acești bani, să poată tipări numerele viitoare. Haret pune pe adresă rezoluția: "Se va avea în vedere pentru viitor"¹⁴. De altfel și cât a trăit Gr. Tocilescu (mort la 17 septembrie 1909) această revistă s-a difuzat cu mare greutate, de aceea era trimisă membrilor Societății în contul cotizației anuale de 20 lei.

În anii următori, până la primul război mondial, s-au ținut o serie de comunicări științifice în cadrul Societății istorice române, precum și conferințe de popularizare despre: *Miron Costin*, *Tudor Vladimirescu*, *N. Bălcescu*, *Cuza Vodă*, *B. P. Hașdeu* ș.a. Ar fi de semnalat și faptul că, într-o ședință a Societății din 1914, au fost primiți, "ca membrii de drept" preoții și învățătorii din localitățile istorice. În revista Societății s-au publicat și în acești ani numeroase studii și articole semnate de: Em. Krețulescu, C. Giurescu, general P. V. Năsturel, Orest Tafrali, I. Tanoviceanu, I. C. Filitti, N. Bănescu, Al. Dumitrescu, Ilie Minea, Al. A. Vasilescu, I. Ursu, N. I. Apostolescu, I. Slavici, N. D. Popescu ș.a.¹⁵.

Tot din lipsa fondurilor, în 1915, activitatea Societății istorice române și a "Revistei pentru istorie, arheologie și filologie" s-a întrerupt din nou. Vitregiile războiului și ocuparea Capitalei de armatele inamice au constituit, de asemenea, obstacole în calea unei eventuale reluări a activității acestei Societăți. Încercările

13. *Ibidem*, p. 157-159.

14. Arhivele Naționale București, fond Casa Școalelor, dosar 3/1910, f. 41.

15. Vezi "Revista pentru istorie, arheologie și filologie" volumele XI-XV, din anii 1910-1914.

lui Em. Krețulescu, din 1922, de a revigora Societatea istorică română și apelul lui călduros făcut *Către cititori*, n-au fost încununate de succes¹⁶.

În iunie 1930, cu ocazia congresului profesorilor de istorie ce a avut loc la Iași, se pare că s-au făcut încercări de a se organiza și o societate de istorie care să se preocupe și de probleme de învățământ. Ziarul "Mișcarea" de la Iași se ocupă, pe larg, de acest congres¹⁷. La 4 iunie 1930, sub titlul *Congresul istoricilor la Iași* ziarul scrie: "Comitetul permanent al Congresului profesorilor de istorie aduce la cunoștință colegilor universitari, secundari și de la școli speciale că Direcțiunea generală C.F.R. a acordat participanților la congresul din Iași (7-9 iunie a.c.) reducere de 50 la sută dus și întors; ...toți cei înscriși la Congres vor primi până la 5 iunie certificatele de călătorie în baza cărora vor putea beneficia de această reducere". Cei ce nu s-au înscris, și doresc să participe, să comunice telegrafic lui C. Moisil, la Arhivele Statului, spre a primi și ei certificatele de reducere. Comitetul de la Iași, prezidat de profesorul Gh. Brătianu, anunțând că congresul se va ține în sala Teatrului Național, că ședința inaugurală va fi prezidată de N. Iorga, menționează că s-au luat măsuri pentru găzduirea congresiștilor. La 7 iunie ziarul anunță unele schimbări, aume că ședința festivă a profesorilor de istorie "din întreaga țară" va avea loc în aula Universității, cuvântul inaugural va fi rostit de Gh. Brătianu. La congres vor putea participa profesorii de istorie și "toate persoanele care se interesează de manifestările culturale". În legătură cu programul, se anunță că se vor discuta și "probleme de învățământ"; se vor vizita și monumente de istorie ale Iașului, iar a treia zi se va organiza și o excursie la Hârlău-Cotnari.

La 8 iunie 1930, sub titlul *Congresul istoricilor într-un oraș istoric*, ziarul "Mișcarea" scrie: "Astăzi s-a deschis congresul general al profesorilor de istorie". Dată fiind importanța Iașilor, profesorii de istorie au hotărât să-și țină aici "congresul anual". Ziarul le urează: "bun venit congresiștilor". Se arată apoi ce monumente vor vedea participanții și ce muzee; se menționează, totodată, că "Iașul a dat țării pe A. D. Xenopol". Pe pagina a doua se menționează că, la congres, participă și membri ai societăților studenților în istorie, că au venit și profesorii I. Lupaș și Aurel Sacerdoțeanu și că delegații au fost primiți la gară de Gh. Brătianu și Emil Diaconescu. În continuare, se precizează că deschiderea congresului a avut loc în aula Universității, Biroul de conducere fiind format din profesorii I. Lupaș președinte, C. Moisil și G. Ghibănescu vicepreședinți. La ședința de deschidere participă și Orest Tâfrali, A. Oțetea, I. Găvănescu, Const. C. Giurescu ș.a. Sever Zotta, directorul Arhivelor Statului din Iași a dat citire unei scrisori a lui Gh. Brătianu prin care salută pe congresiști, regretând că a fost nevoit să plece din localitate. O telegramă de salut a venit și din partea lui N. Iorga. În cadrul discuțiilor, Const. C. Giurescu a ridicat problema "învățământului de istorie" insis-

16. *Ibidem*, vol. XVI, București, 1922, p. III-V.

17. Consultarea ziarului liberal "Mișcarea" mi-a fost sugerată de prof. univ. I. Scurtu, căruia îi mulțumim.

tând ca profesorii secundari să fie atrași și spre munca de cercetare științifică, dând exemplu pe institutorul Al. Ștefulescu din Gorj care a publicat o serie de documente și lucrări importante de istorie locală.

La 10 iunie ziarul arată că, după amiază, discuțiile au continuat "în localul cercului didactic". Aici prof. Const. C. Giurescu, luând din nou cuvântul, a vorbit despre metodele de predare a istoriei în învățământul secundar. El a cerut ca prin manuale și cursuri tipărite să se facă propagandă studiilor istorice. Într-o comunicare, Sever Zotta a susținut că nu golia ar fi trădat pe Ion Vodă, ci un oarecare Stavilă. Masa de seară în prima zi s-a luat la Școala normală "Vasile Lupu", iar a doua zi masa a fost oferită de Primărie, la Liceul Internat. În sala de mese s-a toastat pentru C. Moisil, Ilie Minea, Const. C. Giurescu și G. Ghibănescu. Emil Diaconescu a toastat pentru Gh. Brătianu care a organizat congresul dar, din motive independente de voința lui, a trebuit să plece urgent la București. Aceste motive au fost precizate chiar de Gh. Brătianu în ziarul "Mișcarea" din 20 iunie 1930. El declară următoarele: "În dimineața de 7 iunie mă pregăteam să deschid la Iași congresul profesorilor de istorie. Ca un trăsnet, la ora 5 dimineața, mi-a venit știrea să vin de urgență la București, chemat fiind de A.S.R. principele regent Nicolae, dorința principelui Carol, abia sosit în țară, fiind să mă vadă". Oricum, din cauza plecării precipitate a organizatorului – Gh. Brătianu – congresul nu a avut nici amploarea, nici influența scontată și nici nu s-a concretizat prin întemeierea unei societăți a profesorilor secundari de istorie cum spera Const. C. Giurescu.

O altă încercare de a întemeia o societate a profesorilor de istorie s-a făcut în 1934. În februarie acel an s-a elaborat și votat la Arhivele Statului, statutul Asociației generale a profesorilor secundari de istorie din România. Încă din primul articol al statutului, se arată că se înființează o Asociație generală a profesorilor secundari titulari de istorie de la toate școlile secundare din întreaga țară. Această asociație are scopul "de a urmări și dezbate problemele pedagogice și de învățământ, în legătură cu specialitatea istoriei, contribuind la o mai bună îndrumare a învățământului istoriei și a școlii românești". De asemenea, Asociația are scopul de a stimula sentimentele de solidaritate culturală între membri; de a îngriji de interesele culturale și profesionale ale membrilor, și de a propăși cultura națională și a întări sentimentul de unitate națională; de a stimula "cercetările istorice regionale prin profesori locali"; de a organiza congrese anuale în diferite orașe ale țării, "de preferință orașe istorice"; de a îngriji de publicarea "unei biblioteci istorice la îndemâna membrilor și pentru trezirea unui spirit istoric în marele public"; de a publica "pe cât va fi posibil, un buletin al Asociației cuprinzând studii istorice, probleme de învățământ istoric, informații și referate ce se vor ține la congrese; de a stabili legături cu colegi de specialitate din țări vecine mai întâi și apoi din celelalte țări"; de a organiza excursii în țară și în "localități și regiuni istorice din alte țări"; de a răspândi cultul marilor personalități

istorice românești "prin comemorări, prin vizite în localitățile lor natale și la mormintele lor"¹⁸.

Membri Asociației pot fi: fondatori (cei care vor semna statutul), activi ("toți titularii și pensionarii care vor cere înscrierea și vor plăti cotizația"), corespondenți ("profesori de istorie din alte țări care vor sprijini Asociația"). Pot fi și membri de *onoare*, "adică profesori universitari de istorie" și de alte persoane care vor sprijini Asociația "prin donații, precum și cei ce s-au distins prin cercetare, îndeosebi a istoriei naționale"¹⁹.

Statutul Asociației prevede că se va alege un comitet de conducere pe o perioadă de trei ani. Acest comitet va organiza ședințe de comunicări istorice și pedagogice și se va îngriji de apariția regulată a publicațiilor și în special a buletinului. De asemenea, comitetul Asociației se va îngriji și de excursii în țară și străinătate, cu reduceri și gratuități pe C.F.R. Veniturile Asociației vor proveni din cotizații anuale, donații și subvenții²⁰. Asociația aceasta – după cum constatăm – a fost singura care intenționa să se preocupe și de problemele pedagogice care interesau profesorii secundari de istorie. Statutul ei conținea destule idei interesante și benefice profesorilor de istorie.

Din păcate, nici această asociație, neprimind subvenții de la stat – cum sperau inițiatorii ei – nu a putut dăinui și a rămas "tot în sfera încercărilor", cum afirma prof. V. Maciu, în februarie 1968, la Conferința națională a Societății de științe istorice din România. Și totuși, o firavă activitate a asociației în domeniul excursiilor științifice, îndată după înființare, e semnalată în documentele vremii. Astfel, se știe că, în primăvara anului 1934, când Societatea istorico-arheologică "Bucureștii Vechi" – care a dăinuit între anii 1929-1935 fiind subvenționată de Primărie pentru săpăturile arheologice din Capitală – a organizat unele excursii, acestea s-au făcut "împreună cu membri Asociației generale a profesorilor de istorie". S-au făcut atunci trei excursii și s-au vizitat: mănăstirea Văcărești, săpăturile arheologice de la Snagov și biserica veche din Bălteni jud. Ilfov. Aceste excursii s-au făcut sub conducerea prof. Const. Moisil (secretarul menționatei Societăți) care, împreună cu G. D. Florescu și Dinu V. Rosetti, au dat profesorilor "explicațiile necesare"²¹.

O ultimă încercare s-a făcut în 1937 când s-a constituit, de fapt, Asociația istoricilor români, care și-a elaborat și publicat statutele sale. Scopul acestei asociații era: a) să contribuie la organizarea și progresul științelor istorice din România; b) să reprezinte pe istoricii români în manifestările științifice internaționale și în primul rând în Comitetul internațional de studii istorice. Dar, această asociație se compunea din membrii Academiei, din profesori și conferențieri universitari, doc-

18. *Asociația generală a profesorilor secundari de istorie din România. Statut*, București, 1934, p. 3-5.

19. *Ibidem*, p. 6-9.

20. *Ibidem*, p. 10-15.

21. *Vezi Buletinul Societății istorico-arheologice "Bucureștii Vechi"*, anii 1930-1934, București, 1935, p. 178.

tori în istorie și, numai cu aprobarea comitetului de conducere se puteau primi "și profesori secundari de istorie", licențiați²². Am menționat această asociație deși, conform statutelor, nu s-a preocupat și de învățământul istoriei și nici nu se cunoaște dacă a avut vreo activitate concretă.

Oricum, până în anul 1949 încercările profesorilor de a întemeia asociații sau societăți științifice de istorie, cu rare și temporare excepții, n-au putut fi încununete de succes deoarece le-au lipsit fondurile necesare și nici n-au fost stimulate financiar de Ministerul Învățământului.

În primăvara anului 1949 un grup de istorici și filologi – având și o oarecare trecere la forurile guvernamentale – a luat inițiativa înființării unei societăți profesionale, care să se ocupe de probleme didactice și științifice și, totodată, să fie sprijinită financiar de Ministerul Învățământului. Grupul de inițiativă – în frunte cu P. Constantinescu-Iași, Iorgu Iordan, Al. Graur, David Prodan, Andrei Oțetea, V. Maciu, I. Coteanu, Virgil Arbore ș.a. – a convocat, în ziua de 9 iunie 1949, la Institutul de istorie (azi Institutul "N. Iorga") o adunare la care au luat parte peste 100 de profesori de istorie și limba română din învățământul superior, mediu și elementar. Adunarea a dezbătut oportunitatea și necesitatea constituirii unei asociații științifice, precum și statutul provizoriu elaborat de grupul de inițiativă. În urma discuțiilor, adunarea a aprobat înființarea Societății de științe istorice și filologice – cu două secții distincte – precum și Consiliul de conducere al acestei asociații²³.

În februarie 1968 a avut loc disjungerea Societății de științe istorice și filologice. Cele două secții s-au transformat, devenind societăți separate. Astfel s-a creat Societatea de științe istorice din România și respectiv Societatea de științe filologice. Din 1950 până în 1972 Societatea de științe istorice – ca și alte societăți de cadre didactice – primind subvenții de la Ministerul Învățământului, a putut beneficia și de personal salariat tehnic-administrativ la centru și la filiale²⁴.

Odată cu încetarea subvențiilor, Societatea funcționând numai pe bază obștească, s-a înregistrat o diminuare a activității ei, mai ales la filiale. Cu toate acestea, în pofida obstacolelor ridicate de politicurile vremii, Societatea și-a continuat activitatea, prin strădaniile perseverente ale membrilor ei, pasionați de istorie, deși rândurile celor entuziaști s-au mai rărit.

22. *Asociația istoricilor români. Statute*, București, 1937, p. 3-5.

23. Vezi N. Adăniloae, *50 de ani de activitate a Societății de științe istorice din România. Scurt istoric*, în "Studii și articole de istorie" LXV, București, 2000, p. 5-6.

24. *Ibidem*, p. 10-11.

SIGURANȚA URMĂREA SOCIETATEA ISTORICĂ ROMÂNĂ

CONF. UNIV. DR. DORU BRATU*

Imitând modele vestice și estice, Siguranța Generală, care avea și atribuții de poliție politică, încerca să instaureze o supraveghere cvasi-totală asupra unor importante sectoare ale vieții sociale românești. Importante organizații și instituții culturale constituiau obiect al supravegherii informative. Printre acestea, așa cum o dovedesc documentele, se afla și Societatea Istorică Română¹.

La 16 decembrie 1908, Agentul nr. 119 din Brigada a II-a, Divizia I, a elaborat o *notă* asupra unei ședințe a Societății "în care s-a expus darea de seamă a acesteia"².

Din cuprinsul notei aflăm că ședința a avut loc pe data de 15 decembrie în localul Crețulescu de pe Calea Victoriei nr. 57. Au fost prezenți 14 membri. Adunarea a fost condusă de Em. Crețulescu care i-a dat cuvântul secretarului general al Societății, Gr. Tocilescu.

În cuvântul acestuia este precizat anul înființării Societății – 1901. El preciza faptul că activitatea Societății Istorice Române a scăzut de la an la an "din cauza membrilor care prea puțin s-a interesat (sic!) de mersul societății". Apoi a luat cuvântul secretarul societății, O. Protopopescu-Argeș, care a prezentat o dare de seamă asupra perioadei 1901-1904, din care reieșea că nu a existat excedent financiar pentru a putea fi mărite fondurile³.

Următorul punct pe ordinea de zi l-a reprezentat alegerea "noului birou al societății": președinte a fost ales Em. Crețulescu, vice-președinte I. Tanoviceanu, secretar general Gr. Tocilescu iar casier și secretar O. Protopopescu-Argeș. S-a anunțat apoi că Em. Crețulescu a donat Societății 400 de lei, iar Jean Filiti 50 de lei. În final au fost admiși membri noi care aderaseră prin scrisori sau verbal. În finalul notei agentul 119 precizează că "la orele 7 ședința se ridică"⁴.

În afara faptului că acest document ne redă un crâmpeli de viață cotidiană, se ridică întrebarea în ce măsură era justificată activitatea de supraveghere exercitată de Siguranță prin unul din angajații săi care, așa cum o dovedește tex-

---

* Facultatea de Istorie, Universitatea "Spiru Haret".

1. A.N.I.C., Fond Direcția Poliției și Siguranței Generale, Dosar 152/1908, p. 1-2.

2. *Ibidem*, în legătură cu structura organizatorică a Siguranței vezi Doru Bratu, *Din istoria serviciilor secrete: contraspionajul românesc în perioada 1905-1914*, în vol. "Omagiu istoricului Florin Constantin", coord. Horia Dumitrescu, Editura PALLAS, Focșani, 2003, p. 203-216 (Brigada a II-a se ocupa de supravegherea instituțiilor culturale iar a III-a de studenți).

3. A.N.I.C., Fond Direcția Poliției și Siguranței Generale, Dosar 152/1908, p. 1-2.

4. *Ibidem*.

tu olograf al notei, nu stăpâna prea bine nici măcar ortografia și gramatica limbii române. Este, după părerea noastră, un exemplu tipic de poliție politică.

Academia Română, cea mai importantă instituție culturală a țării, era supusă aceluiași tratament.

Un alt dosar întocmit de Siguranță cuprindea *note informative* referitoare la ședințele înaltului for cultural. Una din acestea, întocmită de agentul 20, Brigada a II-a, Divizia a II-a, relatează desfășurarea ședinței Academiei din 15 aprilie 1908, sub conducerea vicepreședintelui Iacob Negruzzi⁵. Acesta a prezentat un raport asupra lucrărilor care participaseră la concursul anual și a făcut precizări în legătură cu cele premiate.

Premiul național, în valoare de 4000 de lei, i-a fost acordat lui Radu Roseti pentru lucrarea *Pământul și sătenii*, la care raportor a fost Gr. Tocilescu care, relata agentul, subliniind meritele lucrării preciza că aceasta prezenta "cauzele răscoalelor de astă primăvară, cauze care au fost prevestite de autorul Radu Roseti, adăugă că Regulamentul Organic nedreptățește pe țărani"⁶.

Conform notei amintite premiul Academiei s-a împărțit între trei autori, care au primit fiecare câte 1500 de lei: Ruscescu, *Cestiunea împăduririlor artificiale în România*, Dr. Dona, *Techir-Ghiol*, Dr. Botez, *Cancer mamal* (sic!). Au mai fost prezentate șapte manuscrise ale unor monografii de comune care au fost premiate cu câte 200 de lei⁷.

În finalul ședinței publice Iacob Negruzzi a citit raportul Comisiei Generale arătând și faptul că "M. S. Regele Carol I, Președintele onorific al Academiei, este mulțumit de activitatea acesteia și că o va încuraja și mai mult"⁸. A urmat o ședință secretă (pe care agentul o numea "intimă") în cadrul căreia conform informațiilor obținute s-au discutat probleme referitoare la ocuparea unor locuri vacante la secțiunea istorie-filosofie precum și alte probleme organizatorice.

O altă notă informativă produsă de data aceasta de agentul 20 din Brigada 2, Divizia III, se referă la ședința din data de 9 mai 1908, care a avut loc la Academia "în vederea comemorării serbarei naționale a încoronării Regelui Carol I". Se menționează că ședința a fost condusă de Anghel Saligny care a dat cuvântul secretarului general al Academiei Dimitrie Sturza ce a prezentat o comunicare cu titlul *42 de ani de domnie a Regelui Carol I*. Agentul reține, în legătură cu conținutul acesteia, că se făcea o comparație între starea în care se afla Țara Românească acum o sută de ani și cea din momentul respectiv⁹.

Tot cu acel prilej Dimitrie Sturza a donat Academiei din partea guvernului un manuscris din epoca lui Matei Basarab cumpărat de la Viena, câteva mii de mo-

5. A.N.I.C., Fond Direcția Poliției și Siguranței Generale, Dosar 89/1908, p. 1.

6. *Ibidem*.

7. *Ibidem*.

8. *Ibidem*, p. 2.

9. *Ibidem*, p. 3.

nede din timpul lui Mircea cel Mare (sic!) și "Planul Gurei Dunări executat de Comisiunea Europeană"¹⁰.

Același agent prezintă o notă despre ședința Academiei din 16 mai 1908 din care aflăm că A. D. Xenopol a prezentat o comunicare intitulată *Rasă, mediu și evoluție* prin care "caută a dovedi prin fapte producția geniilor prin influența rasei care nu este admisă de unii fiziologiști"¹¹.

La 25 mai 1910 agentul Becu își informează sec superiorii că: "S-a respins alegerea D-lui. Iorga, remânând ca votul să se repete mâine la ora 3 p.m.". De asemenea se preciza că ședința din 26 mai urma să fie prezidată de către rege, stabilindu-se să fie prezenți cu această ocazie un comisar și alți doi agenți¹².

Continuitatea supravegherii informative a obiectivului este dovedită de faptul că, în aceeași manieră, agentul 141 își informa șefii că la ședința din 8 iunie 1912 a Academiei Române va ține o conferință Nicolae Iorga despre "pătrunderea străinilor în Moldova" și "vor asista și mai mulți studenți naționaliști iar ședința e publică"¹³.

Alte note informative din dosarul întocmit de Siguranță Academiei Române privesc deplasările efectuate de unii membri ai Academiei în grup cu ocazia unor excursii și vizite în țară. Sunt precizate componența grupului, nominal, și se raportează la plecarea grupului și la sosirea acestuia la destinație prin note telegrafice¹⁴.

De asemenea dosarul mai conține informații în legătură cu un scandal generat de susținerea unei comunicări de către generalul Crăiniceanu în legătură cu războaiele balcanice. I. Bianu s-a opus publicării ei în *Analele Academiei* iar D. Onciul și A. D. Xenopol au protestat împotriva acestei propuneri ajungându-se la o dispută foarte aprinsă și nu întocmai academică¹⁵.

---

10. *Ibidem*.

11. *Ibidem*.

12. *Ibidem*.

13. *Ibidem*, p. 7.

14. *Ibidem*, p. 10-14; 20-21.

15. *Ibidem*, p. 22.

VI. BIBLIOGRAFIE

BIBLIOGRAFIE

Într-un an editorial, în general sărac în titluri excepționale, remarcând totuși acele apariții care ni s-au părut interesante.

Istorie universală

Începem cu două colecții „Construcția Europei” de la Polirom — Iași și Microsintezele de istorie de la Corint — București care și-au continuat existența cu o cadență a aparițiilor, absolut exemplară.

Din prima serie semnalăm:

Massimo Livi Bacci, *Populația în istoria Europei* (prima ediție, 1998). Volumul înfățișează o sumă de analize punctuale asupra principalilor factori care au determinat perioadele de expansiune, de stagnare sau de criză. Sunt cercetate de asemenea condiționările spațiale, alimentare, cele operate de microbi și epidemiile de ciumă și holeră. Într-un ultim capitol este analizată marea turnură demografică a secolului al XIX-lea și evoluțiile ce marchează sfârșitul secolului al XX-lea.

Leonardo Benevolo, *Orașul în istoria Europei* (prima ediție, 1993). Opinia autorului este că orașele s-au născut odată cu Europa și într-un fel au determinat apariția acesteia. Demersurile sale se îndreaptă spre prezentarea cadrului fizic al orașului, singurul care are caracter de permanență și permite citirea istoriei în secțiune din antichitate, și până în secolul nostru.

Josep Fontana, *Europa și fața oglinzii* (prima ediție, 1994). Cartea s-a născut din dorința celui ce a scris-o de a dovedi că europenii au privit lumea printr-o oglindă deformată, singura care le-a permis să-și afirme superioritatea asupra sălbaticului, primitivului sau orientalului. Demontarea acestei viziuni ne poate aduce și surpriza de a constata că nu toate schimbările aduc binele și că fiecare nouă etapă a istoriei nu este automat purtătoarea progresului.

Werner Rösener, *Țăranii în istoria Europei* (prima ediție, 1993). Convingerea autorului, ferm exprimată în această carte este că întreaga istorie a Europei stă pe umerii țăranilor; ei au pus temelile civilizației europene, ei au produs hrana satului și orașului și au constituit partea cea mai numeroasă a populației. Realitatea socială a fost marcată secole de-a rândul de formele vieții țărănești, vom urmări deci istoria acestor categorii sociale din zona Evului Mediu până dincolo de porțile societății industriale moderne.

Hagen Schulze, *Stat și națiune în istoria europeană* (prima ediție, 1994). Autorul își propune redefinirea a două concepte „stat” și „națiune” supuse în ultimele două secole unei interminabile evaluări. Desigur la întrebări foarte pertinente de genul „cum s-a format?” sau „de ce se bucură de atâta succes?” istoricul nu poate răspunde decât făcând bilanțul unui mileniu de istorie la capătul căruia se poate observa că statele naționale revin în actualitate și că Europa unită a viitorului nu se poate realiza decât respectând entitățile etnice, lingvistice și regionale.

În seria Microsinteze, editura Corint a publicat:

Bertrand Lançon, *Constantin cel Mare*, evidențiat pentru unificarea Imperiului Roman, fundamentarea pe creștinism a ideologiei oficiale, întemeierea Constantinopolului și o largă politică de reformă.

Roger Dufraisse, *Napoleon*, o sinteză a epocii dominate de marele împărat și **Paul Quichonnet**, *Istoria Italiei*, **Philippe Rondot**, *Istoria Irakului* (prima ediție, 1979; ediția adusă la zi, 1995) afectează cel mai mare spațiu secolului al XX-lea și cu deosebire perioadei Sadam Hussein; **Fr. Charles Mougel**, *Marea Britanie în secolul al XX-lea*, o țară care s-a remarcat prin alianța neclintită cu SUA și prin modul în care a știut să apere democrația; **Jacques Portes**, *Istoria SUA după 1945*, o excelentă sinteză, bine documentată agreabilă și accesibilă; **Michel Vie**, *Japonia contemporană* un fenomen complex dominat de o modernitate multiplă care evoluează însă, pe fondul unei tradiții niciodată abandonate; **Ali Merad**, *Islamul contemporan*, unde găsim capitole despre loialitate, democrație, naționalismul arab și fundamentalismul islamic; **Henri Grimal**, *Commonwealth-ul*, o lucrare care dezvoltă teza că această comunitate nu a păstrat moștenirea politică a vechiului Imperiu colonial, ci doar civilizația acestuia. Limba și cultura engleză au continuat să fie prețuite iar legăturile intelectuale s-au păstrat atât în vechea metropolă, cât și cu statele membre. **J. Claude Redonnet**, *Australia*, o incursiune în istorie, dar și în prezentul unui continent și al unei civilizații; **K. Kyçyku**, *Istoria Macedoniei*, prezintă în mod clar dezvoltarea istorică milenară într-un teritoriu aflat în inima balcanilor; **Sorin Mitu**, *Istoria Asiei moderne, de la marile descoperiri geografice la primul război mondial*: conferențiarul Universității clujene revine cu o carte despre realitățile unei lumi, în general, puțin cunoscută europenilor. Tradiții milenare în care se împletesc religiile strănii sau filosofii devenite moduri de viață în confruntarea cu o modernitate impusă de marile puteri coloniale, care i-au disputat teritoriile și au încercat să și-le încorporeze. Încheiem cu lucrarea lui **Pierre Riche**, *Europa barbară din 476 până în 774*, (apărută la Editura Corint) trei secole de istorie decisivă pentru continentul nostru, timp în care după marile invazii se instalează principalele regate germanice care păstrează multe dintre tradițiile romane. Biserica romană se amestecă în treburile barbarilor, care în secolul al VIII-lea ajunge la o înțelegere cu regii franci care va hotărî destinul Occidentului.

Istoria Românilor

Enciclopedia istoriei politice a României, 1859–2002, elaborată sub redacția lui Stelian Neagoe; Editura Institutului de Științe Politice și Relații Internaționale este structurată numai pe date și fapte, pe evenimente și personalități eminate politice. Sunt cuprinse date despre cucerirea puterii; răscoale, revoluții, lovituri de stat, războaie, construcția statului național unitar, evoluția regimului politic și a formei de stat, dinamica guvernului, radiografia cât mai obiectivă a perioadei 1948–1989.

Sub semnătura **Paulei Scalcău**, Editura Omonia a publicat volumul *Grecii din România și tot aici un colectiv de cercetători și universitari ne înfățișează O cronologie a relațiilor româno-elene, de la geto-dacii din antichitate până în 2003*.

Seria memorialistică s-a completat cu câteva scrieri de valoare. Astfel a văzut pentru prima oară lumina tiparului volumul lui **Constantin Boerescu**, *Memorii de campanie 1877–1878* scrise între 1878–1882 editate la Corint. Autorul a participat ca sublocotenent la operațiunile militare, în special lucrări de geniu în zonele Grivița, Rahova, Vidin, a ajuns general de brigadă în 1906 și a decedat la 61 de ani în 1915.

Editura Albatros a tipărit *Însemnările zilnice*, din 1920 ale **Mariei, regina României**, din care reținem următoarea însemnare „Lipsa mea de teamă și o anume calitate de a nu manifesta niciodată oboseală și nici descurajare i-au făcut pe oamenii de toate felurile, importante sau mărunte, bărbați sau femei, să conteze pe mine într-un moment de criză, și să-mi ceară ajutorul...” Tot *Însemnări zilnice* dar acestea din urmă ale lui Constantin Argetoianu ajunse acum la al VI-lea volum (ianuarie – iunie 1939) a publicat editura Machiavelli.

S. Turcuș și Veronica Turcuș, *Ordinul cisternician în Transilvania medievală*, România Press, înfățișează întemeierea și evoluția ordinului, principalele sale instituții, expansiunea și evident istoria.

Constantin Rezachiveci, *Rolul românilor în apărarea Europei de expansiunea otomană, secolele XIV–XVI*, Albatros, 2001. Investigarea de față prezintă cele mai semnificative aprecieri românești și străine, multe de un real prestigiu, asupra rolului jucat de români în protejarea civilizației europene, în cadrul politico-militar al vremii respective, mărturii care dau o nouă dimensiune istoriei noastre. Principalele capitole ale lucrării tratează, expansiunea otomană spre Dunăre, „Zidul” românesc, românii și societatea europeană în fața primejdiei otomane la sfârșitul secolului al XIV-lea și în secolul al XV-lea, statele „tampon” românești, rolul Țărilor Române în cadrul încercărilor europene de stăvilire a înaintării otomane în secolul al XVI-lea.

George Jewsbury, *Anexarea Basarabiei la Rusia, 1774–1828*, Polirom, 2003. Autorul, specialist în istoria Rusiei, actualmente profesor la Universitatea din Oklahoma, își explică astfel demersul: prezentul studiu debutează în anul 1774, când Rusia începea să-și folosească tot mai mult partizanii din Principatele

Române și se încheie în 1828, când în Basarabia au fost impuse legile și regulamentele rusești și a fost suprimată autonomia locală, de care se bucuraseră până atunci românii. Acești 54 de ani ne oferă deci într-un cadru delimitat, într-o arie geografică restrânsă posibilitatea de a studia procesul continuu de expansiune a Rusiei.

Florin Constantiniu, *Diplomații români și devierea de dreapta*, Tritonic care prezintă și interpretează ședința organizației PMR de la Ministerul de Externe din zilele de 12, 13 și 16 iunie 1952.

Semnalăm de asemenea o ediție anastasică.

Constantin Erbiceanu (1838–1913), *Cronicari greci care au scris despre români în epoca fanariotă (1888)*, Editura Cronica, București.

În primăvara anului trecut, într-o după amiază călduroasă de la sfârșitul lui mai, asistăm în cadrul generos al târgului de carte Bookarest la lansarea unei noi edituri DominoR. Erau atunci „aruncate” pe piață două titluri: unul consacrat primei ediții a concursului Eustory finalizată în decembrie 2000 cu premiera celor mai buni la Palatul Cotroceni și în colecția atât de incitant numită *Innovatio Historiae*, o culegere de studii cu titlul „Exerciții întru cunoaștere” consacrată societății și mentalităților cu noi abordări istoriografice având drept coordonatori pe Mirela Luminița Murgescu și Simion Câlția. Autorii, în bună măsură tineri se apleacă asupra celor 1000 de chipuri ale orașului, propagandei și imaginarului și noilor concepte și metode. Este incontestabil că avem de a face cu o nouă și încurajatoare abordare a istoriei, regândirea temelor tradiționale și extinderea câmpului istoriografic cu ajutorul unor noi teme și direcții de cercetare.

Între timp DominoR și-a continuat activitatea și cu plăcută surpriză am constatat că numărul publicațiilor sale a crescut semnificativ cu câteva reeditări de prestigiu. **Armand Călinescu**, *Noul regim*, (cuvântări) 1938–1939; **Gh. Bezziconi**, *Călători ruși în Modova și Muntenia*; două scrieri ale lui **H. Stahl** *Cu parlamentul în URSS* (evident în timpul primului război mondial și nu în URSS ci în Rusia sovietică) și *Schițe parlamentare*.

R. Rosetti, *Istoria artei militare a românilor până la mijlocul secolului al XVII-lea*, Corint. Este reeditarea unei lucrări clasice, din păcate apărută în 1947 când valoarea ei nu a putut fi corect prețuită. Remarcăm o apreciere a autorului „românii au avut o artă militară proprie și această carte este o expunere despre arta militară și despre evoluția ei expunere întemeiată pe faptele anumitor războaie și pe tot ce avem azi ca documente.”

În fine **Stelian Neagoie**, *Istoricii români de azi*, *Mică enciclopedie*, *Machievelli* cuprinde 33 de portrete de la Eliza Campus (în 1908) la Eugen Denize (1954) înfățișându-le biografia, direcțiile de cercetare științifică, cărțile de autor și în colaborare, culegerile de studii, volumele de documente, bibliografia, apartenență, alte activități profesionale, adresa etc.

Încheiem lista noastră bibliografică, trecând în revistă câteva publicații ale colegilor din Societatea de științe istorice.

Mihai Cotenescu, distins profesor, arhivist și cercetător, a tipărit în 2003 două cărți la editura Agora din Călărași. Lucrarea *Aportul marilor personalități politice la dezvoltarea agriculturii în Bărăgan în perioada interbelică* este la origine o teză de doctorat susținută de autor la începutul anilor 90 călduros recomandată de profesorul Ioan Scurtu drept „o cercetare aproape exhaustivă a surselor” și „o contribuție originală în plan istoriografic”. În volum sunt remarcate raporturile partidelor politice cu agricultura, contribuția personalităților politice la întoarcerea progresului tehnic, la cercetarea zootehnică, la dezvoltarea puericulturii și amenajărilor silvice. Anexa cuprinde un fișier monografic, mai multe hărți în temă și bibliografie. Tot în anul trecut dar de data aceasta într-un colectiv profesorul Mihai Cotenescu a realizat monografia municipiului Călărași, lucrare ambițioasă patronată de primăria localității și prilejuită de aniversarea 170 de ani de viața urbană. De la cadrul natural-geografic la viața social-politică și economică, la evoluția demografică, învățământ, sănătate, viața cultural-artistică, moral-religioasă, sportivă, instituții militare și personalității de prestigiu, totul își găsește locul în paginile cărții. Aș da curs totuși, unei nedumeriri. De-a lungul anilor am cunoscut bine învățământul din Călărași și m-am aflat în câteva rânduri în compania câtorva profesori de excepție. Mă așteptam ca măcar o parte din ei să-și găsească locul în monografie. Surpriză, după 1948 la Călărași se înmulțesc școlile, dar dispar cu totul dascălii.

Pentru că e vorba de o practică generală, mi se pare totuși corect să ne asumăm stabilirea unei ierarhii cu toate riscurile ulterioare (de altfel, încât fie spus, din lista personalităților, doar două se mai află cu viața, iar cea mai tânără a împlinit 63 de ani).

Nicu Pohoăț a publicat la Editura Cavallioti o amplă monografie consacrată raporturilor României cu Tripla Înțelegere în perioada 1907–1914. Avem acum lucrarea care înfățișează detașarea treptată a țării noastre de Puterile centrale, alianță oportună la sfârșitul secolului al XIX-lea în contextul deteriorării relațiilor cu Rusia și apropierea treptată de Antantă gruparea politică, care a garantat României realizarea idealului național. Capitolele cărții urmăresc constituirea Triplei Înțelegeri și implicațiile sale asupra politicii externe a țării noastre, raporturile cu Tripla Înțelegere în perioada 1907–1912, în timpul primului război balcanic și al conferinței de pace care a urmat în fine în vremea celui de al doilea război balcanic și în scurtul răstimp de până la declanșarea prime conflagrații mondiale. O bibliografie aproape exhaustivă în ce privește lucrările generale și speciale însoțește lucrarea.

Primum de la Muzeul Militar Național prima lucrare din colecția „Dorobanțul” care-și propune să înfățișeze istoria militară dintr-un unghi inedit precarum; istoricul unor arme și corpuri de trupă, descrierea uniformelor, echipamentului, armamentului, drapelurilor etc, este, într-un volum de 80 de pagini cu o ilustrație bogată.

Cornel Scafeș, Horia Șerbănescu, Corneliu Andonie și Ioan Scafeș s-au asociat pentru a ne înfățișa *Armata română în vremea lui Alexandru Ioan Cuza*

(1859–1866, la editura Total Publishing. Sunt trecute în revistă: organizarea armatei, echipamentul, armamentul, drapelele, decorațiile și alte însemne, într-o epocă plină de schimbări benefice pentru oștirea română. Sinteza este însoțită de fotografii, scheme și mai multe planșe prima consacrată chiar prințului și statelor sale majore.

Mihail M. Andreescu a publicat un volum dedicat complexului Slobozia domnească dominat de biserica ridicată aici în anii 1664–1665 de Radu Leon în amintirea victoriei reputeate în acești locuri în urmă cu mai bine de 30 de ani de tatăl său Leon Tomșa asupra unor boieri pribegi care-l aduceau domn pe Matei Basarab. Cum prea adesea se întâmplă în istorie, învingătorul a fost mazilit, iar învinsul, e drept după o altă bătălie, de data aceasta câștigată, i-a luat locul. Aceste întâmplări de mult trecute au prilejuit însă ctitorirea acestui monument, printre puținele pe care Bucureștii le mai păstrează însă din timpuri atât de îndepărtate. Colegul nostru, sfătuit de soția sa, prematur dispărută dintre noi s-a aplecat asupra istoricului și colecției de documente din arhiva bisericii pe care le-a cercetat și transcris în ultimii ani. A rezultat această carte care atrage atenția nu doar asupra trecutului unui monument, pe lângă care trecem în fiecare zi la intersecția bulevardelor Dimitrie Cantemir și Mărășești ci și asupra vieții mahalalelor bucureștene în ultimele două secole.

Încheiem cu o lucrare mai specială, acum la a doua ediție, ceea ce probează succesul ei. Doi profesori buzoieni, **Relu Stoica și Doina Ciobanu** au avut ideea de a aduna sub titlul *Din istoria anecdotică a poporului român 144 de glume comentate de la geto-daci la Adrian Năstase*. Mi se pare un demers, a cărui oportunitate este subînțeleasă. Am constatat cu toții, că de multe ori personaje și evenimente istorice sunt mai ușor reținute și înțelese dacă sunt asociate unei glume. Recomandăm deci publicația editurii Carminis tuturor colegilor, fie pentru propria lor lectură, fie pentru detensionarea unor lecții supraîncărcate, de care programele și manualele de istorie nu duc lipsă.

În fine, un titlu de ultimă oră, o culegere de documente reflectând *Istoria Curții de conturi în 1864 până în 2004* realizată de **Bogdan Murgescu, Ion Buciu, Florin Sora**, cu un cuvânt înainte de Dan Drosu Saguna și un studiu introductiv de Bogdan Murgescu.

Lucrarea cuprinde o sumă de izvoare de tip memorativ plus surse referitoare la aspecte concrete din activitatea curții (organizată potrivit legii lui Cuza, promulgată la 24 ianuarie 1864, desființată la 1 decembrie 1948, reorganizată sub forma unei Curți supreme de control, 1973–1989; refăcută prin legea din 9 septembrie 1992, și-a început activitatea la 1 martie 1993) la care se adaugă unele aspecte controversate, care pun în valoare nu doar aspectele pozitive.

În anexe se dă o listă a conducerii Curții de conturi în perioada 1993–2003 și o alta cu (prim) președinții Curții de conturi. Să remarcăm și că este prima publicație a Comisiei pentru Istoria Economică și Socială, înființată în vara 2003.

VII. DIN VIAȚA SOCIETĂȚII

DARE DE SEAMĂ PRIVIND ACTIVITATEA DESFĂȘURATĂ DE CONSILIUL NAȚIONAL ȘI BIROUL EXECUTIV AL SOCIETĂȚII DE ȘTIINȚE ISTORICE DIN ROMÂNIA ÎN PERIOADA 20 noiembrie 1999 – 1 octombrie 2003

În urmă cu patru ani, la 20 noiembrie 1999 s-au desfășurat la Bușteni (județul Prahova) lucrările Conferinței Naționale a Societății de Științe Istorice din România care a ales organele de conducere: Președintele Societății și un Consiliu de Conducere alcătuit din 37 membri. În prima ședință a Consiliului a fost constituit Biroul Executiv format din președinte, prim vicepreședinte, trei vicepreședinți, doi secretari și opt membri. Președinte al Societății de Științe Istorice din România a fost ales profesor univ. dr. IOAN SCURTU, iar profesor univ. dr. NICHITA ADĂNILOAIIE a fost ales președinte de onoare al Societății. Ulterior, la reuniunile anuale ale Consiliului de Conducere, în anii 2001 și 2002, s-au produs schimbări de persoane în Biroul Executiv fără a fi afectată structura organizatorică statutară.

Conform Statutului s-au desfășurat în fiecare an ședințele Consiliului de Conducere, la București. Pe ordinea lor de zi s-au aflat o Informare privind activitatea Biroului Executiv și relațiile Societății de Științe Istorice cu alte organizații, prezentată de președintele Societății și un raport financiar. S-au discutat chestiuni referitoare la situația filialelor, s-a informat despre sumarul revistei "*Studii și articole de istorie*" pe anul în curs și despre programul cursurilor de vară.

În anii 2002, 2003 au fost adoptate Moțiuni cu privire la statutul istoriei ca disciplină de studiu în învățământul preuniversitar, care au fost înaintate Ministerului Educației și au avut rolul lor, mai cu seamă în blocarea planului-cadru de învățământ prezentat în proiect pentru anul școlar 2003-2004.

La buna desfășurare a ședințelor anuale ale Consiliului un rol esențial l-a avut doamna ANGELA BĂLAN, profesor și director la Liceul "Decebal" din București, care a organizat în prelungirea lucrărilor mai multe excursii tematice în județul Ilfov și în împrejurimile Capitalei.

În cei patru ani Biroul Executiv și președintele Societății s-au preocupat de buna organizare și desfășurare a activității acesteia. A fost întocmit un program de activitate și s-a stabilit ordinea de zi pentru fiecare ședință lunară a Biroului Executiv.

De-a lungul timpului s-au analizat și au fost adoptate hotărâri în legătură cu: elaborarea și adoptarea regulamentelor privind premiile Societății de Științe Istorice (stabilite în anii 2001, 2002 și 2003 și atribuite, de regulă, cu prilejul cursurilor

de vară), sumarul revistei "*Studii și articole de istorie*" și aprobarea fiecărui material în parte, tematica și desfășurarea cursurilor de vară, analiza activității unor filiale și organizarea unor schimburi de experiență, demersuri la Ministerul Educației și în mass-media privind ameliorarea rolului istoriei în școală, stabilirea sumarului și pregătirea pentru tipar a revistei "*CLIO XXI*" destinată elevilor, acțiuni privind perfecțiunea profesorilor și pregătirea ședințelor Consiliului de Conducere.

În ce privește premiile acordate de Societatea de Științe Istorice din România menționăm între câștigători pe: NICOLAE MISCHIE, DUMITRU TOMONI, CONSTANTIN VITANOS, ȘTEFAN PĂUN, ANGELA BĂLAN ș.a.

O preocupare importantă a Biroului Executiv a fost asigurarea apariției revistei "*Studii și articole de istorie*". Încă din prima sa ședință, desfășurată la 16 decembrie 1999, s-a trecut la reorganizarea redacției și stabilirea unei structuri de bază a publicației. S-a convenit ca fiecare număr să aibă o temă centrală, păstrându-se neschimbate acele rubrici care au impus revista în conștiința publică, așa cum le-a stabilit în urmă cu mulți ani profesorul AURELIAN IORDĂNESCU.

Astfel în 2000 sumarul a fost axat pe "Istoria secolului XX", pe 2001 s-a intitulat "De la medieval la modern", în 2002 ne-a preocupat lunga perioadă de trecere din preistorie la evul mediu, iar în 2003 a fost rândul evului de mijloc. S-a rotunjit astfel în patru ani un mic volum de sinteză pentru istoria românilor și istoria universală, în care au fost abordate subiecte de certă actualitate în investigația științifică de larg interes pentru slujitorii catedrei precum: colonizarea greacă pe coasta occidentală a Mării Negre, etnic în mediul rural provincial roman, creștinismul din regiunea dunăreană în mileniul I, Mihai Viteazul – medieval sau modern, Reformă și națiuni în principatul Transilvaniei, fenomenul urban în Țara Românească și Moldova, premodernitatea sau redescoperirea și reinventarea Europei, Doctrina conservatoare și liberalismul politic în România până la 1918, considerații privind democrația în perioada interbelică. S-au întâlnit în paginile revistei istorici de anvergură din toate generațiile, de la regretata profesoară LIGIA BĂRZU la ALEXANDRU AVRAM și ALEXANDRU BARNEA, la ALEXANDRU MADGEARU și NELU ZUGRAVU, la IOAN-AUREL POP și BOGDAN MURGESCU, la LUCIA POPA, IOAN BULEI și APOSTOL STAN, încheind firesc lista noastră cu IOAN SCURTU. La celelalte rubrici: metodologie și didactică, istoria învățământului și miscelaneea au colaborat distinși profesori din pre-universitar, în egală măsură din București și din provincie. Remarcăm întâi pe cei a căror iscălitură am întâlnit-o mai des în ultimii ani: VIOLETA STANCIU, profesor la Liceul "Lucian Blaga" din București, VALENTIN BĂLUȚOIU, profesor la Colegiul Național "Carol I" din Craiova, MARIAN CURCULESCU, profesor la Colegiul Național "Constantin Cantacuzino" din Târgoviște, CONSTANTIN STAN, profesor la Liceul de Artă din Buzău, DUMITRU TOMONI, profesor la Liceul "Aurel Vlaicu" din Făget, DAN PRODAN, profesor la Școala nr. 2 din Botoșani, MIHAI STAMATESCU, profesor la Colegiul "Traian Lalescu" din

Orșova, CONSTANTIN VITANOS, profesor la Colegiul Național Pedagogic "Constantin Brătescu" din Constanța, precum și STOICA LASCU, TRAIAN VALENTIN PONCEA, ALEXANDRU MAREȘ, GHEORGHE PÂRNUȚĂ, PAUL GRIGORIU, DIANA BARBU, AURELIAN TUDORICĂ și mulți alții.

La apariția revistei "*Studii și articole de istorie*" o contribuție importantă a adus domnul CONSTANTIN OLTEANU care a asigurat, prin BCR, sponsorizarea tipăririi ei în anii 2001 și 2003.

Apreciind că revista și-a atins scopul, fiind utilă atât prin demersul ei științific cât și prin posibilitatea acordată tuturor acelor membri ai Societății, care și-au dorit acest lucru, să se afirme, este momentul să evidențiem eforturile desfășurate în unele filiale care au editat în anii din urmă reviste proprii. Dintre conducătorii de filiale care au avut asemenea realizări menționăm pe: NICOLAE MISCHIE și GHEORGHE NICHIFOR în jud. Gorj, IOAN MITREA în jud. Bacău, IOAN PĂTROIU în jud. Dolj, GHEORGHE BOROVINĂ în jud. Prahova ș.a.

Răspunzând unei mai vechi propuneri în anii 2002 și 2003 au fost editate primele numere ale revistei "*CLIO XXI*", publicație pentru elevi, în realizarea căreia rolul decisiv l-a avut d-l. CONSTANTIN VITANOS, vicepreședinte al Filialei Constanța și vicepreședinte al Societății. În cuvântul adresat cititorilor profesorul IOAN SCURTU a exprimat dorința ca "revista să fie scrisă de elevi sub îndrumarea dascălilor și să devină, pe acest tărâm, o tribună de afirmare a celor mai tineri pasionați de istorie... Clio XXI va oferi elevilor din întreaga țară și chiar din afara hotarelor României posibilitatea de a se cunoaște, de a-și împărtăși gândurile, de a-și exprima propria lor viziune asupra istoriei, a modului în care ea se predă în școală etc."

S-a formulat astfel un program care, cel puțin până în prezent, a fost respectat de revista elevilor. Rubrici care dezvoltă mari teme precum: Ortodoxie și rațiune, pacea și războiul în istoria lumii, întâlniri cu capodopere "Iliada și Odiseea", recucerirea mediului sau istoria altfel, în general privită de la înălțimea elevului liceal, cu semne și simboluri, zodiacul, continentul dispărut – Atlantida –, vânătoarea de vrăjitoare sau cu popasuri semnificative la monumente importante. Biografiile celebre satisfac curiozitatea celor dornici să-și aleagă modele dintre marile personalități. Istoria imediată ne poartă dintr-o actualitate mai veche până în prezent: de la coaliția antifascistă la coaliția antiteroristă, la războiul din Irak, la aderarea României la NATO și în viitor la Uniunea Europeană.

Prezentată într-o ținută grafică ireproșabilă, tipărită pe hârtie de foarte bună calitate, cu ilustrații color care o fac foarte atractivă "*CLIO XXI*" este în fond un produs cultural de excelentă calitate, realizat într-o școală din România de elevi și profesori deopotrivă. Ce dorim revistei, care desigur a și devenit un model, este să-și lărgească grupul de colaboratori, să dezvolte dialogul cu cititorii și poate, să-și micșoreze prețul pentru a permite o difuzare pe măsura valorii sale reale.

Tirajul revistei "*Studii și articole de istorie*" a variat între 1000-3000 de exemplare, în funcție de comenzile făcute de filiale. Din păcate nu întotdeauna efor-

turile noastre au fost încununate de succes, în difuzarea revistei apărând de-a lungul timpului destule dificultăți. Între acestea ni se pare important să relevăm mai cu seamă marile întârzieri în preluarea, difuzarea și încasarea contravalorii revistei. Este de dorit ca în viitor conducătorii filialelor să sporească numărul cititorilor revistei, să se intereseze din timp de opțiunile lor pentru sumarul acesteia de așa manieră încât SAI să reflecte cât mai bine preocupările și interesul pentru istorie și pentru didactica sa, a celor care o solicită. Pe de altă parte colectivul redacțional al SAI se angajează să răspundă solicitărilor de diversificare tematică venite din parte cititorilor și, de asemenea, să publice un număr mai mare de autori din teritoriu.

Credem că se impune o mai corectă apreciere a contribuției fiecărui participant la viața științifică, aceasta fiind o coordonată majoră a acțiunii de afirmare și promovare a cadrelor didactice. În această ordine de idei solicităm autorilor de studii științifice, prezentate în cadrul filialelor, precum și acelor profesori care au realizat lucrări apreciate la examenul pentru obținerea gradului I didactic să ne trimită lucrările lor pentru a fi publicate, în funcție, desigur, de valoarea lor, de spațiul disponibil și de tematica numărului.

O altă coordonată majoră a activității noastre a fost organizarea cursurilor de vară. După ce vreme de doi ani (1998, 1999) o serie de disfuncții au împiedicat desfășurarea lor, această manifestare a fost reluată. În ultimul an al secolului cursurile s-au desfășurat în două centre județene de tradiție, la Brașov și la Constanța. În 2001 gazdele noastre au fost colegii de la Târgu-Jiu, în 2002 am fost pentru prima oară oaspeții unui oraș dunărean, Giurgiu, pentru ca în 2003 să reedităm geografic ediția anterioară, de data aceasta la Tulcea. Meritul principal revine președinților filialelor din aceste localități și ne face plăcere să evidențiem în ordine cronologică pe: VASILE MANEA, CONSTANTIN VITANOS, NICOLAE MISCHIE, GHEORGHE NICHIFOR, ȘTEFAN PĂUN, POLICSENIA NEDELCU și ELEONORA ISPAS. Mulțumiri se cuvin de fapt și inimoșilor noștri colegi care, în toate județele, s-au străduit să ne simțim cât mai bine, dar și autorităților locale, peste tot sensibile demersului nostru, ca și sponsorilor care au asigurat facilitățile necesare.

În 2000 atât la Brașov cât și la Constanța accentul a căzut pe două mari teme: De la păgânism la creștinism și Raporturile României cu Europa secolului XX. O analiză a programelor școlare și o discuție asupra manualelor alternative de istorie a susținut componenta didactică. Sesiuni de comunicări științifice ale cadrelor didactice din universitar și preuniversitar au completat programul. La cursurile de vară din 2001, desfășurate la Târgu-Jiu, ne-am oprit asupra marilor personalități oltene. Mihai Viteazul a fost evocat la Polovragi (la a 400-a comemorare a morții), iar Tudor Vladimirescu la Vladimiri și Padeș (la 180 de ani de la revoluție și de la sfârșitul său de martir).

În 2002 la Giurgiu a fost rândul evenimentelor de rezonanță națională: războiul de independență și Marea Unire din 1918. Alte deschideri interesante au fost prilejuite de prezența noastră la Tulcea anul acesta, în spațiul în care la

Tropaeum s-au înfruntat romanii și dacii, spațiul coloniilor grecești dar și spațiul multietnic și multi confesional de veche conviețuire cu românii a turco-tătarilor, grecilor și slavilor.

În acești ani au urcat la tribuna cursurilor personalități importante ale științei istorice românești: academicienii DAN BERINDEI, ALEXANDRU VULPE și NICOLAE EDROIU; profesorii universitari IOAN SCURTU, ALEXANDRU BARNEA, CORNELIU-MIHAIL LUNGU, IOAN AGRIGOROAIE, BOGDAN MURGESCU, GHEORGHE I. IONIȚĂ, VALENTIN CIORBEA, MIHAI IRIMIE, GHEORGHE DUMITRAȘCU. S-au făcut, de asemenea remarcat, prin multe intervenții pertinente, profesorii: IOAN MITREA, DUMITRU TOMONI, MIHAI STAMATESCU, POLICSENIA NEDELUCU etc.

Potrivit tradiției, cursurile de vară cuprind și excursii în județul gazdă, cele limitrofe ori chiar peste hotare, cu scopul descoperirii și evaluării unor monumente istorice semnificative. Harta completă a acestor itinerarii este greu de reconstituit în întregime.

În anul 2000 grupul brașovean s-a deplasat la Codlea-Rupea-Feldioara-Prejmer, Bran și Sâmbăta de Sus și două zile memorabile în județul Sibiu la Avrig, Moșna, Biertan și Mediaș, în zona bisericilor fortificate săsești. Grupul constănțean, după ce a cunoscut cele mai importante descoperiri arheologice din Constanța s-a deplasat la Cobadin, Adamclissi, Peștera Sfântului Andrei și Mangalia, apoi la Histria, Halmyris, Tulcea, Niculițel și Babadag, acoperind astfel cea mai mare parte a Dobrogei.

Cea mai bogată listă de obiective s-a adunat cu prilejul cursurilor de vară de la Târgu-Jiu, când o serie de manifestări s-au desfășurat chiar la locul unor evenimente istorice importante. Au fost vizitate obiectivele: Curtișoara, Vladimiri, Hobița (unde s-a născut Brâncuși), Lainici, Polovragi, Crasna, Baia de Fier, Peștera Muierilor, Târgu Cărbunești, Strâmba, Tismana, Rovinari, Novaci și Rânca.

În 2002 la Giurgiu cursanții s-au deplasat în Bulgaria la Ruse și Plevna iar în fostul județ Vlașca s-au vizitat: mănăstirea Comana și localitățile Călugăreni, Singureni și Iepurești, prilej de a cunoaște tradițiile locale și unele comunități etnice.

În 2003 au fost vizitate mănăstirile tulgene de la Cocoș, Saon, Celic-Derč și complexul creștin de la Niculițel, cetățile greco-bizantine de la Halmyris și Histria, ajungându-se până la Adamclissi și Constanța, după care s-au petrecut câteva zile în Delta pe brațul Chilia.

O preocupare importantă a Biroului Executiv a fost atragerea alături de profesori și a altor categorii socio-profesionale interesate de istorie: cercetători, arhiviști, muzeografi, militari. Mulți directori de arhive și ai muzeelor din provincie au intrat în conducerea filialelor județene, iar la București s-a creat chiar o filială de cercetare cu o activitate meritorie, care a fost evaluată într-o ședință a Biroului Executiv din 2002. Între filialele care merită a fi menționate pentru activitatea lor enumerăm pe cele din: Bacău (președinte prof. IOAN MITREA), Bârlad (prof. OLTEA GRĂMĂTICU), Călărași (prof. dr. MIHAI COTENESCU), Constanța (Conf. univ dr. STOICA LASCU), Dâmbovița (prof. CONSTANTIN DINCĂ), Dolj (prof. univ. dr. IOAN PĂTROIU), Giurgiu (prof. dr. ȘTEFAN PĂUN), Gorj (prof.

GHEORGHE NICHIFOR), Ilfov (prof. VICTOR BOGHEAN), Teleorman (prof. CRISTEA GHEORGHE), Lugoj (prof. DAN POPESCU), Tulcea (prof. POLICSE-NIA NEDELCU), Vâlcea (prof. MARIA OCHESCU) și nu în ultimul rând București (prof. univ. dr. BOGDAN MURGESCU).

În 2001 din Consiliul de Conducere au făcut parte reprezentanți din 27 filiale. Raportul financiar va detalia situația acoperirii cotizațiilor și a achitării contravalorii revistelor SAI și CLIO XXI și după aceste estimări se vor putea adăuga celor mai sus-numite și altele. Informațiile despre cele întâmplate în județe parvin greu în Capitală și împotriva dorinței Biroului Executiv de a comunica eficace cu toate filialele sunt și situații în care acestea nu răspund circularelor noastre.

În acest context ni se pare foarte potrivit să evidențiem activitatea filialei București unde profesorul BOGDAN MURGESCU a organizat cursuri de perfecționare în urma cărora membrii Societății de Științe Istorice au beneficiat în mod real de acest drept obținut de conducerea Societății după demersuri adecvate la Ministerul Educației. De mai mulți ani, dar și în actualul an școlar, în fiecare lună, una dintre zilele de miercuri este rezervată activităților Societății, datorită bunei cooperări între filială, Inspectoratul Școlar și Universitatea București, ceea ce poate constitui un model și pentru filialele din celelalte centre universitare.

Pentru a stimula activitatea deosebită a membrilor Societății în domeniul cercetării științifice dar și al didacticii, au fost instituite premii care s-au atribuit începând cu anul 2001 pe domenii specializate: publicarea de documente, monografii, manuale, reviste, cărți de specialitate, precum și un premiu de excelență atribuit până în prezent profesorului emerit DAN POPESCU din Lugoj. Solicităm și pe această cale colegilor din București și din țară să ne trimită din vreme lucrările lor, de regulă până la 1 aprilie în fiecare an, pentru a îngădui Comisiei desemnate să aleagă, să stabilească premiile și să le atribuie la cursurile de vară.

Societatea de Științe Istorice s-a implicat în dezbaterile privind rolul și locul istoriei în învățământ și a apărât ferm demnitatea profesorului de istorie.

Din inițiativa Președintelui Societății de Științe Istorice s-a desfășurat la Palatul Cotroceni, la 30 aprilie 2001, o întâlnire a doamnei ECATERINA ANDRONESCU, pe atunci ministru al Educației și Cercetării, cu o delegație reprezentativă din învățământul universitar și preuniversitar. S-a cerut atunci: reintroducerea obligatorie a 2 ore în planurile de învățământ pentru toate clasele școlii preuniversitare, obligativitatea istoriei românilor la examenele de capacitate și bacalaureat, refacerea programelor la această disciplină și refacerea, implicit, a manualelor alternative. S-a propus și s-a acceptat participarea Societății de Științe Istorice la elaborarea viitoarelor programe de istorie.

În vara anului 2001 Societatea a revenit, adresând MEC "Declarația de la Târgu-Jiu", o sinteză a solicitărilor noastre, însoțită de propuneri clare referitoare la redimensionarea locului istoriei în învățământul de toate gradele.

După câteva luni MEC a formulat un răspuns ambiguu care, indirect, recunoștea justețea solicitărilor noastre, dar în final fie le amâna rezolvarea "sine die", fie le respingea. S-a insistat însă cu o nouă Declarație, de data aceasta elaborată de Consiliul de Conducere în 2002. Situația s-a complicat în primăvara

anului 2003 când MEC a publicat prin Internet un nou plan-cadru, aparent supus dezbaterii dar în realitate ca și aprobat, care menținea vechiul statut al istoriei la clasele reale ale liceului diminuând însă numărul de ore la filiera umană. De data aceasta replica foarte fermă a Consiliului de Conducere, întrunit în mai a.c. la București, replică materializată într-o nouă Declarație extrem de tranșantă considerând drept antinațională o asemenea atitudine, a avut în cele din urmă efectul scontat. Plasat și sub tirul altor societăți științifice, precum aceea a profesorilor de limbă și literatură română, a studenților de la Facultatea de Istorie și nu în ultimul rând a opiniei publice, planul-cadru menționat a fost blocat. S-a dovedit prin aceasta că în măsura în care Societatea de Științe Istorice este capabilă să se exprime ca o forță civică responsabilă și conștientă de îndatoririle sale, putem să ne asumăm, împreună cu centrele de decizie, hotărâri importante.

Atingem în continuare un subiect oarecum delicat: relația Societății de Științe Istorice cu Asociația europeană a profesorilor de istorie – EUROCLIO. Acceptată la Bruges, exonerată câțiva ani de plata cotizației anuale, participantă activă în anii 1995-1998 la congresele organizației, din 2001 EUROCLIO a condiționat rămânerea Societății de Științe Istorice printre membrii ei de plata cotizației, o sumă apreciabilă care se raportează la mărimea numerică a fiecărei societăți naționale. Este adevărat, dincolo de orice îndoială, că această sumă nu poate fi acoperită din veniturile Societății, dar tot atât de adevărat este că nu putem întoarce spatele EUROCLIO. O soluție de compromis a fost formulată într-o scrisoare adresată conducerii EUROCLIO la începutul anului în curs, deocamdată fără răspuns. Convingerea noastră este că trebuie să mandatăm persoane din conducerea Societății, care se deplasează frecvent în străinătate, să contacteze direct liderii EUROCLIO și să negocieze pentru rămânerea în organizație în condițiile în care ne putem asuma, cel puțin în prezent, doar obligații materiale simbolice motivate de nivelul veniturilor membrilor Societății de Științe Istorice din România.

În încheiere, câteva aprecieri privind activitatea Biroului Executiv al Societății de Științe Istorice. Acesta a lucrat ca un organism colectiv, urmărind rezolvarea tuturor problemelor privind activitatea Societății. O mențiune specială pentru domnul MIHAIL M. ANDREESCU, atât pentru gestionarea fondurilor, cât și pentru implicarea în ansamblul acțiunilor inițiate de Societate. Biroul Executiv și-a îndeplinit sarcinile statutare în bune condițiuni.

Apreciam că în cei patru ani Societatea de Științe Istorice din România a desfășurat o activitate rodnică, pe care o supunem dezbaterii și aprecierii Conferinței Naționale.

CONSILIUL DE CONDUCERE AL SOCIETĂȚII DE ȘTIINȚE ISTORICE DIN ROMÂNIA BIROUL EXECUTIV

**PREȘEDINTE,
Profesor univ. dr. IOAN SCURTU**

PROCES VERBAL

Încheiat astăzi 12.10.2003, în cadrul Conferinței Naționale a Societății de Științe Istorice din România, desfășurată în municipiul Focșani.

Ordinea de zi este următoarea:

1. *Dare de seamă* asupra activității Societății de Științe Istorice din România în perioada 1999-2003;
– prezintă Profesor univ. dr. IOAN SCURTU
2. *Bilantul contabil* al Societății de Științe Istorice din România pe ultimii patru ani;
– prezintă Conferențiar univ. dr. MIHAIL M. ANDREESCU
3. *Modificări ale Statutului* Societății de Științe Istorice din România;
– prezintă Profesor dr. BOGDAN TEODORESCU
4. *Discuții*;
5. *Alegeri*:
  - a) Președintele Societății de Științe Istorice;
  - b) Consiliul Național al Societății;
  - c) Comisia de Cenzori.
6. *Adoptarea noului Statut*

La Conferință participă 58 delegați din 23 filiale astfel:

I. ARGEȘ

1. Profesor PAUL DIDIȚĂ
2. Profesor VASILE DINU

II. BACĂU

1. Profesor dr. ION MITREA
2. Asistent univ. MIHAELA CHELARU
3. Profesor MĂDĂLINA MUNTEANU

III. BĂRLAD

1. Profesor OLTEA GRĂMĂTICU

IV. BOTOȘANI

1. Profesor dr. DORU WILEM

V. BRAȘOV

1. Profesor VASILE MANEA
2. Profesor MONICA TAȘCĂ

VII-VIII. BUCUREȘTI

1. Profesor univ. dr. IOAN SCURTU
2. Profesor univ. dr. NICHITA ADĂNILOAIIE
3. Profesor univ. dr. ALEXANDRU BARNEA

4. Profesor univ. dr. CORNELIU-MIHAIL LUNGU
5. Profesor univ. dr. ION GIURCĂ
6. Profesor univ. dr. BOGDAN MURGESCU – Președintele Filialei Cadre Didactice
7. Conferențiar univ. dr. MIHAIL M. ANDREESCU
8. Conferențiar univ. dr. CONSTANTIN BURAC
9. General (r) dr. CONSTANTIN OLTEANU – Președintele Filialei Cercetare, Arhive, Muzeu
10. General (r) dr. CONSTANTIN OPRIȚA
11. Profesor dr. BOGDAN TEODORESCU
12. Profesor dr. NICU POHOAȚĂ
13. Profesor dr. GHEORGHE SMARANDACHE
14. Profesor MARILENA BERCEA

VIII. BUZĂU

1. Profesor RELU STOICA
2. Profesor ALEXANDRINA MLADIN

IX. CĂLĂRAȘI

1. Profesor dr. MIHAI COTENESCU

X. CONSTANȚA

1. Profesor univ. dr. VALENTIN CIORBEA
2. Conferențiar univ. dr. STOICA LASCU
3. Profesor CONSTANTIN VITANOS

XI. DÂMBOVIȚA

1. Profesor ION VÂRÂCEANU

XII. DOLJ

1. Lector univ. dr. CONSTANTIN DINULESCU

XIII. GIURGIU

1. Profesor dr. ȘTEFAN PĂUN

XIV. GORJ

1. Conferențiar univ. dr. NICOLAE MISCHIE
2. Profesor GHEORGHE NICHIFOR

XV. ILFOV

1. Profesor IONICA DRĂGHICI

XVI. LUGOJ

1. Profesor emerit DAN POPESCU
2. Profesor LUCREȚIA POPESCU

XVII. OLT

1. Profesor VINTILĂ FLORESCU

XVIII. PRAHOVA

1. Profesor dr. AUREL-CONSTANTIN SOARE

XIX. SUCEAVA

1. Profesor VENERA RUSU

2. Profesor VIOREL ZAMFIR

3. Profesor DENISA ZAMFIR

4. Profesor DOINA GRAMA

XX. TELEORMAN

1. Profesor RADU SIMION

XXI. TULCEA

1. Profesor POLICSENIA NEDELCU

2. Profesor ELEONORA ISPAS

XXII. VASLUI - Profesor dr. NICOLAE IONESCU

XXIII. VRANCEA

1. Profesor dr. HORIA DUMITRESCU

2. Profesor MIHAI ADAFINI

3. Profesor RADU ȘTEFAN

4. Profesor VALERICA TOMULESCU

5. Profesor ELENA LEMNARU

6. Profesor PETRE OBODARIU

7. Profesor GABRIELA OBODARIU

8. Profesor LĂMÂIȚA ȘERBAN

9. Profesor OCTAVIAN MAREȘ

10. Profesor ANIȘOARA AIOANEI

11. Profesor IONEL CONSTANTIN

În prima parte Conferința a fost condusă de domnul profesor univ. dr. NICHITA ADĂNILOAIE, Președintele de onoare al Societății de Științe Istorice din România, care în cuvântul de deschidere a prezentat importanța orașului Focșani și a Conferinței Naționale a Societății de Științe Istorice din România.

Domnul profesor univ. dr. IOAN SCURTU, Președintele Societății de Științe Istorice din România, a prezentat darea de seamă asupra activității Societății de Științe Istorice din România pe ultimii patru ani (1999-2003).

Domnul conferențiar univ. dr. MIHAIL M. ANDREESCU a prezentat bilanțul contabil al Societății de Științe Istorice pe ultimii patru ani.

Domnul profesor dr. BOGDAN TEODORESCU a propus spre discutare și aprobare modificările aduse Statutului Societății de Științe Istorice din România.

În continuare Conferința este condusă de domnul profesor univ. dr. ALEXANDRU BARNEA, prim vicepreședinte al Societății, care invită participanții la discuții asupra materialelor prezentate.

În cuvântul său domnul conferențiar univ. dr. NICOLAE MISCHIE subliniază importanța Societății de Științe Istorice pentru profesorii de istorie și nu numai, precum și activitățile desfășurate de Filiala județului Gorj.

Doamna profesoară MONICA TAȘCĂ a făcut câteva referiri la modificările aduse Statutului, susținând o cotizație anuală de 3 EURO din care 50% să revină filialelor. De asemenea a subliniat importanța Societății de Științe Istorice și modul cum a acționat Filiala din Brașov.

Domnul profesor dr. MIHAI COTENESCU, președintele Filialei Călărași, a solicitat intensificarea activității filialelor prin cooptarea de noi membri și obținerea de sedii pentru activitatea filialelor.

Domnul profesor emerit DAN POPESCU a subliniat meritele Filialei Lugoj în apariția unei lucrări referitoare la cetățenii de onoare ai Lugojului. De asemenea a arătat rolul filialei în publicarea unor articole referitoare la manualele de istorie.

Domnul profesor univ. dr. ALEXANDRU BARNEA a susținut ideea ca la ședințele și acțiunile Societății de Științe Istorice să participe marile personalități din domeniul istoriei.

În cuvântul său domnul profesor ION VĂRĂCEANU de la Filiala Dâmbovița a subliniat necesitatea strănerii la timp a cotizației și a propus realizarea unei mai bune distribuiri a revistei Societății "Studii și Articole de Istorie".

Doamna profesoară OLTEA GRĂMĂTICU, Filiala Bârlad, a prezentat istoricul și importanța Societății de Științe Istorice. A apreciat conducerea Societății de Științe Istorice, mai ales activitatea acesteia de menținere a legăturilor dintre centru și filiale. Prezintă activitatea Filialei Bârlad și susține implicarea tinerilor profesori de istorie în conducerea acesteia. Se pronunță pentru o cotizație mai mică de 3 EURO.

Domnul profesor univ dr. ALEXANDRU BARNEA răspunde doamnei profesoare pronunțându-se pentru o cotizație de 3 EURO. Felicită Filiala Bârlad pentru activitatea desfășurată la nivel central și în cadrul comunității locale. În legătură cu rolul unor discipline în procesul de învățământ domnia sa arată că a înștiințat Ministerul Educației și Cercetării, printr-un memoriu, de necesitatea reglementării situației limbilor clasice.

Domnul profesor univ. dr. VALENTIN CIORBEA, Filiala Constanța, face cunoscut faptul că la Cluj a avut loc o întâlnire a decanilor facultății de istorie din țară unde s-a convenit asupra unei mai strânse colaborări. Prezintă importanța revistei Societății de Științe Istorice atât din punct de vedere științific dar și metodic. De asemenea se referă la importanța cursurilor de vară organizate de Societate. Apreciază activitatea domnului profesor univ. dr. IOAN SCURTU și a domnului profesor CONSTANTIN VITANOS. Propune ca pentru profesorii tineri cotizația să fie mai mică.

Domnul profesor dr. GHEORGHE SMARANDACHE prezintă activitatea filialelor în cadrul Societății de Științe Istorice și subliniază utilitatea colaborării mai strânse dintre ele.

Domnul profesor CONSTANTIN IONEL propune ca Societatea să acorde anumite facilități pentru profesorii de istorie în legătură cu participarea la diferite activități în țară și străinătate.

Domnul profesor univ. dr. BOGDAN MURGESCU apreciază rapoartele prezentate de domnul profesor univ. dr. IOAN SCURTU și de domnul conferențiar univ. dr. MIHAIL M. ANDREESCU. Se referă la necesitatea întăririi activității Societății în condițiile concurenței exercitate și de alte societăți. Susține că în pla-

nul-cadru elaborat de Ministerul Educației Cercetării și Tineretului să se introducă obligatoriu două ore de istorie în trunchiul comun pentru clasele V-XII.

Domnul conferențiar univ. dr. MIHAIL ANDREESCU explică de ce este necesară schimbarea cuantumului cotizației de la un dolar la 5 EURO pe an. Sunt necesare fonduri pentru editarea revistelor Societății, plata cotizației la EURO-CLIO și organizarea unor activități la nivel central și local.

Doamna profesoară IONICA DRĂGHICI, Filiala Ilfov, prezintă realizările și dificultățile acestei filiale din cauza preponderenței școlilor rurale și a greutăților de comunicare.

Domnul profesor univ. dr. IOAN SCURTU prezintă concluziile Conferinței Naționale, subliniind rezultatele obținute de Societatea de Științe Istorice din România mai ales în privința editării revistei "STUDII ȘI ARTICOLE DE ISTORIE", organizării cursurilor de vară la Brașov, Constanța, Târgu Jiu, Giurgiu și Tulcea, precum și a perfecționării tinerilor profesori de istorie.

Domnul profesor univ. dr. NICHITA ADĂNILOAIIE propune cuantumul cotizației de 3 EURO. Conferința aprobă această propunere. De asemenea, solicită oferte pentru organizarea lectoratului în vara anului 2004.

Doamna profesoară VENERA RUSU, Filiala Suceava, anunță că are mandat din partea domnului profesor univ. dr. MIHAIL IACOBESCU, președintele filialei, să propună organizarea cursurilor de vară pentru anul 2004 la Suceava.

Se supun la vot documentele Conferinței:

1. Darea de seamă;
2. Propunerile de modificare a Statutului Societății;
3. Bilantul contabil;
4. Activitatea fostului Consiliu Național și a Biroului.

Conferința votează **pentru** în unanimitate.

Domnul profesor univ. dr. NICHITA ADĂNILOAIIE propune alegerea noului președinte și a Consiliului Național al Societății de Științe Istorice din România. Domnia sa propune ca președinte al Societății pe domnul profesor univ. dr. IOAN SCURTU.

Se votează **pentru** în unanimitate.

Domnul profesor univ. dr. IOAN SCURTU mulțumește pentru alegere și propune în funcția de președinte de onoare al Societății pe domnul profesor univ. dr. NICHITA ADĂNILOAIIE.

Se votează **pentru** în unanimitate.

Domnul profesor univ. dr. IOAN SCURTU, care conduce în continuare lucrările Conferinței, menționează că în conformitate cu Statutul Conferința Națională trebuie să aleagă Consiliul Național.

S-au făcut propuneri pe județe, acestea fiind aprobate prin votul deschis al delegaților.

Au fost aleși membri în *Consiliul Național al Societății de Științe Istorice din România* următorii, pe județe și filiale:

ARGEȘ

1. Profesor PAUL DIDIȚĂ

BACĂU

2. Profesor dr. ION MITREA
3. Asistent univ. MIHAELA CHELARU

BĂRLAD

4. Profesor OLTEA GRĂMĂTICU

BRAȘOV

5. Profesor VASILE MANEA
6. Profesor MONICA TAȘCĂ

BOTOȘANI

7. Profesor dr. DORU WILEM

BUCUREȘTI

8. Profesor univ. dr. IOAN SCURTU
9. Profesor univ. dr. NICHITA ADĂNILOAIIE
10. Profesor univ. dr. ALEXANDRU BARNEA
11. Profesor univ. dr. CORNELIU-MIHAIL LUNGU
12. Profesor univ. dr. BOGDAN MURGESCU
13. Conferențiar univ. dr. MIHAIL M. ANDREESCU
14. Conferențiar univ. dr. CONSTANTIN BURAC
15. General (r) dr. CONSTANTIN OLTEANU
16. Profesor dr. BOGDAN TEODORESCU
17. Profesor dr. GHEORGHE SMARANDACHE
18. Profesor dr. NICU POHOAȚĂ
19. Profesor dr. ANGELA-MIHAELA BĂLAN

BUZĂU

20. Profesor RELU STOICA

CĂLĂRAȘI

21. Profesor dr. MIHAI COTENESCU

CONSTANȚA

22. Conferențiar univ. dr. STOICA LASCU
23. Profesor CONSTANTIN VITANOS

DÂMBOVIȚA

24. Profesor ION VÂRÂCEANU

DOLJ

25. Profesor univ. dr. ION PĂTROIU
26. Conferențiar univ. dr. DINICĂ CIUBOTEA
27. Lector univ. dr. CONSTANTIN DINULESCU

GIURGIU

28. Profesor dr. ȘTEFAN PĂUN

GORJ

29. Conferențiar univ. dr. NICOLAE MISCHIE

30. Profesor GHEORGHE NICHIFOR

ILFOV

31. Profesor IONICA DRĂGHICI

LUGOJ

32. Profesor emerit DAN POPESCU

33. Profesor dr. DUMITRU TOMONI

OLT

34. Profesor VINTILĂ FLORESCU

PRAHOVA

35. Profesor dr. AUREL-CONSTANTIN SOARE

SUCEAVA

36. Profesor univ. dr. MIHAI IACOBESCU

37. Profesor VENERA RUSU

TELEORMAN

38. Profesor RADU SIMION

TULCEA

39. Profesor POLICSENIA NEDELCU

VASLUI

40. Profesor dr. NICOLAE IONESCU

VRANCEA

41. Profesor dr. HORIA DUMITRESCU

42. Profesor MIHAI ADAFINI

43. Profesor RADU ȘTEFAN

Întrunit în primă ședință sub președinția domnului profesor univ. dr. IOAN SCURTU, Președintele Societății de Științe Istorice din România, Consiliul Național a ales *Biroul Executiv* în următoarea componență:

- Profesor univ. dr. IOAN SCURTU – **Președinte**;
- Profesor univ. dr. NICHITA ADĂNILOAIIE – *Președinte de onoare*;
- Profesor univ. dr. ALEXANDRU BARNEA – *Prim vicepreședinte*;
- Profesor univ. dr. CORNELIU-MIHAIL LUNGU – *vicepreședinte*;
- Profesor univ. dr. BOGDAN MURGESCU – *vicepreședinte*;
- Profesor CONSTANTIN VITANOS (Constanța) – *vicepreședinte*;
- Profesor dr. BOGDAN TEODORESCU – *Secretar general*;
- Conferențiar univ. dr. MIHAIL M. ANDREESCU – *Secretar trezorer*;
- General (r) dr. CONSTANTIN OLTEANU – *Membru*;
- Conferențiar univ. dr. CONSTANTIN BURAC – *Membru*;
- Profesor dr. GHEORGHE SMARANDACHE – *Membru*;
- Profesor dr. NICU POHOAȚĂ – *Membru*;
- Profesor dr. AUREL-CONSTANTIN SOARE (Prahova) – *Membru*;

- Profesor dr. ȘTEFAN PĂUN (Giurgiu) – *Membru*;
- Profesor dr. MIHAI COTENESCU (Călărași) – *Membru*;
- Profesor dr. HORIA DUMITRESCU (Vrancea) – *Membru*;
- Profesor GHEORGHE NICHIFOR (Gorj) – *Membru*;
- Profesor VASILE MANEA (Brașov) – *Membru*;

După o pauză Conferința Națională a fost informată de domnul profesor univ. dr. IOAN SCURTU despre structura Biroului Executiv al Societății de Științe Istorice din România.

Domnul *președinte* IOAN SCURTU propune alegerea *Comisiei de Cenzori*. În urma propunerilor făcute au fost aleși în unanimitate:

- Profesor MARILENA BERCEA (București) – *Președinte*;
- Profesor univ. dr. VALENTIN CIORBEA (Constanța) – *Membru*;
- Profesor ELEONORA ISPAS (Tulcea) – *Membru*.

În încheiere domnul profesor univ. dr. IOAN SCURTU apreciază că această Conferință s-a desfășurat în bune condițiuni, mulțumește autorităților locale pentru sprijinul primit, își exprimă speranța că în viitor Societatea de Științe Istorice din România va juca un rol și mai important în viața membrilor săi precum și în peisajul cultural al României.

Drept pentru care s-a încheiat prezentul proces verbal.

STATUTUL SOCIETĂȚII DE ȘTIINȚE ISTORICE DIN ROMÂNIA

CAPITOLUL I DISPOZIȚII GENERALE

Art. 1. Societatea de Științe Istorice din România este o asociație profesională obștească, apolitică și independentă – cu personalitate juridică – funcționând în cadrul dispozițiilor legale și ale prevederilor prezentului Statut.

Art. 2. Durata Societății de Științe Istorice este nelimitată.

Art. 3. Sediul central al Societății de Științe Istorice este în București, Bulevardul Elisabeta nr. 11-19, cod. 030017, Sector 3, Oficiul poștal nr. 1, (Facultatea de Istorie).

CAPITOLUL II SCOPUL ȘI SARCINILE SOCIETĂȚII

Art. 4. Societatea de Științe Istorice din România are drept scop:

- a) să stimuleze cercetarea științifică și metodologică în domeniul științelor istorice;
- b) să contribuie la ridicarea nivelului științific al membrilor săi și la dezvoltarea interesului pentru științele istorice;
- c) să militeze pentru libertatea de gândire și formarea personalității științifice a tinerilor istorici;
- d) să contribuie la îmbunătățirea activității metodico-didactice a profesorilor de specialitate din învățământul de toate gradele;
- e) să contribuie la elaborarea planurilor și programelor de învățământ și la elaborarea manualelor școlare;
- f) să antreneze cadrele didactice de specialitate din toate județele țării în cercetarea istoriei locale, naționale și universale;
- g) să stimuleze interesul tineretului pentru studiul istoriei, să popularizeze rezultatele cercetării științifice românești în țară și peste hotare;
- h) să colaboreze și să întrețină relații de specialitate cu Ministerul Educației, Cercetării și Tineretului, cu Inspectoratele școlare, cu Facultățile și Institutele de Istorie, cu Ministerul Culturii și Cultelor precum și cu alte structuri administrative, cu sindicatele din învățământ, cu asociații științifice din țară și de peste hotare.

Art. 5. Pentru realizarea scopului urmărit Societatea de Științe Istorice desfășoară următoarele activități principale:

- a) organizează sesiuni de comunicări, referate și informări științifice, colocvii, consfătuiri, mese rotunde, simpozioane, sesiuni științifice și metodice;
  - b) organizează lectorate de vară, dezbateri profesionale, excursii de studii, schimburi de experiență în domeniul istoriei;
  - c) participă la manifestări interne și internaționale cu caracter istoric;
  - d) editează publicații de specialitate și lucrări cu caracter științific și metodologic;
  - e) stimulează munca de cercetare prin publicarea celor mai valoroase studii, prin acordarea de premii și alte stimulente morale și materiale;
  - f) colaborează la desfășurarea concursurilor (olimpiadelor) organizate pentru elevi și studenți;
- g) Societatea de Științe Istorice din România este membră a Uniunii Societăților Științifice ale Personalului Didactic, precum și a Asociației Oamenilor de Știință din România, prin intermediul căreia este afiliată la Federația Mondială a Oamenilor de Știință. Societatea de Științe Istorice din România se poate afilia și la alte organizații internaționale de specialitate.

CAPITOLUL III STRUCTURA ȘI ORGANELE DE CONDUCERE ALE SOCIETĂȚII

Art. 6. Societatea de Științe Istorice din România este organizată pe filiale în reședințele de județ și municipii și subfiliale locale în cadrul cărora se desfășoară activitatea curentă a membrilor săi.

Art. 7. Organul de conducere al Societății de Științe Istorice din România este Conferința Națională care se convoacă o dată la 4 ani. Normele de reprezentare și modul de alegere a delegaților la Conferință se stabilesc de către Biroul Executiv al Societății.

Art. 8. Conferința Națională a Societății de Științe Istorice din România are următoarele atribuții:

- a) analizează și aprobă raportul de activitate al Biroului Executiv al Societății, stabilind activitatea de perspectivă a acesteia;
- b) analizează și aprobă raportul Comisiei de Cenzori;
- c) aprobă modificări și completări în Statut;
- d) alege președintele Societății de Științe Istorice din România și Consiliul Național format din reprezentanții filialelor județene, ai instituțiilor și asociațiilor afiliate;
- e) alege Comisia de Cenzori formată din 3 membri.

Art. 9. Conferința Națională este statutar constituită prin prezența a cel puțin jumătate din numărul delegaților aleși și ia hotărâri cu majoritatea voturilor delegaților prezenți.

Art. 10. Coordonarea activității în intervalul dintre două Conferințe Naționale este asigurată de Consiliul Național care are următoarele atribuții:

a) convoacă, potrivit prevederilor statutare, Conferința Națională a Societății de Științe Istorice din România;

b) aplică hotărârile Conferinței Naționale asigurând – prin intermediul Biroului Executiv – organizarea și desfășurarea activității Societății;

c) stabilește programul de activitate al Biroului Executiv al Societății;

d) desemnează dintre membrii săi Biroul Executiv al Societății de Științe Istorice din România format din:

– președintele Societății și al Biroului Executiv;

– prim vicepreședinte;

– 3 vicepreședinți;

– secretar general;

– secretar trezorer;

– 8 membri;

e) la propunerea Biroului Executiv Consiliul Național poate desemna membri de onoare ai Societății de Științe Istorice din România;

f) în cazuri bine justificate Consiliul Național hotărî modificări atât în structura Biroului Executiv cât și în aceea a componenței Consiliului însuși. Hotărârile Consiliului Național se iau cu majoritatea voturilor membrilor săi.

Art. 11. Președintele reprezintă Societatea de Științe Istorice din România în relațiile interne și internaționale. Coordonează activitatea secțiilor și filialelor. Conduce ședințele Biroului Executiv ale Consiliului Național, precum și ale Conferinței Naționale. Este redactor coordonator al revistei "Studii și Articole de Istorie".

Art. 12. Consiliul Național este convocat de președintele Societății odată pe an sau de câte ori este necesar.

Art. 13. Societatea de Științe Istorice din România își desfășoară activitatea prin secții de specialitate. Secțiile participă la elaborarea programului anual de activități al Biroului Executiv, își dau avizul asupra unor probleme de specialitate, contribuie la buna desfășurare în domeniile respective.

Art. 14. Biroul Executiv reprezintă Societatea de Științe Istorice față de terți. El se întrunește în ședințe de lucru lunar iar în cadru restrâns (președinte, prim vicepreședinte, vicepreședinți și secretari) de câte ori este nevoie.

Art. 15. Biroul Executiv are următoarele atribuții:

a) pregătește ședințele plenare ale Consiliului Național;

b) întocmește planul de activitate și asigură aplicarea lui;

c) coordonează activitatea filialelor;

d) asigură apariția revistelor "Studii și Articole de Istorie" și "Clio XXI"; sprijină editarea unor publicații și lucrări de specialitate la nivelul filialelor;

e) organizează pe plan central manifestări cu caracter științific și metodic;

f) aprobă schimbul de publicații în țară și străinătate;

g) angajează, promovează și eliberează din funcție eventualii salariați ai Societății;

h) ședințele de lucru ale Biroului Executiv se convoacă de președintele Societății de Științe Istorice din România.

Art. 16. Comisia de Cenzori verifică anual gestiunea Societății de Științe Istorice din România și informează Biroul Executiv și Consiliul Național asupra situației financiare, prezintă rapoarte în fața Conferinței Naționale.

CAPITOLUL IV FILIALELE ȘI SUBFILIALELE SOCIETĂȚII

Art. 17. Filialele și subfilialele Societății de Științe Istorice din România prezintă forma organizatorică în care își desfășoară activitatea membrii Societății.

Art. 18. Organul de conducere al filialei este Adunarea Generală a membrilor săi.

Art. 19. Adunarea Generală se convoacă ori de câte ori este nevoie, dar nu mai rar decât odată la 4 ani și este statutar constituită prin prezența a cel puțin jumătate din numărul membrilor săi. Adoptă hotărâri cu majoritatea voturilor membrilor prezenți.

Art. 20. Adunarea Generală are următoarele atribuții:

a) analizează și aprobă darea de seamă a Comitetului filialei și raportul Comisiei de Cenzori;

b) discută și aprobă activitatea de perspectivă a filialei;

c) alege Comitetul de Conducere al filialei și Comisia de Cenzori din 3 membri;

d) alege delegații la Conferința Națională a Societății de Științe Istorice din România.

Art. 21. În intervalul dintre două Adunări Generale organul de conducere al filialei este Comitetul care se întrunește cel puțin odată la trei luni.

Art. 22. Comitetul filialei este ales pe timp de 4 ani dintre membrii filialei și este format din:

– președinte;

– vicepreședinte;

– secretar;

– câte un responsabil de secție;

– 3-7 membri.

Președintele, vicepreședintele și secretarul constituie Biroul Comitetului și are sarcina rezolvării problemelor curente.

Art. 23. Comitetul filialei și Comisia de Cenzori, alese de Adunarea Generală, sunt confirmate de Biroul Executiv al Societății de Științe Istorice din România.

Art. 24. Comitetul filialei are următoarele atribuții:

a) conduce activitatea filialei între două Adunări Generale;

b) alcătuiește planul anual de activitate al filialei;

c) pregătește și convoacă Adunarea Generală a filialei;

- d) asigură desfășurarea activității științifice și metodice în cadrul filialei;
- e) organizează sesiuni de comunicări și alte manifestări științifice;
- f) popularizează și asigură difuzarea publicațiilor Societății;
- g) întocmește și prezintă dări de seamă în fața membrilor săi;
- h) reprezintă filiala în relațiile cu autoritățile și instituțiile locale;
- i) ține legătura cu Biroul Executiv al Societății de Științe Istorice din România, prezintă planul de muncă al filialei, dări de seamă asupra activității filialei, asigură îndeplinirea hotărârilor Biroului Executiv și ale Consiliului Național;
- j) valorifică rezultatele cercetărilor științifice și metodice ale membrilor filialei;
- k) încasează cotizația și administrează fondurile filialei.

Art. 25. Gestiunea este verificată anual de Comisia de Cenzori a filialei și este descărcată odată la 4 ani de Adunarea Generală.

Art. 26. Înființarea unor noi filiale sau înființarea de către filiale a unor subfiliale, în localități unde sunt cel puțin 15 membri activi, precum și transformarea ori desființarea lor se comunică Biroului Executiv al Societății de Științe Istorice din România.

Art. 27. Filialele colaborează între ele și își acordă sprijin reciproc. Filialele din Centrele Universitare și din orașele reședințe de județ vor acorda sprijin pentru buna desfășurare a activității filialelor și subfilialelor de pe raza județului respectiv.

Art. 28. Structura organizatorică și organele de conducere ale subfilialelor sunt identice cu ale filialelor iar activitatea acestora este sprijinită de filialele cărora le aparțin.

CAPITOLUL V MEMBRII SOCIETĂȚII

Art. 29. Membri ai Societății de Științe Istorice pot fi:

- profesori de istorie;
- cercetători din institutele de istorie, arhiviști, bibliotecari, muzeografi și alți lucrători în domeniul istoriei;
- studenți și elevi;
- învățători care au preocupări pentru studiul istoriei;
- alte persoane interesate în domeniul științelor istorice.

Art. 30. Biroul Executiv poate acorda titlul de președinte de onoare și membru de onoare al Societății de Științe Istorice unor persoane cu autoritate științifică recunoscută în domeniul științelor istorice din țară și de peste hotare.

Art. 31. Înscrierea ca membru al Societății de Științe Istorice se face pe bază de cerere individuală la filiala (subfiliala) din localitatea unde domiciliază sau activează solicitantul ori la filiala cea mai apropiată.

Art. 32. Membrii Societății au următoarele îndatoriri:

- a) să desfășoare activitate în cadrul filialei (subfilialei);

b) să se preocupe de informarea și documentarea proprie în probleme de specialitate și de metodică specialității;

c) să respecte prevederile statutare și să îndeplinească sarcinile încredințate de către conducerea Societății sau a filialei (subfilialei) respective;

d) să achite cu regularitate cotizația de membru și să se aboneze la revistele Societății;

Art. 33. Membrii Societății de Științe Istorice din România au următoarele drepturi:

a) să participe la manifestările științifice pe plan local, național și internațional organizate de Societate;

b) să prezinte în cadrul manifestărilor rezultatele activității proprii de cercetare prin comunicări, referate, studii etc.;

c) să solicite Societății sprijin în munca de cercetare științifică și în activitatea didactică;

d) să facă observații și propuneri asupra curriculum-ului școlar, a manualelor școlare, să propună soluții concrete de îmbunătățire a acestora;

e) să aleagă și să fie aleși în organele de conducere ale filialei (subfilialei) și ale Societății la nivel național.

Art. 34. Activitatea de cercetare a membrilor Societății va putea facilita pregătirea în vederea obținerii gradelor didactice (definitivat, gradele II și I) în învățământul preuniversitar, a elaborării lucrărilor de licență, masterat și doctorat.

CAPITOLUL VI FONDURILE SOCIETĂȚII

Art. 35. Fondurile Societății de Științe Istorice din România se constituie din:

a) taxa de înscriere a membrilor;

b) cotizații;

c) venituri din publicații;

d) donații și alte venituri întâmplătoare, sponsorizări.

Art. 36. Quantumul cotizației este egal cu echivalentul în lei a 3 EURO. Cotizația se plătește odată pe an. Contul Societății de Științe Istorice din România este 2511.1-1593.1/ROL deschis la BCR sucursala sector 5. Filialele pot avea subcont bancar propriu.

Art. 37. Sumele rezultate din plata cotizației vor rămâne în quantum de 60% în folosința filialei și 40% se vor depune în contul central al Societății de Științe Istorice din România, constituind un fond centralizat. Acest fond va fi folosit pentru editarea revistelor, organizarea de manifestări metodic-științifice (sesiuni, simpozioane, cursuri de vară etc.), la acordarea unor premii și indemnizații, la deplasarea membrilor Consiliului Național și Biroului Executiv în vederea îndrumării activității filialelor și a acțiunilor Societății, precum și pentru alte cheltuieli (telefon, corespondență, rechizite etc.).

Art. 38. Secretarii filialelor sunt obligați să asigure încasarea regulată a cotizațiilor și să țină o evidență clară a lor și a operațiunilor financiare, pentru care vor prezenta anual acte justificative cenzorilor filialei și Biroului Executiv al Societății de Științe Istorice din România.

Art. 39. Birourile filialelor vor face comenzi ferme la revistele Societății și vor strânge banii pentru ele depunându-i cât mai repede posibil în contul central.

Art. 40. Folosirea fondurilor și administrarea patrimoniului Societății vor fi făcute în conformitate cu dispozițiile legale în vigoare.

CAPITOLUL VII DISPOZIȚII FINALE

Art. 41. Societatea de Științe Istorice din România poate angaja temporar personal tehnoredacțional salariat, în funcție de necesități și în limita veniturilor de care dispune. Acest personal va fi condus de către secretarul general al Societății.

Art. 42. Activitatea depusă la Societate de membrii Biroului Executiv este obștească.

Art. 43. Statutul Societății de Științe Istorice din România se poate modifica sau completa de Conferința Națională la propunerea Biroului Executiv, pe baza votului a cel puțin jumătate plus unul din numărul delegaților prezenți.

Art. 44. Prezentul Statut a fost adoptat de Conferința Națională a Societății ținută în ziua de 12 octombrie 2003 în municipiul Focșani.

**PREȘEDINTE,
Profesor univ. dr. IOAN SCURTU**

ROMÂNIA
VALERIA BAIAS
NOTAR PUBLIC
Bd. Mamaia Luna nr. 6 bl. 101
sc. A ap. 4 sector 3 BUCUREȘTI
tel/fax 3173621 3167750

ÎNCHIEIERE DE AUTENTIFICARE NR. 536
Anul 2004 Luna martie Ziua 26

În fața mea VALERIA BAIAS notar public s-a prezentat
- SCURTU IOAN cetățean român cunoscut personal de notarul public, în calitate de
Președinte al SOCIETĂȚII DE ȘTIINȚE ISTORICE DIN ROMÂNIA, cu sediul în București,
Bd. Elisabeta nr. 11-19 sector 3 Oficiul Poștal nr. 1 (Facultatea de Istorie),
care a citit prezentul înscris și a consimțit la autentificarea acestuia, semnând cele 4
exemplare ale sale

Actul a fost redactat de părți și semnat la sediul Biroului notarial

Taxa de timbru în valoare de 119 lei s-a achitat conform bonului fiscal nr. /2004
emis de biroul notarial
S-a perceput onorariul notarial de 691 lei (inclusiv TVA) conform bonului fiscal
nr. /2004 emis de biroul notarial
S-a aplicat timbru judiciar de 1.500 lei

În temeiul art. 8 lit. b și art. 49 lit. g din Legea nr. 36/1995
se declară autentic prezentul înscris.

NOTAR PUBLIC

CUVÂNTUL DE SALUT AL SOCIETĂȚII DE ȘTIINȚE ISTORICE DIN ROMÂNIA CĂTRE ASOCIAȚIA PROFESORILOR DE ISTORIE, LA ÎNFIINȚAREA ACESTEIA DIN URMĂ, BUCUREȘTI, 5 DECEMBRIE 2003

Stimați colegi,

Îmi revine pentru început, plăcuta îndatorire de a mulțumi organizatorilor reuniunii APIR pentru invitația adresată conducerii Societății de Științe Istorice. Apoi mi se pare firesc ca într-un viitor foarte apropiat, colegii noștri să aibă posibilitatea să compare și să aleagă acea asociație profesională care îi reprezintă cel mai bine.

În acest moment aș dori să facem ceea ce știm cu toții cel mai bine adică puțină istorie. Prin strădania domnului profesor Nichita Adăniloiaie, știm astăzi care au fost începuturile organizării noastre, veche, iată de mai bine de 120 de ani.

La 2 decembrie 1881 lua ființă "Societatea de istorie și arheologie din județul Mehedinți". Constituirea unui muzeu și revalorificarea cunoștințelor de istorie erau obiectivele sale principale. La 5 mai 1901 se înființa "Societatea istorică română", cu o activitate meritorie în domeniul cercetării și popularizării cunoștințelor de specialitate. Ultima asociație de profil înaintea celui de al doilea război mondial s-a constituit în februarie 1934. În fine, 15 ani mai târziu și în condițiile unui alt regim politic, din inițiativa unui grup de academicieni și universitari de prestigiu se năștea "Societatea de Științe Istorice și filologice" despărțită în 1968 în două organizații separate, pentru fiecare disciplină.

Vreme de mai bine de o jumătate de secol, SSI s-a străduit, învingând multe vicisitudini, să îndeplinească obiectivele pe care și le-a asumat: ameliorarea profesională și, mai cu seamă după 1990 apărarea disciplinei, din ce în ce mai expusă și a statutului profesorului.

Apariția APIR se înscrie în această tradiție și cred că cel mai bun semn de legitimitate și de continuitate este și acela că azi în sală mă văd înconjurat de atâția cunoscuți și prieteni. Fără a exagera putem spune că noua organizație este fiica bună a Societății de Științe Istorice.

Patronajul EUROCLIO mi se pare de asemenea un semn de bun augur și poate nu-mi veți lua în nume de rău dacă am să evoc un moment îndepărtat, dar drag amintirii mele. În 1994 am avut plăcerea să reprezint, alături de academi-

cianul Dan Berideni, SSI la congresul anual al organizației europene la BRUGES.

Pe lângă imaginea străvechiului oraș belgian, o mică Veneție, bătută în acel ceas de vânturile reci ale Nordului, mi-a rămas în suflet primirea caldă și atât de afectuoasă a gazdelor noastre, a Doamnei Jokke, atunci ca și azi în fruntea EUROCLIO. Ulterior, din motive complicate, relațiile noastre s-au întrerupt, dar acum, în contextul apariției APIR și a viitoarei sale admiteri, cred că este momentul să le reluăm.

Salutăm deci înființarea Asociației Profesorilor de Istorie din România și ne exprimăm speranța că vom putea coopera ca parteneri adevărați, întrucât scopurile noastre sunt foarte apropiate.

Dorim de asemeni să ne alăturăm tuturor asociațiilor similare din Europa și să lucrăm împreună pentru o nouă dimensiune a istoriei în școala timpului nostru și pentru demnitatea învățământului și a profesorului.

**Tipărit la "PUBLISTAR" - București
Str. Fabrica de chibrituri Nr. 7-9
OF. Poștal Nr. 28, C.P. Nr. 6, Sector 5
București, Tel. 336.53.94**

ISSN 0585 - 749X